

प्राकृतमार्गोपदेशिका

कर्ता :—

अध्यापक बेचरदास जीवराज दोशी

PLS1x2,1
155H2

48.
F.

गूर्जर ग्रंथरत्न कार्यालय,
अ म दा वा द.

P151x 2, 1

2656

155 H2

Dosi, Becharadas
Jivraj.

Prakrit margopade-
shika

P151x2,1

2 JANGAMAWADIMATH, VARANASI

2656

155172

Overdue volume will be charged 1/- per day.

[illegible]

प्रकाशक :
शंभुलाल जगन्नी शाह
गूर्जर ग्रंथरत्न कार्यालय
गांधीरोड-अमदावाद.

P151, 2, 1.
155 H2

द्वितीय आवृत्ति
वि. सं. १९९९
मूल्य ३-८-०

SRI JAGADGURU VISHWARADHYA
JNANA SIMHASAN JNANAMANDIR
LIBRARY.
Jangamwadi Math, VARANASI,
Acc. No. ~~3333~~ 2656

मुद्रक :
हीरालाल देवचंद शाह
शारदा मुद्रणालय
पानकोरनाका, जुमामसीद सामे-
अमदावाद.

दिवान बहादुर—

श्रीमान् कृष्णलाल मोहनलाल

झवेरीने

तेमनी—

निर्मळ साहित्य सेवा निमित्ते उजवायेला—

पंचोत्तरमी दीवाळीना प्रसंगे

पत्रं पुष्पं फलं तोयम्

તેમ જ સંવર્ધન કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા હતી પરંતુ ભારતને માટે શાપરૂપ પવા આ મહાઘાતક યુદ્ધને લીધે કાગળોનો સંકોચ કરવો જ પડ્યો અને તેથી જ કશું ધારેલું સંશોધન સંવર્ધન થઈ શક્યું નથી.

જેવું છે તેવું આ પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓના જ્ઞાનમાં જરૂર વધારો કરશે.

અમદાવાદ
ગાંધી સપ્તાહ ૧૯૪૩ }

બેચરદાસ

કાંઈક

પ્રસ્તુત પુસ્તકના ફરમા સહજ જિજ્ઞાસા દૃષ્ટિથી હું સાંભળી ગયેલો ત્યારવાદ પં. બેચરદાસે ૫ વિષે કાંઈક લખવા કહ્યું. મેં વગર વિલંબે ઇનો સ્વીકાર કર્યો એનું કારણ ૫ ન હતું કે પ્રાકૃતભાષા કે ભાષાઓનો સતત તેમજ અસાધારણ અભ્યાસી રહ્યો છું, પણ ૫ સ્વીકારવાનું સ્વયં કારણ પં. બેચરદાસના લઘુકાલીન અને સતત પ્રાકૃત ભાષાઓના અભ્યાસ તેમજ ચિંતન વિષેની મારી જાત્રીમાં રહેલું હતું.

૫મની ચોવીસ વર્ષ પહેલાં પ્રથમ લખાણની અને છપા-પણી 'પ્રાકૃતમાર્ગોપદેશિકા' આ પંક્તિઓ લખતી વખતે મેં પ્રથમ જ વાર જોઈ. ૫ની પ્રસ્તુત પુસ્તક સાથે સર-સ્વામણી કરી. ૫ ઉપરાંત ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ તરફથી પ્રસિદ્ધ થયેલ ૫મનું 'પ્રાકૃત વ્યાકરણ' પણ ફરી વાર જોઈ ગયો. અને હમણાં જ ૫મને લખેલ અને પંજાભાઈ ગ્રન્થમાળામાં પ્રગટ થયેલ 'જિનાગમકથાસંગ્રહ' પણ જોઈ ગયો. સાથે સાથે

હમણાં હમણાં અન્ય લેખકોદ્વારા ગૂજરાતી તેમજ સંસ્કૃતમાં લખાયેલાં અને છપાયેલાં વીજાં પણ પ્રાકૃત વ્યાકરણ વિષયક પુસ્તકો જોઈ ગયો. આ વધા ટૂંક પણ તટસ્થ અવલોકનથી મારા ઉપર જે છાપો મુખ્યપણે પડી છે: પહેલી એ કે વીજા કોઈ પણ વર્તમાન ગૂજરાતી લેખકના પ્રાકૃત વિષયક પુસ્તકો કરતાં પં૦ વેચરદાસના પ્રાકૃત વિષયક પુસ્તકોમાં પ્રાકૃત વિષયક અભ્યાસ વાચન અને ચિંતન વધારે દીર્ઘકાલીક, વધારે વિશાલ અને વિશેષપણે સતત છે. વીજી છાપ એ છે કે તેમના ચિંતનમાં સ્વતંત્રતા વિશેષ હોઈ સાંપ્રદાયિક પૂર્વ ગ્રહો માત્ર સંપ્રદાયને કારણે આડા નથી આવતા.

પણ્ડિતજીનો પાલિવિષયક અભ્યાસ અને તદ્વિષયક વાચન પ્રમાણમાં ઠીક ઠીક હોવાથી એમના પુસ્તકોમાં પ્રાકૃત અને પાલિભાષાની સરખામણી સમુચિત અને સાધાર છે. તેથી એમ કહેવાને કારણ છે કે જો પ્રાકૃતના અભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓ પ્રસ્તુત પુસ્તકથી શરૂ કરી ચડતે ક્રમે એમનાં વીજાં પુસ્તકો વાંચે કે શીખે તો પ્રાકૃત ભાષાઓના સચોટ જ્ઞાન ઉપરાંત સાથે પાલિભાષાનું પણ અમુક અંશે જ્ઞાન મેળવે, કે જે પ્રાકૃત ભાષાના અભ્યાસી વાસ્તે ખાસ આવશ્યક અને ફલદ્રૂપ છે.

પ્રસ્તુત પુસ્તક એ ચોવીશ વર્ષ પહેલાં લખાયેલ પ્રાકૃતમાર્ગોપદેશિકાનો પરિપાક છે. ઘટલે હવે આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયા પછી એ પ્રાથમિક આવૃત્તિને અભ્યાસનાં ખાસ સ્થાન નથી રહેતું એ કહેવાની ભાગ્યે જ જરૂર છે. જે જે પાઠ્યક્રમમાં પ્રથમ છપાવેલ એમની માર્ગોપદેશિકા હતી તેમાં હવે આ પુસ્તક દાખલ કરવું દરેક દૃષ્ટિએ વધારે ઉપયોગી સિદ્ધ થશે.

મુખલાલ

પરિચય

આ પુસ્તકમાં મેં જે ક્રમ અને રચનાપદ્ધતિ યોજી છે તેની વીગત નીચે મુજબ છે:—

- ૧ પ્રાકૃતપ્રત્યયો, ધાતુઓ, નામો અને નામોનાં રૂપો તથા કૃદન્તો આપતાં સાથે સાથે સંસ્કૃત પ્રત્યયો, ધાતુઓ, નામો, નામોનાં રૂપો અને કૃદન્તો મુકેલાં છે.
- ૨ નામોનાં અને ધાતુનાં રૂપોની સાધનિકા વાવત સમજુતી આપતાં તેમાં ભાષાશાસ્ત્રની માનિતી તુલનાદૃષ્ટિને પ્રધાનપદે રાખેલી છે.
- ૩ અર્થો આપતાં મોટા ભાગે પદ્મા શબ્દો યોજ્યા છે કે જેમનાં ઉચ્ચારણો મૂલ શબ્દો કરતાં વધુ ઓછાં જુદાં હોય.
- ૪ પાછળ ખાસ કેટલાક દેશી શબ્દો ઉમેર્યા છે અને એમના અર્થો પણ સરખામણીને લક્ષ્યમાં રાખીને જ ઉક્ત ત્રીજી રીતે આપેલા છે.

[વિદ્યાર્થી સાધારણ સંસ્કૃત જાણતો હોય કે સારામાં સારું ગૂજરાતી જાણતો હોય તો પણ આ પાઠોદ્ધારા સરલ-તાથી પ્રાકૃતભાષાને શીખી શકે અને પ્રાકૃતસાહિત્યના રસને આસ્વાદી શકે એ દૃષ્ટિને ધ્યાનમાં રાખીને પાઠોમાં વધે ગૂજરાતી, પ્રાકૃત અને સંસ્કૃતની સરખામણીની પદ્ધતિ મુખ્ય રાખેલી છે. આ પદ્ધતિમાં ગોંધવાનું ઘણું ઓછું રહે છે. સંસ્કારો જમાવવા માટે થોડું ઘણું ગોંધવું પણ મને અનિવાર્ય જણાય છે. સરખે સરખા શબ્દો કાને આવતાં વિદ્યાર્થી, વ્યુત્પત્તિ તરફ પણ ઢલશે અને તેની અભ્યાસવૃત્તિ વ્યુત્પત્તિને શોધવા જરૂર મથશે અને એમ કરતાં કરતાં તે, ગૂજરાતીની ગંગોત્રીના મૂલ પાસે જઈ પહોંચશે.]

૧. જે રૂપોની સાધના આચાર્ય હેમચંદ્ર પળ નથી વતાવી તેવાં અર્થરૂપોની પળ સાધના આ પાઠોમાં વતાવવામાં આવી છે.

૨. નાલાંક અવ્યયો કને સંખ્યાવાચક શબ્દો માટે ખાસ જુદા પાઠો ગોઠવેલા છે.

૩. કૃત વાક્યો કરતાં ગૂજરાતી વાક્યો જાણી જોઈને જ વધારેલાં છે. વિદ્યાર્થીની બુદ્ધિ પ્રાકૃત ભાષાને સમજવાને ઠીક ઠીક વ્યાયામ માગે છે અને પછો વ્યાયામ ૫ વાક્યો દ્વારા મળી રહે છે માટે જ ગૂજરાતી વાક્યો વધારે મુકેલાં છે. છતાં જે શિક્ષકો અને કુશાગ્રબુદ્ધિવાળા વિદ્યાર્થીઓ ૫ વ્યાયામને ન ઇચ્છે તો તેમ કરવાની તેમને પૂરતી છૂટ છે.

૪. સારાંશ અને પ્રશ્નો આરમ્ભના જ ભાગમાં મૂકેલા છે તેથી નવા નવા પાઠો આવે ત્યારે તેને અનુસરી સારાંશ અને પ્રશ્નો શિક્ષકો ૫ કે વિદ્યાર્થીઓ ૫ ઉપજાવી કાઢવાના છે.

૫. પાઠોના ટિપ્પણોમાં વર્ણવિકારના મુખ્ય મુખ્ય વધા નિયમો જણાવી દીધા છે. ૫ વધા નિયમોનું મૂલ, આદેશ અને સ્થાનિની સમાનતામાં છે. જેમકે-સ્થાની 'પ' હોય, તો તેનો આદેશ 'વ' થાય છે. 'પ' નો 'વ' થવાનું કારણ 'પ' અને 'વ' વચ્ચેનું એક સરખું ઓષ્ઠ સ્થાન છે ૫ છે. ૫ જ રીતે 'ફ' નો 'હ' 'ઓ' નો 'ઉ' 'ટ' નો 'ડ' 'ઠ' નો 'ઢ' 'ય' નો 'જ' 'હ' નો 'ઘ' વગેરે વિકારો વિશે સમજવાનું છે. ઉચ્ચારણ કરનાર વ્યક્તિ, એકને બદલે બીજું બોલતાં સ્વાભાવિક રીતે ઘણે ભાગે મળતેમળતું બોલે છે ૫થી જ શબ્દોનાં ઉચ્ચારણોમાં ફરક પળ સરખેસરખો પડતો આવે છે. સંયુક્ત અક્ષરોમાં પળ પૂર્વવર્તી કે પરવર્તી વળની સમાનતાના ધોરણે પરિવર્તન થાય છે, 'ટ' ને બદલે 'ક' બોલનારો કે 'ક' ને બદલે 'ખ' બોલનારો ભાગ્યે જ મળી શકશે ૫ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. પરિવર્તનનો આ એક મહા-

નિયમ ધ્યાનમાં રાખવાથી વધા ઉચ્ચારણમેદોનો સ્ફોટ સહજમાં થઈ જશે.

શિક્ષક, ઉક્ત નવે મુદ્દાઓને લક્ષ્યમાં રાખીને શીખવશે અને વિદ્યાર્થી પળ તે મુદ્દાઓને તે રીતે વરાવર સમજીને શીખશે તો કોઈને નિષ્ફળતા મળવાનો સંભવ નથી.

વર્ણવિકારના નિયમો સમજાવતાં ઉક્ત નવમો મહાનિયમ તો ન જ ભુલાય. પરંતુ તે માટે આપેલાં ઉદાહરણો ઉપરાંત વીજાં પળ ઉદાહરણો શિક્ષક જરૂર શોધી શકે. એક વિકાર થયા પછી તેના ઉપર વીજા વીજા વિકારો કેવી કેવી રીતે થાય છે તે સમજાવવા માધાના ગ્રામીણ શબ્દો વહુ ઉપયોગી થશે. તે ઉપરાંત હિંદી, મરાઠી અને બંગાળી માધાના શબ્દો પળ વહુ રુચિકર નીવડશે.

સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતમાં વર્તતો ઉચ્ચારણમેદ યાને વર્ણ-વિકાર થવાનાં કારણોમાં વોલનારાનાં શરીર ઉપર થતી ભૌગોલિક અસર, ઉચ્ચારણસ્થાનોમાં થતા ફેરફારો, સ્પષ્ટ ઉચ્ચારણને માટે જોડતા શારીરિક વળનો હાસ, લલનારા-ઓની વેદરકારી, પરંપરાને જ માન્ય રાખવાનો આગ્રહ, વીજી પ્રજાનો સહવાસ, ધર્મક્રાંતિ, રાજસત્તા, માધા સંબંધી આદરનો ઘટાડો, પંડિતોનો ઉન્માદ, છેકા મારેલા શબ્દો ઉપરથી નવા શબ્દોની કલ્પના, વાંચનારાઓનો ભ્રમ, લલેલુ તેવું જ વાંચવું, અનુવાદ કરવામાં અસાવધાનતા વગેરે અનેક કારણો છે; તે તરફ શિક્ષકે વિદ્યાર્થીનું ધ્યાન રેંચવું.

આ રીતે સ્પષ્ટતાપૂર્વક શીખવવાથી માધાના મેદોનો કોયડો આપોઆપ ડકલી જશે અને ય મેદોમાંથી પ્રકટેલી ય અસ્મિતા પળ શમી જશે.

પાછલા પાઠોમાં પ્રયાગવાની સમાજ હિંદી શબ્દો, મરાઠી

શબ્દો અને વંગાલી શબ્દો આપી જુદા જુદા ત્રણેક મોટા પાઠો ઉમેરવા ધારેલું પણ સત્વરતાને કારણે તે નથી બની શક્યું, કિંતુ હવે પછીના સંસ્કરણમાં તેનું સ્થાન જરૂર રહેશે.

તે તે પાઠોમાં વપરાયેલા શબ્દોનો કોશ, પુસ્તકને પ્રાંતે સંસ્કૃત પર્યાય અને અર્થ સાથે મુકેલો છે. તેમાં નામોનો વિભાગ જાતિ પ્રમાણે કરેલો છે, વિશેષણો, અવ્યયો, સંખ્યાવાચી શબ્દો અને ધાતુઓનો પણ કોશ તે તે વિભાગે ગોઠવેલો છે. પછી બે ફારમ જેટલું સરલ ગદ્યપદ્ય મુકેલું છે અને ત્યાર પછી તેનો પણ સલંગ કોશ મુકેલો છે.

પાઠોમાં આવેલા શબ્દકોશની યોજના મારા વિનયી વિદ્યાર્થી પં. શાંતિલાલ વનમાલી શેઠ-ન્યાયતીર્થે કરેલી છે તે અર્થે તેનું અહીં સંસ્મરણ કરું છું.

કાશીવિશ્વવિદ્યાલયમાં જૈનદર્શનશાસ્ત્રના અધ્યાપક ક્ષ્યાત દર્શનશાસ્ત્રી સુહૃદ્વર પંડિત સુખલાલજીય પુસ્તકના આરંભમાં 'કાંઈક' લખી આપી પુસ્તકને આશીર્વાદ આપ્યો છે એ વદલ હું શું લખું તે જ સ્મરણ નથી.

અનુભવી શિક્ષકો અને અભ્યાસી વિદ્યાર્થીઓ આ પાઠોને શીખતાં પોતપોતાની નોંધો અવશ્ય લખી રાખે અને પ્રસંગ પડ્યે મને એ નોંધો સૂચવવા લક્ષ્ય રાખે તો હું મને ઠીક ઠીક જાણી શકીશ.

આ પુસ્તકને પ્રકાશમાં લાવવાનું સાહસ ગૂર્જરગ્રંથરત્ન-કાર્યાલયના પ્રખ્યાત માલિક ભાઈ શંભુલાલ જગશીયે લેઈ છે તે માટે તે પણ સ્મરણાર્હ છે.

વૈશાખ શુદ્ધ ૩

બેચરદાસ જીવરાજ દોશી

અમરેલી-કાઠિયાવાડ

एक खुलासो

पुस्तकने पहेले ज पाने लखेलुं छे के—“उच्चारणोनुं
ए परिवर्तन वैदिक संस्कृतमां य छे अने प्राकृतमां य छे.”
(पं० १२-१३)

आ वाक्यनो आशय, ए वन्ने भाषामां परिवर्तनो थवा
पाम्यां छे एम जणावयानो छे, पण ए वन्नेमां एक सरखां ज
परिवर्तनो छे एम बतावयानो नथी.

आरंभमां आपेला परिचयमां परिवर्तननो जे एक व्यापक
महानियम जणावेलो छे ते उक्त वन्ने भाषाने लागु पडे छे
ए दृष्टि ए उक्त वाक्य लखायुं छे. आ संबंधी विशेष विगत
माटे आर्यविद्याव्याख्यानमालामांनुं ‘प्राकृतभाषा अने साहित्य’
नामनुं मारुं व्याख्यान जोई जहुं घटे अने आर्षप्राकृतनी सम-
जूती माटे विद्यापीठ द्वारा प्रकाशित मारा प्राकृत व्याकरणनी
प्रस्तावना पण वांची जवी जोईए.

अनुक्रमणिका

विषय	पृष्ठ
परिचय	१
पाठ १ वर्तमान काल	६
„ २ „	११
„ ३ „	१५
„ ४ „	१९
„ उपसर्ग	२५
„ ५ अकारांत नामनां रूपाख्यानो (नरजाति)	३०
„ ६ „ (नान्यतर जाति)	३७
„ ७ अकारांत नामो	४१
„ ८ अकारांत सर्वादि (नरजाति अने नान्यतरजाति)	४५
„ ९ तुम्ह, अम्ह, इम अने एअ नां रूपाख्यानो	५४
„ १० भूतकाल-प्रत्ययो	६६
„ ११ इकारांत अने उकारांत (नरजाति)	७५
„ १२ भविष्यकाल	८५
„ १३ „	९३
„ १४ ऋकारान्त शब्दो	१०२
„ १५ विध्यर्थ अने आज्ञार्थ	११४
„ १६ „ (चाछु)	१२१
„ १७ प्रेरकभेद	१३७
„ १८ भावे प्रयोग अने कर्मणि प्रयोग	१४९
„ १९ व्यंजनान्त शब्दो	१५९
„ २० कृदंत-हेत्वर्थ-संबंधकभूत-वर्तमानकृदंत वगेरे	१७०
„ २१ संख्यावाचक शब्दो	१८७
शब्दकोष	१९५

विषय	पृष्ठ
पाइअ-गज्ज-पज्जाणि	१-२७
१ मंगलं ...	१
२ महव्वयउच्चारणा ...	२
३ मिच्छा मि दुक्कडं ...	३
४ खामणं ...	४
५ समयं गोयम ! मा पमायए ...	४
६ हरिकेसी सोवागो ...	५
७ तं वयं वूम माहणं ...	७
८ रामवणवासो ...	९
९ वीरत्थुती ...	१०
१० अप्पा ...	१०
११ धुत्तो सियालो ...	११
१२ कयग्घा वायसा ...	१२
१३ सुरप्पिओ जक्खो ...	१३
१४ जामाउयपरिक्खणं ...	१५
१५ गामिद्धओ सागडिओ ...	१७
१६ नडपुत्तो रोहो ...	१८
१७ चिन्मडियावंसगो ...	२०
१८ भारियासीलपरिक्खा ...	२२
१९ जो खणइ सो पडइ ...	२७
शब्दकोश ...	२८-३६

પિતરૌ વન્દે ।

પરિચય

વૈદિક (વેદોની મૂળ) ભાષાનું અને પ્રાકૃત ભાષાનું મૂળ વંધારણ ઘણું મઠતું આવે છે. તે બેમાં મોટો ભેદ ઉચ્ચારણનો છે અને ૫ ભેદને લીધે જ તે વચ્ચેને જુદી જુદી ભાષા સમજાવામાં આવી છે-ગણવામાં આવી છે.

વૈદિક સંસ્કૃતમાં અસંયુક્ત અને સંયુક્ત વચ્ચે પ્રકારના વ્યંજનોનો ઠીક ઠીક વ્યવહાર છે. તે વ્યંજનોમાંના કેટલા-પ્રકારનું ઉચ્ચારણ અધિક ક્ષિપ્ર છે અને કેટલાપ્રકાર સહજ રીતે વેગપૂર્વક બોલાતાં પ્રકાર વીજામાં મળી જાય છે વા રૂપાંતર પામે છે કે ઘસાઈ જઈ સ્વરાવશેષી કે અર્ધસ્વરાવશેષી બને છે. ઉચ્ચારણોનું ૫ પરિવર્તન વૈદિક સંસ્કૃતમાં ૫ છે અને પ્રાકૃતમાં ૫ છે. તેથી સહજ અને સુખરૂપ ઉચ્ચારણોથી ટેવા-યેલા પ્રાકૃત બોલનારા લોકો, અર્થનો વિપર્યાસ ન થાય તેવી રીતે, તે તે અસંયુક્ત વા સંયુક્ત વ્યંજનોવાળા શબ્દોને સરળ ઉચ્ચારણપૂર્વક વ્યવહારમાં લાવતાં વિશેષ કરીને ઉક્ત પરિવર્તનને વશવર્તી હોય છે.

સરળ ઉચ્ચારણ માટે ક્યાંય કોઈ વ્યંજનનો ધીરે ધીરે હ્રાસ થતો આવે છે અને ક્યાંય બેમાંથી પ્રકાર વ્યંજનને જતો કરવો પડે છે-તે આપોઆપ સરી જાય છે. ૫ અસંયુક્ત વા સંયુક્ત વ્યંજનોનું ઉચ્ચારણ જે જે રીતે સરળ થયેલું છે તે વધી રીતો હવે પછીના પાઠોમાં આવનારી છે.

પ્રાકૃતભાષા, સંસ્કૃત ભાષા કરતાં વધારે વ્યાપક અને મધુર ગણાઈ છે તેનું કારણ ૫ની સરળતા જ છે.

પ્રાકૃતભાષા, કેટલી વધી સરલ અને સુખપૂર્વક વોલી શકાય તથા લખી શકાય તેવાં ઉચ્ચારણોવાળી છે તેની વિશેષ સમજણ માટે અને સંસ્કૃત તથા પ્રાકૃત ય વચ્ચે ભાષા વચ્ચેના ઉચ્ચારણમેદનો સ્પષ્ટ જ્યાલ વિદ્યાર્થીઓને આવે તે સારુ પ્રત્યેક સ્થળે સંસ્કૃત સાથે તેની તુલના કરી બતાવતી છે.

તુલનાત્મક સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત શબ્દો ઉપરાંત તેને મળતા વા તેમાંથી નીપજેલા અર્થસૂચક ગુજરાતી શબ્દો પણ સાથે સાથે જણાવેલા છે-આ વધું ભાષાની સરખામણીની દૃષ્ટિ અભ્યાસ કરનાર વિદ્યાર્થીને ઉપયોગી થશે અને આ પદ્ધતિથી પ્રાકૃત ભાષાનો અભ્યાસ પણ સુકર બનશે.

પ્રયોજન

જેમનું મૂળ-ઉદ્ભવસ્થાન-પ્રાચીન આર્યભાષામાં છે તેવી ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી અને હિંદી વગેરે આર્યપેઢીની ભાષાઓનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરવા સારુ અને ય પ્રાંતિક ભાષાઓની મૌલિક એકતાદ્વારા સમગ્ર પ્રજાનું એક્ય સમજાવવા-સાધવા સારુ પ્રાકૃત ભાષાના અભ્યાસનું વિશેષ મહત્ત્વ છે.

જૂની ગુજરાતી, મરાઠી, બંગાળી કે હિંદીને સારી રીતે સમજાવવા માટે અને ઉક્ત તે તે ભાષાના પ્રાચીન વા અર્વાચીન પ્રત્યેક શબ્દનો ક્રમવિકાસ શોધવા અને તે દ્વારા શુદ્ધ ઇતિહાસ ઉત્પન્ન કરવા પણ પ્રાકૃતના અભ્યાસની ઉપયોગિતા છે.

ભારતીય તપસ્વિઓના આધ્યાત્મિક વિચારો જેમ સંસ્કૃત ઉપનિષદાદિમાં જલવાયેલા છે તેમ પ્રાકૃતભાષાના સાહિત્યમાં પણ જલવાયેલા છે, તો તે બધાને સમજાવવા અને સર્વધર્મ-સમભાવના જીવનહિતૈષી ઉદાર સિદ્ધાન્તને વિશેષ રીતે લક્ષ્યમાં લાવવા પણ પ્રાકૃતભાષાઓના અધ્યયનની અતિઅગત્ય છે.

જેટલો ફેર ગોહિલવાડી અને ઢાલાવાડી ભાષામાં છે
વા ચરોતરની અને પંચમહાલની ભાષામાં છે તેટલો જ ફેર
પ્રાકૃતભાષાઓમાં-પાલિ અને પ્રાકૃતમાં, અર્ધમાગધી-આર્ષપ્રાકૃત
-અને પ્રાકૃતમાં, માગધી અને શૌરસેની વગેરેમાં-છે તેથી પક
માત્ર પ્રાકૃતને સારી રીતે શીખી જવાથી પાલિ વગેરે બીજી
પ્રાચીન શાસ્ત્રીય ભાષાઓનું જ્ઞાન સહેજે સહેજે થઈ જાય છે.

મૂળ જૈન સિદ્ધાંતો આર્ષપ્રાકૃતભાષામાં છે અને વૌદ્ધ
સિદ્ધાંતો પાલિભાષામાં છે તેથી વૌદ્ધ અને જૈનધર્મના
અભ્યાસિષ્ઠ તો આ ભાષા જરૂર શીખી લેવી જોઈપ.

વર્ણવિજ્ઞાન

સ્વરો-હ્રસ્વ	દીર્ઘ	ઉચ્ચારણોનું સ્થાન
અ	આ	કંઠ અને નાસિકા
ઇ	ई	तालु અને નાસિકા
उ	ऊ	ओष्ठ-होठ-અને નાસિકા
अ+इ=ए		कंठ અને तालु तथा नासिका
अ+उ=ओ		कंठ અને होठ तथा नासिका

स्वरनुं प्लुत उच्चारण प्राकृतभाषाना व्यवहारमांशी
जतुं रह्युं છે.

કંઠ પટલે ગહ્યું, તાલુ પટલે તાલ્યું. જે વર્ણ, કંઠમાંથી
બોલાય તે કંઠ્ય, તાલુમાંથી બોલાય તે તાલ્ય, ઓષ્ઠમાંથી
બોલાય તે ઓષ્ઠ્ય અને ણ વચ્ચેમાંથી બોલાય તે કંઠ્યતાલ્ય
કે કંઠ્યોષ્ઠ તથા નાસિકામાંથી બોલાય તે નાસિક્ય-અનુ-
નાસિક કહેવાય.

સ્વરો વધા અનુનાસિક છે પણ તેમનું તે જાતનું ઉચ્ચા-
રણ સ્થલવિશેષમાં જ થાય છે, વધે નહિ.

હસ્વ 'ઋ' ને વદલે વિશેષે કરીને 'અ' થી અને ક્યાંય ક્યાંય 'ૈ' વા 'ઉ' થી કામ ચાલે છે.

'લ' ને વદલે 'હલિ' નું ઉચ્ચારણ પ્રચલિત છે.

'ઐ' તો માત્ર એક 'અયિ' અવ્યયને વદલે વપરાય છે વીજે ક્યાંય તેનો પ્રયોગ જ નથી. તેમ 'ઔ' નો પણ પ્રયોગ નથી. 'ઐ' ને વદલે '૯' વા 'અઃ' થી કામ સરે છે અને 'ઔ' ને વદલે 'ઓ' કે 'અઃ' થી વ્યવહાર થાય છે.

કેટલાક વૈયાકરણો કહે છે કે 'ઐ' અને 'ઔ' નો પ્રયોગ પ્રાકૃતમાં છે.

'૯' 'સેવ્વા' 'સોત્તં' 'સો છિઅ' વગેરે શબ્દોમાં આવેલા '૯' અને 'ઓ' એકમાત્રિક છે-હસ્વ છે, એમ આચાર્ય શુભચંદ્ર જણાવે છે અને ઉચ્ચારણની દૃષ્ટિ છે પણ વરાવર.

વ્યંજનો	વર્ગ	સ્થાન
ક્રૂ ઋ ગ્ ઘ	ક વર્ગ	કંઠ-કંઠ્ય
ચ્છ જ્ ઝ	ચ વર્ગ	તાલુ-તાલવ્ય
ટ્ ઢ ડ્ ઢ્	ટ વર્ગ	મૂર્ધા-માથું-મૂર્ધન્ય
ત્ થ્ દ્ ધ્ ન	ત વર્ગ	દંત-દાંત-દંત્ય
પ્ ફ્ વ્ ભ્ મ્	પ વર્ગ	ઓષ્ઠ-હોઠ-ઓષ્ઠ્ય
અર્ધસ્વર	ય્	તાલવ્ય
	ૃ	મૂર્ધન્ય
	ૌ	દંત્ય
	વ્	દંત્ય-ઓષ્ઠ્ય
	સ્	દંત્ય
હ્		કંઠ્ય
હ્ર્ ઞ્ ણ્ ન્ મ્		નાસિકા-અનુનાસિક
ય્ ળ્		

‘સહ્નો’ ‘અઙ્ગણ’ વગેરે શબ્દોમાં ‘હ’ અને ‘ઙ’ માત્ર પોતાના વર્ગના વ્યંજનો સાથે સંયુક્ત હોય ત્યારે જ વ્યવહારમાં આવે છે, પણ તેમનો ઉપયોગ પ્રાકૃતમાં સ્વતંત્ર નથી. માટે તેમને વર્ગીય વ્યંજનો ગણાવતાં ગણાવેલા નથી. સંસ્કૃતમાં પણ તેમનો સ્વતંત્ર પ્રયોગ નહિ જોવો જ છે.

‘ક’ ‘જ’ વગેરે સજાતીય સંયુક્ત વ્યંજનોનો પ્રાકૃતમાં ખૂબ પ્રચાર છે અને કૈટલાક અપવાદોમાં વિજાતીય સંયુક્ત વ્યંજનોનો પણ ઉપયોગ થયેલો છે, પણ વ્યંજનોમાં ‘દ્ર’ ‘મ્હ’ ‘ઞ્હ’ અને ‘લ્હ’ મુખ્ય છે. જૈનસૂત્રોમાં ક્યાંય ‘સ્મ’ નો પણ ઉપયોગ થયેલો છે. આ સિવાય ‘ક’ ‘ક્’ વગેરે વિજાતીય સંયુક્ત વ્યંજનોનો પ્રાકૃતમાં ક્યાંય ઉપયોગ નથી.

‘વિસર્ગ’નો તો પ્રાકૃતમાં પ્રયોગ જ નથી.

‘કળ્ઠ’ ‘તન્તુ’ અને ‘થમ્મ’ વગેરે શબ્દોમાં ‘ણ’ ‘ન’ અને ‘મ્’ નો ઉપયોગ તો છે જ પણ તે ત્રણે સ્વતંત્ર પણ વપરાય છે. જેમકે—ગુણ, હીણ, મુણિ. નમી, નાહ, નઈ. મુહ, મહ, મહા, મોણ વગેરે.

[યાદી:—‘કળ્ઠ’ ‘તન્તુ’ ‘થમ્મ’ વગેરે શબ્દોમાં ‘ણ’ ‘ન’ અને ‘મ્’ નું નોંધસ્થાન જ છે ત્યારે ‘ગુણ’ ‘નઈ’ ‘મહા’ વગેરે શબ્દોમાં તો તેઓ વર્ગીય અક્ષર તરીકે હોવાથી તેમનું વર્ગીય તે તે સ્થાન છે, એ સ્પષ્ટ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.]

સમાસ—આ વિશે સંસ્કૃતની યોજના પ્રમાણે જ સમગ્રી લેવાનું છે તેથી આ પુસ્તકમાં પને માટે કશું લખવામાં આવ્યું નથી.

પાઠ ૧ લો

વર્તમાનકાલ

एकवचनना प्रत्ययो

૧ પુરુષ	મિ	(મિ ^૧)
૨ „	સિ, સે	(સિ, સે)
૩ „	તિ, ઇ } તે, ઇ }	{(તિ) {(તે)

धातु^२

૧ આ આજ્ઞા પુસ્તકમાં () આવા ગોળ ચિહ્નમાં મૂકેલાં પ્રત્યયો, ધાતુઓ કે નામો વા તેમનાં રૂપો સંસ્કૃત ભાષાનાં સમજાવાં. સરસ્વામણીની અને ઉચ્ચારણના મેદની સમજણ માટે એ વધાં અહીં જણાવેલાં છે.

૨ સંસ્કૃતમાં ધાતુ એટલે મૂળ ધાતુ અર્થાત્ જેને ગણસૂચક વિકરણ નથી લાગેલો એવો શુદ્ધ ધાતુ સમજાય છે ત્યારે પ્રાકૃતમાં તે કરતાં પ્રાયઃ ઝલ્લટી સ્થિતિ છે એટલે કે સંસ્કૃતમાં ગણમેદને લીધે ધાતુઓને જુદા જુદા વિકરણ પ્રત્યયો લાગે છે ત્યારે તે જુદા જુદા વિકરણો જેમને લાગેલા છે તેવા જ ઘણા ધાતુઓ પ્રાકૃતમાં મૂળ ધાતુનું સ્થાન લે છે. તાત્પર્ય એ છે કે અમુક અમુક ગણને સૂચવનારા તે જુદા જુદા વિકરણો પ્રાકૃતમાં ધાતુના અંગરૂપ બની ધાતુમાં મલી ગયા છે અને આમ છે માટે જ પ્રાકૃતમાં કોઈ પ્રકરણો મળખેદ નથી સ્થો.

ઉક્ત હકીકત આ નીચેના કોઠા ઉપરથી વધારે સ્પષ્ટ થશે :

સંસ્કૃત-ગણ	મૂળ ધાતુ	ક્કિરણવાળો સંસ્કૃત ધાતુ	પ્રાકૃત ધાતુ
૧	ઘૃષ્	ઘૃષ્+અ=ઘર્ષ	ઘરિસ્
”	ભૂ	ભૂ+અ=ભવ	{ ભવ્ હવ્ પિવ્ પિય્
”	પા	પા+અ=પિવ	{ પિવ્ પિય્
૪	સિઘ્	સિઘ્+ય=સિઘ્ય	સિજ્ઞ
”	સિવ્	સિવ્+ય=સિવ્ય	સિબ્વ
”	ક્ષુમ્	ક્ષુમ્+ય=ક્ષુમ્ય	ક્ષુન્મ
૫	ચિ	ચિ+નુ=ચિનુ	ચિન્
”	ધુ	ધુ+નુ=ધુનુ	ધુન્
૬	મુચ્	મુચ્+અ=મુચ્ચ	મુગ્ચ
”	સિચ્	સિચ્+અ=સિચ્ચ	સિચ્ચ
”	લિપ્	લિપ્+અ=લિમ્પ	લિમ્પ
૭	રુધ્	રુધ્+ન=રુઘધ્	રુન્ધ
”	મિદ્	મિદ્+ન=મિનદ્	મિન્દ્
”	છિદ્	છિદ્+ન=છિનદ્	છિન્દ્
૯	લ્	લ્+ના=લુના	લુન્
”	પૂ	પૂ+ના=પુના	પુન્
”	પ્રહ્	પ્રહ્+ના=પ્રહ્ના	ગિણ્હ
૧૦	કથ્	કથ્+અય=કથય	{ કહે કહ્ ચોરે ચોર્
”	ચુર્	ચુર્+અય=ચોરય	{ ચોરે ચોર્
”	તર્જ્	તર્જ્+અય=તર્જય	{ તર્જે તર્જ્

ઘલી, આત્મનેપદી, પરસ્મૈપદી, ઉભયપદી એવો ધાતુસંબંધે જુદો જુદો વિભાગ સંસ્કૃતમાં છે અને એમ છે માટે તે દરેક સંબંધી પ્રત્યય પળ જુદા જુદા છે. ત્યારે પ્રાકૃતમાં તેવો કોઈ જાતનો વિભાગ હયાતી ધરાવતો નથી.

હરિસ્ (હર્ષ) હરણું-હર્ષ થવો

વરિસ્ (વર્ષ) વરસવું.

કરિસ્ (કર્ષ) કર્ષવું-ઁચવું-
કાઢવું, ઁહવું

મરિસ્ (મર્ષ) વિમાસવું-
વિચારવું

ઘરિસ્ (ધર્ષ) ઘસવું-સામા થવું

ગરિહ્ (ગર્હ) ગરહવું-નિંદવું

જેમ (જેમ) જમવું

દેક્ષ્ (દૃશ) દેખવું

પુચ્છ્ (પૃચ્છ) પૂછવું

જાણ્ (જાના) જાણવું

મરિસ્ (મર્ષ) સહવું-ક્ષમા રાખવી

ઘરિસ્ (ધર્ષ) ઘસવું

તુરિય્ (તૂર્ય) ત્વરા કરવી-

ઉતાવળા થવું, તુરત કરવું

અરિહ્ (અર્હ) યોગ્ય થવું

પુરિય્ (પૂર્ય) પૂરવું-ઘૂરવું-
ભરવું-પૂરું કરવું

કર્ (કર) કરવું

વંદ્ (વન્દ) વાંદવું-નમવું

પડ્ (પત્) પડવું

નસ્સ્ (નસ્ય) નાસવું, ભાગવું-
નાશ થવો.

આમ છે તેથી ઉપર્યુક્ત પુરુષવોધક પ્રત્યયો ધાતુમાત્રને એક સરસા લાગે છે. એ પ્રત્યયોમાં સંસ્કૃતના આત્મનેપદી વગેરે પ્રત્યયો વા તેમના અવશેષો સમાયેલા છે. એ સરસામળીની દૃષ્ટિએ જોતાં સહજ રીતે સમજાય એવું છે.

૩ () આ ચિહ્નમાં મૂકેલા સંસ્કૃત ધાતુઓ 'રષ' 'રશ' ર્ય' અને 'રહ' વાળા છે. પ્રાકૃત વોલનારા 'રષ' અને 'રશ' ને 'રિસ' 'ર્ય' ને 'રિય' અને 'રહ' 'રિહ' કરીને વ્યવહારમાં લાવતા. આ ઉપરથી એવો નિયમ ફલિત થાય છે કે 'રષ' 'રશ' 'ર્ય' અને 'રહ' નો પ્રાકૃતમાં વ્યવહાર કરતાં 'ર' માં 'ઈ' ઉમેરવો એટલે 'રષ' કે 'રશ' ને વદલે 'રિસ' ર+ઈ+ષ=રિસ, 'ર્ય' ને વદલે 'રિય' અને 'રહ' ને વદલે 'રિહ' સમજાવું. જેમકે—

ર્ષ-વર્ષ-વરિસ

વર્ષમ્-વરિસં

ર્શ-મર્શ-મરિસ

દર્શનમ્-દરિસણં

ર્હ-અર્હ-અરિહ

અર્હન્-અરિહંતો

ર્ગર્હા-ગરિહા

ર્ય-પૂર્ય-પુરિય

તૂર્ય-તુરિય

સૂર્યઃ-સૂરિયો

૧ મિ, તિ, ન્તિ વગેરે પુરુષવોધક પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં છેડે વ્યંજનવાળા ધાતુઓને વિકરણ 'અ' લગાડવામાં આવે છે. જેમકે:—વંદ્+તિ=વંદ્+અ+તિ=વંદતિ.

૨ વીજા પુરુષ એકવચનનો 'સે' અને ત્રીજા પુરુષ એકવચનનો 'એ' કે 'તે' એ વચ્ચે પ્રત્યયો 'અ' છેડાવાળા ધાતુ સિવાય વીજા કોઈ ધાતુઓને લાગતા નથી. જેમકે:— વંદ્+અ+સે=વંદસે.

વંદ્+અ+તે=વંદતે, વંદ્+અ+એ=વંદએ.

પ્રત્યુદાહરણ-જા+સિ=જાસિ.

જા+તિ=જાતિ, જા+ઈ=જાઈ.

[યાદી:—'વંદ્' નું 'વંદસે' અને 'વંદતે' કે 'વંદએ' થાય ત્યારે 'જા' ધાતુનું માત્ર 'જાસિ' અને 'જાઈ' કે 'જાતિ' થાય પણ 'જાસે' અને 'જાએ' કે 'જાતે' ન થાય.]

૩ 'મ' શ્રી શરૂ થતા પ્રથમ પુરુષના પ્રત્યયોની પૂર્વના અંગના 'અ' નો 'આ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:— વંદ્+અ+મિ=વંદામિ, વંદમિ.

૪ પુરુષવોધક પ્રત્યયોની પૂર્વે રહેલા ધાતુના અંગના 'અ' નો 'એ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:— વંદ્+અ+તિ=વંદેતિ, વંદતિ.

રૂપાખ્યાન

૧ પુ૦ વંદમિ, વંદામિ, વંદેમિ

૪ 'વંદે' રૂપ પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં સંસ્કૃતમાં પ્રસિદ્ધ છે તેમ ગ્રાહ્યમાં પણ તેનું તે જ રૂપ કાંઈ પણ ફેરફાર વિના વપરાય છે. જેમકે:— 'ઉસમમજિઅં ચ વંદે' એટલે ઋષભદેવ અને અજિતનાથને વંદન કરું છું.

२ पु० वंदसि, वंदेसि,
वंदसे, वंदेसे

३ पु० वंदति, वंदेति. वंदइ,
वंदेइ, वंदते, वंदेते,
वंदण, वंदेण

वाक्यो

वांहुं लुं
[तुं] वांदे छे
वांदे छे
घसुं लुं
सहे छे
[तुं] जमे छे
करं लुं
करे छे
[ते] हरखे छे
[तुं] करे छे
देखुं लुं
[ते] देखे छे

पहुं लुं
घसुं लुं
घसे छे
[तुं] घसे छे
पूहुं लुं
[तुं] जाणे छे
पडे छे
तरत करं लुं
खैचुं लुं
वरसे छे
गरहुं लुं
योग्य थाय छे

हरखुं लुं
[तुं] सहे छे
नाश पामे छे
खैचे छे
गरहे छे
सहुं लुं
[तुं] घसे छे
जमुं लुं
विचारे छे
भरं लुं
विचारं लुं
[तुं] पूरे छे
[ते] तरत करे छे

वंदामि
करिससे
घरिसमि
हरिसेमि
वरिसति
देखसि
गरिहामि

अरिहते
पुच्छामि
नस्ससि
घरिहइ
करते
जाणसि
करिससि

वंदते
हरिससि
मरिसामि
अरिहसे
गरिहेइ
पुरियते
जेमति

मरिसेति
तुरियसि
नस्सामि
हरिसण
पडामि
तुरियेमि

પાઠ ૨ જો

લોકવ્યાપક કોઈ પણ ભાષામાં દ્વિવચનને બતાવવા માટે સ્વાસ જુદા પ્રત્યયો જણાતા નથી. એ પ્રમાણે લોકવ્યાપક પ્રાકૃતભાષામાં પણ દ્વિવચનના દર્શક જુદા પ્રત્યયો નથી તેથી એકવચન પછી લાગલા જ બહુવચનના પ્રત્યયો આપવામાં આવ્યા છે. પરંતુ જ્યારે દ્વિવચનનો અર્થ સૂચવવો હોય ત્યારે ક્રિયાપદ કે નામ સાથે દ્વિવચનદર્શક 'દ્વિ' શબ્દનાં પ્રાકૃતરૂપોનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. તે રૂપો આ પ્રમાણે છે:

‘દુ’ણિ

વિણિ, વિણિ

દો (દ્વૌ)

દુવે (દ્વે)

વે, વે (દ્વે)

પ્રયોગ : વે સિવ્વામો-અમે વે સીવીષ છીય.

૫ સંયુક્ત અક્ષરની પૂર્વે આવેલા ‘હ’ ને સ્થાને પ્રાય: ‘એ’ થાય છે અને સંયુક્ત અક્ષરની પૂર્વે આવેલા ‘ઉ’ ને સ્થાને પ્રાય: ‘ઓ’ થાય છે. જેમકે:—હ—વિ+ણિ=વેણિ. વિ+ટ્ટી=વેટ્ટી, વિટ્ટી-વિટ્ટિ:.
ઉ—દુ+ણિ=દોણિ. દુણિ. પુ+ત્થિઆ=પોત્થિઆ, પુત્થિઆ-પુસ્તિકા.

‘દુ’ શબ્દનાં જે રૂપો ઉપર જણાવ્યાં છે તેમાંથી ઉત્તરી આવેલાં રૂપો આજ પણ જુદી જુદી લોકભાષામાં પ્રચલિત છે. જેમકે:—

વે, વે ગૂજરાતી—વે
વિણિ, વેણિ ,, બન્ને
દો હિંદી—દો

દુણિ, દોણિ મરાઠી—દોન.
દુવે બંગાલી—દુઈ

વર્તમાન કાલ (ચાલુ)

વહુવચનના પ્રત્યયો

૧ પુ૦ મો, મુ, મ, મ્હ	(મઃ, મહે)
૨ પુ૦ હ, ઇત્યા	(થ, ધ્વે)
૩ પુ૦ ન્તિ, ન્તે, ેરે	(ન્તિ, ન્તે)

ધાતુઓ

ખુબ્ (કુમ્બ્ય) ક્ષોભવું-છોભવું- સ્થભલવું-ક્ષોભ થવો-ગમરાવું	દિપ્ (દીપ્ય) દીપવું
કુપ્ (કુપ્ય) કોપવું-કોપ કરવો	ગચ્છ (ગચ્છ) જવું
સિવ્ (સિવ્ય) સીવવું	વોલ્ (વ્ર) વોલવું
ક્ષિપ્ (ક્ષિપ્ય) છેપવું-છેવવું-ફેંકવું	લ્ (લપ્) લવવું-વોલવું
લુહ્ (લુઘ્ય) લોટવું-આલોટવું	તવ્ (તપ્) તપવું-સંતાપ થવો, તપ કરવું

૬ પ્રાકૃતમાં જેમ 'રે' પ્રત્યયનો ઉપયોગ છે તેમ પાલિભાષામાં 'ગચ્છરે' વગેરે પ્રયોગોમાં 'રે' પ્રત્યયનો વ્યવહાર છે. પચેરન્-પચ+રેરન્-વગેરે પ્રયોગોમાં વિધ્યર્થસૂચક 'રેરન્' પ્રત્યયનો ઉપયોગ સંસ્કૃતમાં પણ છે.

૭ સંયુક્ત વ્યંજનમાં પરવર્તી 'ય' નો લોપ થાય છે અને લોપ થતાં વાકી રહેલો શબ્દની અંદરનો જ વ્યંજન વેવડાય છે. જેમકે:-કુપ્ય-કુપ્-કુપ્. દીપ્ય-દિપ્-દિપ્. સીવ્ય-સિવ્-સિવ્. જુઓ ટિપ્પણ ૧ મું.

[યાદી:-લોપ થતાં વાકી રહેલા ક્ષ, ઘ, છ, જ્ઞ, ઠ, ઢ, થ, ધ, ફ અને મ ને વદલે અનુક્રમે ક્ષ, ઘ, છ, જ્ઞ, ઠ, ઢ, ત્થ, ઢ્ઢ, પ્ફ અને વ્મ થાય છે. જેમકે:-ક્ષુમ્બ્ય+ક્ષુમ્-ખુબ્ વગેરે.]

૮ પદની અંદર રહેલા અસંયુક્ત 'પ' ને વદલે 'વ' નો વ્યવહાર થાય છે. જેમકે:-લપ્-લવ્. દીપ્-દીવ્. તપ્-તવ્.

દીપ:-દીવો. ગોપાલ:-ગોવાલો. તાપ:-તાવો. અપિ-અવિ.

दीव् (दीप्) दीपबुं
जव् (जप्) जपबुं-जाप करवो
वेव् (वेप्) वेपबुं-कंपबुं-धुजबुं

सव् (शप्) शापबुं-शाप देवो
खिव् (क्षिप्) खेपबुं-खेवबुं-
फेकबुं

५ 'म'थी शरू थता प्रथम पुरुषना बहुवचनना प्रत्ययोनी
पूर्वना अंगना 'अ' ना 'इ' विकल्पे थाय छे. जेमके:-सिब्व्+
अ+मो=सिब्विमो, सिब्वामो, सिब्वमो (जु० पा० १ नि० ३)

रूपाख्यान

१ पु०	वंदमो,	वंदामो,	वंदिमो,	वंदेमो
	वंदमु,	वंदामु,	वंदिमु,	वंदेमु
	वंदम	वंदाम,	वंदिम,	वंदेम
	वंदम्ह,	^१ वंदम्ह,	वंदिम्ह,	वंदेम्ह
२ पु०	वंदइत्था,	^{१०} वंदित्था,	वंदेइत्था,,	वंदेत्था
	वंदह,	वंदेह		
३ पु०	वंदंति,	वंदेंति		
	वंदंते,	वंदेंते		
	वंदइरे,	वंदेइरे,	वंदिरे	

९ संयुक्त अक्षरनी पूर्वे आवेला दीर्घ स्वरने वदले ह्रस्व स्वरनो व्यव-
हार थाय छे. जेमके:-वंदा+म्ह=वंदम्ह-वंदामहे. जा+न्ति=जन्ति-यान्ति.
वे+न्ति=र्विति-व्रुवन्ति. दे+न्ति=र्दिति-दा+अन्ति.
नरेन्द्र:-नरिन्दो. आम्र:-अम्त्रो.

१० ज्यारे एक पदमां वे स्वर लगोलग आव्या होय त्यारे पूर्वना
स्वरनो प्रायः लोप थाय छे. जेमके:-वंद+इत्था=वंदित्था. वंद+इरे=वंदिरे.
वु+एमि=वेमि. दा+एमि=देमि. नर+ईसरो=नरीसरो, नरेसरो-नरेश्वरः.
जिण+इंदो=जिर्णिंदो, जिणेंदो-जिनेन्द्रः.

वाक्यो

[अमे बे] सीवीप छीप
जपो छो

[तमे बे] सीवो छो

„ बोलो छो

कोपो छो

जाउं छुं

दीपे छे

जपुं छुं

[तमे बे] दीपो छो

[तेओ बे] गभराय छे

[तुं] बोले छे

[अमे बे] बोलीप छीप

[तमे बे] फेंको छो

[तेओ बे] लवे छे

बोलीप छीप

सीवे छे

बे वंदामो

— बेवेरह विणिण

गच्छंति

खिप्पित्था दोणिण

खुब्भित्था दो

खुब्भेम

[तेओ बे] फेंके छे

[तमे बे] शाप दो छो

[तेओ बे] सीवे छे

[अमे बे] जपीप छीप

[अमे बे] आळोटीप छीप

गभराउं छुं

सीवे छे

वांदीप छीप

कंपीप छीप

बोलीप छीप

कोपीप छीप

[तेओ बे] जपे छे

[तेओ बे] तपे छे

[अमे बे] गभराइप छीप

[तुं] फेंके छे

आळोटीप छीप

जवेत्था दु

खिवामि

लुट्टामि

लवेम

लुट्टह दुणिण

कुप्पेह

गच्छमह

वंदह

जविम दो

सविरे

सिंन्वमो बेणिण

वंदेम

बोळमु

પાઠ ૩ જો

વર્તમાનકાલ [ચાલુ]

સર્વ પુરુષ } જા, જા
સર્વ વચન }

૬ આ બે પ્રત્યયો ધાતુ માત્રને સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનમાં લાગે છે. અને તેમની પૂર્વે આવેલા અંગના અન્ત્ય 'અ' નો 'પ' થાય છે. જેમકે:—

વંદ્+અ-વંદ+જા=વંદેજા. વંદ્+અ-વંદ+જા=વંદેજા

વંદેજા } પટલે હું વાંડું છું, અમે વાંદીય છીય
વંદેજા } તું વાંદે છે, તમે વાંદો છો
 તે વાંદે છે, તેઓ વાંદે છે

ધાતુઓ

દા (દા) દેવું	ઠા (સ્થા) સ્થિર રહેવું	ઘા (ઘાદ્) ઘાડું
વા (વા) વાવું	ઝમા રહેવું-વેસી રહેવું	ઘા (ઘા) હીણ થવું— તજવું
પા (પા) પીવું	જ્ઞા (ધ્યા) ધ્યાવું	બૂ (બ્રૂ) બોલવું
ગા (ગા) ગાવું	ધા (ધાવ્) ધાડું— દોડવું	હો [મૂ.] હોવું-થડું
જા (યા) જાવું		

૭ પુરુષવોધક પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં અકારાન્ત સિવાયના સ્વરાંત ધાતુઓને વિકરણ 'અ' વિકલ્પે લાગે છે. જેમકે:—ઘા+અ-ઘા+અ+અ=ઘાઅઅ, ઘાઅ.

ધા+અ-ધા+અ+અ=ધાઅઅ, ધાઅ.

૮ પુરુષવોધક પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં સ્વરાંત ધાતુઓને 'જા' અથવા 'જા' વિકલ્પે લાગે છે. જેમકે:—

હો+અ-હો+જા+અ=હોજાઅ, હોઅ. હો+અ-હો+જા+અ=હોજાઅ, હોઅ.

ધાતુઓ

મજ્ઞ ૧૪(મધ) મદ કરવો-

માચવું-હુશ થવું

સ્થિજ્ઞ (સ્થિય) સ્થીજવું-ઘેદ
કરવો

સંપજ્ઞ(સં+પથ) સંપજવું-સાંપડવું

નિપ્પજ્ઞ (નિર્+પથ) નીપજવું

વિજ્ઞ (વિધ) વિદ્યમાન હોવું

જોત્ } (ચોત) જોત થવી-
જોત્ } પ્રકાશવું, જોવું.સિજ્ઞ (સ્થિય) સીજવું-ચીકણું
થવું-સ્વેદ-પરસેવા-વાઠા
થવું

પુજ્ઞ (પૂર્ણ) પૂરવું, પૂગવું

દિવ્ય (દીવ્ય) ઘુત રમવું-રમવું

વાક્યો

[તેઓ] થાય છે

[તું] દે છે

[તે] થાય છે

ગાદી છીપ

દોડો છો

[તે વે] ધાય છે

ઝમો રહું છું

વોલી છીપ

છો

જાય છે

હુશ થાઉં છું

ઘેદ કરે છે

નીપજે છે

સંપજે છે

પ્રકાશિત થઈ છીપ

[તેઓ] જપે છે

[અમે વે] ધ્યાઈ છીપ

પીઓ છો

[તેઓ વે] રમે છે

સીજે છે

છીપ

સહન કરું છું

૧૪ શબ્દની અંદરના 'ય' 'ર્ય' અને 'દ્ય' ને બદલે 'જ્ઞ' થાય છે અને શબ્દની આદિના 'ય' 'ર્ય' અને 'થ્ય' ને બદલે 'જ' થાય છે.

જેમકે:—

ય-અય-અજ્ઞ. મધમ્-મજ્ઞ. ઘુતિઃ-ઘુતી. ર્ય-પૂર્ય-પુજ્ઞ. કાર્યમ્-કજ્ઞ.

મર્યાદા-મજ્જાયા. દ્ય-શમ્યા-સેજા

[અમે બે] જમીય છીય
વિદ્યમાન છે
[તેઓ બે] જૂંચે છે
વરસે છે
પૂગે છે
[તમે બે] ઘસો છો
વાંદો છો

[તમે બે] છો
[તે બે] નિંદે છે
[તું] દીપે છે
તજીય છીય
જાડં છું
હું
પૂરું છું

હુંતિ ^{૧૫}
જંતિ
નિપ્પજસે
સંતિ
પુજ્જહ
સિજંતિ
ગાપસિ
જોતસિ
જોઆમુ
ખિજ્જેહ
બેળિણ સંતિ

વૂમ
વાહ
ધાહ
વૂમિ
સંપજ્જહ
ગાહ
જાસિ
ખાહત્થા
વિજ્જસે
હોપ્પજ
ઠામિ

ધાપ્પજ્જહ
બે જામ
મ્હિ
નિપ્પજ્જહ
અંસિ
અત્થિ
દો મજ્જહ
હોજ્જા
દોળિણ દિવ્વામુ
ખાપ્પજ્જંતિ
મજ્જંતે

બે સિહિજ્જિરે
દો મો
મ્હ
સિ
થ
દુવે ત્થ
અસિ
અમ્હિ
વૂમો
બે ખાપ્પમુ
મજ્જેસિ

૧૫ હો+ન્તિ=હુંતિ. જા+ન્તિ=જંતિ. જુઓ ટિપ્પણ ૧ મું.
'ન્તિ' અને 'ન્તે' પ્રત્યયના 'નૂ'નો અને તેવી રીતે આવેલા વીજા 'નૂ' નો
અનુચાર પાળ્યાય છે. જેમકે-હુંતિ, હુંતિદ, જાંતિ, જાંતિદ વગેરે.

पाठ ४ थो

ज्ञा (ध्या) ^{१६} ध्यावुं-ध्यान करवुं	कह् (कथ) ^{१८} कहेवुं
विज्ञ् (विध्य) वीधवुं	कुह् (कुथ) कोहवुं-सडवुं
गिज्ञ् (गृध्य) गृद्ध थवुं-ललचावुं	वाह् (वाध) वाधवुं-वाधा करवी- अडचण करवी
कुज्ञ् (क्रुध्य) क्रोध करवो	वोह् (वोध) वोध थवो-जाणवुं
सिज्ञ् (सिध्य) सीझवुं-सिद्ध थवुं	वह् (वध) वध करवो-हणवुं
मुज्ञ् (मुह्य) मूंझावुं-मूढ थवुं- मोह पामवो	लिह् (लिख) लखवुं
	लह् (लभ) लेवुं-मेळवुं
नज्ञ् (नह्य) नाझवुं-वांधवुं	सिलाह् (श्लाघ) सराहवुं-वखाणवुं
जुज्ञ् (युध्य) ^{१७} जूझवुं-युद्ध करवुं	सोह् (शोभ) सोहवुं-शोभवुं
खाद् } (खाद्) खावुं	धाव् } (धाव्) धोडवुं-दोडवुं
खाय् }	धाय् }

૧૬ શબ્દની અંદરના 'ધ્ય' અને 'હ્ય' ને વદલે 'જ્ઞ' નો પ્રયોગ થાય છે અને શબ્દની આદિના 'ધ્ય' અને 'હ્ય' ને વદલે 'ઙ્ઞ' નો ઉપયોગ થાય છે. જેમકે:—

ध्य-ध्या-ज्ञा. ध्यायति-ज्ञायति. ध्यानम्-ज्ञानं. साध्यम्-सज्जं. विन्ध्यः-विंक्षो.
ह्य-मुह्य-मुज्ज. मुह्यति-मुज्जइ. गुह्यकारः-गुज्जारो. गुह्यम्-गुज्जं. नह्यति-नज्जइ.

૧૭ શબ્દની આદિના 'ય' નો 'જ' થાય છે. જેમકે:—

युध्य-जुझ. या-जा. यतिः-जती. यथा-जहा. यात्रा-जत्ता. युग्मम्-जुम्मं.

૧૮ ક્ષ (ક+ખ) અને જ્ઞ (જ+ઞ) છે તો સંયુક્ત વર્ણો છતાં અઘંડ વર્ણ જેવા માસે છે તેમ જ (ક+હ), ઘ (ગ+હ), થ (ત+હ), ધ (દ+હ), ફ (પ+હ) અને મ (બ+હ) વર્ણો પણ અંગ્રેજીની જેમ 'હ' સાથે મિશ્ર થઈને બનેલા છે છતાં રીઠા થઈ જવાને લીધે અઘંડ જેવા લાગે છે અને લિપિમાં પણ તેવા જ અઘંડ લખાય છે. તો પણ શબ્દવિજ્ઞાનની દ્રષ્ટિએ તે છયે વ્યંજનો સંયુક્ત છે એથી જ્યારે એ છયે અઘંડિત વ્યંજનો

બે ધ્યાઈ છીપ
 [તે] વીંધે છે
 લલચાઈ છીપ
 [તેઓ] છે
 બે મૂંઝાઓ છો
 બે સડો છો
 બાંધીપ છીપ
 શોમો છો
 બે લલો છો
 છીપ
 ઘસે છે
 બે પરસેવાવાળા
 થાય છે
 ચેંચો છો
 સાંપડે છે
 બે યોગ્ય થાય છે
 બે નિંદા કરીપ
 છીપ

દોડો છો
 ગાડું છું
 શાપ દે છે
 પ્રકાશે છે
 છો
 જૂઝો છો
 છું
 સીસે છે
 બે વોલીપ છીપ
 ઘો છો
 શોમે છે
 જાણે છે
 મેઝવીપ છીપ
 જૂઝું છું
 રમો છો
 જમે છે
 નીપજે છે
 હરખાઓ છો

વાધીપ છીપ
 બે કહે છે
 આઠોટીપ છીપ
 પેંકે છે
 બે સીવીપ છીપ
 મૂંઝાઈપ છીપ
 વાંડું છું
 છે
 ક્રોધ કરે છે
 સિદ્ધ થાડું છું
 બે કરો છો
 વીંધું છું
 [તેઓ] જપે છે
 થઈપ છીપ
 ઝમો રહે છે
 શેદ કરીપ છીપ
 લલે છે
 [તું] છે

કોઈ શબ્દની અંદર આવેલા હોય ત્યારે તેમને વદલે-તે દરેકને વદલે-
 માત્ર 'હ' નો જ વ્યવહાર થાય છે. અર્થાત્ 'હ' ની પૂર્વેના એ છયે
 વ્યંજનો લખાતા નથી તેમ બોલાતા પણ નથી. જેમકે:—

શ-લિશ-લિહ

લેશ:-લેહો

મુશમ્-મુહં

ચ-શ્ચ-સિલાહ

શ્ચા-સિલાહા

મેઘ:-મેહા

થ-કથ-કહ

કથનમ્-કહણ

પથ:-પહો

ધ-વોધ-વોહ

વધિર:-વહિરો

વધિ:-વોહી

ફ-સફલમ્-સહલં

મુક્તાફલમ્-મુક્તાહલં

શફરી-સ્ફરી

મ-શોમ-સોહ

શોમા-સોહા

મમ્-મનં

માણું હું	વે જાય છે	ચાચ છે
સામા થાય છે	વાય છે	વે વચાણે છે
બે દોડો છો	કંપો છો	
કુહંતિ	ઠાઠ	જ્ઞામ
સિલાહંતિ	વે સોહામો	હોંતિ
ગિજ્ઞમ	મુજ્ઞિમુ	દુણિ બોહેંતિ
મિ	વેણિ વિજ્ઞંતિ	જુજ્ઞેમ
કહેમિ	ઠાપદ	સિ
નજ્ઞસિ	વે વાહદ	મ્હ
જુજ્ઞિરે	સિજ્ઞમ્હ	વિંતિ
		લિહેજ્જ
		સિજ્ઞંતિ
		મો
		લહેજ્જા
		કુજ્ઞેસિ
		અંસિ

ધાતુઓ

પુચ્છ (પૃચ્છ) પૂછવું	હહ (દહ)	} દહવું-દાહવું- વહવું-વાહવું
વીહ (મી ^{૧૯}) વીવું	હજ્જ (દહ્ય) ^{૨૦}	
પડ (પત) પડવું	નમ	} (નમ) ^{૨૧} નમવું
છજ્જ (સજ) છાજવું-શોમવું	નચ	
વેહ (વેષ્ટ) વોંટવું	ચય (ત્યજ) ^{૨૨} તજવું-છોહવું	
કર્ (કર) કરવું	જિણ (જિના) જિતવું	
તર્ (તર) તરવું	છિંદ (છિનદ) છેદવું	
ચિણ (ચિન) ચળવું-એકવું કરવું	ચલ્ (ચલ) ચાલવું	

૧૯ વ્+હ=ઈ='મી' ઉપરથી 'વીહ'. ૨૦ જુઓ ટિપણ ૧૬.

૨૧ શબ્દની આદિના 'ન' નો 'ળ' વિકલ્પે થાય છે અને શબ્દની અંદરના 'ન' નો 'ળ' નિત્ય થાય છે. જેમકે:—નમતિ-ળમતિ, નમતિ. નમસ્-ળમો, નમો. જિન:—જિળો. દિનમ્-દિળં.

[યાદી:—આર્પપ્રાકૃતમાં 'ન' ના 'ળ' માટે આ જાતનો ચોક્કસ નિયમ નથી.]

૨૨ શબ્દની આદિના 'ત્ય' નો 'ચ' થાય છે અને શબ્દની અંદરના 'ત્ય' નો 'ચ' થાય છે. જેમકે:—ત્યજતિ-ચયતિ. ત્યાગ:—ચાગો. ચાયો. નૃત્યતિ-નચદ. નૃત્યમ્-નચ્ચં. [અપવાદ—ચૈત્યમ્-ચૈદઅં]

निन्द }	(निन्द) निन्दवुं-निंदा करवी	नस्स् }	(नश्य) नाश थवो
निन्द }		नास् }	
सुस् }	(शुष्य) ^{२३} शोषवुं-	गोण्ह् }	(गृह्णा) ग्रहण करवुं
सुस्स् }	सुकावुं	नच्च् }	(नृत्य) नाचवुं
सुण् }	(शृणु) ^{२४} सुणवुं-	कुण् }	(कृणु) करवुं
हण् }	सांभळवुं	रुस् }	(रुध्य) रुसवुं-रोष करवो
सुमर् }	(स्मर) स्मरण करवुं-	रुस्स् }	
	याद करवुं	हण् }	(हन) हणवुं-मारवुं
गच्छ् }	(गच्छ) गति करवी-जवुं		

सार अने प्रश्नो

१ पु० वंदमि, वंदामि, वंदेमि
वंदेज्ज, वंदेज्जा

वंदमो, वंदामो, वंदिमो, वंदेमो
वंदमु, वंदस्सु, वंदिमु, वंदेमु
वंदम, वंदाम, वंदिम, वंदेम
वंदम्ह, वंदाम्ह, वंदिम्ह, वंदेम्ह
वंदेज्ज, वंदेज्जा

२३ जुओ टिप्पण ७ मुं [यादी—ज्यां श् ष् के स् साथे 'य' 'र' 'व' 'श' 'ष' के 'स' नो संयोग होय त्यां 'य' बगोरेनो लोप थतां बाकी रहेला श् ष् के स् बेवडाता नथी; किंतु तेमनी पूर्वनो हस्व स्वर दीर्घ पण थाय छे. जेमके:—

शुष्य-सुस् अथवा सुस्स्
रुष्य-रुस् अथवा रुस्स्
नश्य-नास् अथवा नस्स्
विश्वास:-वीसासो अथवा विस्सासो
अश्व:-आसो अथवा अस्सो

विष्वाण:-वीसाणो अथवा विस्साणो
इष्वास:-ईसासो ,, इस्सासो
आस्यम्-आसं अथवा अस्सं
सस्यम्-सासं अथवा सस्सं

२४ 'श्' के ष् ने बदले 'स' नो ज व्यवहार थाय छे. जेमके:—
शुष्कम्-सुक्कं. दोष:-दोसो. नाश:-नासो. नश्य-नस्स्, पश्य-पस्स्.

२ पु० वंदसि, वंदेसि
 वंदसे, वंदेसे
 वंदेज्ज, वंदेज्जा
 ३ पु० वंदति, वंदेति
 वंदते, वंदेते
 वंदइ, वंदेइ
 वंदए, वंदेए
 वंदेज्ज, वंदेज्जा

वंदइत्था, वंदित्था
 वंदेइत्था, वंदेत्था
 वंदह, वंदेह
 वंदेज्ज, वंदेज्जा
 वंदंति, वंदेंति, २५ वंदिति
 वंदंते, वंदेंते, वंदिते
 वंदइरे, वंदेइरे, वंदिरे
 वंदेज्ज, वंदेज्जा

विकरणवाळां रूपो

१ पु० होअमि, होआमि,
 होएमि

होअमो, होआमो, होइमो, होएमो
 होअमु, होआमु, होइमु, होएमु
 होअम, होआम, होइम, होएम
 होअम्ह, होआम्ह, होइम्ह, होएम्ह

[ज्ज] होएज्जमि,
 होएज्जामि,
 होएज्जेमि
 होएज्ज

होएज्जमो, होएज्जामो, होएज्जिमो, होएज्जेमो
 होएज्जमु, होएज्जामु, होएज्जिमु, होएज्जेमु
 होएज्जम, होएज्जाम, होएज्जिम, होएज्जेम
 होएज्जम्ह, होएज्जाम्ह, होएज्जिम्ह, होएज्जेम्ह
 होएज्ज

[ज्जा] होएज्जामि,
 होएज्जा

होएज्जामो, होएज्जामु, होएज्जाम, होएज्जम्ह
 होएज्जा

विकरण विनानां रूपो

१ पु० होमि
 [ज्ज] होज्जमि,
 होज्जामि
 होज्जेमि.
 होज्ज

होमो, होमु, होम, होम्ह
 होज्जमो, होज्जामो, होज्जिमो, होज्जेमो.
 होज्जमु, होज्जामु, होज्जिमु, होज्जेमु.
 होज्जम, होज्जाम, होज्जिम, होज्जेम.
 होज्जम्ह, होज्जाम्ह, होज्जिम्ह, होज्जेम्ह, होज्ज.

२५ वंदेंति ऊपरथी वंदिति. होज्ज=हुज्ज. होएज्ज=होइज्ज. वगेरे
 माटे जुअो टिप्पण. ९ मुं.

[જ્ઞા] હોજ્ઞામિ | હોજ્ઞામો, હોજ્ઞામુ, હોજ્ઞામ, હોજ્ઞામ્હ
 હોજ્ઞા | હોજ્ઞા^{૨૬}

આ રીતે બીજા અને ત્રીજા પુરુષમાં 'હો' નાં રૂપો સ્વયં સાધી લેવાં.

પુરુષબોધક પ્રત્યયો લગાડતાં પહેલાં પ્રત્યેક સ્વરાંત ધાતુનાં છ અંગો વને છે. જેમકે:—

હોઅ, હોપજ્ઞ, હોપજ્ઞા, હો, હોજ્ઞ, હોજ્ઞા, [હો' નાં]
 ગાઅ, ગાપજ્ઞ, ગાપજ્ઞા, ગા, ગાજ્ઞ, ગાજ્ઞા, [ગા' નાં]
 ૫ છ અંગો દ્વારા ઉક્ત સર્વ રૂપો યોજી લેવાં.

- ૧ 'સે' અને '૫' પ્રત્યય ન લે તેવા કેટલાક ધાતુઓ જણાવો.
- ૨ 'જ્ઞ' અને 'જ્ઞા' ના ઉપયોગ વિશે શું સમજાવું ?
- ૩ સ્વરાંત ધાતુની સાથે 'જ્ઞ' અને 'જ્ઞા' નો ઉપયોગ કેવી રીતે થાય છે ૫ ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
- ૪ આવા () કૌંસમાં અને બંહાર મૂકેલા શબ્દોમાં કેટલા ટકા સમાનતા લાગે છે ?
- ૫ બંહાર મૂકેલા અને અર્થમાં જણાવેલા શબ્દોમાં કેટલા ટકા સમાનતા લાગે છે ?
- ૬ 'હ' નો '૫' અને 'ઉ' નો 'ઓ' ક્યારે થાય છે ? ઉદાહરણ સહિત જણાવો.

૨૬ ત્રણે પુરુષનાં મલીને તો ઘણાં રૂપો થાય છે. તેથી અહીં પ્રથમ પુરુષનાં રૂપો ઉદાહરણ તરીકે દર્શાવ્યાં છે. સાહિત્યમાં અને વ્યવહારમાં આ વધાં રૂપોનો ઉપયોગ વિરલ છે. આ તો માત્ર જાણવા માટે જ જણાવ્યાં છે.

- ૭ સંસ્કૃત અને પ્રાકૃતમાં ઉચ્ચારણમેદને લીધે જે કેટલાક ફેરફારો વતાવ્યા છે તેમાંના કેટલાક અહીં ઉદાહરણ સાથે સમજાવો.
- ૮ સ્વરાંત ધાતુ અને વ્યંજનાંત ધાતુની રૂપસાધનામાં શું મેદ છે ?
- ૯ 'જ્ઞ' અને 'જ્ઞા' ની પૂર્વના 'અ' નું શું થાય છે ?
- ૧૦ 'અસ્' ધાતુનાં વર્તમાનકાલના વર્ધાં રૂપો લખો.
- ૧૧ પ્રાકૃત ભાષામાં દ્વિવચન છે ? તેનો અર્થ શી રીતે દર્શાવાય ?
- ૧૨ કયા સંયોગોમાં સ્વરનો લોપ થાય છે તે ઉદાહરણ સહિત વતાવો.
- ૧૩ પ્રાકૃત ભાષા સાથે ગુજરાતી ભાષાનો કેવો સંબંધ જણાય છે ?
- ૧૪ વ્યંજનાંત અને સ્વરાંત કોઈ પણ એક ધાતુનાં વર્ધાં રૂપો લખો.
- ૧૫ પ્રાકૃતભાષાનાં ઉચ્ચારણો સરલ છે કે કઠણ તે ઉદાહરણ આપીને સમજાવો.

ઉવસર્ગ (ઉપસર્ગ)

ઉપસર્ગ ધાતુની પૂર્વે આવી ઘણું કરીને ધાતુના મૂળ અર્થમાં ન્યૂનાધિકતા કરી વિશેષ અર્થ-ન્યૂન અર્થ, અધિક અર્થ કે જુદો અર્થ-વતાવે છે. એવા ઉપસર્ગ નીચે મુજબ છે:-

પ (પ્ર) આગલ. પ+જાઈ=પજાઈ-આગલ જાય છે.

પ+જોતતે=પજોતતે-વિશેષ પ્રકાશે છે.

પ+હરતિ=પહરતિ-પ્રહાર કરે છે.

परा-सामुं, उलटुं. परा+जिणइ=पराजिणइ-पराजय करे छे.

परा+होइ=पराहोइ-पराभव करे छे-हरावे छे.

ओ } (अप) हलकुं, रहित, ओ+सरइ=ओसरइ } सरके छे-
 अव } नीचे, दूर. अव+सरइ=अवसरइ } खसे छे.
 अप } अप+सरइ=अपसरइ }

अप+अर्थकम् अवत्यं-अपार्थक-अमथुं.

ओ+माल्यम् ओमल्लं-निर्माल्य.

सं (सम्) एकटुं, साथे. सं+गच्छति=संगच्छति-साथे जाय छे.

सं+चिणइ=संचिणइ-संचय करे छे-एकटुं करे छे.

अणु } (अनु) पाछळ, सरखुं. अणु+जाइ=अणुजाइ-पाछळ जाय छे.
 अनु }

अणु+करइ=अणुकरइ-अनुकरण करे छे.

ओ } (अव) नीचे ओ+तरइ=ओतरइ } अवतरे छे, ऊतरे छे.
 अव } नीचे जाय छे. अव+तरइ=अवतरइ }

निर् } (निर्) निरंतर, सतत, रहित.
 नि } निर्+इक्खइ=निरिक्खइ-नीरखे छे-निरीक्षण करे छे.
 नी } निर्+ज्झरइ=निज्झरइ-झर्या करे छे.

नी+सरइ=नीसरइ-नीसरे छे-निरंतर सरे छे.

निर्+अंतरं=निरंतरं-निरंतर-सतत.

निर्+धनः=निद्धणो-निधनियो-धन वगरनो

दु } (दुर्) दुष्टता दु+गच्छइ=दुग्गच्छइ-दुर्गति जाय छे.
 दू } दो+गच्छं=दोगच्छं-दौर्गत्य-दुर्गति.

दू+हवो=दूहवो-दुर्भग-कमनसीव.

२७ 'दू' अने 'सू' नो उपयोग फक्त 'हव'-(भग) शब्दनी पूर्वे थाय छे.

અભિ } (અભિ) સામે. અભિ+ભાસઈ=અભિભાસઈ-સામે વોલે છે.
અહિ } અહિ+મુહં=અહિમુહં-અભિમુખ-સામું.

વિ-વિશેષ, નહિ, વિપરીત. વિ+જાણઈ=વિજાણઈ-વિશેષ જાણે છે.
વિ+જુંજઈ=વિજુંજઈ-વિયોગ કરે છે.
વિ+કુવ્વઈ+વિકુવ્વઈ-વિકૃત કરે છે.

અધિ } (અધિ) અધિક. અધિ+ગચ્છતિ=અધિગચ્છતિ-મેલવે
અહિ } છે, જાણે છે, ઊપર
જાય છે.

અહિ+ગમો=અહિગમો-અધિગમ-જ્ઞાન

સુ } (સુ) સારું. સુ+ભાસઈ=સુભાસઈ-સારું વોલે છે.
સૂ } સૂ+હવો=સૂહવો-સુભગ-ભાગ્યવાન.

ઉ (ઉત્) ઊંચે. ઉ+ગચ્છતે=ઉગચ્છતે-ઊંચે જાય છે-ઊગે છે.

અઈ } અતિશય, હૃદ વહાર. અઈ+સેઈ=અઈસેઈ-અતિશય કરે
અતિ } છે-હૃદ વહાર વચાણે છે.

અતિ+ગચ્છતિ=અતિગચ્છતિ-
હૃદ વહાર જાય છે.

ણિ } (ણિ) નિરંતર, નીચે. ણિ+પડઈ=ણિપડઈ } નિરંતર પડે છે,
નિ } નિ+પડઈ=નિપડઈ } નીચે પડે છે.

પડિ } (પ્રતિ) સામું, સરખું, વિપરીત.

પટિ } પડિ+ભાસઈ=પડિભાસઈ-સામું વોલે છે.
૨૮ પરિ } પતિ+દ્વાઈ=પતિદ્વાઈ-પ્રતિષ્ઠિત થાય છે.

પરિ+દ્વા=પરિદ્વા-પ્રતિષ્ઠા.

પડિ+મા=પડિમા-સરખી આકૃતિ.

પડિ+કૂલં=પડિકૂલં-પ્રતિકૂલ.

પરિ } (પરિ) ચારે વાજુ. પરિ+વુડો=પરિવુડો-પરિવૃત-ચારે
પલિ } વાજુથી વીંટાયેલો.

પલિ+ઘો=પલિઘો-પરિઘ-ઘણ.

૨૮ 'પરિ' એ 'પડિ' નું જ મિત્ર ઉચ્ચારણ છે, 'ર' અને 'ડ' નું ઉચ્ચારણ સ્થાન પણ સરખું છે,

૨૯ અપિ } (અપિ) ઝલટું, પળ. અવિ+હેઈ=અવિહેઈ^{૩૦} } ઢાંકે
 અવિ } અપિ+હેઈ=અપિહેઈ } છે
 પિ } પિ+હેઈ=પિહેઈ
 વિ } કો+વિ=કોવિ } કોઈ
 ઇ } કો+ઈ=કોઈ } પળ

કિમ્+અવિ=કિમવિ-કાંઈ પળ

જં+પિ=જંપિ-જે પળ

ઝ } (ઉપ) પાસે. ઝવ+ગચ્છઈ=ઝવગચ્છઈ-પાસે જાય છે.
 ઓ } ઝ+જ્ઞાયો=ઝજ્ઞાયો }
 ઝવ } ઓ+જ્ઞાયો=ઓજ્ઞાયો } ઉપાધ્યાય
 ઝવ+જ્ઞાયો=ઝવજ્ઞાયો }

આ—મર્યાદા, ઝલટું. આ+વસઈ=આવસઈ-અમુક મર્યાદામાં રહે છે.

આ+ગચ્છઈ=આગચ્છઈ આવે છે.

ઉપસર્ગના અર્થો નિયત નથી. કોઈ ઉપસર્ગ, ઘાતુના મૂળ અર્થ કરતાં વિપરીત અર્થ વતાવે છે. કોઈ, પ મૂળ અર્થને અનુસરે છે, કોઈ, પમાં થોડો વધારો દેખાડે છે અને કોઈ, માત્ર શોભા માટે જ વપરાય છે-ઘાતુના અર્થમાં કશો ફેરફાર વતાવતો નથી. 'અપિ' ઉપસર્ગ છે અને 'પળ' અર્થમાં અવ્યય પળ છે યથી 'અપિ' સાથેના ઉદાહરણોમાં તેનો વળ્ને જાતનો ઉપયોગ વતાવ્યો છે.

૨૯ 'અવિ' 'વિ' કે 'ઈ' અવ્યય, શબ્દના સ્વરાંત અંગની પછી જોડાય છે અને શબ્દના વ્યંજનાંત અંગની પછી 'અવિ' કે 'પિ' નો નો ઉપયોગ થાય છે. જેમકે:—કો+અવિ-કો અવિ. કો વિ. કો+ઈ-કોઈ. હોઈ+અવિ-હોઈ અવિ, હોઈ વિ. કિમ્+અવિ-કિમવિ. કિમ્+પિ-કિંપિ (જુઓ ટિ. ૮મું.) ૩૦ અપિદધાતિ, પિદધાતિ.

धातु

पुण् (पुना) पुणवुं-पवित्र करवुं
 शुण् (स्तु) शुणवुं-स्तुति करवी
 वच्च् (व्रज) फरता रहेवुं
 कुद् (कूर्द) कूदवुं
 अच्च् (अर्च) अर्चवुं-पूजवुं
 वड्ढ् (वर्ध) वधवुं
 भम् (भ्रम) भमवुं
 भम्म् (भ्राम्य) भमवुं
 भिद् (भिनद्) भेदवुं-कटका करवा
 छिद् (छिनद्) छेदवुं
 सिच् (सिञ्च) सौंचवुं
 मुच् (मुञ्च) मूक्वुं
 लुण् (लुना) लणवुं-कापवुं

गण्ड् (ग्रन्थ) गण्ठवुं, गुंथवुं
 गज्ज् (३१ गर्ज) गाजवुं
 मिला (म्ला) म्लान थवुं-
 करमावुं
 गिला (ग्ला) ग्लान थवुं, गळवुं-
 क्षीण थवुं
 चिद्दच्छ (चिकित्स) चिकित्सा
 करवी-रोगनो उपचार
 करवो
 जग्ग् (जागृ) जागवुं
 वीसर् (वि+स्मर्) वीसरवुं
 जम्म (जन्मन्) जन्मवुं
 रुव् (रुद) रोवुं
 तोल् (तोल) तोळवुं

३१ संयुक्त अक्षरमां आगळ रहेलो के पाछळ रहेलो 'र' लोप
 पामे छे. 'र' नो लोप थया पछी बाकी रहेलो शब्दनी अन्दरनो व्यंजन
 बेवडाय छे. जेमके:—

आगळनो 'र'—गर्ज-गज-गज्ज । अर्च-अच-अच्च । कूर्द-कूद-कुद् ।
 वर्ध-वंध-वँड्ढ् । वार्ता-वता-वत्ता । अर्क-अको-अक्को ।

पाछळनो 'र'—ग्रन्थ-गंथ-गंठ । भ्रम-भम । रात्रि:-रती-रत्ती । चक्रम्-
 चकं-चक्कं ।

पाठ ५ मो

अकारांत नामनां रूपाख्यानो (नरजाति)

वीर

एकवचन

बहुवचन

१ वीर+ओ=वीरो (वीरः)
वीर+ए=वीरे

वीर+आ=वीरा (वीराः)

२ वीर+म्=वीरं (वीरम्)

वीर+आ=वीरा (वीरान्)
वीर+ए=वीरे

३ वीर+एण=वीरेण (वीरेण)
वीरेण

वीर+एहि=वीरेहि (वीरेभिः,
वीरेहिं वीरेहिं वीरैः)

४ वीर+आय=वीराय (वीराय)
वीर+आप=वीराप

वीर+ण=वीराण (वीराणाम्)
वीराणं

वीर+स्स=वीरस्स (वीरस्य)

५ वीर+आ=वीरा (वीरात्)

वीर+त्तो=वीरत्तो (वीरतः)

वीर+त्तो=वीरत्तो (वीरतः)

वीर+तो=वीरातो
वीर+ओ=वीराओ
वीर+तु=वीरातु
वीर+उ=वीराउ } (वीरतः)

वीर+तो=वीरातो
वीर+ओ=वीराओ

वीर+तु=वीरातु

वीर+हि=वीराहि

वीर+उ=वीराउ

वीर+हितो=वीराहितो

वीर+हि=वीराहि, वीरेहि

वीर + हितो=वीराहितो,

वीरेहितो (वीरेभ्यः)

વીર+સુંતો=વીરાસુંતો,
વીરેસુંતો

૬ વીર+સ્સ=વીરસ્સ (વીરસ્ય) વીર+ણ=વીરાણ (વીરાણામ)
વીરાણ

૭ વીર+પ=વીરે (વીરે) વીર+સુ=વીરેસુ (વીરેષુ)
વીરેસું

વીર+સિ=વીરંસિ (૩૨ વીરસ્મિન્ ?)

વીર+મ્મિ=વીરમ્મિ

સં૦ વીર ! (વીર !)

વીર+આ=વીરા (વીરાઃ !)

વીરા !

વીરો !

વીરે !

સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત રૂપોનાં ઉચ્ચારણોમાં નહિ જેવો મેદ છે. એ મેદ, એ રૂપો વોલતાં જ સમજાય છે. માત્ર પાંચમી વિભક્તિમાં વધારે અનિયમિત રૂપો છે.

રૂપો વતાવતાં નામનું મૂળ અંગ અને પ્રત્યયનો અંશ-એ વચ્ચે છૂટા પાડીને જણાવેલાં છે. અને સાથે સાથે એ ઉપરથી સાધિત થતાં દરેક રૂપો પણ જુદાં જુદાં દર્શાવેલાં છે. પછી આ સાધનપદ્ધતિદ્વારા જ, વિદ્યાર્થી, અકારાંત નામનાં રૂપોને સમજી લેશે.

૩૨ સપ્તમીનો સૂચક 'સ્મિન્' પ્રત્યય સંસ્કૃતમાં માત્ર 'સર્વાદિ' શબ્દોને લાગે છે ત્યારે પ્રાકૃત અને પાલિમાં તો એ સર્વ વ્યાપક છે. પ્રાકૃતનો 'સિ' પ્રત્યય, 'સ્મિન્'નું જુદું પણ સરલ ઉચ્ચારણ છે. ફક્ત એ સૂચવવા 'વીરસ્મિન્' રૂપ વતાવ્યું છે. રૂપ પાસેનું 'ઈ' નિશાન, એ રૂપની સંસ્કૃતમાં અવિદ્યમાનતા સૂચવે છે. એવાં નિશાનવાળાં બીજાં રૂપો વિશે પણ એમ સમજવાનું છે.

સાધનપદ્ધતિની સમજણ

- ૧ પ્રથમા, દ્વિતીયા, તૃતીયા, ચતુર્થી અને સત્તમી વિભક્તિના સ્વરાદિ પ્રત્યયો તથા પંચમીનો એક માત્ર 'આ' પ્રત્યય લગાડી અંગના અન્ત્ય 'અ' નો લોપ કરવાનો છે. જેમકે-વીર+ઓ=વીર+ઓ=વીરો. વીર+અ=વીર+અ=વીરે વગેરે. [જુઓ ટિ. ૧૦ મું.]
- ૨ અંત્ય 'મ્' નો અનુસ્વાર થાય છે અને અંત્ય 'મ્' પછી કોઈ સ્વર આવેલો હોય તો અનુસ્વાર વિકલ્પે થાય છે: વીર+મ્=વીરં. વીરમ્+અવિ=વીરં અવિ, વીરમવિ.
- ૩ તૃતીયા અને ષષ્ઠી વિભક્તિના 'ણ' ઊપર તથા સત્તમી વિભક્તિના 'સુ' ઊપર અનુસ્વાર વિકલ્પે થાય છે : વીર+અણ=વીરેણ, વીરેણં. વીર + ણ = વીરાણ, વીરાણં. વીર + સુ = વીરેસુ, વીરેસું.
- ૪ તૃતીયા અને સત્તમીના બહુવચનના પ્રત્યયોની પૂર્વના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'અ' થાય છે અને ઇકારાંત અંગનો તથા ઉકારાંત અંગનો અંત્ય 'ઈ' અને 'ઉ' દીર્ઘ થાય છે : વીર+હિ=વીરેહિ. વીર+સુ=વીરેસુ. રિસિ+હિ= રિસીહિ. રિસિ+સુ = રિસીસુ. માણુ+હિ= માણૂહિ. માણુ+સુ=માણૂસુ.
- ૫ પંચમીના 'તો' 'તુ' 'ઓ' 'ઉ' 'હિ' 'હિંતો' અને 'સુંતો' પ્રત્યયોની પૂર્વના સ્વરાંત અંગનો અંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે તથા પંચમીના બહુવચનના 'હિ' 'હિંતો' અને 'સુંતો' પ્રત્યયોની પૂર્વના અકારાંત અંગના અંત્ય 'અ' નો 'અ' પણ થાય છે:

एकवचन-वीर+ओ=वीराओ. वीर+उ=वीराउ. वीर+हि=वीराहि.
वीर+हितो=वीराहितो. रिसि+ओ=रिसीओ. भाणु+ओ=भाणूओ.

बहुवचन-वीर=हि+वीराहि, वीरेहि. वीर+हितो=वीराहितो,
वीरेहितो. वीर+सुतो=वीरासुतो, वीरेसुतो. रिसि+हि=रिसीहि.
भाणु+हि=भाणूहि. रिसि+हितो=रिसीहितो.

६ षष्ठीना बहुवचननो 'ण' लागतां पूर्वना अंगनो अंत्य स्वर
दीर्घ थाय छे: वीर+ण=वीराण, वीराणं. रिसि+ण=रिसीण.
भाणु+ण=भाणूण.

७ संवोधनનાં રૂપોની સાધના પ્રથમા પ્રમાણે છે. વધારામાં
મૂળ અંગ પળ જેમનું તેમ વપરાય છે. વીર ! વીરો ! વીરા ! વીરે !

૮ તૃતીયા વિભક્તિના 'પહિ' નો 'હિ' પ્રત્યય, માથે અનુસ્વાર
પળ લે છે અને તેનો સાનુનાસિક ઉચ્ચાર પળ થાય છે. આ રીતે તે
ષક 'હિ' નાં પળ ત્રણ રૂપો થાય છે: વીરેહિ, વીરેહિં, વીરેહિં.

૯ 'તો' અને 'તુ' પ્રત્યયવાળાં પંચમીનાં રૂપોનો ઉપયોગ ઘિરલ
છે. તે 'તો' અને 'તુ' ફકારાંત, ઉકારાંત અંગને પળ લાગે છે.

લોકવ્યાપક ભાષામાં કેટલાંક પ્રાચીન રૂપો હયાતી
ધરાવે છે. કાલમેદ, વ્યવહારમેદ, દેશમેદ અને ઉચ્ચારણ-
મેદ તથા અન્ય કારણોને લીધે વ્યાપક ભાષામાં નવાં નવાં
રૂપો ઉમેરાતાં જાય છે. તેમજ કેટલાંક રૂપોનો સંકર પળ
થઈ ગયેલો હોય છે :

ઉપર્યુક્ત પ્રાકૃત રૂપોમાં 'વીરે' (પ્ર૦ ૫૦) પ, માગધી
ભાષાનું પટલે પ્રાંતિક પ્રાકૃતનું છતાં આર્ષ પ્રાકૃતમાં સ્વ-
વાદ રહ્યું છે.

વીરાણ (ચ૦ ૫૦) વીરંસિ (સ૦ ૫૦) રૂપોનો^{૩૩} વ્યવહાર

૩૩ અજિણા (અજિનાય) મંસાણ (માંસાય) પુચ્છાણ (પુચ્છાવ)
વગેરે ' આણ ' પ્રત્યયવાળાં અને છોગંસિ (લોકે) કંસિ (કસ્મિન્)
અગારંસિ (અગારે) સુસાણંસિ (સ્મશાને) વગેરે ' ંસિ ' પ્રત્યયવાળાં
રૂપો આચારાંગાદિસૂત્રોમાં મળે છે.

વિશેષે કરીને આર્ષપ્રાકૃતમાં દેખાય છે. કેટલેક સ્થળે ચતુર્થીના એકવચનમાં 'આઈ' પ્રત્યયવાળું રૂપ પણ મળે છે: વહાઈ (વધાય), 'આય' 'આય' અને 'આઈ' ય ઋણેમાં ખાસ કશી વિષમતા નથી. 'આઈ' પ્રત્યયવાળું રૂપ વધુ પ્રચલિત નથી તેથી જ તે ઊપરનાં રૂપોમાં જણાવ્યું નથી. કેટલેક સ્થળે 'આય' ને વદલે 'આતે' પ્રત્યય પણ વપરાયેલો છે યથી 'વીરાય' ની પેઠે 'વીરાતે' રૂપ પણ આર્ષ પ્રાકૃતમાં વપરાયેલું છે. પ્રાકૃતભાષામાં ચતુર્થી વિભક્તિ ખાસ જુદી નથી પણ તે ષષ્ઠી વિભક્તિમાં સમાઈ ગયેલી છે તેથી તે વચ્ચે વિભક્તિનાં રૂપો એક સરખાં થાય છે.

પ્રથમાનાં અને દ્વિતીયાનાં તથા સંવોધનનાં રૂપો એક-વીજામાં મળી ગયેલાં છે માટે જ તે સરખાં જેવાં જણાય છે.

તૃતીયાના અને પંચમીના વહુવચનમાં પણ તેવી જ મેલસેલ થઈ ગઈ છે યથી જ 'વીરેદ્ધિ' તૃતીયાંત પણ છે અને પંચમ્યંત પણ છે. લોકભાષામાં તૃતીયા અને પંચમીના અર્થમાં વિશેષ ભેદ નથી તેમ સંસ્કૃતમાં પણ તૃતીયાના અર્થમાં પંચમી વપરાય છે.

'હિંતો' અને 'સુંતો' પ્રત્યયવાળાં રૂપોનો ઉપયોગ અધિક નથી જણાતો.

'વીરા' રૂપ પંચમ્યંત છે પણ કોઈ કાલે ય, પંચમીનો અર્થ જણાવવા અસમર્થ નીવડ્યું લાગે છે તેથી જ યને મૂળ ંગ માની, 'ઓ' 'ડ' વગેરે પ્રત્યયો^{૩૪} લગાડી તેનાં જુદાં

૩૪ પંચમ્યર્થસૂચક સં. 'તસ્' નું પ્રાકૃત 'તો' થાય છે. 'ઓ' 'ડ' પ્રત્યયોની ઉત્પત્તિ ય 'તો' માંથી જ કરી શકાય એમ છે. 'વીરતો' 'વીરાઓ' 'વીરાડ'. પાછલાં બે રૂપોમાં 'ત્' નું ઉચ્ચારણ કમી થતાં 'ર' નો 'અ' વીર્ધ થઈ ગયો છે. 'વીરતો' રૂપનો સંબંધ પણ 'વીરતો' સાથે જ છે.

જુદાં રૂપો નીપજ્યાં જણાય છે. જૂજરાતીમાં 'તેને'^{૩૫} 'એને' રૂપ ૫ પ્રકારનાં છે.

'તો' અને 'તુ' પ્રત્યયવાળાં પંચમીનાં રૂપો પ્રાચીન પ્રાકૃતમાં જ સચવાયાં છે. છતાં તે, 'આવશ્યકસૂત્ર' ની કથાઓ અને 'વસુદેવહિંદી' જેવા પ્રાકૃત ગ્રંથોમાં ઠીક પ્રમાણમાં વપરાયાં છે માટે તેને ખાસ જુદાં જણાવ્યાં છે.

અકારાંત અંગને લાગતા કેટલાક પ્રત્યયો ઇકારાંત અને ઉકારાંત અંગને પણ લાગે છે તથા ઇકારાંત અને ઉકારાંત અંગનાં કેટલાંક^{૩૬} રૂપો 'ઇન્' છેડાવાળાં અંગોની જેવાં થાય છે.

આમ અનેક પ્રકારની^{૩૭} અનિયતતા, લોકભાષાનું ખાસ લક્ષણ છે અને તે, વૈદિકભાષાની પેઠે પ્રાકૃતમાં પૂરેપૂરું જલવાયેલું છે.

નામ [નરજાતિ]

અરિહંત (અરિ+હન્ત) વીતરાગ દેવ.	કલહ (કલહ) કલહ-કલો
હર (હર) હર-મહાદેવ.	હૃથ (હસ્ત) હાથ.
બુદ્ધ (બુદ્ધ) બુદ્ધદેવ.	પાય (પાદ) પાદ-પગ, પાયો
મગ્ગ (માર્ગ) માર્ગ-મારગ	માર (માર) માર

૩૫ 'તેન' 'એન' તૃતીયા વિભક્તિનું સૂચક છે. પ્રાકૃતમાં તેને મળતું 'તેળ' 'એળેળ' રૂપ થાય છે. એ 'તેળ' 'એળેળ' તૃતીયાંત હોવા છતાં તેને ફરીવાર તૃતીયા વિભક્તિનો અપભ્રંશીય 'ઈ' પ્રત્યય લગાડવો પડ્યો છે. એ રીતે 'તેન'-તેળ-'તેળઈ'-તેળે'. 'એન'-'એળેળ'-'એળેળઈ'-'એળે' ઉતરી આવ્યું છે. ૩૬ અગિ (અગ્નિ)નું 'અગિળો' રૂપ સં. 'દણ્ડિનઃ' [પ્રા. 'દણ્ડિણો']નું અનુકરણ છે. એ જ પ્રમાણે માણ (માન)નું 'માણુણો' રૂપ નીપજેલું છે. ૩૭ લિંગની અનિયતતા, વિભક્તિઓના અર્થની અનિયતતા, એકવચન બહુવચનની અનિયતતા-આમ અનેક પ્રકારની અનિયતતા છે.

बाल (बाल) बाल-बालक
 उवज्झाय (उपाध्याय) उपाध्याय
 -अध्यापक-गुरु-ओझा
 अय्यरिय (आचार्य) सदाचारवंत गुरु.
 सिद्ध (सिद्ध) अदेही वीतराग
 निव (नृप) नृप-राजा
 बुह (बुध) बुद्धिमान-डाह्यो पुरुष
 पुरिस (पुरुष) पुरुष.
 आइच्च (आदित्य) आदित्य-सूर्य

इंद (इन्द्र) इन्द्र
 चंद (चन्द्र) चंद्र
 मेह (मेघ) मे-मेघ-बरसाद
 भारवह (भारवह) भार वहनार-मजूर
 समुह (समुद्र) समुद्र-समुद्र
 नयण^{३८} (नयन) नेण-आंख
 कण्ण (कर्ण) कान
 महावीर (महावीर) महावीर देव
 जिण (जिन) जय पामनार-वीतराग

मेघ मार्गने सिंचे छे
 इन्द्र बुद्धदेवने ममे छे
 डाह्यो पुरुष बालकने पूछे छे
 आंखवडे चन्द्रने जोउं छुं
 समुद्रने कानवडे सांभळुं छुं
 बालकना हाथमां चंद्र छे
 कलहने छेदो छो
 सूर्य तपे छे
 राजा मार्गने जाणे छे

सिद्धोने नमो
 मजुरो मार्गमां दोडे छे
 समुद्रमां चंद्रोने देखीए छीए
 बालको उपाध्यायने पूछे छे
 राजाना पगोमां पडुं छुं
 वीतराग देव ! नमुं छुं
 बे बालक बोले छे
 समुद्रो गांजे छे.
 राजा शोमे छे.

नमो अरिहंताणं
 भारवहो हरं वंदइ
 महावीरो जिणो ज्ञाअइ
 कण्णेहिं सुणेमि

नयणेहिं देख्खामु
 भारवहा भारं चिणिज्ज
 नमो उवज्झायाणं
 समुहो खुब्भइ

३८ 'आंख' अर्थने सूचनारा शब्दो नरजातिमां पण वपराय छे:
 नयणो, नयणं. (नयनम्) लोअणो, लोअणं. (लोचनम्)

મેહો સમુદ્દમિ પડ્ઢ
 બાલા હત્થે ઘરિસંતિ
 સમુદ્દં તરહ
 હત્થાઓ હરં અન્નેમિ

નમો આયરિયાય
 આયરિયાણ પાપ નમામ
 બાલા કુદ્દંતિ
 ચન્દો વહ્ઢ

પાઠ ૬ ટો

અકારાન્ત નામનાં રૂપાખ્યાનો (નાન્યતર જાતિ)

પકવચન

વહુવચન

૧ કમલ+મ્=કમલં (કમલમ)	કમલ+ણિ=કમલાણિ	} (કમલાણિ)
	કમલ+ઈં=કમલાઈં	
	કમલ+ઈં=કમલાઈં	

૨ „ = „ („)	„ + „ = „	(,)
સં૦ કમલ ! (કમલ !)	„ + „ = „	(,)

તૃતીયાથી સપ્તમી સુધીનાં રૂપો 'વીર'ની જેવાં જાણવાં.

૧૦ 'ણિ' 'ઈં' 'ઈં' પ્રત્યયોની પૂર્વેના અંગના અંત્ય હ્રસ્વ સ્વરનો દીર્ઘ થાય છે: કમલ+ણિ=કમલાણિ. વારિ+ઈં=વારીઈં. મહુ+ઈં=મહૂઈં.

૧૧ સંવોધનના પકવચનમાં મૂલ અંગ જ વપરાય છે.

નામ [નાન્યતરજાતિ]

નયણ (નયન) નેણ

નાણ (જ્ઞાન) જ્ઞાન

મત્થય^{૩૯} (મસ્તક) માથું

ચંદણ (ચન્દન) ચંદનનું જાડ-લાકડું

૩૯ ક્ષવ્દની અંદરના અને અસંયુક્ત એવા ક, ગ, ચ, જ, ત, દ, પ, વ, ષ અને વ નો પ્રાય: લોપ થઈ જાય છે: મસ્તક=મત્થય. નગર=નયર. વચન=વયણ. ગજ=ગય. રજત=સ્યય. હૃદય=હિઅય. રિપુ=રિજ. વિબુહ=વિરુહ. વિયોગ=વિઓગ. લાવળ્ય=લાયળ્ણ. યાદી—'ક' વગેરેનો લોપ થયા પછી

વૈર ૪૦(વૈર) વૈર-વૈર
 વચણ (વચન) વચન-વેણ
 વચણ (વદન) વદન-મુલ
 ણયર }
 ણગર } (નગર) નગર-શહેર
 નગર }
 નયર }
 મુહ (મુલ) મુલ
 પિત્ત (પિત્ત) પિત્ત
 સિંગ (શૃંગ) શિંગહું, શિંગું
 ફલ (ફલ) ફલ
 વણ (વન) વન

માયણ } (માજન) માજન-
 માણ } માણું-પાત્ર
 મંગલ (મજ્જલ) મંગલ
 પાસ (પાર્થ) પાણું-પડહું
 હિયય (હૃદય) હૈયું
 ગલ (ગલ) ગલું
 પુચ્છ (પુચ્છ) પૂછડું-પૂછ
 પિચ્છ (પિચ્છ) પીછું
 માંસ (માંસ) માંસ
 અજિણ (અજિન) અજિન-ચામડું
 ભય (ભય) ભય-ભો
 ચમ્મ (ચર્મ) ચામડું

નામ (નરજાતિ)

સીહ } ૪૧
 સિંઘ } (સિંહ) સિંહ
 વગ્ધ (વ્યાગ્ર) વાગ
 સિઆલ (શૃગાલ) શિઆલ
 સીઆલ (શીતકાલ) શીઆલો
 મય (ગજ) ગજ-હાથી
 વસહ (વૃષભ) વૃષભ-વલ્લહ
 ઓઠ (ઓષ્ઠ) ઓઠ-હોઠ
 દંત (દન્ત) દાંત

કુંભાર (કુમ્ભકાર) કુંભાર
 ચમ્માર (ચર્મકાર) ચમાર
 હવ્વવાહ (હવ્યવાહ) હવ્યવાહ-
 અગ્નિ
 કોહ (ક્રોધ) ક્રોધ
 લોહ (લોભ) લોભ
 દોસ (દ્વેષ) દ્વેષ
 દોસ (દોષ) દોષ
 રાગ (રાગ) રાગ-આસક્તિ

વાકી રહેલો સ્વર અવર્ણ [અ કે આ] હોય અને તેની પૂર્વે પળ અવર્ણ આવેલો
 હોય તો એ વાકી રહેલા 'અ' નો 'ય' અને 'આ' નો 'યા' પ્રાયઃ થઈ જાય છે.
 ૪૦ 'એ' ને વદલે 'એ' થાય છે. વૈર+વૈર. શૈલ=સેલ. કૈલાસ=કેલાસ.
 ૪૧ અનુસ્વારથી પર આવેલા 'હ' નો વિકલ્પે 'ધ' થાય છે: સિંહ=સિંધ,
 સીહ. સંહાર=સંધાર, સંહાર.

धातुओ

घड् (घट्) घडवुं-बनाववुं
जह् (जहा) छोडवुं-त्याग करवो
जागर् (जागर) जागवुं
भक्ख् (भक्ष) भक्षवुं-खावुं-भरखवुं
जाय् (जाय) जावुं-जन्म थवो-
उत्पन्न थवुं

सोह् (शोध) शोधवुं-सोडुं-शुद्ध करडुं
परि+क्कम् (परि+क्कम्) परिक्रमण
करडुं-परक्कमवुं-प्रदक्षिणा फरवी
इच्छ् (इच्छ) इच्छवुं
रक्ख् (रक्ष) राखवुं-पाळवुं
वह् (वह्) वहेवुं-वावुं

विशेषण

लंब (लम्ब) लावुं
लण्ह (श्लक्ष्ण) नावुं

वज्झ (वाह्य) वहारवुं-वहारनो
देखाव

अव्यय

न (न) न
व (वा) वा-अथवा-के
४२ विणा } (विना) विना
विना }
सथा } (सदा) सदा-हमेशा
सह }

सह ४३ (सह) } सह-साथे
सद्धि (सार्धम्) }
निच्चं } (नित्यम्) नित्य
णिच्चं }

वैरथी वैर वधे छे
नगरनी पडखे चंदननुं वन छे
सिंह के वाघथी शिआळ
वीए छे

मांसने माटे सिंहने हणो छो
दांतो माटे हाथीओने मारे छे
लांबा पुरुषनुं पण हृदय
नानुं होय छे

४२ 'विणा' के 'विना'नी साथे आवता नामने वीजी, त्रीजी के पांचमी विभक्ति लागे छे. मेहं विणा. मेहेण विणा. मेहाउ विणा. ४३ 'सह' के 'सद्धि' नी साथे आवता नामने त्रीजी विभक्ति लागे छे. बुद्धेण सह. महावीरेण सद्धि.

बुद्धनी साथे महावीर बोले छे
 कुंभार शीआळामां पात्रो
 घडे छे
 वाघने पीछां नथी होतां
 अग्नि वनने बाळे छे
 ज्ञानमां मंगळ छे
 महावीरने माथावडे चांदुं छुं
 राजाने कान नथी
 सिंहना हृदयमां भय नथी
 हाथी हाथवडे वनमां फळो
 खाय छे
 चामडा माटे वाघने हणे छे
 अजिणाप वहंति वग्घे
 फलाइं भायणम्मि सोहंति
 बुहा पुरिसा हियये वेरं
 न रक्खंति
 निवो वणेसु सिंघे वा वग्घे
 वा हणइ
 सिंघो फलं न खायइ
 चंदणस्स वणंसि जामि
 कुंभारो नगराओ आगच्छइ
 चम्मारो अजिणाप नगरं जाइ
 निवस्स मत्थयंमि कमलाणि
 छज्जंति

हाथीओ बळदोथी वीता नथी
 सिंहनुं पुंछहं लावुं होय छे
 आंखमां क्रोधने जोउं छुं
 सूर्य के चंद्र भमता नथी
 सिंहना गळामां मांस छे
 बळदो शिंगडाथी शोमे छे
 चमार चामडाने शुद्ध करे छे
 मुखवडे वचनो बोलुं छुं
 पुरुष नाना होठथी शोमे छे
 वरसाद नित्य पडे छे
 वरसाद विना वनो सुकाय छे
 मत्थपण वंदामि महावीरं
 वणे गप देखवह
 वसहेसुंतो वसहा जायंति
 सीहार्हितो वग्घो न जायइ
 वग्घस्स वा सिंघस्स सिंग
 नत्थि
 लोहाओ लोहो वड्ढइ
 रागा दोसो जायइ
 कोहेण पित्तं कुप्पइ
 सीआलंसि पुरिसो सिंग होइ

पाठ ७ मो

नरजाति

घड (घट)^{४४} घडो

नड (नट) नट

पडह (पटह) पडो-ढोल

भड (भट) भड-शूर

मोह (मोह) मूढता

काय (काय) काय-काया-शरीर

सद् (शब्द) शब्द-साद-अवाज

हरिस (हर्ष) हरख-हर्ष

मढ ^{४५}(मठ) मढी-मठ-संन्या-
सीओनुं रहेछण

सढ (शठ) शठ-छुओ

कुढार [कुठार] कुठार-कुहाडो

पाढ (पाठ) पाडो-आंकनो पाडो-
पाठ

समण (श्रमण) शुद्धि माटे श्रम
करनार-संत पुख

मोक्ख (मोक्ष) मोक्ष-छूटकारो

वेय (वेद) ऋग्वेद वगेरे केद

फास (स्पर्श) स्पर्श

तलाय (तडाग)^{४६} तलाव

गरुल (गरुड) गरुड

खार } ^{४७}
छार } (क्षार) खारो

खंध ^{४८}(स्कन्ध) कांध-खांध,
भाग, मोटी डाल

पोक्खर (पुष्कर) पोखर-तळाव

खय (क्षय) खे-क्षय

कोस (कोश) कोह-पाणी काढवानो
कोश, खजानो

४४ शब्दनी अंदरना असंयुक्त 'ट' नो 'ड' थाय छे: घट-घड.
नट-नड. ४५ शब्दनी अंदरना असंयुक्त 'ठ' नो 'ढ' थाय छे: मठ-मढ.
पाठ-पाढ. ४६ शब्दनी अंदरना असंयुक्त 'ड' नो 'ल' थाय छे: तडाग-
तलाय. गरुड-गरुल. ४७ शब्दनी आदिना 'क्ष' नो क्यांय 'ख' के 'छ'
थाय छे अने शब्दनी अंदरना 'क्ष' नो क्यांय 'क्ख' के 'च्छ' थाय छे:
क्षीर-खीर, छीर. क्षय-खय, छय. क्षेत्र-खेत्त, छेत्त. मोक्ष-मोक्ख,
मोच्छ. अक्षि-अक्खि, अच्छि. लक्षण-लक्खण, लच्छण. ४८ शब्दनी-
आदिना 'स्क' नो के 'क्क' नो 'ख' थाय छे अने शब्दनी अंदरना
'स्क' नो के 'क्क' नो 'क्ख' थाय छे: स्कन्ध-खंध. स्कन्द-खंद. पुष्कर-
पुक्खर-पोक्खर शुष्क-सुक्ख.

पाण (प्राण) प्राण-जीव
 गंध (गन्ध) गंध
 काम (काम) काम-तृष्णा-इच्छा

अप्पाण (आत्मन्) आत्मा-
 पोते-आप

नान्यतर जाति

जल (जल) जल-पाणी
 रयय (रजत) रजत-रूपं
 गीअ } (गीत) गीत, गायेल्लं
 गीत }
 मित्त (मित्र) मित्र
 दुक्ख (दुःख) दुःख
 सुक्ख (सौख्य) सुख
 चारित्त (चारित्र) सच्चारित्र
 -सद्वर्तन

सीस (शीर्ष) शीश-माथुं
 गुत्त (गोत्र) गोत्र-वंश
 गहण (ग्रहण) ग्रहण करवानुं
 साधन

पंजर (पञ्जर) पांजरुं
 सील (शील) सदाचार
 लावण्ण } (लावण्य) लावण्य-
 लायण्ण } कान्ति
 रसायल (रसातल) रसातल-
 पाताल

कुम्पल } ४९ (कुड्मल) कुंपल
 कुंपल } -फणगो

रुप्प (रुक्म) ५० रूपं

जुम्म } ५१ (युग्म) युग्म-जोडुं
 जुग्ग }

कम्म (कर्म) काम-कार्य-सारी
 नरसी प्रवृत्ति

घाण (घ्राण) घ्राण-नाक-सुंघ-
 वानुं साधन

सयट (शकट) छकडो-गाडुं-
 शकट

पद } (पद) पद-पगल्लं
 पय }

जुग (युग) धोंसरं

खीर } (क्षीर) क्षीर-खीर-दूध
 छीर }

लक्खण } (लक्षण) लक्षण-
 लच्छण } लखण-चिह्न

छीअ (क्षुत) छीक

४९ 'ड्म' नो प्प थाय छे: कुड्मल=कुंपल. ५० 'क्म' नो 'प्प'
 थाय छे: रुक्म=रुप्प. रुविमणी=रुप्पिणी. ५१ 'ग्म' नो विकल्पे 'म्म'
 थाय छे: युग्म=जुम्म, जुग्ग. तिग्म=तिम्म, तिग्ग.

खेत्त } (क्षेत्र) खेतर-छेतर
छेत्त }

सोअ } (श्रोत्र) श्रोत्र-
सोत्त } कान-सांभळवातुं साधन
वीरिय (वीर्य) वीर्य-बळ-शक्ति

વિશેષણ

મૂઢ (મૂઢ) મૂઢ-મોહવાળો-
અમળ-અજ્ઞાની

પુઢ (પુઢ)^{૫૨} પુઢ

સંજય (સંયત) સંયમવાળો

પુઢ (પુઢ) પૂછાયેલું

પંઢિત } (પણિટત) પંઢિત-મળેલો,

પંઢિઅ } પંઢયો, પોપટપંઢિત

દુલ્લહ (દુર્લભ) દુર્લભ-દુલ્લભ-મુશ્કેલ

અવ્યય

નો (નો) નહિ

ચ } (ચ) અને
ય }

બહિઆ } (વાહ્ય) વહાર
બહિયા }

જહાસુતં (યથાસુત્રમ્) સૂત્રમાં-
શાસ્ત્રમાં કહ્યા પ્રમાણે

પુળ }
પુળો } (પુનઃ) પુનઃપુનઃ-ફરીવાર
ઉળ }

વજ્ઝઓ (વાહ્યતઃ) વહારથી-
વહાર તરફ

તત્તો (તતઃ) તેથી

કિં (કિમ્) શું, શા માટે

ધાતુ

ગવેસ્ (ગવેષ) ગવેષણા કરવી-શોધવું

વસ્ (વસ) વસવું-રહેવું

વય્ (વદ્) વદવું-વોલવું

પિવ્ (પિવ) પીવું

આ+પિવ્ } (આ+પિવ) થોડું

આ+પિય્ } પીવું-મર્યાદાથી

આ+વિય્ } પીવું-સામાને

નુકસાન ન થાય

ए रीते चूसवुं

જય્ (જય) જિતવું

હવ્ }
ભવ્ } (ભવ) હોવું-થવું

પા (પા) પીવું

પઢ્ (પઠ) પઢવું-મળવું

૫૨ 'ષ્ટ' નો 'ટ્ટ' થાય છે: પૃષ્ટ=પુટ્ટ. પુષ્ટ=પુટ્ટ. યાદી—ઈષ્ટ, ઉષ્ટ્ર અને સંદષ્ટ શબ્દના 'ષ્ટ' નો 'ટ્ટ' થતો નથી. ઈષ્ટા=ઈટ્ટા. ઉષ્ટ્ર=ઉટ્ટ. સંદટ્ટ=સંદટ્ટ.

સોઅ } (શોચ) શોચવું-વિચા-
સોચ્ } રું, શોક કરવો

મળ (મળ) મળવું

ઘડામાં તઢાવવું પાળી છે.
નટો ઢોલ સાથે માર્ગમાં
નાચે છે.

બાલકો કાંતિવડે શોમે છે.
જિનો શીલને વચ્ચાણે છે.
કુહાડાવડે ચન્દનને છેડું હું.
ગરુડનું જોડું તઢાવમાં
પડે છે.

બાલકોને છીંક આવે છે.
ચેતરમાં ચાર છે તેથી
ફળગા વઢી જાય છે.
શબ્દોનો કોશ કરું હું.
ગાડાવડે નગર મળી જાઉં હું.
તૃણાથી કલહ થાય છે અને
કલહથી દ્વેષ થાય છે.

ઘાળં ગંધસ્સ ગહળં વયંતિ
લોહા મોહો જાયઙ્
દુક્ખેસુંતો વેયા વિ ન રક્ખંતિ
સોત્તં સહસ્સ ગહળં વયંતિ
દુક્ખેહિંતો વીહંતિ પંડિતા?
કાયં ફાસસ્સ ગહળં વયંતિ
સુક્ખેસુ મિત્તં સુમિરતિ
સમણે મહાવીરે જયતિ
મૂઢો પુણો પુણો બજ્ઞં દેક્ખઙ્
પંડિતા ! ચીરં પિવિત્થા

સંયમી શ્રમણ સુખોથી હર-
ચાતો નથી અને દુઃખોથી
કોપતો નથી.
વઢડો પાળીનો કોસ ચેંચે છે.
રાજાના મંડારમાં રૂપું છે.
વઢડના કાંધમાં ઘોંસર
શોમે છે.

પંડિત પુરુષો મોક્ષને ઇચ્છે છે.
પંડિતો શીલને શોધે છે પણ
ગોત્રને પૂછતા નથી.
શીલનો માર્ગ દુર્લભ છે.
બાલકો ઉપાધ્યાય પાસેથી
પાઠ મળે છે.
મડ પુરુષો દુઃખથી શોક
કરતા નથી.

મૂઢા કામેસુ મુજ્ઞંતિ
ચન્દળસ્સ રસમાપિબતિ
અપ્પાણો અપ્પાણસ્સ મિત્તં
કિં બહિયા મિત્તમિચ્છસિ
પુરિસે વીરિયં પુણ દુલ્લહં
પુરિસસ્સ કાયે પુણ દુલ્લહે
અપ્પાણં જિણામુ સંજયા !
પુઢો પંડિઓ જહાસુત્તં વદતિ
પંડિતા પુઢા ન હોંતિ
ગીઅસ્સ સહં સુણહ

પાઠ ૮ મો

અકારાંત સર્વાદિ (નરજાતિ અને નાન્યતર જાતિ)

સવ્વ (સર્વે) જ (યદ્) ત (તદ્) ક (કિમ્)

અકારાંત સર્વનામોનાં રૂપાખ્યાનો નરજાતિમાં 'વીર' જેવાં અને નાન્યતરજાતિમાં 'કમલ' જેવાં થાય છે. જે ખાસ વિશેષતા છે, તે આ નીચે સમજ્યુતી સાથે આપી છે :

૧ પ્રથમાના બહુવચનમાં એકલું સવ્વે (સર્વે), જે (યે), તે (તે), કે (કે) થાય છે. અર્થાત્ પ્રથમાના બહુવચનમાં અકારાંત સર્વનામો, નરજાતિમાં 'એ' પ્રત્યય લે છે.

૬ ષષ્ઠીના બહુવચનમાં સવ્વેસિં (સર્વેષામ્), જેસિં (યેષામ્), તેસિં (તેષામ્), કેસિં (કેષામ્) પળ થાય છે અર્થાત્ ષષ્ઠીના બહુવચનમાં અકારાંત સર્વનામો, નરજાતિમાં ઉક્ત 'ળ' ઉપરાંત 'પસિં' પ્રત્યય પળ લે છે:—સવ્વ+પસિં=સવ્વેસિં.

૭ સપ્તમીના એકવચનમાં સવ્વસ્સિં, સવ્વહિં (સર્વેસ્મિન્), સવ્વત્થ (સર્વત્ર) જસ્સિં, જહિં (યસ્મિન્) જત્થ (યત્ર) તસ્સિં, તહિં (તસ્મિન્) તત્થ (તત્ર), કસ્સિં, કહિં (કસ્મિન્) કત્થ (કુત્ર) એમ ત્રણ ત્રણ રૂપો પળ થાય છે અર્થાત્ સપ્તમીના એકવચનમાં અકારાંત સર્વનામોને નરજાતિમાં 'સ્સિં' 'હિં' 'અને' 'ત્થ' પ્રત્યય ઉપરાંત ઉક્ત 'સિં' અને 'મ્મિ' પ્રત્યયો પળ લાગે છે. માત્ર 'એ' પ્રત્યય પ્રાયઃ નથી લાગતો.

રૂપાખ્યાન—સવ્વ (નરજાતિ)

૧ સવ્વો, સવ્વે (સર્વઃ) સવ્વે (સર્વે)

૨ સવ્વં (સર્વમ્) સવ્વે, સવ્વા (સર્વાન્)

૩ સવ્વેળ, સવ્વેળં (સર્વેળ) સવ્વેહિ, સવ્વેહિં, સવ્વેહિં
(સર્વેભિઃ સર્વૈઃ)

- ४ सव्वस्स (सर्वस्य) सव्वेसिं सव्वाहँ+(सर्वेषाम्)
 सव्वाण, सव्वाणं (सर्वाणाम्?)
 ५ सव्वत्तो (सर्वतः) सव्वत्तो, सव्वाओ, (सर्वतः)
 सव्वाओ (,) सव्वाउ
 सव्वाउ (,) सव्वाहि, सव्वेहि
 सव्वा (सर्वात्?) सव्वाहितो, सव्वेहितो (सर्वेभ्यः)
 सव्वाहिं, सव्वाहितो सव्वासुंतो, सव्वेसुंतो
 सव्वम्हा (सर्वस्मात्)
 ६ सव्वस्स (सर्वस्य) सव्वेसिं, सव्वाहँ+(सर्वेषाम्)
 सव्वाण, सव्वाणं (सर्वाणाम्?)
 ७ सव्वंसि, सव्वस्सि सव्वेसु, सव्वेसुं (सर्वेषु)
 (सर्वस्मिन्)
 सव्वहिं, सव्वम्मि
 सव्वत्थ (सर्वत्र)

यादीः-+ आ निशानीवाळां रूपोनो प्रयोग अतिविरल छे.

सव्व (नान्यतरजाति)

- १ सव्वं (सर्वम्) सव्वाणि, सव्वाइं, सव्वाहँ (सर्वाणि)
 २ " " " " " "

वाक्कीनां नरजाति-सव्व-प्रमाणे

ज (यद्) नरजाति

- १ जे, जो (यः) जे (ये)
 २ जं (यम्) जे, जा (यान्)
 ३ जेण, जेणं जिणा (येन) जेहि, जेहिं, जेहिँ (येभिः, यैः)
 ४ जस्स, जास (यस्य) जेसिं (येषाम्)
 जाण, जाणं (यानाम्?)

૫ જમ્હા (યસ્માત્)	જત્તો, જાઓ, જાડ (યતઃ)
જત્તો, જાઓ, જાડ (યતઃ)	જાહિ, જેહિ
જાહિ, જાહિંતો	જાહિંતો, જેહિંતો (યેમ્યઃ)
જા (યાત્ ?)	જાસુતો, જેસુતો

૬ ચતુર્થી વિભક્તિ પ્રમાણે

૭ જંસિ, જસ્સિ (યસ્મિન્)	જેસુ, જેસું (યેષુ)
જહિં, જમ્મિ	
જત્થ (યત્ર)	
જાહે, જાલા, ^{૫૩} જદ્દા (યદા)	

જ (નાન્યતર)

૧ જં (યત્)	જાણિ, જાઈ, જાઈ (યાનિ)
૨ „ „	„ „ „ („)

વાકીનાં નરજાતિ-જ-પ્રમાણે

^{૫૪}ત, ણ, (તદ્) નરજાતિ

૧ સ, સે (સઃ)	તે, ણે (તે)
૨ તં, ણં (તમ્)	તે, તા (તાન્)
	ણે, ણા
૩ તેણ, તેણં, તિણા (તેન)	તેહિ, તેહિં, તેહિં (તેમિઃ, તૈઃ)
ણેણ, જેણ	ણેહિ, જેહિં, જેહિં

૫૩ આ ત્રણે રૂપો 'યદા-જ્યારે-'ના જ અર્થમાં વપરાય છે. ૫૪ પ્રાકૃત ભાષામાં 'ત' અને 'ણ' એ વચ્ચે 'તે' ના અર્થમાં વપરાય છે. માટે 'ત'ની સાથે 'ણ'નાં રૂપો જણાવી દીધાં છે. 'ત' અને 'ન'-'ણ' લક્ષવામાં તદ્દન સરસ છે તેથી આ 'ણ' લિપિદોષને લીધે પ્રચલિત થયો હોય તો ના ન કહેવાય. 'ત્યાં'ને વદલે 'ન્યાં'નો પ્રયોગ ગોહિલવાડમાં પ્રચલિત છે જ.

४ तस्स, तास (तस्य)

सिं, तास, तेसिं (तेषाम्)

ताण, ताणं, (तानाम् ?)

णेसिं, णाण, णाणं

५ तो, तत्तो, ताओ, ताउ (ततः)

तत्तो, ताओ, ताउ (ततः)

तम्हा, (तस्मात्)

ताहि, तेहि

ताहि ताहितो

ताहितो, तेहितो (तेभ्यः)

ता (तात् ?)

तासुंतो, तेसुंतो

णत्तो, णाओ, णाउ

णत्तो, णाओ, णाउ

णाहि, णाहितो, णा

णाहि, णेहि,

णाहितो, णेहितो

णासुंतो, णेसुंतो

६ चतुर्थी

विभक्ति प्रमाणे

७ तंसि, तस्सि, तहिं

तेसु, तेसुं (तेषु)

तस्मि (तस्मिन्)

तत्थ (तत्र)

ताहे, ताला, ५५ तइआ(तदा)

णंसि, णस्सि, णहिं,

णेसु, णेसुं

णस्मि, णत्थ

५५ आ ऋणे रूपो 'तदा-त्यारे'ना ज अर्थमां वपराय छे.

त (नान्यतर)

१ तं (तत्)

ताणि, ताइं, ताईं (तानि)

णं

णाणि, णाइं, णाईं

२ „ „ („)

„ „ „ („)

„ „ „

बाकीनां मरजाति-त-प्रमाणे

क (किम्) नरजाति

- १ के, को (कः) के (के)
 २ कं (कम्) के, का (कान्)
 ३ केण, केणं, किणा (केन) केहि, केहिं, केहिँ (केभिः, कैः)
 किण्णा+
 ४ कस्स, कास (कस्य) कास, केस्सि (केषाम्)
 काण, काणं (कानाम् ?)
 ५ कम्हा (कस्मात्) कसो, काओ, काउ (कुतः)
 किणो, कीस काहि, केहि
 कसो, काओ काउ (कुतः) काहिंतो, केहिंतो
 का (कात् ?) कासुंतो, केसुंतो
 काहि, काहिंतो
 ६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे
 ७ कस्सि, कस्सि, कहिं, केसु, केसुं (केसु)
 कस्मि (कस्मिन्)
 कत्थ (कुत्र)
 काहे, काला, ^{५६}कइआ (कदा)

क (नान्यतर)

- १ किं (किम्) काणि, काइं, काई (कानि)
 २ ,, (,) ,, ,, ,, ,,

दाकीनां नरजाति-क-प्रमाणे

सर्वनाम

अण्ण	} (अन्य) अन्य-बीजं		अण्णयर	} (अन्यतर) अनेहं- बीजं कोई
अन्न			अन्नयर	

५६ आ त्रणे रूपो 'कदा-वयरे' ना ज अर्थमां वपराय छे.

अंतर (अन्तर) अंदरुं
 अवर (अपर) अवर-बीजुं
 अहर (अधर) नीजुं, बीजुं
 इम (इदम्) आ
 इयर (इतर) इतर-बीजुं
 उत्तर (उत्तर) उत्तरदिशा, उत्तरुं
 एग } (एक) एक, बीजुं
 इक }
 एक }
 एअ } (एतद्) ए
 एय }
 तुम्ह (युष्मद्) तुं
 अम्ह (अस्मद्) हुं
 क (किम्) कोण

कहिम } (कतम) क्यो, केटलाक
 कतम }
 कयर (कतर) क्यो
 अमु (अदस्) ए
 ज (यद्) जे
 त, ण (तद्) ते
 दाहिण } (दक्षिण) दक्षिण,
 दक्खिण } दक्षिणुं
 पुरिम ^{५७}(पुरा+इम) पहेलानुं, पूर्व
 पुव्व (पूर्व) पूर्व, पूर्वुं
 बीस (विश्व) विश्व-वधुं
 स, सुव (स्व) स्व-पोते, पोतानुं
 सम (सम) वधुं
 सव्व (सर्व) सर्व-सव-वधुं
 सिम (सिम) वधुं

सामान्य शब्दो (नरजाति)

भूअ (भूत) भूत-प्राण-जीव
 सीस } (शिष्य) शिष्य, विद्यार्थी
 सिस्स }
 कसिबल (कृषिवल) खेडवाळो-
 खेडुत
 अंक (अङ्क) अंक-खोळो
 हरिस (हर्ष) हरख
 बांधव (बान्धव) बांधव-भाई
 पासाय (प्रासाद) प्रासाद-महेल
 जीव (जीव) जीव

ताव (ताप) ताव-ताप-तडको
 बंभण } (ब्राह्मण) ब्रह्मविद्याने
 बम्हण } जाणनार-समझनार-
 माहण } पुरुष
 कोड (कोड) गोद-खोळो
 पास (पाश) पाश-फांसो, पांशलो
 -फांसलो
 दिणयर (दिनकर) दिननो कर-
 नार-सूरज, दीकरो
 संसार (संसार) संसार-जगत्

५७ पूर्व-पुरिव-पुरिम।

अंगण (अङ्गन) आंगणं
 सीअ (शीत) शीत-टाढ
 खेम (क्षेम) क्षेम-कुशल
 महब्भय (महाभय) महाभय-
 मोटो भय
 चत्थ (वत्स) वत्स-वस्तर-कपडुं
 कट्ट (काष्ठ) काष्ठ-काट-काठ-
 काठी-लाकडुं

कम्मवीअ (कर्मवीज) कर्मवीज-
 सत्-असत् संस्कारनुं वीज
 भोयण (भोजन) भोजन-जन्ण
 धण (धन) धन
 ताण (त्राण) रक्षण-शरण-आशरो
 घर (गृह) घर
 आउय (आयुष्क) आयुष्य-जौंदगी

विशेषण

पडुप्पन्न (प्रत्युत्पन्न) वर्तमान-ताजुं
 पमत्त (प्रमत्त) प्रमत्त-प्रमादी
 सम (सम) समानवृत्तिवालुं-सरखुं
 वीयरग } (वीतरग) जेमां राग
 वीयराय } नथी ते
 सुजह (सु+हान) सहेलाइथी
 तजी शकाय ते
 जुन्न (जीर्ण) जीर्ण-जुनुं-जळी-
 जरी-गयेळुं
 पिय (प्रिय) प्रिय-वहाळुं
 आसत्त (आसक्त) आसक्त-मोही
 हअ (हृत) हणायेळुं-हणेळुं

आगअ }
 आगत } (आगत) आवेळुं
 आअ }
 पिआउय (प्रियायुष्क) आयुष्यने
 प्रिय समजनार

उत्तम }
 उत्तिम } (उत्तम) उत्तम
 बुद्ध (बुद्ध) बोध पामेल-ज्ञानी
 बद्ध (बद्ध) बद्ध-बांधेल-बंधायेळ
 सीअ (शीत) शीत-ठंडं
 अधीर (अधीर) अधीर-धीरज
 विनालुं-नबळुं
 हंतव्व (हन्तव्य) हणवा योग्य
 अप्प (अल्प) अल्प-थोडुं
 अणाइअ (अनादिक) आदि विनालुं

अन्यय

कुत्तो } (कुतः) कयांथी, शाशी,
 कुओ } कइ बाजुथी.

जहा }
 जह } (यथा) जेम

एव } (एवम्) एम-ए रीते.
 एवं }
 सन्वत्तो }
 सन्वतो } (सर्वतः) सर्व प्रकारे
 सन्वओ } चारे वाजुथी

तद्वा } (तथा) તેમ
 તદ્ }
 અંતો (અન્તર) અંદર
 खलु (खलु) નિશ્ચય

धातुओ

जाण् (जाना) जाणवुं
 ए+मथ् (प्र+मथ्) मथवुं-
 नाश करवो
 कील् } (क्रीड्) क्रीडा करवी-
 कीड् } खेलवुं
 रम् (रम्) रमवुं
 णम् } (नम्) नमवुं
 नम् }

दह् } (दह्) दहवुं-વઠવું-વાઠવું
 डह् }
 सद् (सह्) सहवुं-સહન કરવું
 पास् (पश्य) જોવું
 परि+यद् (परि+वर्त) परिवर्तवुं-
 ફર્યા કરવું-વદલાયા કરવું
 आ+इक्स् (आ+वक्ष्) આચક્ષવું
 -કહેવું

વધાને સદા સુખ પ્રિય છે.
 જેઓ શરીરમાં આસક્ત છે
 તેઓ મૂઢ છે.
 રાગ અને દ્વેષ, સંસારમાં
 અનાદિના છે.
 મેઘ, વધા ભાગોમાં ચારે
 વાજુષ વરસે છે.
 અમે લે, જેનાં કપડાં સી-
 વીય છીય તે રાજા છે.
 અગ્નિ જેમ લાકડાંને બાળે
 છે તેમ બુદ્ધ પુરુષ પોતાના
 दोषોને બાળે છે.
 પ્રમત્ત પુરુષ મરણી કંપે છે.

ઉત્તર, પૂર્વમાં શીત છે અને
 દક્ષિણમાં તાપ છે
 एक पण भूत हणवा योग्य
 નથી.
 વધાં વાલકો ગાય છે.
 વધા છેડતો ટાઢ અને તાપ
 સહે છે.
 તેને વ્રાહ્મણ કહીય છીય જે,
 કોઈ જીવને હણતો નથી.
 કોણ ક્યાંથી આવેલો છે ?
 માણસો શરીરના ક્ષેમ માટે
 તપે છે.
 પાંડિતો હર્ષવદે દુઃખ સહે છે.

સર્વ શિષ્યો માથાવડે આ-
 ચાર્યને નમે છે.
 હું વધાંઓને માટે ચંદન
 થલું છું.
 જે, તેનાથી ગમરાય છે તે
 મહ નથી.
 ચદ્ર અને આસક્ત પુરુષો
 કર્મવીજવડે સંસારમાં
 ફર્યા કરે છે.
 અમે વીજાઓનું મંગલ ઇ-
 ચ્છીય છીય.
 તે પોતાના દોષોને જુષ છે.
 જહા જુક્તાઈ કદાઈ હવ્ય-
 વાહો પમત્થતિ તહા
 જુક્તે દોસે સમણો દહઈ
 જસ્સ મોહો હઓ તસ્સ
 ન હોઈ દુક્ખં
 સવ્વેસિ પાણાણં મૂઆણં
 દુક્ખં મહ્વમ્મયં તિ વેમિ
 ‘સવ્વે વિ પાણા ન હંત-
 વ્વા’ एवं જે પહુપ્પન્ના
 જિણા તે સવ્વે વિ આ-
 ઇક્ખંતિ

હાથીથી હણાયેલો છેડત
 મયથી ધ્રુજે છે.
 તેના આંગણમાં વધાં વા-
 ળકો રમે છે.
 જે મૂઢ શિષ્યો, આચાર્યને
 વાંદતા નથી તેઓ દુઃખ
 સહે છે.
 વીતરાગ પુરુષ સર્વવાં ઉત્તમ
 બ્રાહ્મણ છે.
 વીતરાગ સર્વ ભૂતોને સરખાં
 જુષ છે.
 જે ઇયં જાણઈ સે સવ્વં
 જાણઈ
 પમત્તસ્સ સવ્વતો મયં
 વિજ્ઞઈ ^{૫૮}ઈઅ મહાવીરો
 માસતે
 જસ્સ મોહો ન હોઈ તસ્સ
 દુક્ખં હયં
 ઇયેસિ માણવાણં આડયં
 અપ્પં ખલુ
 અધીરેહિં પુરિસેહિં ઇમે કામા
 ન સુજહા

૫૮ વાક્યની આદિમાં ‘ઈતિ’ ને વદલે ‘ઈઅ’ વપરાય છે. વ્યંજ-
 નાંત શબ્દથી લાગેલા ‘ઈતિ’ ને વદલે ‘તિ’ થાય છે અને સ્વરાંત શબ્દથી
 લાગેલા ‘ઈતિ’ ને વદલે ‘તિ’ આવે છે:—ઈઅ મહાવીરો માસતે. મહ્વમ્મયં-
 ઇતિ=મહ્વમ્મયં તિ. આગઓ+ઈતિ=આગઓ તિ.

ધુરિમાઓ, દાહિણાઓ, ઉ-
ત્તરાઓ કત્તો આગઓ
ત્તિ ન જાણઈ જીવો
જે સર્વં જાણઈ સે ઇગં
જાણઈ
સમો ય જો સર્વેસુ ભૂષસુ
સ વીતરાગો

જેહિં બદ્ધો જીવો સંસારે
પરિયટ્ટઈ તે રાગા ય
દોસા ય કમ્મવીઠં
જેણ મોહો હઓ ન સો સં-
સારે પરિયટ્ટઈ
સર્વે પાણા પિઆડઆ સુહ-
મિચ્છંતિ

પાઠ ૧ મો

તુમ્હ, અમ્હ, ઇમ અને એઅનાં રૂપાખ્યાનો

તુમ્હ (યુષ્મદ્) તું (ત્રણે જાતિ)

પ્રકવચન

વહુવચન

૧ તું, તુમં, તં (ત્વમ્)

તુમ્હે, તુમ્હ, તુમ્મે (યૂયમ્)

૨ „ „ „ તુમે, તુષ
(ત્વામ્)

„ તુમ્મે, તુજ્ઞ (યુષ્માન્)
વો (વઃ)

૩ તે, તદ્, તપ્, તુમં, તુમદ્
તુમપ્, તુમે (ત્વયા)

તુમ્હેહિં, તુમ્હેહિં, તુમ્હેહિં
(યુષ્માભિઃ)

તુમ્મેહિ, તુમ્મેહિં, તુમ્મેહિં
(યુષ્મેભિઃ)

૪ તુહ, તુજ્ઞ, તુવ, તુમ,
તે, તુવ (તવ, તે)
તુહં (તુમ્યમ્)

અમ્હેહિ, અમ્હેહિં, અમ્હેહિં
તુમાણ, તુમાણં (યુષ્માકમ્)

તુમ્હાણ, તુમ્હાણં
તુજ્ઞાણ, તુજ્ઞાણં

તુમ્હાઈ+

વો

(વઃ)

५ तुवत्तो, तुवाओ, तुवाउ,
तुवाहि, तुवाहितो, तुवा
(त्वत्)

तुमत्तो, तुमाओ, तुमाउ,
तुमाहि, तुमाहितो तुमा
तुज्झत्तो, तुज्झाओ, तुज्झाउ,
तुज्झाहि, तुज्झाहितो, तुज्झा
तुहत्तो, तुहाओ, तुहाउ,
तुहाहि, तुहाहितो तुहा
तुम्हत्तो, तुम्हाओ, तुम्हाउ,
तुम्हाहि, तुम्हाहितो, तुम्हा

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ तुवम्मि, तुवंसि, तुवस्सि
तुमे, तुमम्मि, तुमंसि, तुमस्सि

तुहम्मि, तुहंसि, तुहस्सि
तुम्हम्मि, तुम्हंसि, तुम्हस्सि
तुम्मि, तइ, तए, (त्वयि)

तुम्हत्तो, तुम्हाओ, तुम्हाउ,
तुम्हाहि, तुम्हेहि
तुम्हाहितो, तुम्हेहितो
तुम्हासुंतो, तुम्हेसुंतो
तुय्दत्तो, तुय्दाओ, तुय्दाउ,
तुय्दाहि, तुय्देहि
तुय्दाहितो, तुय्देहितो,
तुय्दासुंतो, तुय्देसुंतो
(युष्मत्)

तुवेसु, तुवेसुं (युष्मासु)
तुवसु, तुवसुं
तुमेसु, तुमेसुं
तुमसु, तुमसुं
तुहेसु, तुहेसुं
तुहसु, तुहसुं
तुम्हेसु, तुम्हेसुं
तुम्हसु, तुम्हसुं
तुसु, तुसुं

अम्ह (अस्मद्) हुं (त्रणे जाति)

१ हं, अहं, अहयं (अहम्) मो, अम्ह, अम्हे, अम्हो
म्मि, अम्हि, अम्मि (वयम्)
२ म्मि, अम्मि, अम्ह, मं, " " (अस्मान्)
ममं, मिमं (माम्) " " (नः)

३ ममए, ममाइ, मयाइ,
मइ, मए सि, मे (मया)

अम्हेहि. अम्हाहि.
(अस्माभिः)

अम्ह, अम्हे,
णे

४ मे, मइ, मम, मज्झ,
मज्झं, (महाम्, मम, मे)
अम्ह अम्हं महं.

मज्झ, अम्ह, अम्हं, अम्हे,
अम्हो, अम्हाण, अम्हाणं,
(अस्माकम्)

ममाण, ममाणं,
मज्झाण, मज्झाणं,
महाण, महाणं, णो (नः)

५ ममत्तो, ममाओ, ममाउ,
ममाहि, ममाहितो, ममा,
(मत्)
मइत्तो, मईओ, मईउ,
मईहितो,

ममत्तो, ममाओ, ममाउ,
ममाहि, ममेहि, ममाहितो,
ममेहितो, ममासुंतो, ममेसुंतो
अम्हत्तो, अम्हाओ अम्हाउ
(अस्मत्)

महत्तो, महाओ, महाउ,
महाहि महाहितो, महा
मज्झत्तो, मज्झाओ, मज्झाउ,
मज्झाहि, मज्झाहितो, मज्झा,

अम्हाहि, अम्हेहि
अम्हाहितो अम्हेहितो,
अम्हासुंतो, अम्हेसुंतो

६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे

७ ममंसि, ममस्सि, ममम्मि, अम्हेसु, अम्हेसुं, (अस्मासु)
महंसि, महस्सि, महम्मि, अम्हसु, अम्हसुं
मज्झंसि, मज्झस्सि, मज्झम्मि, ममसु, ममसुं,
अम्हंसि अम्हस्सि, अम्हम्मि, ममेसु ममेसुं,
मे, ममाइ, मि, मए, मइ (मयि) महसु, महसुं,

महेसु, महेसुं,
मज्झसु, मज्झसुं,
मज्झेसु, मज्झेसुं.

इम (इदम्) आ-(नरजाति)

- १ अयं, इमो, इमे (अयम्) इमे (इमे)
 २ इमं, इणं, णं (इमम्) इमे, इमा (इमान्)
 जे, णा.
 ३ इमेण, इमेणं, इमिणा इमेहि, इमेहिं, इमेहिं
 जेण, जेणं (अनेन) जेहिं जेहिं, जेहिं
 एहि, एहि, एहिं (एभिः)
 ४ इमस्स, से, अस्स (अस्य) सिं, इमेसिं, (एषाम्)
 इमाण, इमाणं.
 ५ इमत्तो, इमाओ, इमाउ, इमत्तो, इमाओ, इमाउ,
 इमाहि, इमाहिंतो, इमा इमाहि, इमेहि (एभ्यः)
 (अस्मात्) इमाहिंतो, इमेहिंतो,
 इमासुंतो, इमेसुंतो.
 ६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे.
 ७ इमंसि, इमस्सि, इमस्मि इमेसु, इमेसुं, एसु, एसुं, (एषु)
 इह, अस्सि (अस्मिन्)

नान्यतरजाति

- १ इणं, इणमो, इदं (इदम्) इमाणि, इमाइं, इमाइं (इमानि)
 २ " " " " " " " "
 बाकीनां नरजाति प्रमाणे.

एअ (एतद्)—ए (नरजाति)

- १ एस, एसो, एसे (एषः) एष (पते)
इणं, इणमो
- २ एअं (एतम्) एष, एआ, (एतान्)
- ३ एषण एषणं, (एतेन) एषहि, एषहिं, (एतैः—पतेभिः)
एइणा एषहिँ
- ४ से, एअस्स (एतस्य) सिं, एपसिं (पतेषाम्)
एआण, एआणं
- ५ एत्तो, एत्ताहे, एअत्तो, एआओ, एआउ,
एअत्तो, एआओ, एआउ एआहि, एषहि (पतेभ्यः)
एआहि एआहिँतो, एआहिँतो, एषहिँतो,
एआ (एतस्मात्) एआसुँतो, एपसुँतो.
- ६ चतुर्थी विभक्ति प्रमाणे.
- ७ एत्थ, अयम्मि, ईअम्मि एपसु, एपसुं, (पतेषु)
एअंसि, एअस्सि, (एतस्मिन्)
एअम्मि

नान्यतरजाति

- १ एस, एअं, इणं, इणमो, एआणि, एआइं, एआइँ,
(एतत्) (एतानि)
- २ " " " " " " " "
- बाकीनां नरजाति प्रमाणे.

सामान्य शब्दो

नरजाति

दुम (दुम) दुम-झाड़

भमर (भ्रमर) भमरो

रस (रस) रस

जणय (जनक) जनक-पिता

साव (शाप) शाप-श्राप

भारहर (भारहर) भार लड़ जनार

-मजूर

लाह } (लाभ) लाभ-लावो
लाभ }अलाह } (अलाभ) अलाभ-अप्राप्ति
अलाभ }कयविक्रय (कयविक्रय) खरीदवुं
-वेचवुं-कयविक्रय करवोजम्म (जन्मन्^{५९}) जन्म

छत्त (छात्र) छात्र-विद्यार्थी

वद्धमाण (वर्धमान) वर्धमान-

महावीरनुं नाम

परावण (ऐरावण) ऐरावण-मोटो
हाथीलोअ } (लोक) लोक-जगत्-लोक
लोग }मुहुत्त (मुहूर्त) मुरत-वखत-थोडो
समय-मोडुं

नह (नभस्) नभ-आकाश

महादोस (महादोष) महादोष-
मोटो दोष

नास (नाश) नाश

नास (न्यास) न्यास-थापण

सूअर (शूकर) शूकर-भुंड

काल (काल) काल-समय

खत्तिय (क्षत्रिय) क्षत्रिय

नमिराय (नमिराज) नमिराज-
ते नामनो मिथिलानो एक
राजर्षिपमाद (प्रमाद) प्रमाद-असावधानता
-आळस

संग (संग) संग-सोवत

असमण (अश्रमण) श्रमण नहि ते

तेअ (तेजस्) तेज

तस (त्रस) त्रास पामी गति
करी शके तेवा प्राणीथावर (स्थावर) स्थिर रहेनार-गति
न करी शके ते प्राणी-
वनस्पति वगेरे.

पव्वय (पर्वत) पर्वत

५९ शब्दना अंत्य व्यञ्जनो लोप थाय छे: । जन्मन्=जम्म.

તવ (તપસ્^{૬૦}) તપ-તપશ્ચર્યા
 નહ (નહ) નહ
 અય (અયસ્) અયસ્-લોહું

જાયતેય (જાતતેજસ્) જેમાં તેજ
 છે તે-અમિ
 પાય (પાદ) પા-ચોથો ભાગ
 ઉટ્ટ (ઉષ્ટ) ડંટ

નાન્યતરજાતિ

પાવ (પાપ) પાપ
 પાવગ (પાપક) પાપ
 ફંદણ (સ્પન્દન^{૬૧}) ફાંદલું-ફરકલું-
 થોડું થોડું હલવું
 જુજ્ઞ } (યુદ્ધ) યુદ્ધ-લડાઈ
 જુદ્ધ }
 કારણ (કારણ) કારણ
 પય (પદ) પદ-પગલું
 સંત્થ (શસ્ત્ર) શસ્ત્ર-હથવાનું
 હથીઆર-તરવાર વગેરે
 મહાભય } (મહાભય) મોટો ભય
 મહાભય }
 રય (રજસ્) રજ-પાપ, ધૂલ, મેલ
 અરવિંદ (અરવિન્દ) અરવિન્દ-
 ઉત્તમ કમલ
 દાણ (દાન) દાન

અભયપ્પયાણ (અભયપ્રદાન)
 અભયદાન-પ્રાણીઓ નિર્ભય
 રહે-વને-તેવી પ્રવૃત્તિ
 અસાય } (અસાત) શાતા નહિ
 અસાત } -સુખ નહિ તે
 રજ્જ (રાજ્ય) રાજ્ય-રાજ
 સરણ (શરણ) શરણ-આશરો
 ધીરત્ત (ધીરત્વ) ધીરત્વ-ધીરપણું
 -ધૈર્ય
 પુષ્પ (પુષ્પ^{૬૧}) પુષ્પ-ફૂલ
 અત્થ (અશ્વ) અશ્વ-ફેંકવાનું
 હથીઆર-વાણ વગેરે
 સત્થ (શાસ્ત્ર) શાસ્ત્ર
 ચૈઇઅ (ચૈત્ય) ચિતા ઊપર
 ચળેલું સ્મારક ચિહ્ન-ઓટલો,
 છત્રી, પગલાં, વૃક્ષ, કુંડ,
 મૂર્તિ વગેરે

૬૦ 'સ્' છેડાવાળું અને 'ન્' છેડાવાળું નામ પ્રાયઃ નરજાતિમાં
 વપરાય છે: યશસ્=જસો. તપસ્=તવો જન્મન્=જન્મો. મર્મન્=મર્મો. ૬૧
 શબ્દની આદિના 'ષ્' અને 'સ્પ'નો 'ફ' થાય છે અને શબ્દની અંદરના
 'ષ્' અને 'સ્પ'નો 'પ્ફ' થાય છે: સ્પન્દન=ફંદણ. વૃહસ્પતિ=વિહપ્ફદ્.
 પુષ્પ=પુષ્પ.

छत्त (छत्र) छत्र-छत्री

वम्हचैर } (ब्रह्मचर्य) ब्रह्मचर्य-
वम्हचैर } सदाचारवाली वृत्ति-
ब्रह्ममां परायण रहेवुं ते

सच्च (सत्य) सत्य-साचुं

साय } (सात) साता-सुख
सात }

गुरुकुल (गुरुकुल) सदाचारवाला
गुरुओ ज्यां रहे छे ते स्थान
सुत्त (सूत्र) सूत्र-सूतर, सूत्ररूप
दुहुं वाक्य

अव्यय

अलं ६२ (अलम्) वस-सयुं-थयुं

तथो } (ततः) तेथी, त्यारपछी
ततो }

अवरि } (उपरि) उपर
उवरि }

मुखं } (मृषा) मिथ्या-खोटुं
मुत्ता }
मूत्ता }
मोत्ता }

हु } (खलु) निश्चय
खु }
खो }

एगया (एकदा) एकवार-एक वखत

धुवं (ध्रुवम्) ध्रुव-चोक्कस

अज्झत्थं } (अध्यात्म) आत्माने
अज्झप्पं } लगतुं-अंदरनुं

सततं } (सततम्) सतत-
सययं } निरंतर

इइ } (इति) इति-ए प्रमाणे,
इअ }
त्ति } समाप्तिसूचक
ति }
इति }

विशेषण

अवज्ज (अवय) अवय-न वदी-कही
-शकाय तेवुं काम-पाप-दोष

अणवज्ज } (अनवय) पापरहित
अनवज्ज } -निर्दोष

दुरणुचर (दुरनुचर) जेनुं
आचरण कठण लागे ते

सुत्त (सुप्त) सुतेहुं

सुत्त (सूक्त) सूक्त-सारी उक्ति-
सुभाषित

वद्धमाण (वर्धमान) वधतुं

गढिय (गृद्ध) अतिशय लालचुं

अहम (अधम) अधम-हलहुं-नीच

६२ 'अलं'नी साथे आवता नामने त्रीजी विभक्ति लागे छे: अलं
अलं जावेनां ६३ 'इति'नां सम्प्रयोग साथे अओ विभक्ति ५८ मुं.

जिह्वा (जितेन्द्रिय) इन्द्रियो
ऊपर जय मेळवनार

निरट्टय (निरर्थक) निरर्थक-नकासुं

धीर (धीर) धीर-धीरजवाळुं

अणारिय (अनार्य) अनार्य-आर्य
नहि ते-अनाडी

पिय (प्रिय) प्रिय-वहाळुं

दुष्पूरिय (दुष्पूर्य) मुश्केलीथी
पूराय-भराय-तेवुं

सयल (सकल) सकल-सघळुं

कुसल (कुशल) कुशल-चतुर

दुरतिक्रम (दुरतिक्रम) न मटे
तेवुं

मड } (मृत) मृत-मरेळुं
मय }

सेट्ट (श्रेष्ठ) श्रेष्ठ-उत्तम

दंत (दान्त) जेणे तृष्णाने दमी
छे ते, दमेळुं -शांत

कड } (कृत) करेळुं
कय }

विविह (विविध) विविध-जात
जातुं

धातु

भास् (भाष्) भाखवुं-भाषण करवुं

प+माय् (प्र+माय) प्रमाद करवो

जूर (जुर्) जूरवुं

तिप्प् (तिप्) टपकवुं-गळवुं

पिटट् (पिट्ट) पीटवुं-मारवुं-पीडवुं

परि+तप्प् (परि+तप्य) परिताप
पामवो-दुःखी थवुं

समा+चर् (सम्+आ+चर) आ-
चरण करवुं

अणु+तप्प् (अनु+तप्य) अनुताप
करवो-पश्चात्ताप करवो.

प+यय् (प्र+यत्) प्रयत्न करवो.

अभि+नि+क्खम् (अभि+निष्+
क्कम्) हमेशेने माटे घरशी
नीकळवुं-संन्यास लेवो

परिहर (परि+हर) परहरवुं-तजवुं
तच्छ् (तक्ष्) तासवुं-छोडवुं-
पातळुं करवुं

कप्प् (कल्प) खपवुं-उचित होवुं

वज्ज् (वर्ज) वर्जवुं-छोडवुं

चय् (त्यज) तजवुं

चर् (चर) चरवुं, चालवुं

सं+जल् (सं+ज्वल) जळवुं-
तपवुं-क्रोध करवो

अभिप्यत्थ् } (अभि+प्र+अर्थ)

अभिपत्थ् } प्रार्थना करवी

अभि+ जाण् (अभि+जाना)

अहिजाणवुं-ओळखवुं

खण् (खन्) खणवुं-खोदवुं

परि+चय् (परि+त्यज) परि-
त्याग करवो

આચાર્યો કુશલ માટે નિરંતર
 પ્રયાસ કરે છે.
 સંસારમાં પાપનો ભાર વધે છે.
 જેમ જેમ ઘાસના વધે છે
 તેમ તેમ લોભ વધે છે.
 યુદ્ધને વચ્ચે ધૈર્ય દુર્લભ
 હોય છે.
 અમે નિર્રથક વોલતા નથી.
 ભમરાઓ ફુલોમાં દોડે છે.
 શાહો પાણી પીય છે અને
 તાપ સહે છે.
 નમિરાજ યુદ્ધને તજે છે.
 ક્ષત્રિયો શસ્ત્રો અને અસ્ત્રો
 વડે નિર્દોષ મનુષ્યનાં માથાં
 કાપે છે.
 છાત્રો હમેશાં ગુરુકુલમાં
 રહે છે.
 તેના આંગણમાં સૂરજનું તેજ
 દીપે છે.
 તેઓ તમને વારંવાર યાદ
 કરે છે.
 અમે મહેલની ડાકર છીય.
 અમારામાં તે પક્ષ જિતેન્દ્રિય
 પંડિત છે.
 તમે અને વારંવાર વાંદો છો.
 યશો, તમે અને અમે દુઃખ
 પીય છીય.

પાપી બ્રાહ્મણ સર્વમાં હલકો છે.
 સંસારમાં કોઈ, કોઈનું શરણ
 નથી.
 તમે અંદરનું જાણો છો તેથી
 પ્રમાદ કરતા નથી.
 અમે, તમે અને તેઓ વધા,
 સંસારના પાશને કાપીય
 છીય.
 શ્રમણો પાણી વડે વસ્ત્રોને
 શુદ્ધ કરે છે.
 કુશલ પુરુષો નિર્દોષ વચનને
 ઉત્તમ કહે છે.
 તપોમાં બ્રહ્મચર્ય શ્રેષ્ઠ છે.
 ક્ષત્રિયોનું લક્ષણ ધૈર્ય અને
 વીર્ય છે.
 જિતેન્દ્રિય પુરુષો બુદ્ધની અને
 મહાવીરની સેવા કરે છે.
 વધા જીવો લોભથી પાપને
 માર્ગે ચાલે છે.
 ધીર ક્ષત્રિયો મનુષ્યોનું
 કુશલ ઇચ્છે છે.
 તમે ધૈર્ય વડે લોભને
 જિતો છો.
 શાહો વધે છે અને કરમાય
 છે તેથી તેમાં જીવ છે.
 આચાર્યો જાગે છે અને
 ધ્યાય છે.

બ્રાહ્મણો અને શ્રમણો શાસ્ત્રો
વહે લહે છે.

ચૈત્યમાં મહાવીરનાં અને
બુદ્ધનાં પગલાં છે.

મારો भाई ટાઢથી ધ્રૂજે છે.

આ બ્રાહ્મણ, ૫ લોકોને શાપ
આપે છે.

આ સાગર સ્વલ્ભલે છે.

તે અને હું લાકડાં છોલીય
છીય.

કેટલાકો નિરર્થક કોપે છે.

તમે, તેને, મને અને પને
જિતો છો.

સાચા બ્રાહ્મણ વિના વીજું
કોણ ઉત્તમ છે?

કોઈ બ્રાહ્મણ, જન્મ વહે
બ્રાહ્મણ થતો નથી.

સંસારમાં વધા, વધાનાં શર-
ણરૂપ છે.

યગો હં નતિથ મે કો વિ
નાહમન્નસ્સ કસ્સ વિ
ધીરો વા પંડિતો મુહુત્તમવિ
નો પમાયપ

इमे तसा पाणा, इमे थावरा
पाणा न हंतव्या इति सव्वे
आयरिया भासंति

अणेगचित्ते खलु अयं पुरिसे

સંસારમાં ચારે વાજુ ત્રસ
અને સ્થાવર જીવો છે.

શ્રમણો પાપરૂપ કર્મોનો ત્યાગ
કરે છે.

શ્રમણોમાં વર્ધમાન શ્રેષ્ઠ છે.

દાનોમાં અભયદાન શ્રેષ્ઠ છે.

પગથી અગ્નિને હળો છો.

પર્વતને તમે નહોથી સળો છો

પુષ્પોમાં અરવિંદ શ્રેષ્ઠ છે.

થોડું પણ અસત્ય મહાભય-
રૂપ છે

તપ વહે વધતા વર્ધમાન

મનુષ્યોના ક્ષેમ માટે

સંન્યાસ લે છે.

દાંતોથી લોઢાને સ્વાઓ છો.

મજૂરો રૂપા માટે પહાડને

સોદે છે.

વાપના સોઝામાં પુત્ર

આઝોટે છે.

विधिहेहिं दुक्खेहिं जूरइ
तओ से एगया पासेहिं दिव्वइ
कोहेण, मोहेण, लोहेण वा
चित्तं खुब्भइ तत्तो अलं
तत्र पणहिं

अथं पुरिसे गढिण सोयइ,
जूरइ, तिप्पइ, पिट्ठइ,
परितप्पइ

जे अज्झत्थं जाणति ते
 वहिया वि जाणति
 अलं बालस्स संगेणं
 वीराणं मग्गो दुरणुचरो
 बुद्धो कामे जहाइ
 पावणेण कम्मेण पुणो पुणो
 कलहो जायति
 अलं पमादेण कुसलस्स
 पंडिओ न हरिसेइ, न कुप्पइ
 पाणाणं असातं महवभयं दुक्खं
 नत्थि जीवस्स नासो त्ति
 मूढाणं अप्पाणे दुप्पूरिण
 अत्थि
 समणाणं कयविक्रयो महा-
 दोसो न कप्पइ
 तुमे सच्चं समणं तहा सच्चं
 माहणं न गरिहइ
 'पुत्ता मे' 'धणं मे' भोयणं
 मे' त्ति गढिण पुरिसे मुज्झइ

ते पुत्ता तव ताणाए नालं,
 तुमं पि तेसिं सरणाए नालं
 होसि
 एस लोगे संसारंसि गिज्झए
 तं वयं बूम माहणं जो एग-
 मवि पाणं न हणेज्जा
 पुरिसा ! तुममेव तुमं मित्तं
 किं वहिया मित्तमिच्छसि ?
 जहा अंतो तहा बार्हि एवं
 पासंति पंडिता
 कामा खलु दुरतिक्रमा
 असमणा सया सुत्ता, समणा
 सया जागरंति
 कडेहिंतो कस्मेहिंतो केसि-
 मवि न मोक्खो अत्थि
 मूढस्स पुरिसस्स संगेण अलं
 लाभो त्ति न मजेज्जा,
 अलाभो त्ति न सोपज्जा
 सततं मूढे धम्मं ^{६४} नाभि-
 जाणति

६४ न+अभिजाणति=नाभिजाणति. न+अत्थि=नात्थि=नत्थि. प्राकृ-
 तमां वे पदो वच्चे ज संधि करवानी पद्धति छे अने ते पण विकल्पे.
 एक पदमां पण सामसामा अव्यवहित स्वरो आवे छे छातां तेओ वच्चे
 संधि थतो नथी. कारण के प्राकृतना स्वरप्रधान शब्दोमां ते रीते संधि
 करवाथी अर्थनी अस्पष्टता अने उच्चारणनी क्लिष्टता वगेरे अनेक दूषणो
 उमां थाय छे.

ह्रस्व के दीर्घ अ, इ, उ पछी अनुक्रमे ह्रस्व के दीर्घ अ, इ, उ.

જિણા અલોમેણ લોમં જયંતિ
સંસારે પગેસિ માણવાણં
અપ્યં ચ સ્વલુ આડયં
જહા દુમસ્સ પુપ્ફેસુ ભમરો
આવિયદ્ રસં

સ્વત્તિયા ધમ્મેણં જુઙ્ઘં જુઙ્ઘંતિ
જહા લાહો તહા લોહો લાહા
લોહો પવહ્હદ્
સમણા સવ્વેસિં પાણાણં
સુહમિચ્છંતિ^{૬૫}

પાઠ ૧૦ મો

ભૂતકાલ-પ્રત્યયો

સ્વરાંત ધાતુઓને લગાડવાના

}	૧	પુ० સી, હી, હીઅ (સીત્ ^{૬૬})
	૨	" " " " "
	૩	" " " " "

પ્રત્યય-વચન

‘પા’ ધાતુનાં રૂપો

}	સર્વ પુરુષ	પાસી [પા+સી],	પાઅસી [પા+અ+સી]
		પાહી [પા+હી],	પાઅહી [પા+અ+હી]
}	સર્વ વચન	પાહીઅ [પા+હીઅ],	પાઅહીઅ [પા+અ+હીઅ]

આવે તો તે વચ્ચેને સ્થાને એક સજાતીય લઘ્વસ્વર આવે છે:

}	અ+અ	}	ઇ+ઇ	}	ઊ+ઊ
	અ+આ		ઇ+ઈ		ઊ+ઊ
	આ+અ		ઈ+ઇ		ઊ+ઊ
	આ+આ		ઈ+ઈ		ઊ+ઊ

સંકેત: } = આ, } = ઈ, } = ઊ

૬૫ સુહમ્+ચ્છંતિ=સુહમિચ્છંતિ—જુઓ પૃ. ૩૧ નિ. ૨

૬૬ પ્રાકૃતમાં વપરાતો ભૂતકાલનો ‘સી’ પ્રત્યય અને સંસ્કૃતમાં વપરાતો ભૂતકાલનો ‘સીત્’ પ્રત્યય વચ્ચે સમાન છે. ‘અધાસીત્’ ‘અગ્રાસીત્’ વગેરે સંસ્કૃત રૂપોમાં વપરાયેલો ‘સીત્’ [તૃતીય પુ. એક.] ભૂતકાલને દર્શાવે છે, પ્રાકૃતમાં તે વ્યાપક થઈ સર્વ પુરુષ અને સર્વ વચનને દર્શાવે

एकवचन-बहुवचन

ऋजनांत धातुओने लगाडवाना } ईअ (ईत्^{६७})
 १ पु० २ पु० ३ पु० } ,,

बंद-बंदीअ [बंद+ईअ] हस्-हसीअ [हस्+ईअ]

कर्-करीअ [कर्+ईअ]

खास करीने आर्ष प्राकृतमां वपरायेला प्रत्ययो:

प्रायः तृतीय पुरुष-एकवचन } तथा (इष्ट^{६८})
 इत्था
 इत्थ

प्रायः तृतीय पुरुष-बहुवचन } इत्थ (इष्ट)^{६९}
 इंसु (इषुः)^{७०}
 अंसु

छे. 'ही' अने 'हीअ' ए वजे पण 'सी' ना ज रूपांतरो छे. ६७ 'ईअ' अने संस्कृतनो भूतकालसूचक 'ईत्' वजे समान छे. 'अभाणीत्' 'अवा-दीत्' वगेरे संस्कृत क्रियापदोमां आवेलो 'ईत्' [तृ० पु० एक०] भूतकालने दर्शावे छे, प्राकृतमां ते, सर्व पुरुष अने सर्व वचनमां आवे छे.

६८ आ 'इत्थ' प्रत्यय अने संस्कृतनो 'इष्ट' प्रत्यय वजे समान छे. इष्ट-इष्ट-इत्थ, इत्था, तथा. अजनिष्ट, अभविष्ट वगेरे संस्कृत रूपोमां आवेलो 'इष्ट' [तृतीय पु० एक०] भूतकालनो सूचक छे. प्राकृतमां पण ते, प्रायः तृतीय पुरुषना एक वचनने सूचवे छे. ६९ जुओ टिप्पण ६८मुं. ७० आ 'इंसु' अने 'अंसु' तथा संस्कृतनो भूतकाल-दर्शक 'इषुः' ए वधा समान छे. 'अवादिषुः' 'अवाजिषुः' वगेरे संस्कृत क्रियापदोमां वपरातो इषुः [तृ० पु० बहुव०] भूतकालनो सूचक छे अने ते प्राकृतमां पण प्रायः ते ज काल, पुरुष अने वचनने सूचवे छे.

ધાતુ-

રૂપાલ્યાન

હો	હોત્યા [હો+ત્યા]
રી	રીઠત્યા [રી+ઠત્યા]
પ+હાર્	પહારિત્ય } [પહાર્+ઠત્ય]
	પહારેત્ય }
મુંજ્	મુંજિત્યા [મુંજ્+ઠત્યા]
વિ+હર્	વિહરિત્યા [વિહર્+ઠત્યા]
સેવ્	સેવિત્યા [સેવ્+ઠત્યા]
પુચ્છ	પુચ્છિસુ [પુચ્છ્+ઠ્ઠસુ]
ગચ્છ	ગચ્છિસુ [ગચ્છ્+ઠ્ઠસુ]
કર્	કરિંસુ [કર્+ઠ્ઠસુ]
નચ્ચ	નચ્ચિંસુ [નચ્ચ્+ઠ્ઠસુ]
આહ	આહંસુ [આહ+અંસુ]

કેટલાંક અનિયમિત રૂપો

અસ્—અત્થિ, અહેસિ, આસિ [સર્વ પુરુષ સર્વ વચન]
આસિમો, અસિમુ (આસ્મ) રૂપ, પ્રથમ પુરુષના વહુવચનાર્થે
આર્ષ પ્રાકૃતમાં ક્વચિત્ વપરાયેલું મળે છે.

વદ્—‘વદ્’ ધાતુનું ‘વદીઅ’ રૂપ થવું યોગ્ય છે છતાં
આર્ષ પ્રાકૃતમાં ‘વદીઅ’ ને વદલે અનેક સ્થળે ‘વદાસી’
અને ‘વયાસી’^{૭૧} રૂપનો ઉપયોગ થયેલો છે અર્થાત્ ઉક્ત
‘સી’ પ્રત્યય સ્વરાંત ધાતુને લગાડવાનો છે તે, આર્ષ પ્રાકૃ-
તમાં ક્વચિત્ વ્યંજનાંત ધાતુને પળ લાગેલો છે, વદ+સી
વદાસી-આર્ષપ્રાકૃત હોવાને કારણે ‘વદ’નું ‘વદા’ થયું છે.

કર—ભૂતકાળમાં ‘કર’ ને વદલે ‘કા’ પળ થાય છે:

કર+ઈઅ=કરીઅ

૭૧ ‘વદાસી’ ऊपरથી ‘वयासी’—टिप्पण ૩૯ મું.

'कर' नो } का+सी=कासी
 'का' थयो } का+ही=काही
 त्यारे } का+ही=काहीअ

आर्ष प्राकृतमां वपरायेलां वीजां केटलांक अनियमित रूपोः—

कर्-अकरिस्सं (अकार्षम्)	१ पु०	पक०
कर्=का-अकासी (अकार्षीत्)	३ पु०	"
वू-अव्यवी (अग्रवीत्)	"	"
वच्-अवोच (अवोचत्)	"	"
अस्-आसी (आसीत्)	"	"
वू-आह (आह)	"	"
„ आहु (आहु)	"	बहु०
दश-अदक्ख (अद्राक्षुः)	"	"
भू } अमू (अभूत् के अभुवन)	"	पक, बहु०
इ } अह		

उक्त आर्षरूपो, संस्कृत अने प्राकृत एम बे भिन्न भिन्न भाषाना अस्तित्वनो स्पष्ट रीते निषेध करे छे. ए वधां रूपो मात्र उच्चारणमेदना नमूना छे.

नरजाति

आरिय (आर्य) आर्य-सज्जन	देस (देश) देश
णायसुत } (ज्ञातसुत ^{७२}) ज्ञातवंशनो	मिलिच्छ (म्लेच्छ) म्लेच्छ
णायसुय } पुत्र-महावीर	उत्सव (उत्सव) उत्सव
छगलय (छाग) छाछं-बकरं	
नातपुत्त } (ज्ञातपुत्र) ज्ञातवंशनो	
णातपुत्त } पुत्र-महावीर	
नायपुत्त }	

७२ शब्दनी आदिना 'ज्ञ' नो 'न' के 'ण' थाय छे अने शब्दनी अंदरना 'ज्ञ' नो 'ज' के 'ण्ण' थाय छे:—ज्ञातसुत=णायसुत, नायसुत.

ज्ञातपुत्र=णायपुत्त, नातपुत्त. विज्ञान=विण्णाण, विज्ञाण. संज्ञा=संना, संणा. ;

મમ^{૭૩}(મૃગ) મૃગ-હરણ
 મયંક (મૃગાઢ્ઢ) મૃગનાં નિશાન
 વાલો-ચંદ્ર
 પજ્જુણ } (પ્રયુઞ્ન^{૭૪}) પ્રયુઞ્ન
 પજ્જુઞ્ન } નામનો કૃષ્ણનો પુત્ર
 વચ્છ } (વત્સ^{૭૫}) વત્સ-વચ્છુ-
 પુત્ર
 ઉચ્છાહ (ઉત્સાહ) ઉત્સાહ
 રિચ્છ (૭^૬ઋક્ષ) રીંછ
 ગોતમ } (૭^૭ ગૌતમ) ગૌતમ
 ગોયમ } ગૌતમ મુનિ
 પવંચ (પ્રપંચ) પ્રપંચ
 સંચ (શક્ષ) શંચ

કંટગ (કણ્ટક) કાંટો
 પંથ (પન્થ) પંથ-માર્ગ
 કલંબ (કદમ્બ) કદંબનું ઝાડ
 સપ્પ (સર્પ) સાપ
 મંજાર (માર્જાર) મળજર-વિલાડો
 દુકાલ (દુષ્કાલ) દુકાલ
 વમ્મહ (૭^૮મન્મથ) મનને મથ-
 નાર-કામદેવ
 પળહ (પ્રશ્ન^{૭૯}) પ્રશ્ન
 કળહ (કૃષ્ણ) કૃષ્ણ-કાન
 પળહુઅ (પ્રસ્તુત) પાનો
 પુવ્વળહ (પૂર્વાહ) દિવસનો પૂર્વ
 ભાગ

૭૩ શબ્દની અંદરના પ્રથમ ‘ઋ’ નો ‘અ’ થાય છે:- મૃગ=મમ.
 મૃગાઢ્ઢ=મયંક.

૭૪ શબ્દની આદિના ‘મ્ન’ નો ‘ન’ કે ‘ળ’ થાય છે અને
 શબ્દની અંદરના ‘મ્ન’ નો ‘ઞ’ કે ‘ણ’ થાય છે:- પ્રયુમ્ન=પજ્જુઞ્ન,
 પજ્જુણ. નિમ્ન=નિઞ, નિણ.

૭૫ હસ્તથી પર આવેલા ‘ત્સ’ ‘શ્ચ’ ‘શ્ચ’ અને ‘પ્સ’ નો ‘ચ્છ’
 થાય છે:- વત્સ=વચ્છ. ઉત્સાહ=ઉચ્છાહ. પથ્ય=પચ્છ. મિથ્યા=મિચ્છા.
 આશ્ચર્ય=અચ્છેર. પશ્ચાત્=પચ્છા. જુગુપ્સ=જુગુચ્છ. લિપ્સ=લિચ્છ.

૭૬ શબ્દની આદિના વ્યંજન વગરના ‘ઋ’ નો ‘રિ’ થાય
 છે:- ઋક્ષ=રિચ્છ. ઋદ્ધિ=રિદ્ધિ.

૭૭ ‘ઔ’ ને બદલે ‘ઓ’ વપરાય છે:-ગૌતમ=ગોતમ, ગોયમ.

૭૮ ‘ન્મ’ નો ‘મ્મ’ થાય છે:- મન્મથ=વમ્મહ. મન્મન=મમ્મન

૭૯ શબ્દના ‘સ્ન’ ‘ળ’ ‘સ્ન’ ‘હ’ અને ‘હ’ નો ‘ળહ’ થાય છે:-
 પ્રસ્ન=પળહ. કૃળ્ણ=કળહ. સ્નાત=ળ્હાઅ. પ્રસ્તુત=પળહુઅ. વહ્નિ=વળિહ. પૂર્વાહ્નિ=:
 પુલ્કહ.

હેમંત (હેમન્ત^૦) હેમંત ઋતુ-
શિઆલો

મૂસઅ } (મૂષક)મૂષક-ઉંદર
મૂસય }

પલ્હાઅ } (પ્રહાદ) પ્રહાદ નામનો
પલ્હાદ } ભક્ત રાજપુત્ર

મોહનદાસ (મોહનદાસ) એ
નામનો વીરપુરુષ-મોહનદાસ ગાંધી
રઠ્ઠધમ્મ (રાષ્ટ્રધર્મ) રાષ્ટ્રનો ધર્મ-
સમગ્ર દેશનું હિત કરનારી
પ્રવૃત્તિ.

ગામ (ગ્રામ) ગામ

દેવિંદ (દેવેન્દ્ર) દેવોનો ઇન્દ્ર-
દેવોનો સ્વામી

મોર } (મયૂર) મોર
મયૂર }

હરિપસવલ (હરિકેશવલ) મૂલ
ચંડાલ કુલમાં જન્મેલો એક
જૈન મુનિ

વિંછિઅ (વૃશ્ચિક) વીંછી

નાન્યતર

ગમણ (ગમન) ગમન-જવું
પાણીય } (પાનીય) પાણી,
પાણીઅ } પીવાનું

દુદ્ધ (દુગ્ધ) દૂધ

રાયગિહ (રાજગૃહ) વિહારમાં
આવેલું હાલનું રાજગિર-મગધ
દેશની રાજધાની

કુસગ્ગપુર (કુશાપ્રપુર) રાજગૃ-
હનું વીજું નામ

વિન્નાણ } (વિજ્ઞાન) વિજ્ઞાન
વિણ્ણાણ }

ભારહવાસ (ભારતવર્ષ) ભારતદેશ
હિંદુસ્થાન

મહાવિજ્ઞાલય (મહાવિદ્યાલય)
મોટું વિદ્યાલય-કોલેજ

પાટલિપુત્ત (પાટલિપુત્ર) પાટલિ-
પુત્ર-પટના શહેર

૮૦ શબ્દની અંદરના ઙ, જ્, ણ, ન અને મ્ પછી કોઈ પણ વ્યંજન આવે, તો તે દરેકનો અનુસ્વાર થાય છે અને તે અનુસ્વારને સ્થાને, અનુસ્વારની પછી જે વર્ગનો વ્યંજન આવ્યો હોય તે વર્ગનો છેલ્લો વ્યંજન પણ આવે છે:-મૃગાઙ્ગ=મયંક, મયઙ્ક. શઙ્ગ=સંઘ, સઙ્ગ. પ્રપઙ્ગ=પવંચ, પવઙ્ગ. કપ્પઙ્ક=કંટગ, કપ્પઙ્ગ. હેમન્ત=હેમંત, હેમન્ત. પન્થ=પંથ, પન્થ. કદમ્બ=કલંબ, કલમ્બ.

चंडालिय (चाण्डालिक) चंडालनो
स्वभाव-क्रोध
नाण (ज्ञान) ज्ञान

पवहण (प्रवहण) वाहन, वहान
अच्छेर (आश्चर्य) आश्चर्य-अचरज

विशेषण

महद्दिय } (महर्धिक) मोटी
महिद्दिय } ऋद्धिवालुं-धनाढय
वाघायकर (व्याघातकर) व्याघात
करनार-विज्ज करनार

महग्घ (महार्घ) मोंघुं

सग्घ (स्वर्घ) सोंघुं

केरिस (कीदश) केवुं

नवीण } (नवीन^{८१}) नवीन-
णवीण } नवुं

अज्जयण } (अद्यतन) आजुं
अज्जतण } -ताजुं

सरस (सरस) सरस

पच्छ (पथ्य) पथ्य-रस्तामां-हितकर

जुगुच्छ (जुगुप्स) जुगुप्सा कर-
नार-घृणा करनार

सण्ह } (सूक्ष्म) सूक्ष्म-सूक्ष्म-नानुं
सुहुम } सूनुं
सुखुम }

सहल (सफल) सफल

विहल (विफल) विफल

विलिअ (व्यलीक) विशेष अलीक
-खोटुं

वीलिअ (वीडित) वीलो-भोंठो

पुराण } (पुराण) पुराणुं-जुं
पुराअण } (पुरातन)

निण्ण } (निम्न) निम्न-नीनुं
नेण्ण } नानुं-नेनुं^{८२}

अव्यय

तेण (तेन) ते तरफ

जेण (येन) जे तरफ

अवस्सं (अवश्यम्) अवश्य

एव } (एवम्) एम-ए प्रमाणे

एवं }

सुट्ठु (सुष्ठु) सारी रीते

दुट्ठु (दुष्ठु) दुष्ट रीते

खिप्पं (क्षिप्रम्) खेप-जल्दी^{८३}

पच्छा (पश्चात्) पछी

इहेव (इहैव) अहीं ज

८१ जुओ टिप्पण २१ सुं. ८२ 'नेनुं' ए प्रांतिक उच्चारण छे.
नेनुं=नानुं ८३ सरखावो-‘खिप्प’ ऊपरथी खेपियो-खेप करनारो-त्वरार्थी
कागळ पहुँचाडनारो.

असइं (असकृत्) बारंवार
 गामाणुगामं } (ग्रामानुग्रामम्)
 गामाणुगामं } गामे गाम-दरेक
 गामडे

नमो } (८४ नमः) नमस्कार
णमो }
पणे (प्रणे) प्रागड्वाइये-प्रातःकाले
मा (मा) मा-नहि

धातु

अच् (अर्च) अर्चयुं-पूजयुं
उव+दिस् (उप+दिश) उपदेशयुं-
उपदेश करवो.

नञ्च् (नृत्य) नाचवुं
प्र+हार (प्र+धार) धारवुं-संकल्प
करवो.

ने } (नी) लइ जवुं-दोरवुं
णे }
आ+णे (आ+नी) आणवुं-लाववुं.

सेव् (सेव) सेवुं
 हस् (हस्) हसुं
 पठ् (पठ) पाठ करवो-पठुं
 पुच्छ् (पृच्छ) पूछुं
 भण् (भण) भणुं
 रीय् (रीय) नीकळुं
 वि+हर् (वि+हर) विहरुं-फरुं
 अणु+भव् (अनु+भव) अनुभवुं
 -भोगवुं.

હું ગામમાં ગયો અને સાથે
વકરાને લઈ ગયો.
આર્ય પુરુષોપ મહાવીરને
અનેકવાર વાંધા.
મેઘ વરસ્યો અને મોરો નાચ્યા
'મહાવીરનું શીલ કેવું છે'-
પમ બ્રાહ્મણોપ પૂછ્યું.
તેમણે ઘણાં સારાં કામો
કર્યાં અને જીવનને સફળ
કર્યું.

महावीर हेमंत खुर्मा
नीकळ्या.
ज्यारे तेणे पूछ्युं त्यारे तमे
खोटुं बोल्या.
अमे सत्यनो जाप कर्यो.
तेओण पाणी पीछुं अने
अमोण दूध पीछुं.
पाणी नीचुं जाय छे एम
कोण नथी जाणतुं ?

८४ विसर्गने बदले 'ओं' थाय छे:-नमः=नमो. तमः=तमो. मनः=

मणो. तत्त्वतो.

જ્ઞાન વઢે હું ક્રોધને અવશ્ય
હણું હું.

તેણે દુષ્ટ રીતે સંકલ્પ કર્યો.
અમે બેપ સારી રીતે સેવા કરી.

આજતું દૂધ સરસ હતું
સવારે અને પંછી પણ બાલકો
આંગણામાં રમ્યા.

શ્રમણો મોઘાં વચ્ચોને અડ-
કતા નથી.

લોકોએ જ્ઞાન માટે પંડિતોને
પૂજ્યા.

અમે સાચું બોલ્યા.

રાજા અને ઇંદ્ર વિનયપૂર્વક
બોલ્યા.

બધા પ્રાણીઓ હળવાલાયક
હે' એમ અનાર્યોએ કહ્યું.

હું અને તું મહાવિદ્યાલયમાં
ગયા અને રાષ્ટ્રધર્મને ભળ્યા.

બાલા ધાર્વિસુ
મા ય ચંડાલિયં કાસી
તંસિ દેસંસિ દુકાલો હોસી
મિચ્છા તે પવમાહંસુ
તવસ્સ વાઘાયકરં વયણં
વયાસી

ફમં પળં ઉદાહરિતથા

‘કોઈ’ પણ પ્રાણી હળવાયોગ્ય
નથી’ એમ આર્યોએ કહ્યું.
મોહનદાસ મહાપુરુષે ગામે
ગામ વિહાર કર્યો અને રાષ્ટ્ર
ધર્મને ઉપદેશ્યો.

પ્રદ્યુમ્નનો શિષ્ય પાટલિપુત્ર
ગયો.

દુકાલમાં દેશના માણસોએ
દુઃખ ભોગવ્યું.

મોંઠા શિષ્યો હસતા નથી.
તમે શિષ્યોને શીઘ્ર પૂછ્યું.
હોટું વચન શા માટે બોલ્યો ?
પુરાણું સાચું છે એમ નથી
અને નહું હોટું છે એમ પણ
નથી.

આર્યોને નમસ્કાર.

દિવસના આગલા ભાગમાં
સૂર્યને પૂજ્યો.

હિંદુસ્થાનના લોકો મોંઘું
અન્ન જાય છે.

ગોયમો સમળં મહાવીરં પવં
વયાસી

સીલં કહં નાયસુતસ્સ
આસી ?

નમિરાયો દેવિંદમિણમબ્બવી
અંગણમ્મિ બાલા મોરા ય

નચ્ચિસુ

ते पुत्तो जणयं इणं वयणं
 कहिसु
 वद्धमाणो जिणो अभू
 सो दुद्धं पासी
 तुमं छगलयं गामं नेही
 माणवा हसीअ
 जिणा पवं कहिसु
 आसि अम्हे महिद्धिया
 तेणं कालेणं तेणं समएणं
 पाडलिपुत्ते नयरे होत्था
 जेणेव समणे महावीरे तेणेव
 गोयमो गच्छीय
 पुच्छिसु णं समणा माहणा य
 सो पुरिसो पाडलिपुत्तं नयरं
 गमणाए प्हारेत्थ
 रायगिहे नयरे होत्था
 अहू जिणा, अत्थि जिणा
 सव्वे वि जिणा धम्मस्मि
 सच्चमुत्तमं आहंसु

ते पाणीयं पाही
 बालो हसीअ
 तुम्हे तत्थ ठाहीअ
 आसिमु बंधवा दोवि
 सो इमं वयणमब्बवी
 अत्थि इहेव भारहवासे कुस-
 गापुरं नाम नयरं
 सीसे विणयेणं आयरिये
 सेवित्था
 तंसि हेमत्ते नायपुत्ते महावीरे
 रीइत्था
 जे आरिया ते पवं वयासी
 समणे महावीरे गामाणुगामं
 विहरित्था
 हरियसबलो नाम जिइंदियो
 समणो आसि
 किं अम्हे असच्चं भासीअ ?

पाठ ११ मो

इकारांत अने उकारांत (नरजाति)

एकव०

१ रिसि=रिसी (ऋपिः)

बहुव०

रिसि+अउ=रिसउ

रिसि+अओ=रिसओ

रिसि+अयो=रिसयो (ऋषयः)

रिसि+णो=रिसिणो

रिसि-रिसी

- २ रिसि+म्=रिसिं (ऋषिम्) रिसि-रिसी (ऋषीन्)
रिसि+णो=रिसिणो
- ३ रिसि+णा=रिसिणा (ऋषिणा) रिसि+हि=रिसीहि, रिसीहिं,
रिसीहिँ (ऋषिभिः)
- ४ रिसि+अये=रिसये (ऋषये) रिसि+ण=रिसीण,
रिसि+स्स=रिसिस्स रिसीणं (ऋषीणाम्)
रिसि+णो=रिसिणो
- ५ रिसि+त्तो=रिसित्तो (ऋषितः) रिसि+त्तो=रिसित्तो (ऋषितः)
रिसि+ओ=रिसीओ (,,) रिसिओ=रिसीओ (,,)
रिसि+उ=रिसीउ (,,) रिसि+उ=रिसीउ (,,)
रिसि+णो=रिसिणो रिसि+हितो=रिसीहितो
रिसि+हितो=रिसीहितो (ऋषिभ्यः)
रिसि+सुतो=रिसीसुतो
- ६ रिसि+स्स=रिसिस्स (ऋषेः) रिसि+ण=रिसीण,
रिसि+णो=रिसिणो रिसीणं (ऋषीणाम्)
- ७ रिसि+°सि=रिसिसि रिसि+सु=रिसीसु, रिसीसुं
(ऋषिस्मिन् ? ऋषौ) (ऋषिषु)
रिसि+म्मि=रिसिम्मि
- सं० रिसि=रिसि ! (ऋषे !) रिसि+अउ=रिसउ (ऋषयः)
रिसि=रिसी ! रिसि+अओ=रिसओ ”
रिसि+अयो=रिसयो ”
रिसि+णो=रिसिणो !
रिसि=रिसी !

भाणु (भानु)

- १ भाणु=भाणू (भानुः) भाणु+अवो=भाणवो (भानवः)
 भाणु+अवे=भाणवे^{५१} (,,)
 भाणु+अओ=भाणओ (,,)
 भाणु+अउ=भाणउ (,,)
 भाणु+णो=भाणुणो
 भाणु=भाणू
- २ भाणु+म्+भाणुं (भानुम्) भाणु+णो=भाणुणो
 भाणु=भाणू (भानून्)
- ३ भाणु+णा=भाणुणा (भानुना) भाणु+हिं=भाणूहि, भाणूहिं
 भाणूहिं (भानुभिः)
- ४ भाणु+अवे=भाणवे (भानवे) भाणु+ण=भाणूण (भानूनाम्)
 भाणु+णो=भाणुणो भाणूणं
 भाणु+स्स=भाणुस्स
- ५ भाणु+त्तो=भाणुत्तो भाणु+त्तो=भाणुत्तो (भानुतः)
 भाणु+ओ=भाणूओ भाणु+ओ=भाणूओ (,,)
 भाणु+उ=भाणूउ भाणु+उ=भाणूउ (,,)
 (भानुतः, भानोः) भाणु+हितो=भाणूहितो
 भाणु+णो=भाणुणो (भानुभ्यः)
 भाणु+हितो=भाणूहितो भाणु+सुंतो=भाणूसुंतो
- ६ भाणु+स्स=भाणुस्स (भानोः) भाणु+ण=भाणूण } (भानूनाम्)
 भाणु+णो=भाणुणो भाणूणं }
- ७ भाणु=सि=भाणुंसि भाणु+सु=भाणूसु (भानुषु)
 भाणु+स्मि=भाणुस्मि भाणूसुं
 (भानुस्मिन् ?, भानौ)

८५ प्रथमा-बहुवचनना 'अवे' प्रत्ययतो उं-प्रयोग आर्ष प्राकृतमां
 ठीक ठीक थयेलो छे.

સં० ભાણુ=ભાણુ (ભાનો !) ભાણુ+અવો=ભાણવો (ભાનવઃ)

ભાણુ=ભાણૂ

ભાણુ+અઓ=ભાણઓ (, ,)

ભાણુ+અડ=ભાણડ (, ,)

ભાણુ+ણો=ભાણુણો

ભાણુ=ભાણૂ

અકારાંત નામનાં રૂપોની સાધનામાં જે પ્રત્યયો વપરાયેલા છે તે જ પ્રત્યયો ઉપર્યુક્ત રૂપોની સાધનામાં વધારે પ્રમાણમાં વપરાયેલા છે અને તદ્દન નવાં રૂપો બહુ થોડાં છે :

- ૧ પ્રથમાના અને સંબોધનના એક તથા બહુવચનમાં તથા દ્વિતીયાના બહુવચનમાં ઇકારાંત અને ઉકારાંત મૂલ્ય અંગ ફક્ત દીર્ઘ કરીને પણ વાપરવાનું છે:— રિસિ+રિસી
 - ૨ પ્રથમાના, સંબોધનના અને ચતુર્થીના સ્વરાદિ પ્રત્યયો લગાડી પૂર્વ સ્વરનો પટલે અંગના અંત્ય 'ઈ' કે 'ઉ' નો લોપ કરવાનો છે:- રિસિ+અઓ=રિસ્+અઓ=રિસઓ. ભાણુ+અવો=ભાણ+અવો=ભાણવો. રિસિ+અયે=રિસ્+અયે=રિસયે. ભાણુ+અવે=ભાણૂ+અવે=ભાણવે. (જુઓ ટિપ્પણ-૧૦ મું)
 - ૩ નવાં રૂપોમાં તૃતીયા એકવચન, 'ણો' પ્રત્યયવાળાં વધાં રૂપો અને ચતુર્થીનું એકવચન છે પરંતુ તે વધાંની સાધના ઉપર જણાવેલા વિભાગ ઉપરથી સમજાય તેવી જ છે.
- સંસ્કૃતમાં 'ઇન્' છેડાવાળાં (દ્વિન્, માલિન્) નામોનાં પ્રથમા-દ્વિતીયા બહુવચનમાં અને પંચમી-ષષ્ઠી એકવચનમાં દ્વિન્, માલિન્ રૂપો પ્રસિદ્ધ છે. એ રૂપોનું પ્રાકૃત રૂપાંતર દંડિણો, માલિણો થાય છે. આ જોતાં અહીં જણાવેલાં રિસિણો, ભાણુણો રૂપોની ઘટના સહજમાં સમજી શકાય તેમ છે. વળી, 'ઇન્' છેડાવાળાં નામોનાં વધાં રૂપો લગભગ ઇકારાંત નામની જેવાં થાય છે.

इकारांत अने उकारांत नान्यतर अंगनां, तृतीयाथी सप्तमी सुधीनां वधां रूपोनी साधना इकारांत अने उकारांत नरजाति अंगनां रूपोनी समान छे अने प्रथमा, द्वितीया तथा संबोधननां रूपोनी साधना, अकारांत नान्यतर अंगनां रूपोनी जेवी छे:—

वारि (वारि)

१-२ वारि+म्=वारिं (वारि).....वारि+णि=वारीणि
 वारि+इं=वारीइं } वारीणि
 वारि+ईं=वारीईं }

सं० वारि ! (वारि !)

” ” ” (,,)

(जुओ पाठ छट्टानो प्रारंभ)

महु (मधु)

१-२ महु+म्=महुं (मधु)...महु+णि=महूणि
 महु+इं=महूइं } (मधूनि)
 महु+ईं=महूईं }

सं० महु ! (मधु !)

” ” ” (,,)

चतुर्थीना एकवचनमां वारिणे, वारिस्स. महुणे, महुस्स रूपो समझवानां छे पण 'वारये' के 'महवे' रूपो समझवानां नथी.

इकारांत अने उकारांत नाम (नरजाति)

मुणि (मुनि) मुनि-मनन करनार-
 मौन रखनार संत
 सउणि (शकुनि) शकुनि-पक्षी
 पइ (पति) पति-स्वामी-धणी-
 मालिक
 घरवइ } (गृहपति) घरनो पति
 गहवइ } -गृहस्थ

रिसि } (ऋषि) रुषि
 इसि }
 भूवइ (भूपति) भू-पृथ्वी-नो
 पति-भूपति-भूपत-राजा
 गणवइ (गणपति) गणोनो पति
 -गणपति
 अमुणि-(अमुनि) मुनि नहि ते
 -बडबड करनार

कोहदंसि (कोधदर्शिन्) क्रोधने
जोनार-क्रोधी
दुःखदंसि (दुःखदर्शिन्) दुःखने
जोनार-दुःख पामनार
भोगि } (भोगिन्) भोगी-
भोइ } भोगोने भोगवनार
उदहि (उदधि) उद-पाणी-ने
धारण करनार-समुद्र
साहु (साधु) साधक-साधन
करनार, साधु पुरुष, सज्जन, साहुकार

जंतु (जन्तु) जंतु-प्राणी
सिसु (शिशु) शिशु-बालक
मृच्छु } (मृत्यु) मृत्यु-मोत-मरण
मिच्छु }
विंदु (विन्दु) विंदु-मीडुं, टीपुं
भाणु (भानु) भानु-भाण-सूरज
वाउ } (वायु) वायु-वा.
वायु }

विण्हु (विष्णु) विष्णु
हत्थि (हस्तिन्) हाथी
कुलवइ (कुलपति) कुलनो पति
-आचार्य
नरवइ (नरपति) नरोनो पति
नरपति-नरपत-राजा

अकारांत (नरजाति)

वसह (वृषभ) वृषभ-बलद
कोसिअ (कौशिक) कौशिक
गोत्रवालो इंद्र अथवा चंड-
कौशिक सर्प

भूमिवइ (भूमिपति) भूमिनो
पति-राजा

उवाहि (उपाधि) उपाधि
सेष्टि (श्रेष्ठिन्) श्रेष्ठी-शेठ
गव्भदंसि (गर्भदर्शिन्) गर्भने
जोनार-जन्म धारण करनार
अभोगि } (अभोगिन्) अभोगी-
अभोइ } भोगोने नहि भोगवनार
पक्खि (पक्षिन्) पंखी-
पांखवाळुं

सोमिच्छि (सौमित्रि) सुमित्रानो
पुत्र-लक्ष्मण

मिक्खु (मिक्षु) मिक्षु
चक्खु (चक्षुष्) चक्षु-आंख
सयंभु (स्वयंभू) स्वयं थनार-
ब्रह्मा, ते नामनो समुद्र

संसारहेउ (संसारहेतु) संसारनो
हेतु-संसार बधवानुं कारण
गुरु (गुरु) गुरु-बडिल माता
पिता वगेरे

तरु (तरु) तरु-द्रु-झाड
बाहु(बाहुं) बाहु-बांय-हाथ

आहार (आहार) आहार-खावानुं
णहाविअ } (नापित) नवरवनारो-
नाविअ } नावी-हजाम
मअ (मृग) मृग-वनपशु-हरण

भार (भार) भार
 कुमारवर (कुमारवर) उत्तम कुमार
 आहार (आधार) आधार
 गरुड (गरुड) गरुड
 अरण्यवास (अरण्यवास) अरण्यमां
 वसुं-वनमां रहेवुं
 सन्वसंग (सर्वसङ्ग) सर्व प्रका-
 रनो संग-संबन्ध-आसक्ति
 महासव (महासव) मोटो
 आसव-पापोनो मोटो मार्ग

महप्रसाय (महाप्रसाद) मोटा
 प्रसादवाळो-सुप्रसन्न-कृपाळु
 मास (मास) मास-महीनो
 पक्ख (पक्ष) पक्ष-पक्खवाडियुं,
 पंख-पांख, पख-तरफदारी
 वैसाह (वैशाख) वैशाख मास
 उवासग (उपासक) उपासक-
 उपासना करनार
 कोववर (कोपपर) कोपमां तत्पर
 -कोपी-क्रोधी
 सोवाग (श्वपाक) चांडाळ

अकारांत (नान्यतरजाति)

आभरण (आभरण) आभरण-घरेणुं
 घर (गृह) घर
 पंजर (पञ्जर) पांजरुं
 उदग } (उदक) उदक-पाणी
 उदय }
 हुअ (हुत) होम

रूप (रूप) रूप
 कुल (कुल) कुल-कुळ
 घय (घृत) घी
 तण (तृण) तरुण-घास
 मित्तत्तण (मित्रत्व) मित्रत्व-
 मित्रता-भाईवंधी

विशेषण

बुद्ध (बुद्ध) बोधवाळो-ज्ञानी
 हुत (हुत) होमेळुं-हवन करायेळुं
 श्रेष्ठ (श्रेष्ठ) श्रेष्ठ-सारुं
 संभूअ (संभूत) संभवेळो-थयेळो
 चउत्थ } (चतुर्थ) चौथुं
 चतुत्थ }
 तिण्ण (तीर्ण) तरी गयेळुं

सुत्त (सुत्त) सुतेळुं-आळसु
 अप्पणिय (आत्मीय) आपणुं
 पासग (दर्शक-पश्यक?) द्रष्टा
 समझनारो-विचारक
 परिसोसिय } (परिशोषित)
 परिसोसिअ } परिशोषित-
 तइन सुकायेळुं

विइज्ज (द्वितीय) बीजुं

अव्यय

ताव } (तावत्) तो, त्यांसुधी
ता }
पगया (एकदा) एक वखत—
एकवार
सया (सदा) सदा—हमेशा

जाव } (यावत्) जो, ज्यां सुधी
जा }
एत्थ (अत्र) अहीं
चिरं (चिरम्) चिरं—लांबा
काळ सुधी

धातुओ

अवमन्न् (अप+मन्) अप—
मानवुं—अपमान करवुं
आ+घा (आ+ख्या) आख्यान
करवुं—कहेवुं
जाय् (याच) जाचवुं—वाचना
करवी—मागवुं
प+वय् (प्र+वद) वदवुं—कहेवुं
पूज् } (पूज) पूजवुं
पूथ् }
खय् (त्यज) तजवुं—छोडवुं
भण् (भण) भणवुं, बोलवुं, कहेवुं
डस् (दश्) डसवुं—डस मारवो

रक्ख (रक्ष) रक्खवुं—राखवुं—
साचवुं—रक्षण करवुं
जागर् (जाग्र) जागवुं
वि+राअ } (वि+राज) विराजवुं
वि+राज् } —शोभवुं
उ+ड्ढी (उत्+डी) ऊडवुं
नि+मंत् (नि+मन्त्र) निमंत्रण
करवुं—नोतरवुं
ताल् } (ताड) ताडन करवुं
ताड् } —मारवुं
वि+चर् (वि+चर) विचरवुं—
फरवुं

वाक्यो

पक्कवार साधुओ ब्राह्मणने
घरे गया.
मिश्रुओ उपाधिओने छोडे
छे अने स्वयंभूनुं ध्यान
करे छे.
तपशी सुकायेला मुनिने
अनायीं हसे छे.

ब्राह्मणोप मिश्रुओनुं अप-
मान कर्युं.
हे मुने ! तुं संसारने
तरेलो छे.
कर्म वडे उपाधि थाय छे.
मारे बधा भूतोमां मित्रपणुं
छे, कोइनी पण साथे
नैव तथी

અમુનિઓ હમેશા સુતેલા
છે અને મુનિઓ હમેશા
જાગે છે.

શ્રમણ મહાવીરને ચણ્ડ-
કૌશિક સર્પ ડસ્યો.

કોઈ પણ પુરુષ કુલપતિના
બલદને અને મૃગને હણતો
નથી.

બલદો અને મૃગો તૃણ
ખાય છે અને મુનિઓ
ઘી પીપ છે,

મહાવીરના ઉપાસક શેઠે
વૈશાખ માસમાં તપ કર્યો.

વધાં આભરણો ભાર છે.

કુલપતિય શ્રમણ મહાવીરને
કહ્યું: કુમારંવર ! અહીં
ઋષિઓનો મઠ છે.

સૌમિત્રિ રામને નમે છે.

મુનિઓ આહાર માટે વધાં
કુલોમાં ફરે છે

ગ્રીષ્મને વીજે માસે અને
ચોથે પક્ષે મહાવીર બુદ્ધ
થયા.

જે ક્રોધદર્શી છે તે ગર્ભ-
દર્શી છે અને જે ગર્ભદર્શી
છે તે દુઃખદર્શી છે.

હે પંડિતો ! હું વથા પ્રકારે
લોભને તજું છું.

ચંડકૌશિક સર્પમાં અને દેવે-
ન્દ્રમાં મહાવીરે મિત્રપણું
રાખ્યું.

વાયુ વહે વૃક્ષો કંપ્યા અને
પાણીનાં વિંદુઓ ડહ્યાં.

શું વિચારકને ઉપાધિ
હોય છે ?

કૌશિક દેવેન્દ્રે શ્રમણ મહા-
વીરને પૂજ્યા.

સમુદ્રના હાથીય પાણી પીંધું.
લોભ સંસ્કારનો હેતુ છે.

સુપ્રસન્ન મુનિઓ ક્રોધદર્શી
હોતા નથી.

ય મિશ્રુ શેઠના કુલનો હતો.

હે મિશ્રો ! મારા ઘરમાં દૂધ
નથી, ઘી નથી પણ પાણી છે.

ય ગૃહસ્થને એ વાલક હતાં.
તેઓય હાથવડે પાંજરાને

ફેંક્યું.

કોને આંખો નથી ?

પક્ષી પાંજરામાં કંપ્યું અને
હલ્મા કર્યું.

શેઠ રાજાને નસ્યો અને રાજા
ગણપતિને નસ્યો.

તમે પાણી ઇચ્છો છો ?

મુનિઓના પતિ મહાવીર
રાજગૃહમાં વિહર્યા.

मुणिणो सया जागरंति अमुणी
 सया सुत्ता संति
 'घयं पिबामि'त्ति साहुस्स
 णो भवइ
 चक्खुं रुवस्स गहणं वयंति
 पक्खीसु वा उत्तमे गरुले
 विराजइ
 एगे भिक्खुणो उदगेण
 मोक्खं पवयंति
 सउणी पंजरंसि उड्डेइ
 ते उवासगा भिक्खुं निमंत-
 यंति
 बहवे गहवइणो भिक्खुं वंदंते
 मच्चू नरं णेइ हु अंतकाले
 गहवई मुणिणो दुद्धं दिज्ज
 भूवई, घरवई य दोवि गुरुं
 वंदंति
 महरिसी ! तं पूजयामु
 न मुणी रणवासेण किंतु
 नाणेण मुणी होइ
 नमी भूमिवई कयावि न
 चंडालियं कासी

भिक्खू धम्मं आइक्खेज्जा
 लोहेण जंतुणो दुक्खाणि
 जायंति
 सिसुणो किं किं न छिंदिरे ?
 जहा सयंभू उदहीण सेट्ठे,
 इसीण सेट्ठे तह वद्धमाणे
 अन्ने मुणिणो हुएण मोक्खं
 उदाहरिरे
 भिक्खू सव्वसंगे महासवे
 परिजाणीअ
 भोगिणो संसारे भमीअ
 अभोगी चयइ रयं
 हत्थीसु परावणमाहु सेट्ठं
 पगया पाटलिपुत्तस्स नर-
 वई ण्हाविओ होत्था
 महप्पसाया इसिणो हवंति
 न हु मुणी कोववरा हवंति
 महासवं संसारहेउं वयंति
 बुद्धा
 बुद्धो भयं मच्चुं च तरीअ
 गणवई हत्थिस्स सिसुं
 रक्खीअ

पाठ १२ मो

भविष्यकाल

प्रत्ययो

एकवचन

बहुवचन

पु० १ स्तामि (प्यामि)	स्तामो, स्तामु, स्ताम (प्यामः)
हामि	हामो, हामु, हाम
हिमि	हिमो, हिमु, हिम
स्सं	हिस्सा, हित्था
पु० २ स्ससि (प्यसि)	स्सह, स्सथ, (प्यथ)
स्ससे (प्यसे)	
हिसि,	हित्था, हिह (प्यध्वे)
हिसे	
पु० ३ स्सइ, स्सति (प्यति)	स्संति, (प्यन्ति)
स्सए, स्सते (प्यते)	स्संते (प्यन्ते)
हिइ, हिए	हिंति, हिंते, हिइरे
हिति, हिते	
सर्वं पुरुष-	ज्ज, ज्जा
सर्वं वचन	

- १ भविष्यकालना प्रत्ययो लगाडतां धातुना मूल अंगना अंत्य 'अ' नो 'ए' अने 'इ' वाराफरती थाय छे:-भण्+अ=भण+स्तामि=भणेस्तामि, भणिस्तामि वगैरे

रूपाख्यान

पु० १ भणिस्तामि, भणेस्तामि	भणिस्तामो, भणेस्तामो
भणिहामि, भणेहामि	भणिस्तामु, भणेस्तामु
भणिहिमि, भणेहिमि	भणिस्ताम, भणेस्ताम

મણિસ્સં, મણેસ્સં

મણિહામો, મણેહામો

મણિહામુ, મણેહામુ

મણિહામ, મણેહામ

મણિહિમો, મણેહિમો

મણિહિમુ, મણેહિમુ

મણિહિમ, મણેહિમ

મણિહિસ્સા, મણેહિસ્સા

મણિહિત્થા, મણેહિત્થા

પુ० ૨ મણિસ્સસિ, મણેસ્સસિ

મણિસ્સસે, મણેસ્સસે

મણિહિસિ, મણેહિસિ

મણિહિસે મણેહિસે

મણિસ્સહ, મણેસ્સહ

મણિસ્સથ, મણેસ્સથ

મણિહિત્થા, મણેહિત્થા

મણિહિહ, મણેહિહ

પુ० ૩ મણિસ્સઙ્, મણેસ્સઙ્

મણિસ્સતિ, મણેસ્સતિ

મણિસ્સપ્, મણેસ્સપ્

મણિસ્સતે, મણેસ્સતે

મણિહિઙ્, મણેહિઙ્

મણિહિતિ, મણેહિતિ

મણિહિપ્, મણેહિપ્

મણિહિતે, મણેહિતે

મણિસ્સંતિ, મણેસ્સંતિ

મણિસ્સંતે, મણેસ્સંતે

મણિહિંતિ, મણેહિંતિ

મણિહિંતે, મણેહિંતે

મણિહિઙ્ગે, મણેહિઙ્ગે

સર્વ પુરુષ } મણિજ્ઞ, મણેજ્ઞ

સર્વ વચન } મણિજ્ઞા, મણેજ્ઞા

બીજા પુરુષના બહુવચનનો 'હિત્થા' અને પ્રથમ પુરુષના બહુવચનનો 'હિત્થા' પ વન્ને પ્રત્યયો સમાન છે અને તેથી જ પ વન્નેનો સેઠમેઠ થઈ ગયેલો હોવો જોઈએ.

સ્સામિ, હામિ, સ્સામો, હામો વગેરે પ્રત્યયો તો 'સ'—કારના ઉચ્ચારણ ભેદને લીધે પ્રચલિત થયા હોય પમ કેમ ન કહેવાય ?

इकारांत अने उकारांत शब्दो

अग्नि (अग्नि) आग
 गणि (गणिन्) गण-समूहने
 साचवनार-आचार्य
 गिहि (गृहिन्) गृहस्थ
 मणि (मणि) मणि
 सव्वण्णु (सर्वज्ञ) सर्व जाणनार
 किसानु (कृशानु) अग्नि
 जण्डु (जह्नु) ते नामनो सागरपुत्र
 भिक्खु (भिक्षु) भिक्षु
 उच्छु (इक्षु) ईख-शेरडी
 महेसि {महा+ऋषि-} न्यास वगेरे
 {महर्षि} महर्षि
 रायारिसि {राज-ऋषि-} राजर्षि
 {राजर्षि}
 जीवाड (जीवातु) जीवनतुं औषध
 दयालु (दयालु) दयालु
 कवि (कवि) कवि
 कवि (कपि) कपि-वानर
 चाइ (त्यागिन्) त्यागी
 नमि (नमि) ते नामनो एक
 राजर्षि-नमिराज
 पाणि (पाणि) पाणि-हाथ

पाणि (प्राणिन्) प्राणी
 वंभयारि (ब्रह्मचारिन्) ब्रह्मचारी
 मेहावि (मेघाविन्) मेघावाळो-
 बुद्धिमान
 वणप्फइ } (वनस्पति) वनस्पति
 वणस्सइ }
 करेणु (क्रेणु) करी-हाथी
 कुंथु (कुन्थु) कंथवो-एक नानो
 जीवडो
 विज्जत्थि (विद्यार्थिन्) विद्यानो
 अर्थी-विद्यार्थी
 विहु (विधु) चंद्र
 कमंडलु (कमण्डलु) कमंडल
 मंतु (मन्तु) अपराध, शोक
 तरु (तरु) तरु-द्रु-झाड
 जंवु (जम्बु) जांबु, जांबुतुं झाड
 विडवि (विटपिन्) वीड-झाड
 साणु (सातु) शिखर
 वंधु (बन्धु) बंधु-भांड-भाई
 पीलु (पीलु) पीलु, पीलुतुं झाड
 ऊरु (उरु) ऊरु-साथळ
 पावासु (प्रवासिन्) प्रवासी

विशेषण

कयण्णु (कृतज्ञ) कृतज्ञ-कदरदान
 गुरु (गुरु) गुरु-भारे मोडुं
 लहु (लघु) लघु-हळवुं नातुं

मिड (मृदु) मृदु-कोमळ-नरम
 दुहि (दुःखिन्) दुःखी
 दुग्गंधि (दुर्गन्धिन्) दुर्गन्धी चीज

चार (चार) सारं-सुंदर
 सुहि (सुखिन्) सुखी
 साड (स्वाडु) स्वाडु-स्वादवाळुं
 खलपु (खलपु) खळुं साफ करनार
 दिग्घाड (दीर्घायुष्) दीर्घ आयु-
 प्यवाळो

सुइ (शुचि) शुचि-पवित्र
 सुगंधि (सुगन्धिन्) सुगंधी वस्तु
 बहु (बहु) बहु-घणुं
 गामणि (ग्रामणी) गामनो नेता

इकारांत अने उकारांत [नान्यतरजाति]

अक्खि } (अक्षि) आंख
 अच्छि }
 अट्टि (अस्थि) हड्डी-हाडकुं-हाड
 जड (जतु) जतु-लाख
 वत्थु (वस्तु) वस्तु
 दहि (दधि) दही

धणु (धनुष्) धनुष
 जाणु (जानु) जान-जांघ-साथळ
 वारि (वारि) वारि-पाणी
 महु (मधु) मध
 खाणु (स्थानु) स्थानु-खीलो-ठुंठुं

सामान्य शब्दो [नरजाति]

जर (ज्वर) ज्वर-ताव
 अंव (आम्र) आंवो
 कोकिल } (कोकिल) कोयल
 कोइल }
 तिल (तिल) तल
 लोहार (लोहकार) ल्हार-ल्हार
 सोवणिणय (सौवर्णिक) सोनी-
 सोनुं घडनार.
 गंधिअ (गान्धिक) गांधी-गंध-
 वाली वस्तुने वेचनार
 वाणिज्जार (वाणिज्यकार) वण-
 जारो-वणज करनारो-वेपारी

कांवलिअ (काम्बलिक) काम-
 लीयो-कांवलीओने वेचनार वा
 ओढनार
 मोचिअ (मौचिक) मोची-मोजां
 सीवनार
 कुडुंबी (कुटुम्बिन्) कणवी
 कौडुंबिअ (कौटुम्बिक) कणवी,
 राजांनु कामकाज करनार
 साड (शाट) साडलो-साडी
 साडय (शाटक) „ „
 सोरहिअ (सौरभिक) सरैयो-
 सुरभि-सुगन्धी-तेल वगेरेने वेचनार
 कस (कश) चावुक
 सुत्तहार (सूत्रधार) सुतार

सामान्य शब्द [विशेषण]

घट्ट (घृष्ट) घसेलुं-सुंवालुं करेलुं,
वाटेळुं

मट्ट (मृष्ट) मांजेळुं-शुद्ध
अंतिअ (अन्तिक) पासे-नजीकमां
चंड (चण्ड) प्रचंड-क्रोधी

लहुअ } (लघुक) लघु-हळवुं-
हलुअ } हळुं-नातुं

नाय (ज्ञात) जाणितुं-प्रसिद्ध
अम्हारिस (अस्माद्दश) अमा-
रीशुं-अमारा जेवुं
सचेलय (सचेलक) चेळ-वस्त्र-
वालुं-कपडावालुं
अचेलय } (अचेलक) एलक-
अपलय } कपडा दिनानुं

अव्यय

सव्वत्थ (सर्वत्र) सर्वत्र-वधे स्थळे
मज्झे (मध्ये) मध्ये-वच्चे-महीं-मां
जं (यत्) जे-के
सक्खं (साक्षात्) साक्षात्-प्रत्यक्ष
सययं (सततम्) सतत-निरंतर
अह (अथ) अथ-हवे प्रारंभसूचक

मणा } (मनाक्). मणा-थोडुं-
मणयं } खामीदर्शक
सइ (सदा) सदा
अभिकखणं (अभिक्षणम्) क्षणे
क्षणे-वारंवार
अहुणा (अधुना) हमणां

धातु

जुंज् (युज्) योजवुं-जोडवुं-अडा-
वुं-संवंध करवो
सोह् (शोध) सोवुं-शोधवुं
सिन्व् (सीव्य) सीववुं
हण् (हन्) हणवुं
मन्न् (मन्य) मानवुं
ओप्प् (अर्प) पाणी-आपवुं-चडा-
वुं-ओपवुं
पवस् (प्र+वस्) प्रवास करवो
उवचिट्ठ् (उप+तिष्ठ) उपस्थित
रहेवुं-सेवामां हाजर रहेवुं

ताप् (ताप) तपाववुं-तपवुं
विकके (वि+क्री) वेचवुं-वेचावुं
अप्प् } (अर्प) आपवुं
ओप्प् }
पील् } (पीड) पीडवुं-पीलवुं
पीड् }
फल् (फल) फळवुं-फळ आववां
चित् (चिन्त) चितववुं
वीसर् (वि+स्मर्) वीसरवुं-
भूजी जवुं
संम्हर (सं+स्मर) संभारवुं-
याद करवुं

खण् (खन) खणवु-खोदवું
 पाव् (प्र+आप्) पामवું-પ્રાપ્ત કરવું
 वखाण् (वि+आ+ख्यान)
 वखाणवું - વિસ્તારથી
 कहेवું-વચાણ કરવાં
 तच्छ् (तक्ष) तासवું-છોલવું

अणुसास् (अनु+शास्) शिक्षण-
 આપવું-સમજાવવું
 संबुद्ध् (सं+बुध्य) समझवું
 वण् (वन) वणवું-ભાત પાઢીને
 વણવું
 कूअ (कूज) कूक् करवું-કૂહ
 કૂહ કરવું

વાક્યો

कुंभारवું કુલ પળ ઉત્તમ થશે.
 वणजारो ગામેગામ પ્રવાસ
 કરશે અને વસ્તુઓ વેચશે.
 लूहार લોઢાને ઘડશે.
 नमि, વિદ્યાર્થીઓને અને
 ऋषिઓને મધ આપશે.
 सालवी પટોઢાં, મલીર અને
 घरचोळांને વેચશે.
 सुतार લાકડાંને છોલશે અને
 पछी ઘડશે.
 गृहस्थो, બ્રાહ્મણને અને સાધુ-
 ઓને અન્ન આપશે.
 श्रमण મહાવીર, કુંભારને
 અને મોચીને ધર્મ સમજાવશે
 सरैयो સુગંધી વસ્તુને
 वखाणશે.
 मोची, મારા માટે પગરખાં
 સીવશે.

कुशल तरनारो તલાવને
 पोताना બે હાથે તરશે.
 कामळीयाना શરીર ઊપર
 कामळ અને લોવડી શોમશે.
 त्यागी पुरुषो પણ આગથી
 मुंझाશે.
 उनाळाना दिवसोमां કોયલ
 આંવા ઊપર કુહ્ કુહ્ કરશે.
 वधा धर्मना महर्षिओष एम
 कहुं કે વનસ્પતિમાં અને
 पाणीमां जीव छे.
 गुरु विद्यार्थीઓને તેમનો
 पाठ સમજાવશે.
 तेली तलने पीलશે અને तेल
 वેચશે.
 सोनी सोनानां અને रूपानां
 घरेणां ઘડશે અને તેમને
 तासશે.

મિશ્રુઓ અને બ્રાહ્મણો, નાના
કંથવાને પળ મારશે નહિ.
મારા દુઃખી જીવનનું ઔષધ
ધર્મ થશે.

માઝી શેઠને ઘરે તેના વગી-
ચાના ફૂલો લઈ જશે.
હું પહાડના શિખરે ચંદ્રને
જોઈશ.

તલાવમાં ફાડનાં પાંદડાં
પડ્યાં તેથી તેનું પાણી
સારું નથી.

મિથિલા નગરી અગ્નિ વઢે
વઢી અને તે નમિ રાજાપ
જોયું.

વાંદરાઓ આંબાના ફાડમાં
કૂદશે.

ઉનાઝામાં સૂર્યનો પ્રચંડ તાપ
તપશે.

તંબોલી તંબોલ વેચશે અને
અમે તંબોલ ખાઈશું.

વિદ્યાર્થીઓની વચ્ચે આચાર્યો
શોભશે.

વિજ્ઞત્થી મિશ્રુ ય સયા
ગુરું ઉવચિટ્ઠિસ્સહ

ગુરુણમંતિય સીસો ઝરુણા
સહ ઝરું ન જુંજિસ્સહ

આ આંબો શિયાળામાં ફલશે.
તમે બે દયાલુ અને કૃતજ્ઞ
થશો.

ઋષિઓ કમંડલથી શોભશે.
આ રાજામાં કાંઈ મળ્યા નથી.

જેઓ પોતાના ભોગોને
છોડશે તેઓને લોકો ત્યાગી
કહેશે.

મારો સોની ઘરેણાંને ઓપશે.
સર્વજ્ઞનું મન કોમલ હોય છે.

કેટલીક વનસ્પતિઓ ઉના-
ઝામાં ફલશે અને તેમને
તું ખાઈશ.

કળવી છેતરને વારંવાર
ખોદશે.

હવે હું પાન ખાઈશ, તે તેનો
પાઠ સમજાશે અને તમે
પાણી પીશો.

ત્યાં વધે પીલુનાં વૃક્ષો શોમે
છે અને તેમની નીચે અમે
બેસીપ છીપ.

મિઠું પિ ગુરું સીસા ચંડ
પકરંતિ

હત્થીસુ પરાવણં નાયમાહુ
મચ્ચુ ણરં ણેહ હુ અંતકાલે

रिसी रायरिसि इमं वयण-
मव्ववी

सव्वे साहुणो, गुरुणो अणु-
सासणं कल्लाणं मन्निस्संति

‘अहं अचेलय सचेलय वा’
इइ भिक्खू न चित्तिस्सइ
सव्वे जणा अंवस्स तरुं
वक्खाणिस्संति

मज्झे मज्झे तुं वोळ्ळिस्ससि,
तुमे नच्चिस्सह, सो य
गाइस्सति

वाणिज्जारा अम्हे गामे गामे
वाणिज्जं करेहामो वत्थूइं
च विक्केहिमु

अम्हे लोहारा लोहं तावि-
हिस्सा तस्स च सत्थाणि
घडेहिमो

माहणा पाणिणो पाणे न
हणिस्संति

अह अम्हे समणं वा माहणं
वा निमंतिस्सामो

सो सक्खं मूढो किमवि न
संवुज्झिहिइ

तुमं वत्थं सिव्विस्ससि, अहं
च पट्टोलं वणिस्सं

अहं सोवणिणो सुवण्णं
सोहिहामि तस्स च आभ-
रणाइं घडिहिभि

आसी भिक्खू जिइंदियो
दंडेहि वित्तेहि, कसेहि चेव

अणारिया तं रिसिं तालयंति
ताहे सो कुलवती समणं

महावीरं अणुसासति,
भणति य-कुमारवर ! स-

उणी ताव अप्पणियं णेडुं
रक्खति

रायरिसिम्मि नमिम्मि नि-
क्खंते मिहिलानयरे सव्वत्थ
सोगो आसी

पाठ १३ मो

भविष्यकाल (चालु)

स्वरांत धातुनां भविष्यकालनां रूपो साधतां त्रीजा
पाठमां फक्त स्वरांत धातु माटे जे विशेष साधनिका बतावी
छे तेनो उपयोग करवो. ते साधनिका प्रमाणे प्रत्येक स्वरांत

ધાતુનાં છ અંગો બને છે અને ૫ અંગોથી ભવિષ્યકાલના પ્રત્યયો લાગે છે.

છ અંગોની સમજા:—

વિકરણ વિનાનું	વિકરણ વાળું
૧ હો	૨ હોઅ
પા	પાઅ
ને	નેઅ
જા અને જાવાળું	જા અને જાવાળું
વિકરણવિનાનું	વિકરણવાળું
૩ હોજા, ૪ હોજા	૫ હોપજા ૬ હોપજા
પાજા, પાજા	પાપજા પાપજા
નેજા, નેજા	નેપજા, નેપજા વગેરે

રૂપાધ્યાન [ઉદાહરણ]

૧ પુ૦ હોસ્સં, હોઈસ્સં, હોજિસ્સં, હોજાસ્સં હોપજિસ્સં
હોપસ્સં, હોજેસ્સં, હોજસ્સં હોપજેસ્સં
હોપજાસ્સં, હોપજસ્સં

આ પ્રમાણે સર્વ ધાતુનાં ઉક્ત છ અંગો બનાવી અપર્યુક્ત રીતે સર્વ પુરુષનાં રૂપાધ્યાનો સમજી લેવાં.

કેટલાંક અનિયમિત રૂપાધ્યાનો

કર્-ભવિષ્યકાલમાં 'કર્' ને વદલે 'કા' પણ વપરાય છે અને તેનાં વધાં રૂપો સ્વરાંત ધાતુની સરખાં થાય છે તથા પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં 'કાહં' રૂપ વધારે થાય છે. જેમકે; ૩ પુ૦ કાહિહિ. ૨ પુ૦ કાહિસિ. ૧ પુ૦ કાહિમિ, કાહં વગેરે

દા-દા' ધાતુનાં ભવિષ્યકાલ સંબંધી વધાં રૂપો સ્વરાંત ધાતુની સરખાં થાય છે. ફક્ત પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં

‘દાહં’ રૂપ વધારે થાય છે. જેમકે: ૩ પુ૦ દાહિહ. ૨ પુ૦ દાહિસિ. ૧ પુ૦ દાહિમિ, દાહં વગેરે.

સોચ્છ (શ્રોષ્ય) સાંભળવું

રોચ્છ (રોત્સ્ય) રોવું

મોચ્છ (મોક્ષ્ય) મુકાવું-છુટું થવું

મોચ્છ (મોક્ષ્ય) મોજન કરવું,

મોગવવું

વોચ્છ (વક્ષ્ય) કહેવું-બોલવું

વેચ્છ (વેત્સ્ય) વેદવું-અનુભવવું-
જાણવું

મેચ્છ (મેત્સ્ય) મેદવું-ટુકડા કરવા

છેચ્છ (છેત્સ્ય) છેદવું

દચ્છ (દ્રક્ષ્ય) જોવું-દેશવું

ગચ્છ (ગંસ્ય) જવું-પામવું

માત્ર આ ઉપર્યુક્ત દસ ધાતુઓને ‘હિ’ આદિવાળા (હિમિ, હિસિ, હિમો, હિમ, હિહ વગેરે) પ્રત્યયો લગાડતાં તેમની આદિનો ‘હિ’ વિકલ્પે લોપાય છે. જેમકે:—

સોચ્છ+હિમિ=સોચ્છિમિ, સોચ્છેમિ, સોચ્છિહિમિ, સો-
ચ્છેહિમિ-વગેરે

વળી, માત્ર પ્રથમ પુરુષના એકવચનમાં જ ૫ દસે ધાતુઓનું અનુસ્વારવાળું પળ એક રૂપ વધારે થાય છે. જેમકે:— સોચ્છં, સોચ્છિસ્સં. વેચ્છં, વેચ્છિસ્સં. દચ્છં, દચ્છિસ્સં. વગેરે વાકીની વધી સાધનિકા ‘મળ’ ધાતુની સમાન છે.

રૂપાધ્યાન [ઉદાહરણ]

એકવચન—

૧ પુ૦ સોચ્છં, સોચ્છિમિ, સોચ્છિસ્સામિ
સોચ્છિસ્સં, સોચ્છેમિ, સોચ્છેસ્સામિ
સોચ્છેસ્સં, સોચ્છિહિમિ, સોચ્છિહામિ
સોચ્છેહિમિ, સોચ્છેહામિ

૨ પુ૦ સોચ્છિસિ, સોચ્છેસિ, સોચ્છિહિસિ, સોચ્છેહિસિ
સોચ્છિસે, સોચ્છેસે, સોચ્છિહિસે, સોચ્છેહિસે

૩ પુઁ સોચ્છિહ, સોચ્છેહ, સોચ્છિહિહ, સોચ્છેહિહ
સોચ્છિપ, સોચ્છેપ, સોચ્છિહિપ, સોચ્છેહિપ ઇત્યાદિ.

આર્ષ પ્રાકૃતમાં વપરાયેલાં વીજાં કેટલાંક અનિયમિત રૂપો:

- (ભોક્ષ્યામઃ) — ભોક્ષ્વામો
(ભવિષ્યતિ) — ભવિસ્સહ
(કરિષ્યતિ) — કરિસ્સહ
(ચરિષ્યતિ) — ચરિસ્સહ
(ભવિષ્યામિ) — ભવિસ્સામિ
(ભૂ-ભો+ષ્યામિ) — હોક્ષ્વામિ

[યાદીઃ કાશી મિથિલા અને નવદ્વીપ તરફના લોકો ‘ષ’ ને બદલે ‘ઋ’ તું ઉચ્ચારણ કરે છે. પથી ‘ષ્યામિ’ તું ‘શ્યામિ’ ઉચ્ચારણ થતાં ઉક્ત ‘હોક્ષ્વામિ’ રૂપ નીપજ્યું જણાય છે: ‘ષ’ અને ‘ઋ’ લખવામાં સરસા હોવાથી ષ બંનેના ઉચ્ચારણમાં પણ સમાનતા આવી ગયેલી લાગે છે.]

અમુ (અદસ્) આ [નરજાતિ]

૧ અહ	અમુણો	}	(અમી)
અમૂ	અમવો		
અસો (અસૌ)	અમહ		
	અમઓ		
	અમૂ		

૨ અમું (અમુમ્)	અમુણો	}	(અમૂન)
	અમૂ		

૭ અયમ્મિ	}	અમૂસુ	}	(અમીષુ)
ઇઅમ્મિ		અમૂસુ		
અમુમ્મિ				

(અમુમ્મિન)

વાકી વધાં ‘માણુ’ની પ્રમાણે.

अमु (अदस्) आ [नान्यतरजाति]

१ अह (अदः)

अमुं

अमूहं

अमूहं

अमूणि

(अमूनि)

२ " " " " " "

बाकी वधां 'अमु'नी प्रमाणे

इकारांत अने उकारांत शब्दो [नरजाति]

सारहि (सारथि) सारथि-रथ

हांकनारो

वरदंसि (वरदर्शिन्) उत्तम रीते

जोनार

माराभिसंकि (माराभिश्चिन्)

मार-तृष्णा-थी शंकित रहेनार

दूर रहेनार-तृष्णाथी डरनारो

वाहि (व्याधि) व्याधि-रोग

महासहि (महाश्रद्धिन्) मोटी-

अचल-श्रद्धावाळो

तवस्सि (तपस्विन्) तपस्वी

उवाहि (उपाधि) उपाधि-प्रपंच

पवासि (प्रवासिन्) प्रवास करनार

पहु (प्रभु) प्रभु-प्रभावशाली-समर्थ

तंतु (तन्तु) तांतणो

महातवस्सि (महातपस्विन्)

मोटो तपस्वी

समत्तदंसि (सम्यक्त्वदर्शिन्)

सत्यने जोनार-समझनार-

आचरनार

पसु (पशु) पशु

विहु (विधु) विधु-चंद्र

जंतु (जन्तु) जंतु-प्राणी-जीवजंत

जोगि (योगिन्) योगी-जोगी

केसरि (केसरिन्) केसरावाळो

याळवाळो-सिंह-केसरीसिंह

मंति (मन्त्रिन्) मंत्री-कारभारी

चक्रवट्टि (चक्रवर्तिन्) चक्र फेर-

वनार-चक्रवर्ती राजा

वसु (वसु) वसु-धन, पवित्र मनुष्य

संभु (शम्भु) शंभु-सुखरुं स्थान

-महादेव

शंकु (शङ्कु) शंकु-खीलो

सामान्य शब्दो [नरजाति]

मग्ग (मार्ग) मार्ग-माग
 मार (मार) मारनारो-तृष्णा
 दुस्सीस } (दुदिशय्य) दुष्ट शिष्य-
 दुस्सिस्स } विद्यार्थी
 ववहारिअ (व्यवहारिक) वहेवारी-
 वेपारी
 थेर (स्थविर) स्थिर बुद्धिवालो-
 पाकट-वयोवृद्ध संत
 गग्ग (गार्ग्य) गर्गनो पुत्र-ते
 नामनो एक ऋषि
 वेवाहिअ (वैवाहिक) वेवाई
 ववहार (व्यवहार) व्यवहार-वेवहार
 -वेपार
 कंसआर } (कांस्यकार) कंसारो
 कंसार }
 लेहसालिअ (लेखशालिक) निशा-
 लिओ-निशाले भणवा जनार

सुमिण }
 सिमिण } (स्वप्न) स्वप्न-सपनुं-
 सुविण } सोणुं
 सिविण }
 गणहर } (गणधर) गणने धारण
 गणधर } करनार-समूहनी
 व्यवस्था करनार-आचार्य
 अणागम } (अन्+आगम) न
 अनागम } आवडुं ते-अनागमन
 कण्ण (कर्ण) कान, कानो
 विराग (विराग) रागशी विरुद्ध भाव
 -वैराम्य
 विप्परियास (विपर्यास) विपर्यास-
 विपरीतता-भ्रांति
 सठ (शठ) शठ-लुच्चो
 अकम्म (अकर्मन्) कर्मरहित-
 निर्मल-पवित्र

सामान्य शब्दो (नान्यतरजाति)

रूव (रूप) रूप-वस्तु-पदार्थ
 कम्म (कर्मन्) कर्म-पुण्यपापनी
 प्रवृत्ति
 कुंपल (कुड्मल) कुंपल-फणगो
 जाण (ज्ञान) ज्ञान-वाहन
 मच्चुमुह (मृत्युमुख) मृत्युं मुख-
 मोतुं मोडुं

जुम्म } (युग्म) युग्म-जोडुं-जोडी
 जुग्ग } -जुमलो
 छणपय } (क्षणपद) हिंसा-
 छणपअ } हिंसांनु स्थान
 मरण (मरण) मरण-मोत
 धम्मजाण (धर्मज्ञान) धर्मरूप वाहन
 -धर्मंनु वाहन, धर्मस्थान
 ऊपर लइ जवानु वाहन

महब्भय (महाभय) मोटो भय-
मोटी वीक
पुच्छ (पुच्छ) पूछडी

वयण (वचन) वचन-वेण
वयण (वदन) वदन-मुख

विशेषण

तिम्म } (तिम्म) तीक्ष्ण-तेजदार
तिग्ग } -तेग
पुण्ण (पुण्य) पुण्य-पवित्र काम
पंत (प्रान्त) अंततुं-छेवटतुं-चापरतां
वधेलुं
विह्वल } (विह्वल) विह्वल-भां-
विह्वल } भळो-गभरायेल
जोइअ } (योजित) जोडेळुं
जोइय }

डज्झमाण (दह्यमान) दाह्यतुं-वळतुं
पुण्ण (पूर्ण) पूर्ण भरेलो-संपत्ति-
वाळो
तुच्छ (तुच्छ) तुच्छ-रांक-अधूरो
पन्नत्त (प्रज्ञत) प्रज्ञापेलुं-जणावेळुं
लुक्ख } (रूक्ष) लूखुं, आसक्ति
लूह } विनातुं
सीलभूअ (शीलभूत) शीलभूत-
सदाचाररूप

अव्यय

इत्थं (इत्थम्) ए प्रकारे
तु (तु) तो
ईसि } (ईषत्) ईषत्-थोडुं इशारा-
ईसि } मात्र
इह (इह) आमां-अहीं
दाणि }
दाणि } (इदानीम्) हमणां-
इयाणि } आजकाल
इयाणि }

एअं (एतत्) ए
उप्पि }
अवरिं } (उपरि) ऊपर
उवरिं }
उवरि }

धातु

विह्व (वि+ह्व) विह्वलुं-फरलुं
डस् (दंश) डसलुं-करडलुं
पगळ्म (प्र+गल्म) प्रगल्म थलुं-
वडाइ मारवी

अमराय् } (अमराय) अमरनी पेठे
अमरा } रहेलुं-पोतानी जातने
अमर मानवी

અહવાઅ (અતિ+પાત) અતિપાત
 કરવો-હણવું
 વિસીઅ (વિ+ષીદ) વિષાદ પામવો-
 શ્વેદ કરવો
 કત્થ (કથ) કથવું-કહેવું, વચ્ચાણવું
 ફુદ્દ (સ્ફુટ) સ્ફુટ થવું-શીલવું-
 ફુટી નીકળવું
 વિચિત્ (વિ+ચિન્ત) ચિંતવવું-
 વિશેષ ચિંતવવું
 વિધ્ (વિધ્ય) વીંધવું
 ઉક્કુદ્ (ઉત્+કૂર્દ) ડુંચે કૂદવું
 અદ્ધર ડહાલવું
 મજ્જ } (મજ્જ) માંજવું-માંગવું
 મંજ્જ }
 પંડિતો હરચાશો નહિ અને
 કોપ કરશે નહિ.
 નિર્દોષ પુરુષ ઉપાધિની પાસે
 નહિ જશે.
 બુદ્ધ પુરુષો છેવટનું અને
 લૂણું અન્ન ચાશે.
 અમે બે, ૫ પ્રકારે આચાર્યને
 વારંવાર કહીશું.
 ૫ વિદ્યાર્થી બડાઈ મારશે
 નહિ પણ સંયમ રાખશે.
 મારથી દૂર રહેનારો મરણથી
 મુકાશે.
 મહાશ્રદ્ધાવાળો તું વિદ્વલ
 ન થઈશ.

અવસીઅ (અવ+સીદ) અવસાદ
 પામવો-શૂંચવું
 લિપ્ (લિપ્ય) લેપાવું-શરડાવું
 સંજમ્ (સં+યમ) સંજમવું-સંયમ
 કરવો.
 પડિકૂલ્ (પ્રતિ+કૂલ) પ્રતિકૂલ
 થવું-વિપરીત થવું
 સર્ (સ્મર) સ્મરણ કરવું
 પ્રમુચ્ચ (પ્ર+મુચ્ય) પ્રમુક્ત થવું-
 તદ્દન છૂટી જવું
 સેવ્ (સેવ) સેવવું
 વિજ્ઞ વિચ્ચ) વિચ્ચમાન હોવું
 હિંસ્ (હિંસ) હિંસા કરવી-હણવું
 ઉવે (ઉપ+હ) પાસે જવું-પામવું
 હું ૫ સાચું કહીશ.
 સારથી વળદોને સાચવશે
 અને વાહનમાં જોડશે.
 રાજા ધર્મયાનવડે સાધુના
 મઠ તરફ જશે.
 તેઓ બે, ૫ શુના કાન વીંધશે
 નહિ.
 તેણે વારંવાર પાંખી પીંધું.
 તમે બે, ૫ મધ અને ઘી ન
 ચાશે
 જે તમે કહેશે તે હું જોઈશ
 અને સાંભળીશ.
 તેઓ બે ૫ રોજ દહિં ચાધું.

તપસ્વી યોગી, વ્યાધિઓથી
 વીશે નહિ.
 મૂઢ પુરુષો દુઃખને લીધે
 વિપર્યાસ પામે છે.
 વ્રસાદ આવશે ત્યારે છેત-
 રમાં ફળગા ફૂટશે.
 ગાર્ગ્ય મુનિ ગણધર થશે.
 તું કહીશ અને હું સાંભળીશ.
 વીર પુરુષ હિંસાથી લેપાશે
 નહિ.
 તપસ્વી, મહાતપસ્વી સાધુ-
 ઓને નમશે.
 વનનો કેસરી વનના હાથીને
 તેના માથામાં છેદશે.
 આચાર્ય, પૂર્ણ અને તુચ્છ
 વન્નેને ધર્મ કહેશે.
 સત્યને જોનાર શંભુ ધનને
 ઇચ્છશે નહિ.

જોડેલા શઠ વલ્લ્લો વાહનને
 ભાંગી નાખશે.
 દુષ્ટ શિષ્યો ગુરુ પાસે જશે
 નહિ અને છેદ પામશે.
 તમે બે તીક્ષ્ણ વચન ન
 કહેશો.
 'વધાઓને જીવિત પ્રિય છે'
 પમ કોણ નહિ અનુભવશે.
 મરણનો અનાગમ નથી.
 ચક્રવર્તીનો મંત્રી ધનુષવટે
 શોભશે.
 વરદર્શી જિનોપ સત્યનો માર્ગ
 જણાવેલો છે.
 બાલકોના સંગથી સર્યું.
 હું કદી રોઈશ નહિ.
 દુષ્ટ શિષ્યો ભળશે નહિ પણ
 નિરંતર વડાઈ મારશે અને
 કૂદશે.

સમણે મહાવીરે જહા પુણ્ણસ્સ
 કત્થિહિંદ્ર તહા તુચ્છસ્સ-
 કત્થિહિંદ્ર
 ધમ્મં વેચ્છં
 સુહં ભોજ્ઞં
 યગે હસદ્દ પુચ્છમ્મિ, યગે
 વિંધદ્દ અમિક્કલ્લણં

દુક્કલં મહ્ધમ્મયં તિ વોચ્છં
 જિણસ્સ વયણાદં કણ્ણેહિં
 સોચ્છં
 દાણં દાહં, પુણ્ણં કાહં તત્તો
 ય દુક્કલં છેચ્છં
 રૂવેસુ વિરાગં ગચ્છં
 ધમ્મેણ મરણાઓ મોચ્છં

વીરો મહો જુદું કાહિદ્ ૮૬
રાયગિહં ગચ્છ, મહાવીરં
વંદિસ્સં
નવરઈ વમ્હણે પસૂ વસૂ ય
દાહિદ્

ગુરુણો સચ્ચમાહંસુ
અકમ્મસ્સ વવહારો ન વિજ્ઞદ્
તુમં કિં કિં પાવં, પુણ્ણં ચ
કાસી

સઢે ઉક્કુદિહિય, પગમ્મિ-
સ્સતિ ચ
તસ્સ મુહં દચ્છં તેણ ય સુહં
પાવિસ્સં

જોડયા ધમ્મજાણમ્મિ તં
મજ્ઞંતિ દુસ્સિસ્સા

વીરે છળપણ ઈસિમવિ ન
લિપ્પિહિદ્

જેહિં અહં વિસીપસ્સામિ તેહિં
દુડ્ડસીસેહિં કિં મજ્ઞ ?

કયાવિ સુવિણે વિ ન રોચ્છં
સીલમૂઓ મુળી જગે વિહ-

રિસ્સદ્

અહ સો સારહી વિચિંતેહિદ્
જં વોચ્છં તં સોચ્છિસે

નાડનાગમો મચ્ચુમુદ્દસ્સ અત્થિ
તવેણં પાવાઈ મેચ્છં

દુડ્ડો વિજ્ઞત્થી તુ આયરિયાણં
વયણમમિક્કણં પડિકૂલેદ્

સો દુદ્ધં પાસી ઘયમવિ
મહાસઢ્ઢી અમરાયદ્

પાઠ ૧૪ મો

ઋકારાન્ત શબ્દો

ઋકારાન્ત નામોની બે જાત છે-કેટલાંક ઋકારાન્ત નામ
સંબંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ છે. અને કેટલાંક ઋકારાન્ત નામ
માત્ર વિશેષણરૂપ છે.

૮૬ સંધિ તો બે પદોમાં જ થાય છે છતાં એક પદમાં પણ સંધિ
થયેલા કેટલાક પ્રયોગો મળે છે:- કાહિ+દ્=કાહી, કાહિદ્. દાહિ+દ્=
દાહી, દાહિદ્ વગેરે જુઓ ટિપ્પણ ૬૪ મું.

સંવંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ — જામાતૃ, પિતૃ, ભ્રાતૃ વગેરે.
 માત્ર વિશેષણરૂપ — કર્તૃ, દાતૃ, ભર્તૃ વગેરે.
 ઋકારાંત — (સંવંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ)

૧ પ્રથમા અને દ્વિતીયાના એકવચન સિવાય બધી વિભક્તિઓમાં સંવંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ ઋકારાંત નામના અંત્ય 'ઋ' નો વિકલ્પે 'ઉ' થાય છે. જેમકે—પિતૃ=પિતુ, પિડ. જામાતૃ—જામાતુ, જામાડ. ભ્રાતૃ = ભાતુ, ભાડ.

૨ સંવંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ ઋકારાંત નામના અંત્ય 'ઋ'નો બધી વિભક્તિઓમાં 'અર' થાય છે. જેમકે—જામાતૃ=જામાતર, જામાયર. પિતૃ = પિતર, પિયર. ભ્રાતૃ = ભાતર, ભાયર.

૩ માત્ર પ્રથમાના એકવચનમાં ઉક્ત નામના અંત્ય 'ઋ' નો 'આ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે — પિતૃ = પિતા, પિયા. જામાતૃ = જામાતા, જામાયા. ભ્રાતૃ=ભાતા, ભાયા.

૪ ફક્ત સંવોધનના એકવચનમાં એ નામોના અંત્ય 'ઋ' નો 'અ' અને 'અરં' એ વચ્ચે વિકલ્પે થાય છે. જેમકે—

પિતૃ = પિત ! પિતરં ! પિતરો ! પિતરા !

પિય ! પિયરં ! પિયરો ! પિયરા !

જામાતૃ=જામાત ! જામાતરં ! જામાતરો ! જામાતરા !

જામાય ! જામાયરં ! જામાયરો ! જામાયરા !

ભ્રાતૃ = ભાત ! ભાતરં ! ભાતરો ! ભાતરા !

ભાય ! ભાયરં ! ભાયરો ! ભાયરા !

ઋકારાન્ત (વિશેષણસૂચક)

૧ ઉક્ત નિયમ પેલો અને ત્રીજો — સંવંધસૂચક વિશેષ્યરૂપ ઋકારાંત નામને લગતો છે તે, આ વિશેષણસૂચક ઋકારાંત નામોને પણ લગાડવાનો છે. જેમકે—

દાતૃ=દાતુ, દાડ. કર્તૃ=કત્તુ. ભર્તૃ=ભત્તુ } નિયમ પેલા પ્રમાણે
 દાતા, દાયા. કત્તા. ભત્તા } નિયમ ત્રીજા પ્રમાણે.
 ૨ વિશેષણરૂપ ઋકારાંત નામના અંત્ય 'ઋ'નો વધી
 વિભક્તિઓમાં 'આર' થાય છે. જેમકે--દાતૃ=દાતાર, દાયાર.
 કર્તૃ=કત્તાર. ભર્તૃ=ભત્તાર.

૩ ફક્ત સંવોધનના એકવચનમાં આ વિશેષણરૂપ ઋકારાંત નામોના અંત્ય 'ઋ'નો 'અ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે--
 દાતૃ = દાય ! દાયાર ! દાયારો ! દાયારા !
 કર્તૃ = કત્ત ! કત્તાર ! કત્તારો ! કત્તારા !
 ભર્તૃ = ભત્ત ! ભત્તાર ! ભત્તારો ! ભત્તારા !

ઉક્ત બન્ને પ્રકારનું ઋકારાંત નામ ઊપર જણાવેલી સાધનિકા પ્રમાણે પ્રથમાથી સપ્તમી સુધીની વધી વિભક્તિઓમાં અકારાંત અને ઉકારાંત બને છે તેથી તેના અકારાંત અંગનાં રૂપાખ્યાનોની સાધનિકા 'વીર'ની પેઠે સમજી લેવી અને ઉકારાંત અંગનાં રૂપાખ્યાનોની સાધનિકા 'ભાણુ'ની પેઠે સમજી લેવી.

રૂપાખ્યાનો

પિડ, પિઅર (પિતૃ)

એકવચ્ચ

બહુવચ્ચ

૧ પિઅરો, પિઆ (પિતા)	પિઅરા (પિતરઃ)
	પિડણો, પિઅવો, પિઅઓ
	પિઅડ પિઝ
૨ પિઅરં (પિતરમ્)	પિઅરે, પિઅરા, પિડણો,
	પિઝ (પિતૃન્)
૩ પિઅરેણ, પિઅરેણં	પિઅરેહિ, પિઅરેહિં, પિઅરેહિં
પિડણા (પિત્રા, પિતૃણા ?)	પિઝહિ, પિઝહિં, પિઝહિં
	(પિતૃભિઃ)

- ४ पिअरस्स पिअराण, पिअराणं
 पिउणो, पिउस्स पिऊण, पिऊणं (पितृणाम्)
 (पितुः, पितृणः ?)
- ५ पिअरत्तो, पिअराओ, पिअरत्तो, पिअराओ, पिअराउ,
 पिअराउ, पिअराहि, पिअराहि, पिअरेहि,
 पिअराहिंतो, पिअरा पिअराहिंतो, पिअरेहिंतो,
 पिअरासुंतो, पिअरेसुंतो
 पिउणो, पिउत्तो, पिउत्तो, पिऊओ, पिऊउ, (पितृतः)
 पिऊओ, पिऊउ पिऊहिंतो (पितृभ्यः)
 (पितृतः, पितुः, पितृणः?) पिऊसुंतो
 पिऊहिंतो
- ६ पिअरस्स पिअराण, पिअराणं
 पिउणो, पिउस्स, पिऊण, पिऊणं (पितृणाम्)
 (पितुः, पितृणः ?)
- ७ पिअरंसि, पिअरम्मि, पिअरेसु, पिअरेसुं
 पिअरे, (पितरि)
 पिउंसि, पिउम्मि पिऊसु. पिऊसुं (पितृषु)
 सं०पिअरं ! पिअ ! (पितः) पिअरा ! (पितरः)
 पिअरो ! पिअरा ! पिअर !
 पिउणो ! पिअवो, पिअओ,
 पिअउ, पिऊ

दाउ, दायार (दातृ)

- १ दायारो, दाया (दाता) दायारा (दातारः) दाउणो,
 दायवो, दायओ, दायउ, दाऊ
 दायारे, दायारा
 दाउणो, दाऊ (दातृन्)

૩ દાયારેણ, દાયારેણં દાઝણા, (દાન્ના, દાતૃણા)	દાયારેહિ. દાયારેહિં, દાયારેહિં દાઝહિ, દાઝહિં, દાઝહિં
૪ દાયારસ્સ દાઝણો, દાઝસ્સ (દાતુઃ, દાતૃણઃ)	દાયારાણ, દાયારાણં દાઝુણ, દાઝુણં (દાતૃણામ્)
૫ દાયારત્તો, દાયારાઓ, દાયારાઝ દાયારાહિ, દાયારાહિંતો, દાયારા	દાયારત્તો, દાયારાઓ, દાયારાઝ, દાયારાહિ, દાયારેહિ દાયારાહિંતો, દાયારેહિંતો દાયારાસુંતો, દાયારેસુંતો
દાઝણો, દાઝત્તો, દાઝઓ (દાતૃતઃ દાતુઃ, દાતૃણઃ) દાઝઝ, દાઝહિંતો	દાઝત્તો, દાઝઓ, દાઝઝ (દાતૃતઃ) દાઝહિંતો, દાઝસુંતો, (દાતૃભ્યઃ)
૬ દાયારસ્સ દાઝણો, દાઝસ્સ (દાતુઃ દાતૃણઃ)	દાયારાણ, દાયાંરાણં દાઝુણં, દાઝુણં, (દાતૃણામ્)
૭ દાયારંસિ, દાયારમ્મિ, દાયારે (દાતરિ) દાઝંસિ, દાઝમ્મિ	દાયારેસુ, દાયારેસું દાઝસુ, દાઝસું (દાતૃષુ)
સં૦ દાયાર ! દાય ! (દાતઃ) દાયારો ! દાયારા !	દાયારા ! (દાતારઃ) દાઝણો, દાયવો, દાયઓ, દાયઝ, દાઝ

ઊપરઝપરથી જોનાર પમ સમજેશે કે, ઋકારાંત નામનાં
સંસ્કૃત રૂપાખ્યાનો અને આ-ઋકારાંતનાં પ્રાકૃત-રૂપાખ્યાનો

વચ્ચે વધુ થોડું મલતાપણું છે. પળ સ્તરી રીતે તેમ નથી. કારણ કે ઋકારાંતનાં સંસ્કૃત રૂપાધ્યાનોની સાધનિકાને વ્યાપકરૂપમાં લઈપ તો તેને જ મૂળ આધાર તરીકે અવલંબીને ઉક્ત વધાં રૂપો ઉચ્ચારણના મેદથી તૈયાર થયાં છે. જેમકે—સંસ્કૃતમાં વિશેષણવાચક ઋકારાંત નામના અંત્ય ‘ઋ’ નો ‘આર’ થાય છે અને સંવંધવાચક વિશેષ્યરૂપ ઋકારાંત નામના અંત્ય ‘ઋ’ નો ‘અર’ થાય છે તે જ પદ્ધતિ પ્રાકૃતમાં છે. માત્ર તે ‘આર’ અને ‘અર’ સંસ્કૃતમાં પ્રથમામાં અને દ્વિતીયાના એકવચન-દ્વિવચનમાં થાય છે અને ‘અર’ સપ્તમીના એકવચનમાં પણ થાય છે ત્યારે પ્રાકૃતમાં, તે બન્ને (આર-અર), વિભક્તિમાત્રમાં થાય છે.

વળી, પ્રાકૃતમાં ‘ઋ’ નું ઉચ્ચારણ જ નથી તેથી ‘પિતૃ’ કે ‘દાતૃ’ વગેરે શબ્દોના અંત્ય ‘ઋ’ નો ‘ડ’ થતાં તેનાં ‘પિતૃ’ કે ‘દાતૃ’ વગેરે અંગો બને છે અને તેમાંનો ‘તૃ’ લોપાતાં ‘પિડ’ કે ‘દાડ’ અંગો પણ થાય છે. આ રીતે ‘પિડ’ કે ‘દાડ’ વગેરેનો ‘પિતૃ’ વા ‘દાતૃ’ વગેરે શબ્દો સાથે સીધો સંવંધ છે.

તથા, સંસ્કૃતમાં નાન્યતરજાતિવાળા વિશેષણવાચક ઋકારાંત શબ્દનાં ‘દાતૃણા’ ‘દાતૃણઃ’ વગેરે ‘ણ’ વાળાં વૈકલ્પિક રૂપો નીપજે છે અને તે રૂપોની સાથે ‘દાડણા’ ‘દાડણો’ વગેરે ‘ણ’ વાળાં પ્રાકૃત રૂપોની ઠીક ઠીક સમાનતા છે એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે. અથવા આગળ (પૃ૦ ૭૮) ઇકારાંત ઉકારાંત રૂપોની સાધનિકામાં જે રીતે ‘ણો’ ની ઉપપત્તિ સમજાવી છે તે રીતે પણ એ દાડણા, દાડણો વગેરે રૂપો સંસ્કૃત રૂપો સાથે ગાઢ સંવંધ ધરાવે છે. એ રૂપોનો સંસ્કૃત રૂપો સાથેનો ગાઢ સંવંધ નીચેનાં ઉદાહરણોથી વિશેષ સ્પષ્ટ થશે :

सं०	प्रा०	सं०	प्रा०
पिता	पिआ	दाता	दाया
पितरः	पिअरा	दातारः	दायारा
पितरम्	पिअरं	दातारम्	दायारं
पितृन्	पितू, पिऊ	दातृन्	दातू, दाऊ
पितृभिः	पितूहि, पिऊहि	दातृणा	दातृणा, दाउणा
पितृणाम्	पितूण, पिऊण	दातृभिः	दातूहि, दाऊहि
पितरि	पिअरे	दातृणः	दातृणो, दाउणो
पितः	पित !, पिअ !!	दातृणाम्	दातृण, दाऊण
		दातरि	दायारे
		दातः	दात ! दाय !

[यादीः-पिआ, पिअरं वगैरे रूपोमां 'आ' के 'अ' ने स्थाने 'या' के 'य' तुं पण चलण छे. पिआ, पिया. पिअरं, पियरं. पिअरे, पियरे वगैरे]

संबंधवाचक ऋकारांत [नरजाति]

भाउ } (भातृ) भाई	पिउ } (पितृ) पिता
भायर }	पियर }
जामाउ }	
जामायर }	(जामातृ) जमाइ

विशेषणवाचक ऋकारांत [नरजाति]

दाउ } (दातृ) दातार	भत्तु } (भर्तृ) भर्ता-
दायार }	भत्तार }
	भरतार—
	पोषण करनार

कउ }	(कर्तृ) करनार
कत्तार }	

ऋकारांत [नान्यतरजाति]

ऋकारांतनां 'कत्तार' वगैरे अकारांत अंगनां रूपाख्याने

પેલી બે વિભક્તિમાં 'કમલ'ની જેવાં સમઙ્ગવાનાં છે અને 'કત્તુ' વગેરે ઉકારાંત અંગનાં રૂપાખ્યાનો માત્ર પેલી બે વિભક્તિના બહુવચનમાં 'મહુ'ની જેવાં સમઙ્ગવાનાં છે તથા બાકી વધાં સંવોધનસહિત રૂપાખ્યાનો નરજાતિક રૂપાખ્યાનો પ્રમાણે સાધી લેવાનાં છે. જેમકે—

અકારાંત અંગ-દાયાર

૧ દાયારં	દાયારાણિ, દાયારાહં, દાયારાહ્
૨ દાયારં	દાયારાણિ, દાયારાહં, દાયારાહ્
સં૦ દાય ! દાયર !	દાયારાણિ, દાયારાહં, દાયારાહ્

બાકી વધાં નરજાતિ પ્રમાણે

ઉકારાંત અંગ-દાઊ

[યાદી: ઉકારાંત અંગ એકવચનમાં વપરાતું નથી. જુઓ પાઠ ૧૪ નિ૦ ૧]

૧-૨ } સં૦ }	દાઊણિ, દાઊહં, દાઊહ્ (દાઊણિ)

અકારાંત અંગ-સુપિઅર (સુપિતૃ)

૧ સુપિઅરં	સુપિઅરાણિ, સુપિઅરાહં, સુપિઅરાહ્
૨ સુપિઅરં	સુપિઅરાણિ, સુપિઅરાહં, સુપિઅરાહ્
સં૦ સુપિઅરં, સુપિઅર !	સુપિઅરાણિ, સુપિઅરાહં, સુપિઅરાહ્

સુપિઅ !

ઉકારાંત અંગ-સુપિઊ (સુપિતૃ)

૧-૨ } સં૦ }	સુપિઊણિ, સુપિઊહં, સુપિઊહ્ (સુપિતૃણિ)

सामान्य शब्दो [नरजाति]

कुक्खि } (कुक्षि) कूख	
कुच्छि }	
वाणिअ (वाणिज) वाणिओ	
धणि (धनिन्) धनवाळो-धणी	
बहिणीवइ (भगिनीपति) बनेवी	
नेहालु (स्नेहाळ) नेहाल-स्नेहाळ	
	-स्नेहवाळो
छाइलु } (छायाळ) छायाळ-	
छायाळु }	छायावाळुं
जडालु (जटाल) जटालुं-जटावाळुं	
रसालु } (रसाळ) रसाळ-रसवाळुं	
रसालु }	
अग्गि (अग्नि) अग्नि-आग	
रस्सि (रश्मि) राश-लगाम	
झुणि (ध्वनि) झण-झणझणाट,	
	अवाज-ध्वनि
अच्चि (अर्चिस्) आंच-जाळ	
आस (अश्व) अश्व-घोडो	
पोट्टिय (पौष्टिक) पौठिओ-महादे-	
	वनो पोटियो
कवडु (कपर्द) कोडो-कोडी	
गडुह } (गर्दभ) गधेडो	
गहह }	

धन्न (धान्य) धान्य	
उट्ट (उष्ट्र) उंट	
वच्छ (वत्स) वच्चुं-संतान-वाछडो	
वच्छयर (वत्सतर) वच्छेरो	
अंध } (अन्ध) आंधळो	
अंधल }	
देवर (देवर) देवर-देर-दियर	
जेट्ट (ज्येष्ठ) मोटो, जेठ	
रुक्ख (वृक्ष) रुंख-झाड	
मरहट्ट (महाराष्ट्र) मोटो देश,	
	महाराष्ट्र देश
मरहट्टीअ (महाराष्ट्रीय) महाराष्ट्रनो	
	वतनी-मराठी लोक
मूअ (मूक) मूंगो	
घोडअ (घोटक) घोडो	
तुरंगम (तुरंगम) तरत जनार-	
	तुरंग-घोडो
अक्क (अर्क) सूर्य, आकडालुं झाड	
नग्ग (नम) नागो, लुच्चो	
सुरट्ट (सुराष्ट्र) सोरठ देश	
सुरट्टीअ } (सुराष्ट्रीय) सोरठनो	
सोरट्टीअ }	(सौराष्ट्रीय) वतनी-
	सोरठी लोक

सामान्य शब्दो [नान्यतरजाति]

अंसु (अश्रु) आंसु	
लोहिअ (लोहित) लोही	
	सत्थिलु } (सन्धि) साथळ
	सत्थि }

તાલુ (તાલ) તાલુનું
 દારુ (દાર) દારુ-લાકડું
 વાર } (દ્વાર) વાર-વારણું
 દુવાર }
 ણડાલ (લલાટ) નિલાટ-લલાટ
 માલ (માલ) માલ-કપાલ-લલાટ
 વરિસ (વર્ષ) વરસ
 દિણ (દિન) દિન-દન-દનિયું-
 દિવસ

જોવ્વણ (યૌવન) જોવન-યૌવન
 દીવેલુ } (દીપતૈલ) દીવેલ-
 દીવતેલુ } દીવો વાલવાનું તેલ
 કોહલ (કૃષ્ણાણ્ડ) કોહું
 દહણ (દહન) દેણ-દહન-આગ-
 વલ્લું
 તેલ (તૈલ) તેલ
 તંબ (તામ્ર) તાંબું
 કાંજિય (કાઞ્જિક) કાંજી

વિશેષણ

પદમ (પ્રથમ) પ્રથમ-પરથમ
 વિહય }
 વિહજ } (દ્વિતીય) બીજું-દ્વું
 દુહય }
 દુહજ }
 તૈય } (તૃતીય) ત્રીજું
 તૈજ }
 ચતુથ (ચતુર્થ) ચોથું
 પંચમ (પચ્ચમ) પાંચમું
 છઠ્ઠ (ષષ્ઠ) છદ્ડું
 સત્તમ (સત્તમ) સાતમું
 અટ્ટમ (અષ્ટમ) આઠમું
 નવમ (નવમ) નવમું
 દસમ (દશમ) દશમું

સવાય (સપાદ) સવાયું-સવા.
 દિયડ્ઢ } (દ્વિતીયાર્થ) જેમાં એક
 દિવડ્ઢ } આહું અને બીજું
 દિવડ્ઢ } અહયું છે તે-દોઢ
 અડ્ઢીઅ } (અર્ધતૃતીય) જેમાં
 અડ્ઢાઇઅ } બે આંખાં અને ત્રીજું
 અડ્ઢાઇજ } અહયું છે તે-અડ્ઢી
 અદ્ધુદ્ધ (અર્ધચતુર્થ) જેમાં ત્રણ
 આંખાં અને ચોથું અહયું છે
 તે-ઉંઠ-સાડાત્રણ
 રત્ત (રક્ત) રાતું-રંગેલું
 ઠડ્ઢ (સ્તબ્ધ) ટાદો-ઠંડો-સ્તબ્ધ
 -જહ-થંમી ગયેલું

અવ્યય

અહવ } (અથવા) અથવા
અહવા }

અવસ્સં (અવસ્યમ્) અવસ્ય-અચૂક

અત્થં (અસ્તમ્) આયમવું-અદર્શન

યગયા (એકદા) એકવાર

કહિ, કહિં (કુત્ર) ક્યાં-કહીં

આમ (આમ) હા-સ્વીકાર

અંતો (અન્તર) અંદર

ઇઓ (ઇતઃ) આથી, એથી, વાક્યનો
આરંભ, આ વાજુથી

કેવલં (કેવલમ્) કેવલ-નકરં

તહિ, તહિં (તત્ર) ત્યાં-તહીં

ઘાતુઓ

અઠ્ઠે (અતિ+ઇ) અતીત થવું-
પાર પામવું

પઢિવજ્ઞ (પ્રતિ+પઢ) પામવું-
સ્વીકારવું

કોવ્ (કોપ) કોપ કરવો, કુપિત
કરવું

આગમ્ (આ+ગમ) આવવું

અહિદ્ઠ્ઠ (અધિ+સ્થા-તિષ્ઠ) અધિ-
ષ્ઠાન મેલવવું-ઝપરી થવું

પસ્ (એષ) એષણ કરવી-શોધવું

પરિવ્વય્ (પરિ+વ્રજ્) પરિવ્રજ્યા

લેવી-વંધન રહિત થઇ ચારે કોર
ફરવું

સંપાઝળ્ (સંપ્રાપ્ત-સમ્+પ્ર+આપ્ત)
સારી રીતે પામવું

આયય્ (આ+દય) આદાન કરવું
ગ્રહણ કરવું

પરિદેવ્ (પરિ+દિવ) લેદ કરવો

વિહડ્ઠ્ઠ } (વિ+ઘટ) વગડવું-નાશ
વિઘડ્ઠ્ઠ } પામવો

પક્ષાલ્ (પ્ર+ક્ષાલ) પક્ષાલવું-ધોવું

સમારંભ્ (સમ્+આ+રમ્ભ) સમા-
રંભ કરવો-હળવું

ણિવ્વિજ્ઞ્ (નિર્+વિચ) નિર્વેદ
પામવો

વાક્યો

મરાઠાઓ ટંડા નથી

તેઓનો પ ગધેડો રંગેલો છે

ઘોડો, પોઠિયો અને ઝંટ

ધાન્ય લાશે

મારો બાપ જડાવાલા મુનિને

પાળી આપશે

અમારા બનેલીનો પુત્ર વરસે

વરસે ધન પામશે

તમારા ભાઈપ પોતાના
 જમાઈને સવાયું આપ્યું
 મારા વાપના ભાઈનો ઘોડો
 દોડ્યો અને પડ્યો
 અમારા ભાઈઓમાં સ્નેહ નથી
 તે મુંગાના ભાઈને તારા
 ભાઈપ પચાળ્યો
 અઢી વરસે, સાડા ત્રણ માસે
 અને દોઢ દિવસે અમે
 આવશું
 તમારો જમાઈ દિવસે દિવસે
 નિર્વેદ પામે છે તેથી
 તમારું કુટુંબ સ્નેહ પામે છે
 પાંચમે કે આઠમે દિવસે તે
 જશે

મુનિ મરણનો પાર પામ્યો
 અમે પિતાને કુપિત નહિ કરીશું
 તેનો ભાઈ અને જમાઈ લુચ્છા છે
 સોરઠી લોકો સ્નેહાળ છે
 જોથાની અંદર સાડા ત્રણ છે
 અમે શબ્દોને તાલવા વડે
 વોલીશું
 આગની આંચમાં દીવેલ પડશે.
 સુરઠીઆ કોહં ન કાઠિંતિ
 તુમ્હે સોરઠીય ઘોડય
 વચ્ચાણેહ
 સોવણિઓ દહણસિ તંવં
 સ્થિવિત્થા

તારો વાપ અને તેનો ભાઈ
 કેવલ લાકડા માટે લડ્યા.
 તાંવા અને લોઢામાં લોહું
 ઉત્તમ છે.
 તેના અને તારા કપાલમાં
 અથવા સાથલમાં મેં
 સારાં લક્ષણો જોયાં.
 ત્યાં આકડાના જાડની પાસે
 વીજું છાયાવાલું અને
 રસવાલું એક જાડ છે.
 એકવાર સાતમે વરસે તે
 દાતારે બધું ધન આપ્યું.
 ઘરમાં કાંજી ક્યાં હશે ?
 મરાઠા લોકો જ્ઞાનને ગ્રહણ
 કરે છે.
 ઘોડાની લગામ કૂવામાં
 પડી ગઈ.
 રાતો ઘોડો અને રંગેલું ડંટ
 માર્ગમાં દોડશે.
 તમારા ભાઈપ પ્રવ્રજ્યા લીધી
 અને મારો ભાઈ સોરઠમાં
 ઝપરી થયો.
 મૂઓ કેવલં કંજિઅં પાહિદ
 ડુવારંસિ કોહલં પહિદિદ
 ગહુહો તુરંગમો ય દોન્નિ
 માયરા સંતિ

દિને દિને તુમં આસં ચ
 પક્ષ્વાલિસ્સં
 તેલ્લેણ દીવા દીવેહિંતિ
 સો તુજ્ઞ ભાયા તસ્સ જામા-
 ઝહિં સહ ગચ્છીઅ
 તસ્સ પિણ્ણો ભાણો ય
 જોવ્વણં વિઘડીઅ
 મરહટ્ઠીઆ લોહં ચયંતિ
 સત્તમંસિ વરિસંસિ આગમિસ્સં

મમ ભાણો ભાલં વિસાલ-
 મત્થિ
 તસ્સ છટ્ઠો ભાયરો ન પરિ-
 વ્વયિહિણ
 અહં વિહ્જે દિને દીવેહં
 પાપહિમિ
 મમ વહિણીવર્ઘે પગયા ધણં
 સંપાણિત્થા
 પિઅ ! મમ વયણં ન સુણિ-
 હિસિ ?

પાઠ ૧૫ મો

વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થ

પ્રત્યયો

પ્રકવચન

૧ પુ૦ મુ

બહુવચન

મો૮૭

૮૭ 'મુ' અને 'મો' આ વચ્ચે પ્રત્યયો વર્તમાનકાલના બહુવચનના પ્રત્યયોને મળતા આવે છે (જુઓ પાઠ ૨ જો) ભાષાની પ્રાકૃતતાને લીધે જ વર્તમાનકાલના પ્રત્યયો પણ વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થના ભાવમાં મેળાઈ ગયા છે. સંસ્કૃતમાં તો વર્તમાનકાલ, વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થના પ્રત્યયો તદ્દન જુદા જુદા છે, તે વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થના સંસ્કૃત પ્રત્યયો સાથે આ 'મુ' 'મો' પ્રાકૃત-પ્રત્યયોની નહિ જેવી જ સમાનતા છે માટે એ બે વચ્ચેની સરસામણી અહીં નથી જણાવેલી.

૨ પુ૦ સુ (સ્વ)
હિ (હિ)

હ (ધ્વમ્, ત)

ઇજ્ઞસુ
ઇજ્ઞસિ, ઇજ્ઞાસિ
ઇજ્ઞહિ, ઇજ્ઞાહિ
ઇજ્ઞે

૩ પુ૦ ડ, તુ (તુ)
પ (પત્)
પત, પય (ઈત)

ન્તુ (અન્તુ, અન્તામ્)

ધાતુ

વજ્ઞ (વર્જ) વર્જવું-તજી દેવું
કોવ્ (કોપ્) કોપાવું
સેવ્ (સેવ્) સેવવું-ધારણ કરવું
આશ્રય લેવો
છિન્દ્ (છિનદ્) છેદવું-હળવું-
મારવું

લભ્ (લભ્) લાભવું-મેળવું
ભવ્ (ભવ્) થવું-હોવું
ગવેસ્ (ગવેષ્) ગવેષવું-શોધવું
વિકિર્ } (વિ+કિર્) વેરવું
વિહર્ }
વિપ્પજહ્ (વિ+પ્ર-જહા) ત્યાગ
કરવો-દૂર કરવું

૮૮ કયાંય કયાંય આર્ષપ્રાકૃતમાં વીજા પુરુષના એકવચનમાં ‘જાણિ’ પ્રત્યય વપરાયેલો છે તે, આ ‘ઇજ્ઞાહિ’ પ્રત્યયના ડલડાસુલડા ઉચ્ચારણનું પરિણામ જણાય છે. જેમકે:-“મમ તે સાલિઅવસ્થા પડિનિજ્ઞાણિ”-“મારા તે ચોલા પાછા આપ” આમાં પડિ+ની+એજ્ઞાહિ=પડિનિએજ્ઞાહિ થવાને વડલે ‘પડિનિજ્ઞાણિ’ થયું છે. ઇજ્ઞસિ, ઇજ્ઞાસિ, ઇજ્ઞહિ, ઇજ્ઞાહિ અને ઇજ્ઞે આ પાંચે પ્રત્યયો લાગે છે તો જુદા જુદા પળ વિચાર કરતાં તે પાંચેનું મૂલ એક જ જણાય છે. એક ‘ઇજ્ઞાસિ’ પ્રત્યયને પળ એ પાંચેનું મૂલ કલ્પી શકાય ધરો, પાલિભાષામાં પ્રાકૃત ‘ઇજ્ઞાસિ’ અર્થમાં ‘એગ્યાસિ’ પ્રત્યયનો ઉપયોગ છે અને ‘ઇજ્ઞાસિ’ તથા ‘એગ્યાસિ’ એ વચ્ચે તો તદ્દન મલતા જ છે, પ્રા•હસેજ્ઞાસિ અને પા• હસેગ્યાસિ-એ વચ્ચેમાં કશો ભેદ જ કશું છે ?

કપ્ (કલ્) ક્ષપવું-ઉપયોગમાં લેવું
 હળ્ (હલ્) હળવું
 કુલ્ (કુલ્) કરવું
 પાસ્ } (સ્પશ્-પશ્ય) જોવું
 પસ્સ્ }
 સંજલ્ (સં+જલ્) વલ્લવું-કોપ
 કરવો
 ણ્ (ણ) ણવું-શોધવું
 ગચ્છ (ગચ્છ) જવું-પામવું
 અહિદ્ (અધિ+ધા) અધિષ્ઠિત થવું-
 અધિકાર મેલવવો
 મા (મી) વીધું

જિળ્ (જિ) જીતવું-જય મેલવવો
 સ્લ્ (સ્લ્) સ્થલિત થવું-દૂર થવું
 નિઙ્ (નિર્+ધુના) સંલેખવું-દૂર
 કરવું
 વ્ (વ્) વસવું-રહેવું
 સંપાઙ્ (સંપ્રાપ્+સમ્+પ્ર+આપ્+ત્) સંપ્રાપ્ત કરવું-પામવું
 પમાય્ (પ્ર+માઘ) પ્રમાદ કરવો-
 આલસ કરવી
 વિણસ્ (વિ+નશ્ય) વળસી જવું-
 નષ્ટ થવું-વગડવું

૧ ઉપર્યુક્ત વધા પ્રત્યયો લાગતાં ધાતુના અકારાંત અંગનાં અંત્ય 'અ' નો 'પ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:—હસ્+અ-હસ્+અ+અ=હસેઅ, હસઅ. હસ્+મો-હસ્+અ+મો=હસેમો, હસમો. ['અ' વિકરણ માટે જુઓ પાઠ ૧ નિ० ૧]

૨ પ્રથમ પુરુષના પ્રત્યયો લાગતાં ધાતુના અકારાંત અંગનાં અંત્ય 'અ' નો 'આ' તથા 'ઈ' વિકલ્પે થાય છે. જેમકે:—
 હસ્+મુ-હસ્-અ+મુ=હસામુ, હસિમુ, હસમુ

૩ વીજા પુરુષના સ્વરથી શરૂ થતા (ઇજસુ વગેરે) પ્રત્યયો અકારાંત અંગને જ લાગે છે. જેમકે:—

હસ્+અ+ઇજસુ=હસેજસુ | જા+સુ=જાસુ } પ્રત્યુદાહરણ
 હસ્+અ+ઇજસિ=હસેજસિ | જા+હિ=જાહિ

[યાદી: જેમને છેડે 'અ'કાર નથી પણ જા' વગેરે ધાતુઓને 'ઇજસુ' વગેરે પ્રત્યયો નથી લાગતા]

૪ અકારાંત અંગને લાગતા 'હિ' પ્રત્યયનો પ્રાચીન લોપ થાય

છે અને કયાંય પ અંગના અંત્ય 'અ' નો 'આ' પળ થાય છે :

હસ્+અ+હિ=હસ્. ગચ્છ+અ+હિ=ગચ્છાહિ

૫ કોઈક જ પ્રયોગમાં ત્રીજા પુરુષનો (૧કવચનનો) 'ઉ' કે 'તુ' પ્રત્યય લાગતા પૂર્વના 'અ' નો 'આ' પળ થાય છે :

સુળ+અ+ઉ=સુળાઉ, સુળઉ, સુળેઉ

રૂપાખ્યાન

૧કવ૦

વહુવ૦

૧ પુ૦ હસમુ, હસામુ

હસમો, હસામો

હસિમુ, હસેમુ

હસિમો, હસામો

૨ પુ૦ હસસુ, હસેસુ

હસહ, હસેહ

હસાહિ, હસહિ, હસ

હસિજસુ, હસેજસુ

હસિજસિ, હસેજસિ

હસિજાસિ, હસેજાસિ

હસિજહિ, હસેજહિ^{૮૯}

હસિજાહિ, હસેજાહિ

હસિજ્જે, હસેજ્જે

૩ પુ૦ હસઉ, હસેઉ

હસંતુ, હસેંતુ, હસિંતુ

હસતુ, હસેતુ

હસે, હસપ

હસેત

હસેય

સર્વપુરુષ } હસેજ, હસેજા

સર્વવચન }

[જ, જા માટે જુઓ પાઠ ૩ નિ૦ ૬]

હો

૮૯ હસ્+અ+હિજહિ=હસેજહિ [સ્વરલોપ અને 'હ' ના 'પ' માટે જુઓ ટિ. ૮૮ પૃ. ૭૦ અને વા. ૫૫]
 ૮૯ ગાંધીયૌથ Collection. Digitized by eGangotri

૧૩મા પાઠમાં વતાવ્યા પ્રમાણે પ્રત્યેક સ્વરાંત ધાતુનાં છ અંગો બનાવવાં અને ૫ તૈયાર થયેલાં અંગો દ્વારા પ્રસ્તુત વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થનાં રૂપો સાધી લેવાં જેમકે:—
અંગ—

હોઅ-હોઅમુ, હોઆમુ	હોઅમો, હોઆમો
હોઇમુ, હોપમુ	હોઇમો, હોપમો
હોપજ્ઞ { હોપજ્ઞમુ, હોપજ્ઞામુ	હોપજ્ઞમો, હોપજ્ઞામો
હોપજ્ઞા { હોપજ્ઞિમુ, હોપજ્ઞેમુ	હોપજ્ઞિમો, હોપજ્ઞેમો
હો- હોમુ	હોમો
હોજ્ઞ { હોજ્ઞમુ, હોજ્ઞામુ	હોજ્ઞમો, હોજ્ઞામો
હોજ્ઞા { હોજ્ઞિમુ, હોજ્ઞેમુ	હોજ્ઞિમો, હોજ્ઞેમો

[વિકરણ 'અ' તથા જ્ઞ, જ્ઞા માટે જુઓ પાઠ ૩ નિ० ૭-૮]

પૂર્વે પ્રમાણે 'હો' વગેરે બધા સ્વરાંત ધાતુઓનાં છ અંગો બનાવી વિધ્યર્થ અને આજ્ઞાર્થનાં વધાં રૂપો સાધવાનાં છે.

સામાન્ય શબ્દો

નરજાતિ

આચરિય (આચાર્ય) આચાર્ય-ધર્મ-
ગુરુ, વિદ્યાગુરુ

પાણ (પ્રાણ) પ્રાણ-જીવ

પાણિ (પ્રાણિન્) પ્રાણી

અસંજમ (અસંયમ) અસંયમ

અપ્પ (આત્મન્) આત્મા-આપ-
પોતે

હરિણ (હરિણ) હરણ

દાહિમ (દાહિમ) દાહમ

તિલ (તિલ) તલ

છેઅ (છેદ) છેદો

નાન્યતરજાતિ

સાવજ્ઞ (સાવચ) પાપપ્રવૃત્તિ

સાસુરય (શ્વાશુરક) સાસરું-સાસ-
રાતું ઘર

નિવાણ (નિપાન) નવાણ-ઝલાશય

વિહાણ (વિભાન) વહાણું-પ્રાતઃ-

કાલ-સવાર

અંહય (અણ્ઠક) હંદું

પલ્લાણ (પર્યાણ) પલણ

સલ્લ (શલ્ય) સાલ

ચઠ્ઠવદ્દય (ચતુર્વર્ત્ત્મક) ચૌદું-

ચાર રસ્તા

વોકડ (વર્કર) વોકડો-વકરો
 ગબ્મ (ગર્મ) ગામો
 પાયય (પાદક) પાયો
 વંસઅ (વંશક) વાંસો-પીઠ
 વોજ્ઝ (વહ્ય) વોજો
 મારય (મારક) મારો
 ચિત્ત (ચિત્ર) એક સારથિતું નામ

ચેળ્હ (ચિહ) ચેન-ચાઝા
 છિદ્દય (છિદ્રક) છીંડું
 મોત્તિઅ (મૌક્તિક) મોતી
 અમિઅ (અમૃત) અમી-અમૃત
 ઘય (ઘૃત) ઘી

વિશેષણ

લળ્હ (શ્લક્ષ્ણ) નાનું
 પોઅ (પ્રોત) પરોવ્યું-પરોવેહું
 પત્ત (પ્રાપ્ત) પહોત્યું-પહોચ્યું
 ચરસ } (ચતુરસ) ચોરસ
 ચરસસ }

તિળ્હ (તીક્ષ્ણ) તીળું-અળીદાર
 અહિનવ (અભિનવ) અવનવું-નવીન
 ડચ્છિટ્ટ (ડચ્છિટ્ટ) ઇટું-અજીટું
 તંસ (ત્ર્યસ) ત્રાંસું-ત્રિકોણ

અવ્યય

ગવર -નર્યું-કેવલ
 ગાળા (નાના) અનેક પ્રકારનું
 વહિદ્દા (વહિર્ધા) વહાર

તર્હિ (તત્ર) ત્યાં-તંદં
 જર્હિ (યત્ર) ય્યાં-જંદં
 કર્હિ (કુત્ર) ક્યાં-કંદં

વાક્યો

તું ઇંડાને ન હળજે.
 તે પાપપ્રવૃત્તિને ન કરે.
 હે ચિત્ર ! જા અને હરણને
 શોધ.
 મુનિ અસંજમને વર્જે.
 તું ચૌટામાં જા અને દાડ-
 મને લાવ.

પોતે પોતાને શોધ વહાર
 ન ભમ.
 તેનાં વધાં શલ્યો વઢો.
 સવારમાં તમે સાસરાને ઘેર
 જજો.
 ગાભામાંથી બ્રાહ્મણના તલ
 વેરાયા.

तेने माथे गाभानो भार मूक.
 पापोनो छेडो क्यां छे ?
 तेनी त्रांसी आंखमां तीणुं
 शल्य पड्युं.
 बागना छींङामांथी हरणो
 अने वोकडा आवशे.
 ब्राह्मण ! वोकडानो होम न
 कर पण तलनो होम कर.
 सर्व भूतोमां प्रेम करो.
 प्राणीना प्राण न हणो.
 सो गामं पत्तो
 सावज्जं वज्जप मुणी
 ण कोवप आयरियं
 न हणे पाणिणो पाणे.
 संनिहिं न कुविज्जा माहणो
 संवुडो निब्भुणे पावस्स रजं
 सव्वं गंथं कलहं च विप्प-
 जहेत भिक्खू
 किं नाम होज्ज तं कम्मयं
 जेणाहं णाणा दुक्खं न
 गच्छेज्जा

घरना पायामां घी नाख.
 परोवेलां नवां मोतीनो हारजो.
 घोडा ऊपर पलाण राख.
 पाणीनां नवाण तो सौ बांधे
 छे तमे घीनां नवाण बांधो.
 वकरो चाळा करे छे अने
 एहुं खाय छे.
 तेना बांसामां नानो तल छे.
 ज्यां त्यां चोरस चौटामां
 मजूरो बोजो वहे छे.
 गच्छाहि णं तुमं चित्ता !
 वित्तेण ताणं न लमे पमत्ते
 उत्तमदुं गवेसप
 वसे गुरुकुले निच्चं
 असंजमं न सेवेज्जा णवर
 भिक्खू न कमवि छिंदे
 बालस्स बालत्तं पस्स
 वालाणं मरणं असइं भवे
 सुयं अहिट्टिज्जा
 गोयम ! समयं मा पमायप
 अवि एयं विणस्सउ अन्नपाणं
 न य णं दाहामु तुमं नियंठा !

પાઠ ૧૬ મો

વિધ્યર્થ [ચાલુ]

સર્વપુરુષ } જ્ઞ
 સર્વવચન }

એક માત્ર વિધ્યર્થ વતાવવા માટે 'જ્ઞ' પ્રત્યય પળવપ-
 રાય છે અને તેની પૂર્વના અંગના અંત્ય 'અ' નો 'ય' થાય છે.
 જેમકે:—હસ્+જ્ઞ=હસ્+અ+જ્ઞ=હસેજ્ઞ

હો+જ્ઞ=હો+અ+જ્ઞ=હોયજ્ઞ

હો+જ્ઞ=હોજ્ઞ

આર્ષ પ્રાકૃતમાં વપરાયેલાં વીજાં કેટલાંક અનિયમિત રૂપો—

(કુર્યાત્) }	કુજ્ઞા	(સ્યાત્)	{સિયા
(કુર્યાઃ) }			{સિઆ
(નિદધ્યાત્)	નિહે	(આચ્છિન્ધ્યાત્)	અચ્છે
(અભિતાપયેત્)	અભિતાવે	(આભિન્ધ્યાત્)	અભ્મે
(અભિમાષેત્)	અભિમાસે	(હન્યાત્)	હણિયા

વિધ્યર્થસૂચક આ આર્ષરૂપો, સંસ્કૃત સિદ્ધરૂપોનાં ભિન્ન
 ભિન્ન ઉચ્ચારણોમાંથી સધાયેલાં છે એ હકીકત, તેમની સામે
 આપેલાં સંસ્કૃત રૂપો જ જણાવી આપે છે.

ઘાતુ

હવળી (અપ+ની) પાસે હઈ જવું

પચ્છપિપ્ળ (પ્રત્યર્પણ-પ્રતિ+અર્પણ)

પાછું સોંપવું

પહિની } (પ્રતિ+ની) પાછું દેવું—

પહિળી } સામું દેવું—વદલે દેવું

વર્ (વૃ) વરવું—સ્વીકારવું—વરદાન

વાવ્ (વાપ્) વાવવું, વવરાવવું

તૂર્ (ત્વર) ત્વરા કરવી—જાપાટાબંધ
 જવું

સંદિસ્ (સમ્+દિશ્) સંદેશો આ-
 પવો—સૂચન કરવું

અવદંસ્ (અપ+દર્શ) દેખાડવું—પાસે

જાહેર વતાવવું

અણુજાણ (અનુ+જાના) અનુજ્ઞા	સંવદ્ધ (સં+વર્ધ) સંવર્ધન કરવું- પોષવું-સાચવું
આપવી-સંમતિ આપવી	
	ચિણા (ચિનુ) ચળવું-ઘૂંચવું કરવું

ક્રિયાતિપત્તિ

જ્યારે પરસ્પર સંકેતવાળાં બે વાક્યોનું એક સંયુક્ત વાક્ય બનેલું હોય અને તેમાં જણાતી વસ્તુ ક્રિયાઓ કોઈ માત્ર સાંકેતિક ક્રિયા જેવી અશક્ય માસતી હોય ત્યારે ક્રિયાતિપત્તિનો પ્રયોગ થાય છે. ક્રિયાતિપત્તિ ઘટલે ક્રિયાની અતિપત્તિ-અસંભવિતતા. ક્રિયાની અસંભવિતતાને સૂચવવા જ ક્રિયાતિપત્તિનો ઉપયોગ થાય છે.

પ્રત્યયો

સર્વ પુરુષ સર્વ વચન — ન્તો, માણો, જા, જા,

એકવચન

બહુવચન

મણ-મણતો, મણમાણો

મણંતા, મણમાણા

હો-હોઅંતો, હોઅમાણો

હોઅંતા, હોઅમાણા

હોંતો, હોમાણો

મણ-મણેજા, મણેજા

હો-હોણજા, હોણજા, હોજા, હોજા

[યાદી:—ક્રિયાતિપત્તિનો બહુવચની પ્રયોગ વાંચવામાં કે જોવામાં નથી આવ્યો છતાં અહીં જે બહુવચની રૂપ બતાવ્યાં છે તે માત્ર કલ્પનાથી સમજાવાનાં છે.]

આકારાંત ઇકારાંત ઈકારાંત ઉકારાંત અને ઊકારાંત

નામો [નારીજાતિ]

પ્રાકૃતમાં આકારાંત નામો બે જાતનાં છે:—કેટલાંક

આકારીત નામોનું મૂળરૂપ આકારીત હોય છે અને નારીજા-

તિને લીધે તેઓ આકારાંત વનેલાં હોય છે ત્યારે વીજાં કેટલાંક આકારાંત નામોનું મૂળ રૂપ તેવું-અકારાંત-નથી હોતું પણ તેઓ વીજી રીતે આકારાંત થયેલાં હોય છે.

આ નીચે ૫ વચ્ચે જાતનાં આકારાંત નામોનાં રૂપો આપેલાં છે. જેઓ મૂળથી અકારાંત નથી તેમનું સંવોધનનું ૫કવચન પ્રથમા વિભક્તિ જેવું જ થાય છે ત્યારે જેઓ મૂળથી અકારાંત છે તેમનું સંવોધનનું ૫કવચન કરતાં તેમના અંત્ય 'આ' નો વિકલ્પે 'પ' કરવામાં આવે છે-૫ બેય નામોનાં રૂપોમાં વીજો કશો ભેદ નથી.

જેમકે:—નનાન્દ-નળંદા-હે નળંદા !

અપ્સરસ્-અચ્છરસા-હે અચ્છરસા !

સરિત્-સરિયા-હે સરિયા !

સરિઆ-હે સરિઆ !

વાચ્-વાયા-હે વાયા !

મૂળ અકારાંત	}	માલ-માલા-હે માલે ! હે માલા !
		રમ-રમા-હે રમે ! હે રમા !
		કાન્ત-કાન્તા-હે કાંતે ! હે કાંતા !
		દેવત-દેવતા-હે દેવતે ! હે દેવતા !
		મેઘ-મેઘા-હે મેહે ! હે મેઘા !

રૂપાખ્યાન

માલા [મૂળ અકારાંત]

૫કવચન

વહુવચન

૧ માલા=માલા (માલા)

માલા+અ=માલાઅ
માલા+ઓ=માલાઓ
માલા=માલા (માલા)

૨ માલા+મ્=માલં (માલામ્)

માલા+અ=માલાઅ
માલા+ઓ=માલાઓ

માલા=માલા (માલા)

- ३ माला+अ=मालाअ (मालया) माला+हि=मालाहि (मालाभिः)
 माला+इ=मालाइ माला+हिं=मालाहिं
 माला+ए=मालाप माला+हिँ=मालाहिँ
 ४ माला+अ=मालाअ माला+ण=मालाण (मालानाम्)
 माला+इ=मालाइ माला+णं=मालाणं
 माला+ए=मालाप (मालायै)
 ५ माला+अ=मालाअ (मालायाः)
 माला+इ=मालाइ
 माला+ए=मालाप
 माला+त्तो=मालत्तो (मालातः) माला+त्तो=मालत्तो (मालातः)
 माला+त्तो=मालातो (, ,) माला+त्तो=मालातो
 माला+ओ=मालाओ (, ,) माला+ओ=मालाओ
 माला+उ=मालाउ (, ,) माला+उ=मालाउ
 माला+हितो=मालाहितो माला+हितो=मालाहितो
 (मालाभ्यः)
 माला+सुंतो=मालासुंतो
 ६ माला+अ=मालाअ माणा+ण=मालाण (मालानाम्)
 माला+इ=मालाइ (मालायाः) माला+णं=मालाणं
 माला+ए=मालाप
 ७ माला+अ=मालाअ(मालायाम्) माला+सु=मालासु (मालासु)
 माला+इ=मालाइ माला+सुं=मालासुं
 माला+ए=मालाप
 सं० माला=माले ! (हे माले !) माला+उ=मालाउ
 माला=माला ! माला+ओ=मालाओ
 माला+माला (मालाः)

वाया (वाक्) [मूल अकारांत नहि]

विशेषता मात्र संबोधनमां छे: हे वाया ! ए एक ज रूप थाय
पण 'वाये !' 'वाया !' एवां वे रूपो न थाय.

इकारांत

बुद्धि

१ बुद्धी (बुद्धिः)

बुद्धि+उ=बुद्धीउ

बुद्धि+ओ+बुद्धीओ (बुद्धयः).

बुद्धि=बुद्धी

२ बुद्धिं (बुद्धिम्)

बुद्धि+उ=बुद्धीउ

बुद्धि+ओ=बुद्धीओ

बुद्धि=बुद्धी (बुद्धीः)

३ बुद्धीअ

बुद्धीहि

बुद्धि+आ=बुद्धीआ (बुद्ध्या) बुद्धीहिं (बुद्धिभिः)

बुद्धीइ

बुद्धीहिं

बुद्धीए

४ बुद्धीअ

बुद्धीण (बुद्धीनाम्)

बुद्धीआ

बुद्धीणं

बुद्धीइ (बुद्धये)

बुद्धीए (बुद्धये)

५ बुद्धीअ

बुद्धीआ (बुद्ध्याः)

बुद्धीइ

बुद्धीए (बुद्धेः)

बुद्धित्तो (बुद्धितः)

बुद्धित्तो (बुद्धितः)

बुद्धितो (,)

बुद्धितो (,)

बुद्धीओ (,)

बुद्धीओ (,)

बुद्धीउ (,)

बुद्धीउ (,)

बुद्धीहिंतो

बुद्धीहिंतो (बुद्धिभ्यः)
बुद्धीसुंतो

६ बुद्धीअ

बुद्धीआ (बुद्ध्याः)

बुद्धीइ

बुद्धीए (बुद्धेः)

बुद्धीण (बुद्धीनाम्)

बुद्धीणं

७ बुद्धीअ

बुद्धीआ (बुद्ध्याम्, बुद्धौ)

बुद्धीइ

बुद्धीए

बुद्धीसु (बुद्धिषु)

बुद्धीसुं

सं० बुद्धी, बुद्धि (बुद्धे !) बुद्धीउ, बुद्धीओ, बुद्धी (बुद्धयः)

ईकारान्त

नदी

१ नदी (नदी)

नदी, नदी+आ=नदीआ

नदीउ, नदीओ (नद्यः)

२ नदिं (नदीम्)

नदीआ, नदीउ, नदीओ

नदी (नदीः)

३ नदीअ

नदीआ (नद्या)

नदीइ

नदीए

नदीहि (नदीभिः)

नदीहिं

नदीहिँ

४ नदीअ

नदीआ

नदीइ

नदीए (नद्यै)

नदीण (नदीनाम्)

नदीणं

५ नदीअ	
नदीआ (नद्याः)	
नदीइ	
नदीए	
नदित्तो (नदीतः)	नदित्तो (नदीतः)
नदितो "	नदीउ "
नदीओ "	नदीतो "
नदीउ "	नदीओ "
नदीहितो	नदीहितो (नदीभ्यः)
	नदीसुंतो
६ नदीअ	नदीण (नदीनाम्)
नदीआ (नद्याः)	नदीणं
नदीइ	
नदीए	
७ नदीअ	नदीसु (नदीषु)
नदीआ (नद्याम्)	नदीसुं
नदीई	
नदीए	
सं० नदि ! (नदि !)	नदीआ नदीओ (नद्यः)
	नदीउ नदी

उकारांत

धेणु (धेनु)

१ धेणू (धेनुः)

धेणू, धेणूउ

धेणूओ (धेनवः)

२ धेणुं (धेनुम्)

धेणूउ धेणूओ

धेणू (धेनुः)

- ३ धेणूअ
धेणूआ (धेन्वा)
धेणूइ
धेणूए
धेणूण (धेनूनाम्)
धेणूणं
- ४ धेणूअ
धेणूआ
धेणूइ
धेणूए (धेनवे, धन्वै.)
- ५ धेणूअ
धेणूआ (धेन्वाः, धेनोः)
धेणूइ
धेणूए
धेणुत्तो (धेनुतः)
धेणूतो „
धेणूओ „
धेणूउ „
धेणूहितो
धेणुत्तो (धेनुतः)
धेणूतो „
धेणूओ „
धेणूउ „
धेणूहितो (धेनुभ्यः)
धेणूसुतो
- ६ धेणूअ
धेणूआ (धेन्वाः, धेनोः)
धेणूइ
धेणूए
धेणूण (धेनूनाम्)
धेणूणं
- ७ धेणूअ
धेणूआ (धेन्वाम्, धेनौ)
धेणूइ
धेणूए
धेणूसु (धेनुषु)
धेणूसुं
- सं० धेणू, धेणु (धेनो !)...धेणूउ, धेणूओ (धेनवः)
धेणू

ऊकारांत

वहू (वधू)

१ वहू (वधूः)

वहूउ, वहूओ (वध्वः)

वहू

२ वहुं (वधूम्)

वहूउ, वहूओ

वहू (वधूः)

३ वहूअ

वहूहि (वधूभिः)

वहूआ (वध्वा)

वहूहिं

वहूइ

वहूहिं

वहूए

४ वहूअ

वहूण (वधूनाम्)

वहूआ

वहूणं

वहूइ

वहूए (वध्वै)

५ वहूअ

वहूआ (वध्वाः)

वहूइ

वहूए

वहूत्तो (वधूतः)

वहूत्तो (वधूतः)

वहूतो „

वहूतो „

वहूओ „

वहूओ „

वहूउ „

वहूउ „

वहूहितो

वहूहितो (वधूभ्यः)

वहूसुंतो

६ वहूअ

वहूण (वधूनाम्)

वहूआ (वध्वाः)

वहूणं

वहूइ

વહ્નૃપ	
૭ વહ્નૃઅ	વહ્નૃસું
વહ્નૃઆ (વધ્વામ્)	વહ્નૃસું
વહ્નૃઇ	
વહ્નૃપ	

સં૦ વહુ (વધુ !)વહ્નૃઓ, વહ્નૃઉ (વધ્વઃ)
વહ્નૃ

નામનું અંગ અને પ્રત્યયનો અંશ ૫ વન્ને છૂટા પાડીને જ જણાવેલાં છે અને સાથે ૫ ઊપરથી સાધિત થતાં દરેક રૂપો પળ જુદાં જુદાં વતાવેલાં છે.

આકારાંત, ઇકારાંત, ઈકારાંત, ઉકારાંત અને ઊકારાંત-નારીજાતિ-નામોનાં વધાં રૂપો તદ્દન સરખાં છે. જે ફેર છે તે નહિ જેવો છે, ૫થી મૂળ અંગ અને પ્રત્યયોનો વિભાગ-૫ પદ્ધતિ એક જ સ્થળે મૂકી ૫ વધી સાધનિકા સમજાવેલી છે.

દીર્ઘ ઈકારાંત નામોને પ્રથમા અને દ્વિતીયાના બહુ-વચનમાં એક 'આ' પ્રત્યય નવો લાગે છે તથા આકારાંત સિવાય ઉક્ત વધાં નામોને તૃતીયાથી સસમી સુધીના એક વચનમાં પણ 'આ' પ્રત્યય વધારે લાગે છે-આપેલાં રૂપો જ આ ફેરફાર બતાવી આપે છે.

૫ ચારે પ્રકારનાં નામોનાં વધાં રૂપો તદ્દન સરખાં છે છતાં સંસ્કૃત સાથેની સરખામણી બતાવવા અને વિશેષ સ્પષ્ટ કરવા તે દરેકનાં સર્વ રૂપો જણાવેલાં છે તથા ૫ રૂપો દ્વારા ભાષાનાં પ્રચલિત રૂપોની સરખામણીનું પણ ખાન ધાય પમ છે.

૧ 'તો' અને 'મ્' પ્રત્યય સિવાયના વીજા વધા પ્રત્યયો લાગતાં પૂર્વનો સ્વર દીર્ઘ થાય છે: વુદ્ધીઓ, ઘેણૂઓ.

૨ 'મ' પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વનો સ્વર હ્રસ્વ થાય છે:
નદિ. વહું.

૩ જ્યાં મૂળ અંગ જ વાપરવાનું છે ત્યાં તેને દીર્ઘ કરીને
વાપરવાનું છે: વુદ્ધી, ઘેણૂ.

૪ ઇકારાંત ઉકારાંતનું સંવોધનનું એકવચન વિકલ્પે દીર્ઘ
થાય છે: વુદ્ધિ ! વુદ્ધી ! ઘેણુ ! ઘેણૂ.

૫ ઈકારાંત ઝકારાંતનું સંવોધનનું એકવચન હ્રસ્વ થાય
છે: નદિ !. વહુ !

ઉક્ત પ્રત્યયોમાં તૃતીયાથી સત્તમી સુધીના વધા એક-
વચની પ્રત્યયો એક સરખા છે ત્યારે એ જ વિભક્તિઓના વધા
વહુવચની પ્રત્યયો અકારાંત નામની જેવા છે અને પ્રથમા
દ્વિતીયાના વહુવચની પ્રત્યયો ઇકારાંત નરજાતિક નામની
સરખા છે એ ધ્યાનમાં રાખવા જેવું છે.

મિત્ર મિત્ર પ્રાંતોમાં ઉચ્ચારણોની વિવિધતા પ્રચલિત
છે તેથી સંસ્કૃત અને પ્રાકૃત વચ્ચેમાં એક જ વિભક્તિનાં પળ
અનેક રૂપો થવા પામ્યાં છે છતાં એ વચ્ચે ભાષાનાં રૂપોનું
મૌલિક સમાનપણું જતું રહ્યું નથી એ સમજાવવા જેવું છે- એ
સમાનપણું ઉક્ત રૂપો ઊપરથી જ જણાઈ આવે છે:—

૩ ઘેન્વા-ઘેનુવા-ઘેણુઆ- ૪ ઘેન્વૈ-ઘેનુવૈ-ઘેણુપૈ-
નદૈ-નદીયૈ-નદીપ.

શબ્દો

સદ્ધા (શ્રદ્ધા) શ્રદ્ધા
મેદ્ધા (મેધા) મેધા-વુદ્ધિ
પણ્ણા (પ્રજ્ઞા) પ્રજ્ઞા
સણ્ણા (સંજ્ઞા) સંજ્ઞા-સાન-સમજ્ઞ

સંજ્ઞા (સંખ્યા) સંજ્ઞા
વંજ્ઞા (વન્ધ્યા) વંજ-વાંજળી
મુક્ખા (મુમુક્ષા) મુક્ખ
તિસા (તૃષ્ણા) તૃસ-ત્રાલવ

तण्हा (तृष्णा) तृष्णा
 सुण्हा } ^{१०}(स्तुषा) स्तुषा-पुत्रवद्
 ण्हुसा }
 पुच्छा (पृच्छा) प्रश्न-पूछा
 चिंता (चिन्ता) चिंता
 आणा (आज्ञा) आज्ञा-आण
 छुहा (क्षुधा) भूख
 कउहा (ककुभा) दिशा
 निसा (निशा) निशा-रात्री
 दिसा (दिशा) दिशा-दश
 नावा (नौका) नाव
 गउआ (गोका) गाय
 सलाया (शलाका) सली
 मट्टिआ (मृत्तिका) माटी
 मक्खिआ } (मक्षिका) माखी-माछी
 मच्छिआ }
 कलिआ (कलिका) कली
 विज्जुला (विद्युत्) वीजली
 जिम्भा } ^{११}(जिह्वा) जीभ
 जीहा }

अच्छरसा (अप्सरस्) ^{१२}अप्सरा
 आसिसा (आशिष्) आशिष-
 आशीर्वाद
 धूआ (दुहिता) दीकरी
 नणंदा (ननान्द) नणंद
 पिउच्छा } (पितृष्वसा) पितानी
 पिउसिआ } वहेन-फई
 माउसिआ } (मातृष्वसा) माशी-
 माउच्छा } मातानी वहेन
 वाहा (वाहु) वाहु-हाथ-वांय
 माआ (मातृ) माता-जननी
 माअरा } (मातृ) देवी, माता
 मायरा }
 ससा (स्वसृ) स्वसा-वेन
 वाया (वाच्) ^{१३}वाचा-वाणी
 सरिआ } (सरित्) सरिता-
 सरिया } नदी
 पाडिविआ } (प्रतिपदा) पडवो
 पाडिवया } तिथि
 गिरा (गिद्) ^{१४}गिरा-वाणी

१० जुओ टिप्पण ७९. ९१ आदिना 'ह' नो विकल्पे 'भ' थाय छे अने शब्दनी अंदरना 'ह' नो विकल्पे 'ब्भ' थाय छे: जिह्वा जिम्भा, जीहा. विह्लः-विब्भलो, विहलो. ९२ जुओ टिप्पण ७५. ९३ स्त्रीलिङ्गी व्यंजनांत नामना अंत्य व्यंजननो 'या' के 'आ' थाय छे: वाच्-वाया, वाआ. सरित्-सरिया, सरिआ. प्रतिपद्-पाडिवया, पाडिविआ. संपद्-संपया, संपआ. अपवादः विद्युत्-विज्जु के विज्जुला. ९४ स्त्रीलिङ्गी 'र'कारांत नामना अंत्य 'र'नो 'रा' थाय छे: गिद्-गिरा. पुद्-पुरा. धुद्-धुरा.

पुरा (पुर्) पुरी-नगर-नगरी
 संपया } (संपदा) संपदा-
 संपआ } संपत्ति
 चंदिआ } (चन्द्रिका^{९५}) चांदनी,
 चंद्रिआ } चांदी-रूपं
 चंदिमा (चन्द्रिका) चन्द्रमानी
 चांदनी
 रच्छा (रथ्या^{९६}) रथ चाले तेवी
 पहोळी शेरी-शेरी
 जुत्ति (युक्ति) जुक्ति-योजना
 रत्ति (रात्रि) रात
 माइ (मातृ) मा-माइ
 भूमि (भूमि) भूमि-भों
 जुवइ (युवति) युवति
 धूलि (धूलि) धूल
 रइ (रति) प्रेम-राग
 मइ (मति) मति
 दिहि } (धृति) धैर्य
 धिइ }
 सिप्पि (शुक्ति) छीप
 सत्ति (शक्ति) शक्ति
 स्मत्ति (स्मृति) स्मृति-सरत

दित्ति (दीप्ति) दीप्ति-तेज
 पंत्ति (पङ्क्ति) पंक्ति-पंगत-पांत
 शुइ (स्तुति) स्तुति-थोय
 कित्ति (कीर्ति) कीर्ति-कीरत
 सिद्धि (सिद्धि) सिद्धि
 रिद्धि (ऋद्धि) रध-ऋद्धि
 संत्ति (शान्ति) शांति
 कंत्ति (कान्ति) कान्ति
 खंत्ति (क्षान्ति) क्षमा
 कंत्ति (कान्ति) खांत-इच्छा-होंश
 गउ (गो) गाय-गउ
 कच्छु (कच्छु) खाज-खरज
 विज्जु (विद्युत्) वीजळी
 उज्जु (ऋजु) सरळ
 माउ (मातृ) माता
 दहु (दहृ) धाधर-दादर
 चंचु (चञ्चु) चांच
 गाई(गो) गाय
 वावी (वावी) वाव
 कयली (कदली) केल
 नारी (नारी) नारी-नार

९५ 'द्र' मां रहेला 'र' कारनो लोप विकल्पे थाय छे: चन्द्रिका-
 चंदिआ, चंद्रिआ. चन्द्र:-चंद्रो, चंद्रो. ब्रह्म:-ब्रह्मो. ब्रह्मो समुद्र:-समुद्रो,
 समुद्रो. हुम:-हुमो, हुमो. ९६ जुओ टिप्पण ७५.

[यादी: 'अच्छरसा'थी मांडीने 'संपआ' सुधीनां नामो
 मूळ अकारांत नथी, ए ध्यानमां राखवानुं छे.]

રચણી (રજની) રજની-રેણ
 રાઈ (રાત્રી) રાત
 ધાઈ (ધાત્રી) ધાઈ-ધવરાવનારી માતા
 કુમારી (કુમારી) કુંવારી
 તરુણી (તરુણી) તરુણ સ્ત્રી
 સમણી (શ્રમણી) સાધ્વી
 સાહુવી } (સાધ્વી ૧૭) ,,
 સાહુણી }
 તણુવી (તન્વી) પાતલી
 હૃત્થી } (સ્ત્રી) સ્ત્રી-તિરિયા
 થી }
 વહિણી (ભગિની) વહેન

વારાણસી (વારાણસી) વારાણસી-
 વનારસ નગર
 પિચ્છી (પૃથ્વી) ૧૮ પૃથ્વી
 પુહુવી (પૃથ્વી) ,,
 સાડી (શાદી) સાડી
 મિત્તી (મૈત્રી) મિત્રતા-મૈત્રી વૃત્તિ
 અજ્ઞૂ (આર્યા) સાસુ-આડી
 કળેરૂ (કળેરૂ) હાથળી
 કકંધૂ (કર્કંધૂ) વોરડી
 અલાઝુ } (અલાઘૂ) તુંવડી-
 લાઝુ } લઝા
 વહૂ (વધૂ) વહૂ

વાક્યો

તેની જીભ ઊપર અમૃત છે
 અને તારી જીભ ઊપર શ્વેર છે.
 તેની સાસુ મને આશિષ
 આપશે કે ' તારું કલ્યાણ
 થાઓ.'
 ગાય અને હાથળી ફૂલની
 માલાવડે શોભશે.
 કીર્તિ અને કાર્યની સિદ્ધિ
 માટે પ્રયત્ન કરો.

જેને વિવેકની સમજ નથી
 તે પશુ છે.
 મારી આજ્ઞાને પાછી આપો.
 હે બેન ! તારી નળદની
 આંખને સઢી ન અડે તેમ
 તું બેસ
 આજે પડવો છે તેથી બ્રાહ્મણો
 નહિ ભજો.

૧૭ સંયુક્ત 'વી' છેડાવાળા સ્ત્રીલિંગી નામના અંતિમ 'વી'ને વદલે
 'વવી'નો પ્રયોગ પ્રચલિત છે: સાધ્વી-સાહુવી. તન્વી-તણુવી. લધ્વી-લહુવી..
 મૃદ્વી-મઝવી. ગુર્વી-ગુરુવી. પૃથ્વી-પુહુવી. પદ્વી-પહુવી. ૧૮ કોઈ કોઈ
 પ્રયોગમાં 'થ્વ'ને વદલે 'ચ્છ'નો વ્યવહાર ચાલુ છે: પૃથ્વી-પિચ્છી

પુત્ર ભણે તો પંડિત થાય.

[ક્રિયાતિ૦]

આકાશમાં વીજળી હમણાં

જ્યવકશે પમ જોશીપ કહ્યું.

મેઘ વરસે તો ઘાસ થાય .

[ક્રિયાતિ૦]

તારી પુત્રવધૂ મારી બેનના

સુખની પૂછા કરશે.

તું શ્રમણ થા તો હું શ્રમણ

થાઉં [ક્રિયાતિ૦]

કુમાર કુમારીને વરશે અને

સાડી આપશે.

દિશાઓમાં ચારે વાજુ ચાંદની

ફેલાય છે.

યુવતિ સ્ત્રી શ્રમણીની સ્તુતિ

કરે છે.

રાત્રીઓ અને દિવસો જાપા-

ટાવંધ જાય છે.

ભમરો ફૂલની કળીનો રસ

પીશે.

વહૂની સાડી ઊપર ધૂલ પડે છે.

પંડિતો ક્ષમા રાખે.

તેની પુત્રી વાંજળી ન થાઓ.

મારી પુત્રવધૂ અને બેન

પરસ્પર મૈત્રી રાખે છે.

તમે દાન દ્યો તો અમે વિવાહ

કરીય [ક્રિયાતિ૦]

મેઘા અને પ્રજ્ઞા ચંદ્રિકાની

જેમ પ્રકાશે છે.

આ રાજા રાજ્ય તજે તો હું

તેનો પુત્ર રાજા થાઉં.

[ક્રિયાતિ૦]

વનારસ નગરમાં ગંગા નદી

વહે છે અને તેમાં નાવો

ચાલે છે.

ધીર પુરુષો દુઃખને સમયે

પણ શ્રદ્ધાને તજતા નથી

મારી માશીની શેરીમાં તારી

ફઈતું ગોળતું ગાઢું આવ્યું.

મારા અંગરક્ષાની વાંચ અને

મારો હાથ સરખાં નથી.

ઇંદ્રો પાસે અપ્સરાઓ નાચી.

ભૂલ અને તરસ શ્રમણોને

પણ પીડા આપશે.

માણીની પાતળી પાંચ

સુંવાળી છે.

મહાવીરે પૃથ્વીના રાજ્યનો

મોહ છોડ્યો.

દેવી માતાની પાસે ગાયને

લઈ જાઓ અને જીવિત

આપો.

વાવની પાસે કેળો વાવો.

ધોળાં મોતીઓની પંક્તિ

છીપમાં શોમે છે.

अच्छेइ कालो तूरंति राईओ
 वरेहि वरं
 हे धूआ ! जहेव देवस्स
 वट्टिजासि तहेव पइणो
 वट्टिजासि
 कीस पवं सगडं नेहि ?
 खमह जं मप अवरद्धं
 दीवो होंतो तया अंधयारो
 नस्संतो
 रावणो सीतं रक्खंतो तया
 रामो तं रक्खेज्ज
 वीरो बलं कुणंतो तया संगमो
 सुरो तं न पणमेज्जा
 वच्च, देहि से संदेसं मा रुयह
 गच्छह णं तुम्हे देवाणुप्पिया !
 १९ आहारमिच्छे मियमेसणिज्जं
 समणो गिहाइं न कुव्विज्जा
 पंडिओ खंति सेवेज्ज
 मिअं कालेण भक्खप
 तुम्हे गच्छंतो तया अम्हे
 गच्छमाणा

तओ तस्स मा भाहि
 पयं पव मम वरं देहि
 अहं मेत्ति आयरंतो तया
 सव्वे जीवा मप सद्धिमेत्ति
 आयरंता
 पवं होउ
 उट्ठेह, वच्चामो
 अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा
 पडिवंधं करेह
 तहा चेट्टसु जेण मम जुव-
 ईपं सह संजोगो होउ
 लोगं मा मारेह
 पवहणं जुत्तमेव उवणेहि
 संदिसंतु णं देवाणुप्पिया !
 जं अम्हाणं कज्जं
 माउसिआ असच्चं परिहरे
 गिरं
 जेण सिद्धिं संपाउणिज्जासि
 तं उज्जमं कुण

१९ आहारम्+इच्छे-आहारमिच्छे, आहारं इच्छे. मियम्+एसणिज्जं-
 मियमेसणिज्जं, मियं एसणिज्जं जुओ टिप्पण ६५.

પાઠ ૧૭ મો

પ્રેરક ભેદ

પ્રેરક પ્રત્યયો

અ } (અય)

આવ } (આપય)

મૂલ ધાતુને અ, પ, આવ અને આવે પ્રત્યય લગાડવાથી તેનું પ્રેરક અંગ તૈયાર થાય છે: કર્+અ-કાર. કર્+પ-કારે. કર્+આવ-કરાવ. કર્+આવે-કરાવે.

૧ મૂલ ધાતુના ઉપાંત્યમાં રહેલા 'હ' નો પ્રાય: 'પ' અને 'ઉ'નો પ્રાય: 'ઓ' થાય છે: દુહ્+દોહ્. સુસ્-સોસ્. ઘુસ્-ઘોસ્.

૨ ઉપાંત્યમાં ગુરુ અક્ષરવાળા (સ્વરાદિ કે વ્યંજનાદિ) ધાતુ માત્રને ઉક્ત પ્રેરક પ્રત્યયો ઉપરાંત એક 'અવિ' પ્રત્યય પણ વધારે લાગે છે: ચૂસ્+અવિ-ચૂસવિ. ચૂસ્+અ-ચૂસ. ચૂસ્+પ+ચૂસે. ચૂસ્+આવ-ચૂસાવ. ચૂસ્+આવે-ચૂસાવે. દુહ્-દોહ્+અવિ-દોહવિ. દોહ્+અ-દોહ. દોહ્+પ-દોહે. દોહ્+આવ-દોહાવ. દોહ્+આવે-દોહાવે.

૩ 'અ' અને 'પ' પ્રત્યય લાગતાં ધાતુના ઉપાંત્ય 'અ' નો 'આ' થાય છે:— સ્ખમ્+અ-સ્ખામ. સ્ખમ્+પ-સ્ખામે.

૪ એક માત્ર 'ભમ' ધાતુનું પ્રેરક અંગ ભમાડ [ભમ્+આડ] પણ થાય છે: ભમ્+અ-ભામ. ભમ્+પ-ભામે. ભમ્+આવે-ભમાવે. ભમ્+આડ-ભમાડ.

[યાદી:— 'ભમાડ' માં 'આડ' પ્રેરક પ્રત્યય છે. આપણી ગૂજરાતી ભાષામાં ય ઘણાં પ્રેરક ક્રિયાપદો 'આડ' પ્રત્યય:

વાલાં પળ દેલાય છે:— ચાટવું-ચટાડવું. સૂવું-સુવાડવું.
જાગવું-જગાડવું. ડંઘવું-ડંઘાડવું. જીવવું-જિવાડવું. ન્હાવું-
નહવાડવું. ભમવું-ભમાડવું વગેરે]

૫ આર્ષપ્રાકૃતના કોઈ કોઈ પ્રયોગોમાં પ્રેરણાસૂચક 'અવે'
પ્રત્યય પળ લાગેલો જણાય છે અને તે 'અવે' પ્રત્યય લાગતાં
ધાતુના ઉપાંત્ય 'અ'નો 'આ' થયેલો છે:— કર્+અવે=કારવે
(કારાપય)

ધાતુનાં પ્રેરક અંગોના નમૂના

કર—કાર્ , કારે (કારય) કરાવ, કરાવે (કારાપય) કારવે.

હસ—હાસ્ , હાસે (હાસય) હસાવ, હસાવે (હાસાપય)

ખમ્—ખામ્ , ખામે (ક્ષામય) ખમાવ, ખમાવે (ક્ષમાપય)

દરિસ્—દરિસ્ , દરિસે (દર્શય) દરિસાવ, દરિસાવે (દર્શાપય)

ભમ્—ભામ્ , ભામે (ભ્રામય) ભમાવ, ભમાવે (ભ્રમાપય) ભમાવ

દુહ્—દોહ , દોહે (દોહય) દોહાવ, દોહાવે (દોહાપય) દોહવિ

ચૂસ્—ચૂસ્ , ચૂસે (ચૂષય) ચૂસાવ, ચૂસાવે (ચૂષાપય) ચૂસવિ

મુહ્—મોહ , મોહે (મોહય) મોહાવ, મોહાવે (મોહાપય) મોહવિ

ઉક્ત રીતે ધાતુમાત્રનાં પ્રેરક અંગો સાધી લેવાનાં છે
અને તે રીતે સધાયેલાં પ્રેરક અંગોને તે તે કાલના પુરુષ-
બોધક પ્રત્યયો લગાડવાથી તેમનાં દરેક પ્રકારનાં રૂપાખ્યાનો
તૈયાર થાય છે. ૫ રૂપાખ્યાનો સાધવાની વધી પ્રક્રિયા આગલા
પાઠોમાં આવી ગઈ છે છતાં ઉદાહરણરૂપે અહીં એક એક રૂપ
આપવામાં આવે છે:—

પ્રેરક અંગ

રૂપ

વર્તમાનકાલ

એકવ૦

બહુવ૦

આમ—

આમમિ,

આમમો, આમમો

	खामामि	खामिमो,
	खामेमि	खामेमो
खामे—	खामेमि	खामेमो
खमाव—	खमावमि, खमावामि	खमावमो, खमावामो
	खमावेमि	खमाविमो, खमावेमो
खमावे—	खमावेमि	खमावेमो. इत्यादि.

सर्वपुरुष } खामेज्ज, खामेज्जा
 सर्ववचन } खमावेज्ज, खमावेज्जा

भूतकाल

खामसी, खामही, खामहीअ, खामंसु, खामिसु, खामित्थ
 खामेसी, खामेही, खामेहीअ,
 खमावसी, खमावही, खमावहीअ, खमावंसु, खमाविसु, खमावित्थ
 खमावेसी, खमावेही, खमावेहीअ

भविष्यकाल एकव०

खाम— खामिस्सं, खामेस्सं
 खामिस्सामि, खामेस्सामि
 खामिहामि, खामेहामि
 खामिहिमि, खामेहिमि
 खामे—खामेस्सं, खामेस्सामि, खामेहामि, खामेहिमि
 खमाव—खमाविस्सं, खमाविस्सामि, खमाविहामि, खमाविहिमि
 खमावेस्सं खमावेस्सामि, खमावेहामि, खमाविहिमि
 खमावे—खमावेस्सं खमावेस्सामि, खमावेहामि, खमावेहिमि

सर्वपुरुष } खामेज्ज, खामेज्जा
 सर्ववचन } खमावेज्ज, खमावेज्जा

विध्यर्थ-आज्ञार्थ

ખામ—

૫૬૦

ખામસુ, ખામેસુ
 ખામિજસુ, ખામેજસુ
 ખામિજસિ, ખામેજસિ
 ખામિજાસિ, ખામેજાસિ
 ખામિજહિ, ખામેજહિ
 ખામિજાહિ, ખામેજાહિ
 ખામિજે, ખામેજે
 ખામાહિ. ખામહિ, ખામ
 ખામે-ખામેસુ
 ખામેહિ
 ખમાવે-ખમાવેસુ
 ખમાવેહિ

ખમાવ—

ખમાવસુ, ખમાવેસુ
 ખમાવિજસુ, ખમાવેજસુ
 ખમાવિજસિ, ખમાવેજસિ
 ખમાવિજાસિ, ખમાવેજાસિ
 ખમાવિજહિ, ખમાવેજહિ
 ખમાવિજાહિ, ખમાવેજાહિ
 ખમાવિજે ખમાવેજે
 ખમાવાહિ, ખમાવહિ, ખમાવ

સર્વપુરુષ }
 સર્વવચન } ખામેજ્જ, ખામેજ્જા, ખામેજ્જઇ
 ખમાવેજ્જ, ખમાવેજ્જા, ખમાવેજ્જઇ

ક્રિયાતિપત્તિ

ખામ— ખામંતો, ખામેંતો, ખામિંતો
 ખામમાણો, ખામેમાણો.
 ખામે— ખામેંતો, ખામિંતો. ખામેમાણો.
 ખમાવ— ખમાવંતો, ખમાવેંતો, ખમાવિંતો
 ખમાવમાણો, ખમાવેમાણો.
 ખમાવે— ખમાવેંતો, ખમાવિંતો, ખમાવેમાણો

આ પ્રકારે પ્રત્યેક પ્રેરક અંગને વધી જાતના પુરુષ-
 બોધક પ્રત્યયો લગાડી તેમનાં રૂપો સાધી લેવાનાં છે.

પ્રેરક સહ્યમેદ અને વધી જાતનાં પ્રેરક કૃદંતો વનાવવાં
 હોય ત્યારે પણ પ્રેરક અંગને જ તે તે સહ્યમેદી અને
 કૃદંતના પ્રત્યયો જોડી રૂપાલ્યાનો સાધવાનાં છે. સહ્યમેદ
 વગેરેના પ્રત્યયોની સમજ હવે પછીના પાઠોમાં આવનારી છે.

धातु

उच+दंस् (उप+दर्शय) देखाडवुं-
 पासे जइने वतावुं
 आ+सार् (आ+सृ-सार) आमतेम
 अफळावुं-आमतेम लइ जवुं
 अकखोड् (आ+क्षोद्) खोदवुं-
 कापवुं
 उल्लव् (उत्+लप्) बोलवुं
 जाव् (याप) बीतावुं-यापन करवुं
 आभोअ (आ+भोग) ध्यानपूर्वक
 जोवुं
 परिनिव्वा (परि+निर्+वा) शांत
 करवुं-ओलवुं
 अगघ (अर्घ) मूलवुं-मूल्य
 करावुं
 कील (क्रीड) क्रीडा करवी-रमत
 रमवी
 छोल्ल-छोलवुं
 ताव (तापय) तावुं-तपावुं
 झाम-वाळवुं
 किण (क्रीणा) खरीदवुं-वेचातुं
 लेवुं
 आढा (आ+ढ) आदर करवो
 पन्नव् (प्रज्ञापय) जणावुं
 संघ् (सं+ख्या) कहेवुं
 पज्जर (प्र+उत्+चर्-प्रोच्चर)
 कहेवुं

वज्जर (वि+उत्+चर-व्युच्चर) कहेवुं
 चव् (चर्)
 जप् (जल्प)
 पिसुण् (पिशुनय) चाबी करवी
 मुण् (मन्) जाणवुं
 पिज्ज् (पीय) पीवुं
 उंघ्-उंघवुं
 अव्मुत्त (अवभृथ) अवोटवुं-
 आभडवुं-नहावुं
 उट्ठ (उत्+स्था) ऊठवुं
 छाय } (छाद्) छावुं-ढांकवुं
 छाअ }
 मेलव् (मेलय) मेलवुं-मेलवुं-
 एकमेक करवुं
 दक्खव् (दश्) दाखवुं-देखाडवुं-
 कही वतावुं
 पणाम् (प्र+णाम) आपवुं-सेवामां
 रजु करवुं
 ओगाल् (उद्+गार) ओगाळवुं
 आरोव् (आ+रोप) आरोपवुं
 भर् } (स्मर्) स्मरण करवुं
 भल् }
 चय् (शक्) शकवुं
 जीह् (जिही) लाजवुं
 अण्ह् (अश्ना) अशन करवुं-
 जमवुं-खावुं

આઢવ્ (આ+રઘ્) આરંમણું-શરુ
કરવું

ચુકક્ (ચ્યુતક) ચૂકવું-ઘટ થવું

પુલોઅ } (પ્ર+લોક) પ્રલોકવું-જોવું
પુલઅ }

પુલઆઅ (પુલકાય) પુલકિત
થવું-ઉલ્લસવું

વલગ્ગ (વિ+લંઘન) વલગવું-વહવું

પક્ષાલ્ (પ્ર+ક્ષાલ્) પક્ષાલ્લવું-
ધોવું

સિહ્ (સ્ટ્રહ) સ્ટ્રહા કરવી

પઢવ્ (પ્ર+સ્થાપ્) પાઠવું

વિણ્ણવ્ (વિ+ણ્ણ) વીનવવું

અલ્લિવ્-આલવું

ઓમ્વાલ્ (ઉત્+પ્લાવ) પ્લાવિત
કરવું

વગ્ગોલ્ (વિ+ઉદ્+ગાર-વ્યુદ્ગાર)
વાગોલ્લવું

પરિઆલ્ (પરિ+વાર) પરિવૃત
કરવું-વીંટવું

પયલ્લ્ (પ્ર+સર) ફેલવું

નીહર્ (નિદ્+સર) નીહરવું-
નીસરવું

સમાર્ (સમ્+આ+રઘ્) સમારવું

સૂડ્ } (ષૂદ) સૂડવું-નાશ કરવો
સૂર્ }

ગઢ્ (ઘટ) ઘડવું

જમ્મા (જૃમ્મ) વગાસું યાવું

તુવર્ (ત્વર) ત્વરા કરવી

પેચ્છ (પ્ર+ઈક્ષ) જોવું

ચોપ્પડ્-ચોપડવું

અહિલંઘ્ } (અભિ+લપ) અમિલપવું
અહિલંઘ્ } -ઈચ્છા કરવી

ચડ્ (ચદ્ર) ચડવું

નિ+ક્ષાલ્ } (નિ+ક્ષાલ્) નીચા-
નિ+ક્ષાર્ } રહું-ધોવું

વિચ્છલ્ (વિ+ક્ષલ) વીંછલ્લવું-ધોઈ

સ્ત્રીલિંગી સર્વાદિ

‘સવ્વી’ ‘સવ્વા’ ‘તી’ ‘તા’ ‘જી’ ‘જા’ ‘કી’ ‘કા’ ‘ઈમી’
‘ઈમા’ ‘પઈ’ ‘પઆ’ અને ‘અમુ’ વગેરે સ્ત્રીલિંગી સર્વાદિ
શબ્દોના રૂપો ‘માલા’ ‘નદી’ અને ‘ધેણુ’ ની જેવાં યોજી
લેવાનાં છે.

વિશેષતા આ પ્રમાણે છે:

તી, તા } (તત્-તા)
ળી, ણા }

૧	સા (સા)	તીઆ તીહ તીઓ તી તાહ તાઓ તા (તાઃ)
૨	તં (તામ્) ળ	તીઆ તીહ તીઓ તી તાહ તાઓ તા (તાઃ)
૩	તીઅ, તીઆ, તીહ, તીપ તાઅ, તાહ, તાપ (તયા)	તીહિ, તીહિં, તીહિં તાહિ, તાહિં તાહિં (તામિઃ)
૪	} સે અને	સિં
૬		
	તીઅ, તીઆ, તીહ, તીપ તાઅ, તાહ, તાપ	
૭	તાહિં (તસ્યામ્) તીઅ, તીઆ, તીહ, તીપ તાઅ, તાહ, તાપ	તાસુ તાસું (તાસુ)
‘ળી’ અને ‘ળા’ નાં રૂપો પળ ‘તી’ અને ‘તા’ પ્રમાણે સમજાવાનાં છે.		

જી, જા (યત્-યા)

૧	જા (યા)	જીઆ જીહ જીઓ જી
		જાહ જાઓ જા (યાઃ)
૨	જં (યામ્)	” ” ” ”
		” ” ” ”
૪	} જિસ્સા, જીસે, (યસ્યૈ યસ્યાઃ)	જાળ જાળં (યાસામ્) (યાનામ્ ?)
અને		
૬		
	જીઅ, જીઆ, જીહ, જીપ	
	જાઅ, જાહ, જાપ	

७	जाहिं (यस्याम्)	जासु (यासु)
	जीअ, जीआ, जीइ, जीए	जासुं
	जाअ, जाइ, जाए	

की, का (किम्-का)

१	का (का)	कीआ, कीउ, कीओ, की
		काउ, काओ का, (काः)
३	कं (काम्)	" " " "
		" " " (काः)
४ अने ६	{ किस्सा, कीसे कास (कस्यै, कस्याः)	(कासाम्) काण, काणं (कानाम् ?)

कीअ, कीआ, कीइ, कीए
काअ, काइ, काए

७	काहिं (कस्याम्)	
	कीअ, कीआ, कीइ, कीए	कीसु, कीसुं (कासु)
	काअ, काइ, काए (कायाम् ?)	कासु, कासुं

इमा, इमी (इदम्-इमा)

१	इमिआ, इमा, इमी (इयम्)	इमीआ, इमीउ, इमीओ इमी
		इमाउ, इमाओ, इमा (इमाः)
३	इमीअ इमीआ, इमीइ, इमीए	इमीहि, इमीहिं, इमीहिँ
	इमाअ, इमाइ इमाए (इमया ? अनया)	इमाहि, इमाहिं इमाहिँ (इमाभिः ?)
		आहि आहिं आहिँ (आभिः)

૪ } સે, સિં (આસામ્)
 અને { હમીઅ, હમીઆ, હમીઈ, હમીપ હમીળ, હમીળ
 ૬ { હમાઅ, હમાઈ, હમાપ હમાળ, હમાળ
 (અસ્યૈ હમાયૈ ?) (હમાનામ્ ?)

પઆ, પઈ (પતત્-પતા)

૧ પસા, પસ, ઇળં, ઇળમો પઈઆ, પઈઉ, પઈઓ, પઈ
 (પષા) પઆઉ, પઆઓ, પઆ(પતાઃ)

૪ } સે સિં (પતાસામ્)
 અને { પઈઅ, પઈઆ, પઈઈ, પઈપ પઇળ, પઈળ
 ૬ { પઆઅ, પઆઈ, પઆપ પઆળ, પઆળ
 (પતસ્યૈ પતસ્યાઃ પતાયૈ ?) (પતાનામ્ ?)

[યાદીઃ ઉક્ત રૂપોમાં ઈકારાંત અને આકારાંત અંગનાં
 વધાં રૂપો નથી આપેલાં પણ તે વધાંય સમગ્રી લેવાનાં છે]

અમુ (અદસ)

૧ અહ, અમૂ અમૂઉ, અમૂઓ, અમૂ
 (અમૂઃ)

વાકીનાં ' ઘેણુ ' વત્

૧૦૦ કેટલાક શબ્દો અતિપ્રાચીન હોવાને લીધે તેમની વ્યુત્પત્તિ
 કઠ્ઠી શક્તી નથી અથવા વ્યુત્પત્તિ કઠ્ઠાતાં છતાં ય જેમનો કવિસાહિત્યમાં
 વિશેષ પ્રચાર નથી, એવા શબ્દોને દેશી શબ્દો કે દેશ્ય શબ્દો કહેવામાં
 આવે છે. હવે પછીના પાઠોમાં એવાં પણ કેટલાક શબ્દો આપવામાં
 આવ્યા છે. આ શબ્દોને જ દેશ્યપ્રાકૃત તરીકે ગણવામાં આવે છે. આચાર્ય
 હેમચંદ્રે પોતાના દેશીશબ્દસંગ્રહમાં એવા અતિપ્રાચીન શબ્દોનો સારો એવો
 સંગ્રહ આપેલો છે.

केटलाक

देश्य शब्दो [नरजाति]

अगघाड - अघेडानुं झाड
 अहेल्ल } अल्लाह-ईश्वर
 अहिल्ल }
 अग्गिअ (आग्नि) आगियो
 आमोडो - अंबोडो
 उड्ड (उड्ड) ओड जातना लोक
 उडिद - अडद
 ओहरिस (अवर्ष) ओरसियो
 कच्छर - कचरो
 ककिंड - ककीडो
 कडइअ - कडीओ-घर चणनार
 क्राहार (क+हार) कहार-पाणी भरनार
 कुक्कुस - कुशका
 कोत्थल - कोथलो, कोठलो
 कोइल - कोयल
 कोलिअ (कौलिक) करोळिओ
 खट्टिक (घातक) खाटकी
 खोसलअ - खोखळदंतो
 खोड - खोडो-लंगडो
 खोल (खर) खोलकुं-गघेडानुं बच्चुं
 गढ - गढ
 चास - चास-खेतरमां चास करवा ते
 चिच्च? }
 चिच्च } - चीवो
 छइल्ल (छेक) चतुर-छेल
 छंट - छंटो-छांट

छेअ - छेडो
 जवरअ - जुवारा
 झंखर - झांखरं-सुकुं झाड
 टप्परअ - टापरों-खराव कानवाळो
 टार - टारडो
 टुंट - टुंठो
 डव्व } डवुं-डावो हाथ
 डाव }
 डोल - डोलो-आंखनो डोलो
 डुब - डोम-चांडाल
 डुघ - डुंघो-होको
 डुंगर - डुंगरो
 डोअ - डोयो-पाणी काढवानो डोयो
 णक्क - नाक
 दवर - दोरो
 पण्हअ (प्रलव) पानो-पोतानुं वालक
 जोइने माताने पानो आवे ते
 परियट्ट - परीट-धोवी
 पंडरंग (पाण्डुराज) पांडुरंग-महादव
 पिणाअ - पराणे
 पेडइअ - फडियो-दाणानो वेपारी
 बप्प - वाप
 बइल्ल - बेल-बळद
 बोकड - बोकडो
 मक्कड - मक्कबी-करोळीयो
 मुब्भ }
 मोब्भ } मोभ

રખ્ખ - રાખડો
 રવઅ - રવાયો
 રોલ - રોલો-કલહ
 વડુ - વડો

વપ્પીઅ } વપૈયો
 વપ્પીહ }
 વહોલો - પાણીનો વહેલો
 વોજ્ઞઅ - વોજો

સામાન્ય શબ્દો [નરજાતિ]

ઁઁઁઁ (ઁઁઁઁ^{૧૦૧}) ઁઁઁઁ-તરવાર
 ઁઁઁઁ (ઁઁઁઁ) ઁઁઁઁ-ઁઁઁઁ
 રઁઁઁ (રઁઁઁ^{૧૦૨}) રાઁઁ-ઁઁઁઁની
 કે ઁઁઁઁની રાઁઁ

મુઁઁઁ } (મુઁઁઁ^{૧૦૩}) મુઁઁઁ
 મિઁઁઁ }
 વિઁઁઁ (વિઁઁઁ) વિઁઁઁ

મિઁઁ (મુઁઁ) મુઁઁ-મમરો
 સિઁઁઁઁ (શુઁઁઁઁ) શુઁઁઁઁ-શણઁઁઁઁ
 નિવ (નુપ) નુપ-રાજા
 ઁઁઁઁઁ } (ઁઁઁઁ) ઁઁઁઁઁ-મમરો
 ઁઁઁઁઁ } અથવા ઁઁઁઁ
 સઁઁઁ (ઁઁઁઁ) ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁઁઁ
 ઁઁઁ

૧૦૧ સંયુક્ત વ્યંજનમાં પૂર્વવર્તી ઁઁઁ, ગ, ઁ, ઁ, ત, ઁ, પ, શ, ષ અને સ નો પ્રાયઃ લોપ થઈ જાય છે અને લોપ થતાં વાકી રહેલો અનાદિભૂત વ્યંજન વેવઁઁઁઁ છેઃ—મુઁઁઁ-મુઁઁઁ-મુઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. મુઁઁઁઁ-મુઁઁઁઁ-મુઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ.

૧૦૨ સંયુક્ત વ્યંજનમાં પરવર્તી મ, ન અને ય નો પ્રાયઃ લોપ થઈ જાય છે અને લોપ થતાં વાકી રહેલો અનાદિભૂત વ્યંજન વેવઁઁઁઁ છેઃ—સઁઁઁ-સઁઁ. રઁઁઁઁ-રઁઁઁ-રઁઁઁઁ. નઁઁઁ-નઁઁઁ-નઁઁઁ. લઁઁઁ-લઁઁઁ-લઁઁઁ. કુઁઁઁઁ-કુઁઁઁઁ. વ્યાઁઁઁ-વાઁઁઁ.

૧૦૩ કેટલાક શબ્દોમાં આવેલા આદિભૂત 'ઁઁ' નો 'ઈ' થાય છે અને 'ઁ' પળ થાય છેઃ—ઁઁઁઁ-ઈઁઁઁ. ઁઁઁઁ-ઈઁઁઁ. નુપ-નિવ. શુઁઁઁઁઁ-સિઁઁઁઁ. મુઁઁઁઁઁ-મિઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. ઁઁઁઁઁ-ઁઁઁઁઁ. પિઁઁઁ-પિઁઁઁ. પ્રવૃઁઁઁઁ-પઁઁઁઁઁ. મુઁઁઁઁઁ-મુઁઁઁઁઁ વગેરે.

इसि (ऋषि) रुषि
 तव (स्तव) स्तव-स्तुति
 नेह (स्नेह) स्नेह-नेह
 सर (स्मर) कामदेव
 पाउस (प्रावृष्) पाउस-प्रावस-
 वरसादनी ऋतु
 वृत्तंत (वृत्तान्त) वृत्तांत-समाचार

ननुअ } (नप्तृक) नाती-पौत्र
 नत्तिअ }
 वुड्ड (वृद्ध) वृद्धो-घरडो
 जामाउअ (जामातृक) जमाइ
 मग्गु (मद्गु) एक प्रकारनी माल्ली
 कंद (स्कन्द) स्कन्द-गणपति
 हरिअंद (हरिश्चन्द्र) हरिचंद राजा

[नान्यतरजाति]

दुद्ध (दुग्ध) दूध
 सित्थ (सिक्थ) सीथ
 आमलय (आमलक) आमळुं-
 आंबळुं
 विवय (किम्बक) विव-प्रतिविव-
 बीवुं

कुंडलय (कुण्डलक) कुंडल-कुंडाळुं
 उप्पल (उत्पल) उत्पल-कमल
 मसाण (श्मशान) मसाण
 अहिन्नाण (अभिज्ञान) एंधाण
 चम्म (चर्मन्) चाम-चामडुं
 पुट्टय (पृष्ठक) पूठुं

[नारीजाति]

गोट्टी (गोष्ठी) गोठ-गोठडी
 विट्टी } (विष्टि) वेठ
 वेट्टि }
 घत्ती (धात्री) धात्री
 किवा (कृपा) कृपा
 घिणा (घृणा) घिण-घृणा
 सामा (श्यामा) युवति-स्त्री

गोरी (गौरी) गौरी-पार्वती,
 गौरी स्त्री
 रेखा }
 रेहा } (रेखा) रेखा-लीह-लीटो
 लेहा }
 किया (क्रिया) क्रिया-विधि-विधान
 किसरा (कसर) खीचडी
 समिद्धि (समृद्धि) समृद्धि

[विशेषण]

मुत्त (मुक्त) मुक्त-छूट
 सत्त (शक्त) शक्तिमान्

भुत्त (भुक्त) भुक्त-भोगवेळुं
 नग्ग (नम्र) नागो

સત્ત (સક્ત) ધાસક્ત
કિલિન્ન (ક્લૃન્ન^{૧૦૪}) ગીલ્લ-મીલ્લ-
મીંજાયેલું
કિલિત્ત (ક્લૃત્ત) ક્લૃત્ત
નિચ્ચલ (નિશ્ચલ) નિશ્ચલ

નિદ્દુર (નિષ્ઠુર) નઠોર
છટ્ટ (ષટ્ટ) છટ્ટું
ગુત્ત (ગુપ્ત) ગોપવેલું-સુરક્ષિત-ગુપ્ત
સુત્ત (સુપ્ત) સૂતેલું
મુદ્ધ (મુગ્ધ) મુગ્ધ

પાઠ ૧૮ મો

ભાવે પ્રયોગ અને કર્મણિ પ્રયોગ

પ્રત્યયો

$\left. \begin{array}{l} \text{ईअ} \\ \text{ईय} \\ \text{इज्ज} \end{array} \right\} \quad (य)$

કોઈ પળ ધાતુનું ભાવપ્રધાન કે કર્મપ્રધાન અંગ બનાવવું હોય ત્યારે તેને ઈઅ, ઈય અથવા ઇજ્જ-પ ત્રણમાંથી ગમે તે એક પ્રત્યય લગાડવાનો છે.

પ ત્રણે પ્રત્યયો ફક્ત વર્તમાનકાલ, વિધ્યર્થ, આજ્ઞાર્થ કે હ્યસ્તનભૂતકાલમાં જ વાપરી શકાય છે. તેથી ભવિષ્ય-કાલ, ક્રિયાતિપત્તિ વગેરે અર્થમાં ભાવેપ્રયોગ અને કર્મણિ-પ્રયોગ, કર્તરિપ્રયોગની જેમ સમજાવાનો છે.

ભાવ પડલે ક્રિયા. જે પ્રયોગ મુખ્યપણે ક્રિયાને જ બતાવે તે ભાવેપ્રયોગ.

અકર્મક ધાતુઓનો ભાવેપ્રયોગ થાય છે. ગૂજરાતી વ્યાકરણમાં રોવું, જણવું, સૂવું, ડુંગવું, લાજવું વગેરે ધાતુઓ જ

૧૦૪ લૂ ને વડલે 'હિલિ' નો પ્રયોગ થાય કે:—ક્લૃન્ન-કિલિન્ન. ક્લૃત્ત-કિલિત્ત.

અકર્મક તરીકે પ્રસિદ્ધ છે. ત્યારે અહીં તો જે ધાતુઓ સકર્મક હોય છતાં પ્રયોગમાં જેમનું કર્મ ન કહેવાયું હોય-અધ્યા-હારમાં હોય-તેઓ પણ અકર્મક ગણાય છે. તેથી જ खाबुं, पीबुं, जोबुं, घडबुं, करबुं વગેરે સકર્મક ધાતુઓ પણ તેમના કર્મની અવિવક્ષાની અપેક્ષાપ અકર્મક તરીકે લેવાય છે. એ વસ્તુ પ્રકારના અકર્મક ધાતુઓનો ભાવેપ્રયોગ થાય છે.

કર્તા, ક્રિયા દ્વારા જેને વિશેષપણે ઇચ્છે તે કર્મ-નાની મોટી વધી ક્રિયાઓનું ફલ. જે પ્રયોગ મુખ્યપણે કર્મને જ સૂચિત કરે તે કર્મણિપ્રયોગ.

ભાવે અને કર્મણિપ્રયોગનાં અંગો

ભાવસૂચક અંગો

बीह्-बीहीअ, बीहिज्. उंघ-उंघीअ, उंघिज्. कह्-कहीअ, कहिज्. खा-खाईअ, खाइज्. लज्-लजीअ, लजिज्. बुड्-बुड़ीअ, बुड्ठिज्. बोल्ल्-बोलीअ, बोल्लिज्. हो-होईअ, होइज्.

કર્મસૂચક અંગો

पा-पाईअ, पाइज्. ला-लाईअ, लाइज्. दा-दाईअ, दाइज्. झा-झाईअ, झाइज्. पढ्-पढीय, पढिज्. कड्-कड़ीअ, कड्डिज्. घड्-घडीय, घडिज्. खा-खाईय, खाइज्. कह्-कहीय, कहिज्. बोल्ल-बोलीय, बोल्लिज्.

એ રીતે ધાતુમાત્રનાં ભાવવાચી અને કર્મવાચી અંગો બનાવી લેવાનાં છે અને તૈયાર થયેલાં અંગને તે તે કાલના પુરુષબોધક પ્રત્યયો લગાડી તેમનાં રૂપો સાધી લેવાનાં છે:

વર્તમાનકાલ

ભાવપ્રધાન

बीहीअइ, बीहिज्अइ (भीयते)

बीह्+ईअ+इ-बीही-अइ,- एइ-अए,-एए,

बीइ+इ+ज्अइ-बीहि-ज्अइ,- ज्जेइ,- ज्जए,- ज्जेए

सर्वपुरुष { वीहीपज्ज, वीहीपज्जा
सर्ववचन { वीहिज्जेज्ज, वीहिज्जेज्जा

भावप्रधान प्रयोगोमां भाव-क्रिया-ज मुख्य होय छे-
प्रथम के द्वितीय पुरुष पमां संभवतो नथी तेम बे त्रण वा
तेथी अधिक संख्या पण संभवी शकती नथी माटे ते द्वारा
ते ते पुरुषोनुं वा एकथी अधिक संख्यानुं सूचन थइ शकतुं
नथी. साधारण रीते भावेप्रयोग, त्रीजा पुरुषना एकवचन-
द्वारा व्यवहारमां आवे छे.

कर्मप्रधान

भणीयइ, भणिज्जइ गंधो (भण्यते ग्रन्थः) ग्रंथ भणाय छे.

भण्+ईअ+इ-भणी-अइ,-एइ,-अए, एए

भण्+इज्ज+इ-भणि-ज्जइ,-ज्जेइ, ज्ञए, ज्ञेए

भणीयंति गंधा (भण्यन्ते ग्रन्थाः) ग्रंथो भणाय छे.

भणिज्जंति

भण्+ईय+न्ति-भणी-यंति,-येंति,-यंते,-येंते,-यइरे,-येइरे

भण्+इज्ज+न्ति-भणि-ज्जंति,ज्जेति,-ज्जंते,-ज्जेते,जइरे,ज्जेइरे

सर्वपुरुष { भणीपज्ज, भणीपज्जा

सर्ववचन { भणिज्जेज्ज, भणिज्जेज्जा

पुच्छीयसि तुमं (पृच्छयसे त्वम्) तुं पूछाय छे.

पुच्छिज्जसि

पुच्छ्+ईय+सि-पुच्छी-यसि,-येसि,-यसे,-येसे

पुच्छ्+इज्ज+सि-पुच्छि-ज्जसि, ज्ञेसि,-ज्जसे, ज्ञेसे

पुच्छीयामि अहं (पृच्छये अहम्)-हुं पूछाउं छुं.

पुच्छिज्जामि

पुच्छ्+ईय+मि-पुच्छी-यमि,-यामि,-येमि

पुच्छ्+इज्ज+मि-पुच्छि-ज्जमि-ज्जामि,-ज्जेमि

सर्वपुरुष { पुच्छीयेज्ज, पुच्छीयेज्जा
 सर्ववचन { पुच्छिज्जेज्ज, पुच्छिज्जेज्जा

विध्यर्थ-आज्ञार्थ

पुच्छी-यउ, -येउ, पुच्छि-ज्जउ, ज्जेउ

पुच्छी-यंतु, -येंतु, पुच्छि-ज्जंतु, -ज्जेंतु

सर्वपुरुष { पुच्छीयेज्ज, पुच्छीयेज्जा
 सर्ववचन { पुच्छिज्जेज्ज, पुच्छिज्जेज्जा
 पुच्छीयेज्जइ, पुच्छिज्जेज्जइ

भूतकाल

भणीअसी, भणीअही, भणीअहीअ

भणीयइत्था, भणीयइत्थ, भणीइंसु, भणीअंसु

भणिज्जसी, भणिज्जही, भणिज्जहीअ

भणिज्जइत्था, भणिज्जइत्थ, भणिज्जिसु, भणिज्जंसु

अद्यतन भूतकाल

भणीअ, भणित्था, भणित्थ, भणिसु

भविष्यकाल

भणिहिइ, भणिहिप्प, वगेरे बधां कर्तरि प्रमाणे

[जुओ पाठ १२ मो]

क्रियातिपत्ति

भणंतो, भणमाणो, भणेज्ज, भणेज्जा

प्रेरक भावेप्रयोग अने कर्मणिप्रयोग

धातुसुं प्रेरक भावप्रयोगी के कर्मणिप्रयोगी रूप करवुं
 होय त्यारे मूल धातुने प्रेरणासूचक एक मात्र 'आवि' प्रत्यय

લંગાડવો અને 'આવિ' પ્રત્યય લાગેલા તે તૈયાર થયેલ અંગને
ભાવે અને કર્મણિ પ્રયોગના સૂચક ઉક્ત ેઅ, ેય અથવા
ઇજ્ઞ પ્રત્યય પૂર્વોક્ત સાધનિકાને અનુસારે લંગાડવા.

૨ અથવા પ્રેરણાસૂચક કોઈ પળ પ્રત્યય ન લંગાડી
માત્ર મૂળ ધાતુના ઉપાન્ત્ય 'અ' નો 'આ' કરવો અને પ 'આ'
વાળા અંગને ઉક્ત ેઅ, ેય કે ઇજ્ઞ પ્રત્યય પૂર્વ પ્રમાણે
લંગાડવા, પ રીતે પળ પ્રેરક ભાવેપ્રયોગનાં અને પ્રેરક કર્મ-
ણિપ્રયોગનાં રૂપો વનાવી શકાય છે.

[યાદી: આ સિવાય વીજી કોઈ રીતે પ્રેરક ભાવેપ્રયોગ
કે પ્રેરક કર્મણિપ્રયોગનાં અંગો વની શકતાં નથી.]

અંગ—

અંગના રૂપાખ્યાન—

કરાવીઅઈ (કારાપ્યતે)

કર્+આવિ-કરાવિ+ૈઅ-કરાવીઅ—કરાવી-અઈ,-અપ,-અસિ,
અસે इत्यादि

કર્-કાર+ૈઅ-કારીઅ—કારી-અઈ,-અપ (કાર્યતે)

કારી-અસિ, કારી-અસે (કાર્યસે)

કર્+આવિ-કરાવિ-ઇજ્ઞ-કરાવિજ્ઞ—કરાવિ-ઝજઈ,-ઝજપ
(કારાપ્યતે)

કર્-કાર-ઇજ્ઞ-કારિજ્ઞ-કારિ-ઝજઈ,-ઝજપ, (કાર્યતે)

કાર-ઇજ્ઞ-કારિજ્ઞ—કારિ-ઝજસિ, ઝજસે (કાર્યસે)

પ રીતે ધાતુ માત્રનાં પ્રેરકભાવે અને પ્રેરકકર્મણિનાં અંગો
તૈયાર કરી સર્વકાલનાં રૂપો ઉક્ત સાધનિકા પ્રમાણે સાધી
જવાં જોઈપ.

ભવિષ્યકાલ

કરાવિહિઈ, કરાવિહિપ કરાવિસ્સતે (કારાપયિષ્યતે)

[જુઓ પાઠ ૧૨ મો]

કરાવિહિસિ, કરાવિહિસે (કારાપયિષ્યસે)

कराविस्सामि, कराविहामि, कराविस्सं (कारापयिष्ये)
 कारिस्सते, कारिहिप (कारयिष्यते) इत्यादि

केटलांक अनियमित अंगो अने तेनां उदाहरणरूप
 रूपाख्यान

मूल धातु—भा०क०नुं अंग— रूपाख्यान—
 दरिस्— १०५ दीस्— दीसइ (दृश्यते) दीसउ, दीससी
 दीसिज्जइ, दीसिज्जउ
 बच्—बुच्च-बुच्चइ (उच्यते) बुच्चउ, बुच्चसी. बुच्चिज्जइ, बुच्चिज्जउ
 चिण्— } १०६ चिच्च-चिच्चइ (चीयते) प्रे०चिच्चाविइ, चिच्चाविहिइ
 चिम्म-चिम्मइ प्रे०चिम्माविइ, चिम्माविहिइ
 हण्—हम्म-हम्मइ (हन्यते) हम्माविइ, हम्माविहिइ
 खण्—खम्म-खम्मप (खन्यते) खम्माविइ, खम्माविहिइ
 दुह्—दुब्भ-दुब्भते (दुह्यते) दुब्भाविइ, दुब्भाविहिइ
 लिह्—लिब्भ-लिब्भप (लिह्यते) लिब्भाविइ, लिब्भाविहिइ
 वह्—वुब्भ-वुब्भप (उह्यते) वुब्भाविइ, वुब्भाविहिइ
 रुम्—रुब्भ-रुब्भप (रुध्यते) रुब्भाविइ, रुब्भाविहिइ
 डह्—डज्झ-डज्झप (दह्यते) डज्झाविइ, डज्झाविहिइ
 बध्—वज्झ-वज्झप (वध्यते) वज्झाविइ, वज्झाविहिइ
 सं+रुध्—संरुज्झ-संरुज्झप (संरुध्यते) संरुज्झाविइ, संरुज्झाविहिइ
 अणु+रुध्—अणुरुज्झ-अणुरुज्झप (अनुरुध्यते) अणुरुज्झाविइ,
 अणुरुज्झाविहिइ
 उव+रुध्—उवरुज्झ-उवरुज्झप (उपरुध्यते) उवरुज्झाविइ,
 उवरुज्झाविहिइ

१०५ दीस अने बुच्च-आ बे अंगो मात्र वर्तमान, विध्यर्थ, आज्ञार्थ
 अने ह्यस्तनभूतमां ज वपराय छे. १०६ 'चिच्च' थी मांडीने 'पुब्' सुधीनां अंगो सहायमेद सिवाय क्यांय वपराता नथी.

सुण्—सुव्व—सुव्वते (श्रूयते) सुव्वाविइ, सुव्वाविहिइ
 हुण्—हुव्व—हुव्वते (ह्रूयते) हुव्वाविइ, हुव्वाविहिइ
 थुण्—थुव्व—थुव्वते (स्तूयते) थुव्वाविइ, थुव्वाविहिइ
 लुण्—लुव्व—लुव्वते (लूयते) लुव्वाविइ, लुव्वाविहिइ
 धुण्—धुव्व—धुव्वते (धूयते) धुव्वाविइ, धुव्वाविहिइ
 पुण्—पुव्व—पुव्वते (पूयते) पुव्वाविइ, पुव्वाविहिइ

केटलाक देश्य शब्दो [नारीजाति]

अम्मा (अम्मा) मा—अम्मा
 अआलि—एली—अकाले वादळां थवां
 अलिया (अलिका) सखी
 अवाळुया—अवाळु—दांतना पेढा
 राडी (राटि) राड
 उंबी—पाकेला घउंनी हुंडी
 उत्थला—उथलो—उथळवुं—उथली

जवुं

उत्थलपत्थला—उथलपाथल

उत्तरिविडी—उतरेड—वासणनी मांड

ओप्पा—ओप

ओज्झरी—होजरी

ओसरिआ—ओशरी

ओसा—ओस

कत्ता—कत्ता—पासा—जुगारनी आंधळी
कोडी

कट्टारी—कटार

कुक्खी (कुक्षि) कूख

कुहिणी (कफोणि) कोणी

खड्डा (गतां) खाड—खाडो

खली—खोल

खणुसा—खणस—इच्छा

खडकी—खडकी

गड्डी (गन्त्री) गाडी

गंडीरी—गंडेरी—शेरडीनी कातळीओ

गडयडी—गडगडाट

गायरी—गागर

गोली—गोळी

चोटी—चोटली

चवेडी—चपटी वगाडवी

चिरिहिटी— } चणोठी
चिणोटी

छल्ली—छाल

छवडी—चामडी

छासी—छाश

छेंडी—छींडी

जाडी—झाडी

जोवारी—जूवार—जार

झडी—वरसादनी झडी

झंटी—झटियां—माथाना वाल

झोलिका-झोली
 डाली-डाल-शाखा
 ढंकणी-ढांकणी
 ढेंका-ढिंकवो
 णत्था-नाकनी नथ, वळदनी नाथ
 णहरी-नेरणी
 णिदिणी-नींदवुं-नकासुं घास कापवुं
 णीसणिआ-नीसरणी
 दअरी-दारु
 पड्डी-पाडी
 परडा-परडकुं
 पड्डुआ-पाडु
 पक्खरा-पाखर-हाथी घोडानो सामान
 पारिहट्टी-(परेष्टु) पारेठ-बहु
 वखतथी वीआयेली गाय के भेंश
 पूणी-पूणी
 फग्गू-फाग
 फोंफा } फुंफाडो
 फुंफा }

वव्वरी-वावरी-माथानी वावरी-
 विग्गाइ-वगाय
 वोहारी-बुहारी-सावरणी
 भाउज्जा-भातृजाया-भोजाई
 भुक्खा-(बुभुक्षा) भूख
 मम्मी } (मामकी) मामी
 मामी }
 रल्ला-राल
 वट्टा-(वर्त्म) वाट-रस्तो
 वाडिया-(वाटिका) वाडी
 वाडी-वाड
 सुहेल्ली (सुखकेली) सहेल
 सिंदु-छिंदरी
 सुंघिय (सुघ्रात) सुंघेळ
 हुड्डा-होड-सरत
 हत्थोडी-हाथनुं हथीआर-हथोडी
 वियाउआ (विपादिका) वीया-
 पगनी वीया फाटवी ते-

सामान्य शब्दो [नरजाति]

कैवट्ट (कैवर्त)^{१०८} कैवर्त-केवट-
 होडी हांकनार
 जट्ट (जर्त) जाट जातनो माणस
 धुत्त (धूर्त) धूर्त धूतारो

१०८ 'र्त' ने बदले 'ट्ट' नो प्रयोग थाय छे:—कैवर्त-कैवट्ट. वर्ती-
 वट्टी. वार्ता-वट्टा, वत्ता. नर्तकी-नट्टई. वर्त्म-वट्ट. वर्तुल-वट्टुल.
 [यादी:-केटलाक शब्दोमां 'र्त' नो 'त्त' पण थाय छे:—धूर्त-धुत्त. मुहूर्त-
 मुहुत्त. कर्तरी-कत्तरी. कीर्ति-कित्ति. मूर्त-मुत्त. मूर्ति-मुत्ति. कार्तिक-
 कत्तिअ. प्रवर्तक-प्रवत्तय वगैरे]

મુહૂત્ત (મુહૂર્ત) મુહરત
 સંવત્તઅ (સંવર્તક) સંવર્તક વાયુ
 સચ્હ (સહ્ય)^{૧૦૯} સહ્ય નામનો
 પહાહ, સહી શકાય તે
 ગુચ્હ (ગુહ્ય) ગુહ્યક-યક્ષ, ગુહ્ય-ગૂહ
 કલાવ (કલાપ)^{૧૧૦} કહપલો-સમૂહ
 સાવ (શાપ) શ્રાપ
 સવહ (શપથ) શપથ-સોગન
 પલ્હાઅ (પ્રહાદ)^{૧૧૧} પ્રહાદ કુમાર
 આલ્હાઅ (આહાદ) આહાદ-આનંદ
 પજ્જ (પ્રાજ્ઞ)^{૧૧૨} પ્રાજ્ઞ-ઢાહ્યો

સવ્યજ્જ (સર્વજ્ઞ)-સર્વજ્ઞ+વધું
 જાળનાર
 દેવજ્જ (દૈવજ્ઞ) દૈવને જાળનાર-
 જોશી
 કિલેસ (ક્લેશ)^{૧૧૩} કલેશ
 પિલોસ (પ્લોષ) દાહ
 સિલોઅ } (શ્લોક) શ્લોક, કીર્તિ
 સિલોગ }
 સિલિમ્હ (શ્લેષ્મન્) શ્લેષ્મા
 કાસવ (કાશ્યપ) કાશ્યપ ગોત્રનો
 ઋષિ, ઋષભદેવ
 કવિલ (કપિલ) કપિલ ઋષિ

૧૦૯ 'હ્ય' ને વદલે 'ચ્હ' નો પ્રયોગ થાય છે:-સહ્ય-સચ્હ. ગુહ્ય-ગુચ્હ.
 ૧૧૦ અસંયુક્ત 'પ' જ્યારે અવર્ણ [અ કે આ] થી પછી આવેલો હોય
 ત્યારે તેનો 'વ' જ થાય છે:-કલાપ-કલાવ, કાશ્યપ-કાસવ. શાપ-સાવ.
 શપથ-સવહ. ૧૧૧ 'હ્' ને વદલે 'લ્હ' વપરાય છે:-આહાદ-આલ્હાદ.
 ૧૧૨ આદિભૂત 'જ્ઞ' નો 'જ' અને અનાદિભૂત 'જ્ઞ' નો 'જ્ઞ' પણ થાય
 છે:-પ્રજ્ઞ-પજ્જ, પણ્ણ. સર્વજ્ઞ-સવ્યજ્જ, સવ્ણ્ણ.

૧૧૩ સંયુક્ત 'લ્' ને વદલે 'હ્લ્' નો પ્રયોગ થાય છે:-

કલેશ-[ક્+હ્+એશ]-ક્+હ્લ્+એસ-કિલેસ.

પ્લોષ-[પ્+હ્+ઓષ]-પ્+હ્લ્+ઓસ-પિલોસ.

શ્લોક-[શ્+હ્+ઓક]-શ્+હ્લ્+ઓઅ-સિલોઅ.

પાઠ ૧૧ મો

વ્યંજનાંત શબ્દો

પ્રાકૃતમાં રૂપાખ્યાનને પ્રસંગે કોઈ શબ્દ, વ્યંજનાંત સંભવી શકતો નથી, યથી પનાં વધાં રૂપો પૂર્વોક્ત સ્વરાંત શબ્દની પેઠે સમજાવાનાં છે.

શરત્ અને મિષક્ વગેરે શબ્દોના અંત્ય વ્યંજનનો 'અ' થાય છે: શરત્-સરઅ-સરઓ, સરઅં, સરપણ વગેરે.

મિષક્-મિસઅ-મિસઓ, મિસઅં, મિસપણ વગેરે.

'અત્' અને 'અન્' છેડાવાળાં નામોનાં રૂપોમાં જે વિશેષતા છે તે આ પ્રમાણે છે:

નામને છેડે આવેલા 'અત્' પ્રત્યયને સ્થાને 'અંત' નો વ્યવહાર થાય છે:

અત્—ભવત્-ભવંત

મત્—ભગવત્-ભગવંત

ગચ્છત્-ગચ્છંત

ગુણવત્-ગુણવંત

નયત્-નયંત, નૈત

ધનવત્-ધનવંત

ગમિષ્યત્-ગમિસ્સંત

જ્ઞાનવત્-}નાણવંત
 }નાણવંત

ભવિષ્યત્-ભવિસ્સંત

નીતિમત્-}નીઈવંત
 }નીઈવંત

'અંત' છેડાવાળાં પ વધાં નામોનાં રૂપો અકારાંત નામની જેવાં સમજાવાનાં છે:—

ભગવંતો, ભગવંતં, ભગવંતેણ ઇત્યાદિ 'વીર' પ્રમાણે.
ભવંતો, ભવંતં ભવંતેણ ઇત્યાદિ 'સલ્લ' પ્રમાણે.

'અત્' છેડાવાળા નામોનાં અનિયમિત રૂપો

ભગવત્

प्र० व० भगवंतो (भगवन्तः)

तृ० प० भगवया (भगवता)

च०, ष० प० भगवओ (भगवतः)

भवत्

प्र० प० भवं (भवान्)

द्वि० प० भवंतं (भवन्तम्)

द्वि० व० भवतो (भवतः)

भवओ

तृ० प० भवता (भवता)

भवया

च०, ष० प० भवतो (भवतः)

भवओ („)

च०, ष० व० भवयाण (भवताम्)

‘अन्’ छेडावाळां नकारांत नामोना ‘अन्’ नो विकल्पे
‘आण’ थाय छे:—

अध्वन्-[अध्व्+अन्=अध्व्+आण-अद्धाण] अद्धाण, अद्ध.

आत्मन्-अप्पाण, अप्प. ब्रह्मन्-बम्हाण, बम्ह.

उक्षन् } उच्छाण, उच्छ. मघवन्-मघवाण, मघव.
 } उक्खाण, उक्ख

ग्रावन्-गावाण, गाव. मूर्धन्-मुद्धाण, मुद्ध.

युवन्-जुवाण, जुव. राजन्-रायाण, राय.

तक्षन्— } तच्छाण, तुच्छ. श्वन्-साण, स.
 } तक्खाण, तक्ख. सुकर्मन्-सुकम्माण, सुकम्म.

पूषन्— पूसाण, पूस.

ए बधां नामोनां रूपो अकारांत नामनी जेम साधी
लेवानां छे:

{ अद्धाणो, अद्धाणं, अद्धाणेण { साणो, साणं, साणेण
{ अद्धो, अद्धं, अद्धेण { सो, सं, सेण

{ रायाणो, रायाणं, रायाणेण
 { रायो, रायं, रायेण वगैरे.

छेडाना 'अन्' नो 'आण' न थाय त्यारे प जातनां
 नामोनां वधारानां केटलांक रूपो जुदी रीते थाय छे:

राय (राजन्)

१ राया (राजा)	राइणो, रायाणो (राजानः)
२ राइणं (राजानम्)	„ „ रण्णो (राज्ञः)
३ राइणा, रण्णा (राज्ञा)	राईहि, राईहिं, राईहिँ (राजभिः)
४ राइणो, रण्णो (राज्ञः)	राईण, राईणं (राज्ञाम्) राइण, राइणं
५ राइणो, रण्णो (राज्ञः)	राइत्तो, राइतो, राईओ राईउ (राजतः) राईहि, राईहिंतो (राजभ्यः)
६ राइणो, रण्णो (राज्ञः)	राईण, राईणं (राज्ञाम्) राइण, राइणं
७ राइंसि, राइस्मि (राज्ञि)	राईसु, राईसुं (राजसु)
सं० हे राया ! (राजन्)	राइणो, रायाणो (राजानः)

अप्प (आत्मन्)

१ अप्पा (आत्मा)	अप्पाणो (आत्मानः)
२ अप्पिणं (आत्मानम्)	„ „
३ अप्पणिआ, अप्पणइआ	अप्पेहि, अप्पेहिं, अप्पेहिँ (आत्मभिः)
अप्पणा (आत्मना)	
४-६ अप्पाणो (आत्मनः)	अप्पिणं, अप्पिणं (आत्मनाम्)
५ अप्पाणो (आत्मनः)	अप्पत्तो, अप्पतो (आत्मतः)

પૂસ (પૂષન્)

- ૧ પૂસા (પૂષા) પૂસાણો (પૂષણઃ)
- ૨ પૂસિણં (પૂષણમ્) „ (પૂષ્ણઃ)
- ૩ પૂસણા (પૂષ્ણા) પૂસહિ, પૂસહિં, પૂસહિં (પૂષભિઃ)
- ૪-૬ પૂસાણો (પૂષ્ણઃ) પૂસિણ, પૂસિણં (પૂષ્ણામ્)
- ૫ „ „ પૂસત્તો, પૂસતો (પૂષતઃ) વગેરે

મઘવ }
મહવ } મઘવન્

- ૧ મઘવં, મઘવા (મઘવા) મઘવાણો (મઘવાનઃ)
વગેરે 'પૂસ'ની પેઠે

સાધનિકાની સમજ-પ્રત્યયો

	પ્રકવ૦	વહુવ૦
૧	+	ણો
૨	ઈણં	ણો
૩	ણા	
૪-૬	ણો	ઈણં
૫	ણો	
સં૦	+	ણો

+ આ નિશાન છે ત્યાં અર્થાત્ પ્રથમા અને સંબોધનના પ્રકવચનમાં રાય, પૂસ, મઘવ વગેરે નામોનો અંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે : રાય=રાયા. મઘવ=મઘવા. પૂસ=પૂસા.

'ણા' પ્રત્યય સિવાયના 'ળ'કારાદિ પ્રત્યયો લાગતાં પૂસ વગેરે શબ્દોનો અંત્ય સ્વર દીર્ઘ થાય છે : પૂસ+ણો=પૂસાણો. રાય+ણો=રાયાણો

અપવાદ

પ્રથમા અને સંબોધન સિવાયના 'ળ'કારાદિ પ્રત્યયો

લાગતાં 'રાય'ને વદલે 'રાઈ' અને 'રણ્'નો ઉપયોગ થાય છે:—
રાય+ળા=રાઈળા, રણ્ળા. રાય+ળો=રાઈળો, રણ્ળો.

પ્રથમા અને સંવોધનના બહુવચનનો 'ળો' લાગતાં તો 'રાય' ને સ્થાને એક માત્ર 'રાઈ' વપરાય છે.

'ઈળં' પ્રત્યય લાગતાં 'રાય' નો 'ય' લોપ પામે છે.

રાય+ઈળં=રાઈળં (રાજાનમ્) રાય+ઈળં=રાઈળં (રાજામ્)

[યાદી: રાઈ+ળ=રાઈળ, રાઈળં એ રૂપમાં 'ઈળં' પ્રત્યય નથી પણ ષષ્ઠી બહુવચનનો 'ળ' પ્રત્યય છે]

'અન્' છેડાવાળા કોઈ કોઈ શબ્દને તૃતીયાના એક વચનમાં 'ઁળા' અને પંચમી ષષ્ઠીના એકવચનમાં 'ઁળો' પ્રત્યય લાગે છે. જેમકે:—

કર્મ (કર્મન્)

કર્મ+ઁળા=કર્મુળા (કર્મણા) કર્મ+ઁળો=કર્મુળો (કર્મણઃ)

કેટલાંક અનિયમિત રૂપો

મળસા (મનસા) મળસો (મનસઃ) મળસિ (મનસિ)

વયસા (વચસા) સિરસા (શિરસા) કાયસા (કાયેન)

કાલધર્મુળા (કાલધર્મેળ)

કેટલાક તદ્વિત પ્રત્યયોની સમજ

૧ 'તેનું આ' એ અર્થમાં નામને 'કેર' પ્રત્યય લાગે છે :

અમ્હ+કેરં=અમ્હકેરં (અસ્માકમ્ ઇદમ્-અસ્મદીયમ્) અમારું

તુમ્હ+કેરં=તુમ્હકેરં (યુષ્માકમ્ ઇદમ્-યુષ્મદીયમ્) તમારું

પર+કેરં=પરકેરં (પરસ્ય ઇદમ્-પરકીયમ્) પારકું

રાય+કેરં=રાયકેરં (રાજ્ઞઃ ઇદમ્-રાજકીયમ્) રાજાનું

૨ 'હું' અને 'હું' પ્રત્યય તેમાં શમેલ અર્થને સૂચવે છે :

ગામ+ઇલ્લ-ગામિલ્લં (ગ્રામે ભવમ્) ગામમાં થયેલું
 ઘર+ઇલ્લ ઘરિલ્લં (ગૃહે ભવમ્) ઘરેલુ-ઘરમાં થયેલું
 અપ્પ+ઉલ્લ-અપ્પુલ્લં (આત્મનિ ભવમ્) આત્મામાં થયેલું
 નયર+ઉલ્લ-નયરુલ્લં (નગરે ભવમ્) નગરમાં થયેલું

૩ ' તેની જેવું ' એવો ભાવ સૂચવવા 'ઘ્વ' પ્રત્યયનો પ્રયોગ
 કરવો: મહુર ઘ્વ પાડલિપુત્તે પાસાયા (મથુરાવત્ પાટલિપુત્રે
 પ્રાસાદાઃ)

૪ હમા, ત્ત અને ત્તળ પ્રત્યય 'પણું'ના ભાવને બતાવે છે:
 પીળ+હમા=પીળિમા (પીનિમા-પીનત્વમ્) પીનપણું-પુષ્ટતા.
 દેવ+ત્ત=દેવત્તં (દેવત્વમ્) દેવપણું.

બાલ+ત્તળ=બાલત્તળં (બાલત્વમ્) બાલપણું

૫ ' વાર ' અર્થને બતાવવા ' હુત્તં ' અને ' હુત્તો ' પ્રત્યયનો
 ઉપયોગ કરવો: પગ+હુત્તં=પગહુત્તં. (પકૃત્વઃ-પકવારમ્)
 એક વાર. તિ+હુત્તં=તિહુત્તં (ત્રિકૃત્વઃ-ત્રિવારમ્) ત્રણ વાર.
 તિ+હુત્તો=તિહુત્તો (ત્રિકૃત્વઃ- „) ત્રણ વાર.
 તિ+હુત્તો=તિહુત્તો (ત્રિકૃત્વઃ- „) ત્રણ વાર.

૬ આલ, આલુ, હત્ત, હર, હલ્લ, ઉલ્લ, મળ, મંત અને વંત
 ય બધા પ્રત્યયો 'વાલું' અર્થને સૂચવે છે :

આલ—રસ+આલ=રસાલો (રસવાન્) રસાલ

જટા+આલ=જટાલો (જટાવાન્) જટાવાલો

આલુ—દયા+આલુ=દયાલૂ (દયાલુઃ) દયાલુ-દયાવાલું

લજ્જા+આલુ=લજ્જાલૂ (લજ્જાલુઃ) લાજાલ-લાજવાલું

હત્ત—માન+હત્ત=માળહત્તો (માનવાન્) માનવાન

હર—રેઘા+હર=રેહિરો (રેઘાવાન્) રેઘાવાન

ગઘ્વ+હર=ગઘ્વિરો (ગર્વવાન્) ગર્વવાન

હલ્લ—સોમા+હલ્લ=સોમિલ્લો (શોમાવાન્) શોમાવાન

ઉલ્લ—સદ્+ઉલ્લ=સદ્દુલ્લો (સદ્દવાન્) સદ્દવાન

મણ—ધણ+મણ=ધણમણો (ધનવાન્) ધનવાન
 સોહા+મણ=સોહામણો (શોભાવાન્) સોહામણો
 વીહા+મણ=વીહામણો (ભયવાન્) વીહામણો

મંત—ધી+મંત=ધીમંતો (ધીમાન્) ધીમંત

વંત—ભક્તિ+વંત=ભક્તિવંતો (ભક્તિમાન્) ભક્તિવંત

૭ 'ત્તો' પ્રત્યય પંચમી વિભક્તિના અર્થને સૂચવે છે:

સવ્વ+ત્તો=સવ્વત્તો (સર્વતઃ) સર્વથી, સર્વ પ્રકારે. ક+ત્તો=કત્તો (ક્રુતઃ) ક્યાંથી, શાથી. જ+ત્તો=જત્તો (યતઃ) જેથી. ત+ત્તો=તત્તો (તતઃ) તેથી. ઇ+ત્તો=ઇત્તો (ઇતઃ) આથી.

૮ 'હિ' 'હ' અને 'ત્થ' પ્રત્યય સપ્તમીના અર્થને સૂચવે છે:
 જ+હિ=જહિ. જ+હ=જહ. જ+ત્થ+જત્થ. (યત્ર) જહિ-જ્યાં.
 ત+હિ=તહિ. ત+હ=તહ. ત+ત્થ=તત્થ. (તત્ર) તહિ-ત્યાં.
 ક+હિ=કહિ. ક+હ=કહ. ક+ત્થ+કત્થ. (કુત્ર) કહિ-ક્યાં

૯ 'તેનું તેલ' યવા અર્થને સૂચવવા 'પલ્લ' (તૈલ)^{૧૪} પ્રત્યય વપરાય છે: કઢુઅ+પલ્લ=કઢુપલ્લં (કઢુકસ્ય તૈલમ્-કઢુકતૈલમ્)
 કઢવું તેલ

દીવ+પલ્લ=(દીપસ્ય તૈલમ્-દીપતૈલમ્) દીવેલ-દીવાનું તેલ
 પરંડ+પલ્લ=પરંડેલ્લં (પરણ્ડસ્ય તૈલમ્-પરણ્ડતૈલમ્)

પરંડેલ-પરંડાનું તેલ

ધૂપ+પલ્લ=ધૂપેલ્લં (ધૂપસ્ય તૈલમ્-ધૂપતૈલમ્) ધૂપેલ-
 ધૂપયુક્ત તૈલ

૧૦ સ્વાર્થને સૂચવવા 'અ' 'ઇલ્લ' અને 'ઉલ્લ' પ્રત્યયનો વ્યવહાર વિકલ્પે થાય છે:

૧૧૪ દીપસ્ય તૈલમ્-દીપતૈલમ્ એ શબ્દમાંનો 'તૈલ' શબ્દ જ કોઈ કાલે પોતાનું વ્યક્તિત્વ खोई પ્રત્યયરૂપે થયેલો છે. માટે જ भाषाમાં 'ધૂપેલ તેલ' શબ્દનો વ્યવહાર પ્રચલિત છે.

चंद्र+अ=चंद्रओ, चंद्रो (चन्द्रकः) चांदो. पल्लव+इल्ल=पल्ल-
विल्लो, पल्लवो (पल्लवकः) पालवडो-पालव, छेडो.
हृत्थ+उल्ल=हृत्थुल्लो (हस्तकः) हाथो-हाथलो.

११ केटलांक अनियमित तद्धितो

एक+सि=एकसि
एक+सिअं+एकसिअं } (एकदा) एक वखत
एक+इआ=एकइआ

भू+मया=भुमया } (भूः) भवां
भू+मया=भमया

सणै+इअं=सणिअं (शनैः) धीमे धीमे

उवरि+ल्ल=अवरिल्लो (उपरितनः) ऊपलुं-ऊपरनुं

ज+एत्तिअं+जेत्तिअं. ज+एत्तिल=जेत्तिलं. ज+एद्दह=जेद्दहं.
(यावत्) जेटलुं.

त+एत्तिअं=तेत्तिअं. त+एत्तिल=तेत्तिलं. त+एद्दह+तेद्दहं.
(तावत्) तेटलुं.

क+एत्तिअं=केत्तिअं. क+एत्तिल=केत्तिलं. क+एद्दह=केद्दहं
(कियत्) केटलुं.

एत+एत्तिअं=एत्तिअं. एत+एत्तिल=एत्तिलं. एत+एद्दह=एद्दहं.
(एतावत्) (इयत्) एटलुं.

पर+क= { परकं (परकीयम्) पारकुं
पारकं

राय+क=रायकं (राजकीयम्) रायकुं-राजानुं.

अम्ह+एच्चय=अम्हेच्चयं (अस्मदीयम्) अमारुं-आमचा

तुम्ह+एच्चय=तुम्हेच्चयं (युष्मदीयम्) तमारुं-तुमचा

सर्व्वंग+इअ+सर्व्वंगिअं (सर्वाङ्गीणम्) सर्व्व अंगमां व्यापेलुं

पह+इअ=पहिओ (पथिकः) पथिक-प्रवासी

अप्प+णय=अप्पणयं (आत्मीयम्) आपणुं

केटलांक वैकल्पिक रूपो

नव+लु=नवल्लो, नवो (नवकः) नवलुं, नवुं
 एक+लु=एकल्लो, एको (एककः) एकलुं
 मनाक्+अयं=मणयं (मनाक्) मणा-स्वामी
 मनाक्+इयं=मणियं, " "
 मिस्स+आलिअ=मीसालिअं, मीसं (मिश्रम्) मिश्र-मेलेलुं.
 दीघ+र=दीघरं, दीहरं, दीघं, दिग्घं (दीर्घम्) दीर्घ-लावुं
 विज्जु+ल=विज्जुला (विद्युत्) विजली
 पत्त+ल=पत्तलं, पत्तं (पत्रम्) पातलुं
 पीत+ल=पीअलं पीतलं पीवलं पीअं (पीतम्) पीलुं
 अन्ध+ल=अंधलो (अन्धः) आंधलो

तद्धितांत-शब्दो

घणि (धनिन्) धनी-धनवालो
 अत्थिअ (आर्थिक) अर्थ सं-
 वन्धी-अर्थने लगतुं.
 आरिस्स (आर्ष) ऋषिए कहेलुं
 मईय (मदीय) मां.
 कोसेय (कौशेय) कौशेय-
 रेशमी वस्त्र.
 हेट्टिल्ल (अधस्तन) हेठ्ठुं.
 जया (यदा) ज्यारे.
 अण्णया (अन्यदा) अन्य समये
 तवस्सि (तपस्विन्) तपस्वी
 मणंसि (मनस्विन्) बुद्धिमान्
 काणीण (कानीन) व्यास ऋषि

वम्मय (वाङ्मय) वाङ्मय-शास्त्र
 पिआमह (पितामह) बापनो बाप
 उवरिल्ल (उपरितन) ऊपरुं-ऊपरुं
 कया (कदा) क्यारे
 सव्वया (सर्वदा) सर्व वखते
 रायण्ण (राजन्य) राजपुत्र
 अत्थिअ (आस्तिक) आस्तिक
 भिक्ख (भैक्ष) भोक्ष
 पीणया (पीनता) पुष्टपणुं
 मायामह (मातामह) मानो बाप
 सव्वहा (सर्वथा) सर्व प्रकारे
 तया (तदा) त्यारे

केटलाक देश्य शब्दो (नान्यतर जाति)

आरोगिय—आरोगेलुं—खाधेलुं	णिव्व } (नीव्र) नेवुं—छापरावुं नेवुं
उल्लुट्ट—उलटुं	तग्ग—तागडो—त्रागडो
उज्जड—ऊजड	तुंद (तुन्द) दुंद—पेट
ऊसय—ओशीकुं	पद्र—पादर
ओचुल्ल—ओलोचूलो	पद्धर—पाधरं
ओक्किय—ओकेलुं	परिहण (परिधान) प्रहेरण
उंड—ऊंड	पंगुरण—पागरण
कंटोल } कंकोडुं—कंकोडानुं कंकोड) शाक	पिंजिय—पींजेलुं
कोडिय—कोडियुं	पोट्ट—पोट—पेट
कुलड—कूलडुं—कूलडी	पोच्च—पोचुं
खड्ड—खाटुं	लाहण—लाणुं
खड—खड—घास	बरुअ—वरू
खुट्ट—खूटेलुं	रंदुअ—रांढवुं
खुत्त—खूतेलुं	रूअ—रू
गवत्त—गवत—घास	लक्कुड—लाकडुं
घग्घर—घाघरो	वंग—वांगी—वैंगण
चंग—चंग—सारं	छिक्क—छीक्क
चउक्क—चोक	जिमिय—जमेलुं
छिल्लर—छिल्लर—पाणीनुं	संखलयं—शंखलुं
खाबोचीयुं	खिदुरय—छिंदरं
जेमणय—जमणुं	सोल्ल—मांसना सोळा
झुट्ट—झुटुं	वडल—वादल
टिक्क—टिकी—टीलुं—तिलक	संपडिय—सांपडेलुं
	हड्ड—हाड—हाडकुं
	हल्लिअ—हालेलुं—चालेलुं

સામાન્ય શબ્દો

વિક્લવ (વિકલવ^{૧૧૫}) વિકલવ—
ન્યૂનતા

વિપ્પવ (વિપ્લવ) વિપ્લવ—તોફાન

ધ્વજ (ધ્વજ) ધ્વજા—ધ્વજ

લુદ્ધઅ (લુબ્ધક) લોઘો

કીલઅ (કીલક) કીલો

વણચર (વનચર) વણચર—જંગલી
જનાચર

દાર }
બાર } (દ્વાર) દ્વાર—ચાર—ચારણું

અલાવૂ } (અલાવૂ) દૂધી
અલાવૂ }

અર્ક (અર્ક) અર્ક—સૂર્ય, આકાશ

વર્ગ (વર્ગ) વર્ગ

ગ્રહ (ગ્રહ) ગ્રહ

સદ્ (શબ્દ) શબ્દ—સાદ

અલ્લ (આર્દ્ર) આહું—મીનું

વિગ્ન (દ્વિગ્ન) વમણું

દીપ (દ્વીપ) દ્વિપ—બેટ

સવલ }
સવલ } (શવલ^{૧૧૬}) ચિત્રવિચિત્ર

કેટલાક નામધાતુઓ

સંસ્કૃતમાં પ્રેરક પ્રક્રિયા ઉપરાંત વીજી પળ અનેક પ્રક્રિયાઓ છે. જેવી કે—સન્નંત, યડંત, યડ્લુવંત અને નામધાતુપ્રક્રિયા. પરંતુ પ્રાકૃતમાં પ માટે ખાસ કાંઈ વિશેષ વિધાન નથી. આર્ષપ્રાકૃતમાં પ પ્રક્રિયાઓનાં રૂપાખ્યાનો વપરાયેલાં મળે છે, તે વધાને વર્ણવિકાર વા ઉચ્ચારણમેદના નિયમોદ્વાર સાધિત કરવાનાં છે.

સન્નંત—સુસ્સસદ (શુશ્રૂષતિ) સાંમલવાને ઇચ્છે છે, શુશ્રૂષા—સેવા—કરે છે. વીમંસા (મીમાંસા) વિચાર કરવો યડન્ત—લાલપ્પદ (લાલપ્યતે) લપલપ કરે છે—બોલબોલ કરે છે

૧૧૫ સંયુક્ત લ, વ, વ અને ર પૂર્વવર્તી હોય કે પરવર્તી હોય વન્ને ઠેકાણે લોપ પામે છે. અને લોપ થતાં બાકી રહેલો અનાદિભૂત વ્યંજન બેવડાય છે:—પૂર્વવર્તી—ઉલ્કા—ઉકા—ઉકા. શબ્દ—સદ—સદ્. અર્ક—અર્ક—અર્ક. પરવર્તી—વિકલવ—વિકલવ—વિકલવ. શ્લેષ્ણ—સળ્હ—સળ્હ. ધ્વજ—ધ્વજ—ધ્વજ. ચક્ર—ચક્ર—ચક્ર. ગ્રહ—ગહ—ગહ. ૧૧૬ વ ને બદલે ‘વ’ નો પણ વ્યવહાર પ્રચલિત છે:—શવલ—સવલ, સવલ, અલાવૂ—અલાવૂ અલાવૂ.

ચડ્લુવંત-ચંકમઇ (ચડ્ક્રમીતિ) ચંક્રમણ કરે છે-ફર્યા કરે છે

ચંકમણં (ચડ્ક્રમણમ્) ચંક્રમણ-ફર્યા કરવું

નામધાતુ-ગરુઆઇ } (ગુરુકાયતે) ગુરુની જેમ રહે છે, ગુરુની
ગરુઆઇ } જેવો ડોલ કરે છે.

અમરાઇ } (અમરાયતે) અમરવત્ આચરે છે, પોતાની
અમરાઇ } જાતને અમર સમજે છે

તમાઇ } (તમાયતે) તમ-અંધારા જેવું છે
તમાઅઇ }

ધૂમાઇ } (ધૂમાયતે) ધૂમને ઉદ્ગમે છે-ધૂમને કાઢે છે
ધૂમાઅઇ }

સુહાઇ } (સુખાયતે) સુહાય છે-ગમે છે
સુહાઅઇ }

સદાઇ } (શબ્દાયતે) સાદે છે-સાદ કરે છે
સદાઅઇ }

નામધાતુનાં ઉક્ત સંસ્કૃત રૂપોમાં જે 'ય' દેખાય છે, પ્રાકૃતરૂપોમાં તેનો વિકલ્પે લોપ થાય છે. ૫ નિયમ માત્ર નામધાતુ પૂરતો છે.

પાઠ ૨૦ મો

કૃદંત

હેત્વર્થ કૃદંત

મૂળ ધાતુને 'તું' અને 'ત્તૃ' પ્રત્યય લગાડવાથી તેનું હેત્વર્થ કૃદંત બને છે.

'તું' અને 'ત્તૃ' પ્રત્યય લાગતાં પૂર્વના 'અ' નો 'ઇ' કે 'ય' થાય છે.

૧૧૭ હેત્વર્થ કૃદંત કરવા સારુ વૈદિક સંસ્કૃતમાં 'તવે' પ્રત્યયનો ઉપયોગ થયેલો છે. પ્રાકૃતનો 'ત્તૃ' અને વૈદિક 'તવે' એ બન્ને તદ્દન સમાન પ્રત્યયો છે. 'ત્તૃ' પ્રત્યયવાળાં રૂપો આર્ષપ્રાકૃતમાં વિશેષ મળે છે.

તું— {ભણિતું^{૧૧૮}, ભણેતું} (ભણિતુમ્) ભણવા માટે
 ભણ + તું— {ભણિં, ભણેં}

હસ + તું— {હસિતું, હસેતું} (હસિતુમ્) હસવા માટે
 {હસિં, હસેં}

હો + તું— {હોઇતું, હોણતું} (ભવિતુમ્) થવા માટે
 {હોઇં, હોણં}

હો + તું— {હોતું
 હોં} (ભવિતુમ્) થવા માટે

સુસ્સ + તું— {સુસ્સસિતું, સુસ્સસેતું} (શુશ્રૂષિતુમ્) શુશ્રૂષા
 {સુસ્સસિં, સુસ્સસેં} કરવા માટે

ચંકમ્ + તું— {ચંકમિતું, ચંકમેતું} (ચક્રમિતુમ્) ચંક્રમણ
 {ચંકમિં, ચંકમેં} કરવા માટે

પ્રેરક હેતુર્થ ક્રદંત

[મૂળધાતુનું પ્રેરક અંગ કરવા માટે જુઓ પાઠ ૧૮મો નિ. ૧-૨]

ભણ-ભણાવિ+તું— {ભણાવિતું} (ભણાપયિતુમ્) ભણાવવા માટે
 {ભણાવિં}

કર્-કરાવિ+તું— {કરાવિતું} (કારાપયિતુમ્) કરાવવા માટે
 {કરાવિં}

હસ-હાસિ+તું— {હાસિતું} (હાસયિતુમ્) હસાવવા માટે
 {હાસિં}

કર્-કારિ+તું— {કારિતું} (કારયિતુમ્) કરાવવા માટે
 {કારિં}

ત્તપ-

કર્+ત્તપ—કરિત્તપ, કરેત્તપ (કર્તવે-કર્તુમ્) કરવા માટે

ગમ્ + ત્તપ—ગમિત્તપ, ગમેત્તપ (ગન્તવે-ગન્તુમ્) ગમન કરવા
 માટે-જવા માટે

૧૧૮ વ્યંજનાંત ધાતુને છેડે 'અ' લાગે છે અને સ્વરાંત ધાતુને
 છેડે 'અ' વિકલ્પે લાગે છે એ સાધારણ નિયમ છે: ભણ+તું-ભણ+તું-
 ભણિતું, ભણેતું, હો+તું-હોઅ+તું-હોઇતું, હોણ+તું-હોણ+તું-
 હોણિતું, હોણેતું, હો+તું-હો+તું-હો+તું.

વિહર્ + ત્તપ—વિહરિત્તપ, વિહરેત્તપ (વિહર્તવે - વિહર્તુમ્)
વિહાર કરવા માટે

આહર્ + ત્તપ—આહરિત્તપ, આહરેત્તપ (આહર્તવે-આહર્તુમ્)
આહાર કરવા માટે

દલ્ + ત્તપ—દલિત્તપ, દલપત્તપ (દાતવે-દાતુમ્) દેવા માટે
[‘આહરિત્તપ’ ને બદલે ‘આહારિત્તપ’ પણ વપરાય છે અને

‘દલ્+ત્તપ’માં ‘અહ’ ઉમેરાયો છે]

હો+ત્તપ—હોદિત્તપ, હોપત્તપ (ભવિતવે-ભવિતુમ્) થવા માટે

હો+ત્તપ—હોત્તપ (ભવિતવે-ભવિતુમ્) થવા માટે

સુસ્સુસ્+ત્તપ—સુસ્સુસિત્તપ, સુસ્સુસેત્તપ (શુશ્રૂષિતવે-શુશ્રૂ-
ષિતુમ્) શુશ્રૂષા કરવા માટે

ચંકમ્+ત્તપ—ચંકમિત્તપ (ચઙ્ક્રમિતવે-ચઙ્ક્રમિતુમ્) ચંક્રમણ
ચંકમેત્તપ) કરવા માટે

ભળ્-ભળાવિ+ત્તપ-ભળાવિત્તપ-(ભળાપયિતવે-ભળાપયિતુમ્)
ભળાવવા માટે

કર્ - કરાવિ+ત્તપ-કરાવિત્તપ (કારાપયિતવે-કારાપયિતુમ્)
કરાવવા માટે

કર્ - કારિ + ત્તપ—કારિત્તપ (કારયિતવે-કારયિતુમ્)
કરાવવા માટે

અનિયમિત હેત્વર્થ કૃદંત

કર્ + તું-કાતું. કાઝં. કઢું (કર્તુમ્) કરવા માટે

ગોળ્ + તું-ગેતું (ગ્રહીતુમ્) ગ્રહણ કરવા માટે

દરિસ્ + તું-દટ્ઠું (દ્રણ્ડુમ્) દેખવા માટે-જોવા માટે

મુંજ્+તું-મોતું (મોક્તુમ્) ખાવા માટે-મોગવવા માટે

મુંચ્+તું-મોતું (મોક્તુમ્) છૂટવા માટે-છૂટા થવા માટે

રુદ્+તું-રોતું (રોદિતુમ્) રોવા માટે

વચ્+તું-વોતું (વક્તુમ્) વોલવા માટે

હો+તુઆણ—હોતુઆણ, હોડઆણ	(ભૂત્વા) થઈને
અ—હસ્+અ—હસિઅ, હસેઅ	(હસિત્વા) હસીને
હો+અ+અ—હોઈઅ, હોષઅ	(ભૂત્વા) થઈને
હો+અ—હોઅ	(, ,) ,
હત્તા—હસ્+હત્તા—હસિત્તા, હસેત્તા	(હસિત્વા) હસીને
હત્તાણ—હસ્+હત્તાણ—હસિત્તાણ હસેત્તાણ	, , ,
આય—ગહ્+આય—ગહાય	(ગૃહીત્વા) ગ્રહણ કરીને
આપ—આય+આપ—આયાપ	(આદાય) , ,
સંપેહ્+આપ—સંપેહાપ	(સંપ્રેક્ષ્ય) ખૂબ વિચારીને
['આય' અને 'આપ' પ્રત્યયનો ઉપયોગ જૈન આગમોની રચનામાં મઠી આવે છે.]	

પ જ પ્રમાણે સુસ્સસિતું, સુસ્સસિતૂણ, સુસ્સસિતુઆણ
સુસ્સસિઅ, સુસ્સસિત્તા, સુસ્સસિત્તાણ (શુશ્રૂષિત્વા) શુશ્રુષા
કરીને વગેરે રૂપો સમજવાનાં છે.

ચંકમિ-તું, -મિતૂણ, -મિતુઆણ, -મિઅ, મિત્તા, મિત્તાણ.

(ચઙ્ક્રમિત્વા) ચંક્રમણ કરીને

પ્રેરકસંબંધક ભૂતકૃદંત—

મળાવિ-તું-વિતૂણ, -વિતુઆણ, -વિઅ, -વિત્તા, -વિત્તાણ

(મળાપયિત્વા) મળાવીને

હાસિ-તું-સિતૂણ, -સિતુઆણ, -સિઅ, -સિત્તા, -સિત્તાણ

(હાસયિત્વા) હસાવીને

અનિયમિત સંબંધક ભૂતકૃદંત

કર+તું-કાતું, કાડં

,, તૂણ-કાતૂણ કારૂણ

,, તુઆણ-કાડઆણ, કાતુઆણ

(કૃત્વા) કરીને

ગહ્+તું-ઘેતું

,, તૂણ-ઘેતૂણ, ઘેત્તૂણ

,, તુઆણ-ઘેતુઆણ, ઘેત્તુઆણ

(ગૃહીત્વા) ગ્રહણ કરીને

दरिस्+तुं—ददुं
 ,, तूण—ददूण, ददूणं
 ,, तुआण—ददुआण, ददुआणं } (दृष्ट्वा) देखीने
 मुंज्+तुं—भोत्तुं
 ,, तूण—भोत्तूण, भोत्तूणं
 ,, तुआण—भोत्तुआण, भोत्तुआणं } (भुक्त्वा) भोजन करीने,
 भोगवीने
 मुंच्+तुं—मोत्तुं
 ,, मोत्तूण, मोत्तूणं
 ,, मोत्तुआण, मोत्तुआणं } (मुक्त्वा) मुकीने—तजीने

ए ज प्रमाणे रुद् उपरथी रोत्—रोत्तुं, रोत्तूण, रोत्तुआण
 (रुदित्वा) रोईने

वच् ऊपरथी वोत्—वोत्तुं, वोत्तूण, वोत्तुआण (उक्त्वा)वोलीने
 वंद् ऊपरथी वंदित्तुं, वंदित्तु (वन्दित्वा) वांदीने
 कर् ,, कदुं, कदु (कृत्वा) करीने

[' वंदित्तु ' अने ' कदुं ' मां ' तुं ' नो अनुस्वार
 लोपाय पण छे.]

आयाय (आदाय) ग्रहण करीने. गच्चा, गत्ता (गत्वा)
 जईने. किच्चा. किच्चाण (कृत्वा)^{११} करीने. नच्चा, नच्चाण
 (ज्ञात्वा) जाणीने. नत्ता (नत्वा) नमीने. वुज्झा (वुद्ध्वा)
 १२० वुझीने, जाणीने. भोच्चा (भुक्त्वा) भोगवीने, खाईने.
 मत्ता, मच्चा (मत्वा) मानीने. वंदित्ता (वन्दित्वा) वांदीने.
 विप्पजहाय (विप्रजहाय? विप्रहाय) त्याग करीने. सोच्चा
 (श्रुत्वा) सांभळीने. सुत्ता (सुप्त्वा) सुईने. आहच्च (आहत्य)
 आघात करीने—पछाडीने. साहद्दु (संहृत्य) संहार करीने,

११९ 'त्वं' नो प्रायः 'च्च' थाय छेः—कृत्वा—किच्चा. ज्ञात्वा—
 णच्चा. भुक्त्वा—भोच्चा. १२० 'ध्व' नो प्रायः 'ज्झ' थाय छेः—बुद्ध्वा—
 वुज्झा. बुद्ध्वा—वुज्झा.

लई जईने, बलात्कार करीने. हंता (हत्वा) हणीने. आहट्टुः (आहृत्य) आहार करीने. परिन्नाय (परिज्ञाय) बरावर समझीने. चिच्चा, चेच्चा, चइत्ता (त्यक्त्वा) त्याग करीने. निहाय (निधाय) स्थापीने, प्रवर्तावीने. पिहाय (पिधाय) ढांकीने. परिच्चज्ज (परित्यज्य) परित्याग करीने. अभिभूय (अभिभूय) अभिभव करीने. पडिवुज्झ (प्रतिबुध्य) समझीने.

उच्चारणना भेदथी नीपजेलां आ बधां अनियमित रूपोनी साधनिका, सामे जणावेलां संस्कृत रूपोद्वारा ज समझी शकाय एम छे. आ उपरांत बीजां घणां य अनियमित रूपो छे तेमनी पण साधनिका, आ रूपोनी पेठे ज छे माटे ए बधां रूपो नथी जणाव्यां.

विध्यर्थ कृदंत

मूल धातुने तव्व, अणीअ के अणिज्ज प्रत्यय लगाड-वाथी विध्यर्थ कृदंत बने छे.

‘तव्व’ नी पूर्वना ‘अ’नो ‘इ’ के ‘ए’ थाय छे.

तव्व—

हस्+तव्व—हसितव्वं, हसेतव्वं, हसिअव्वं, हसेअव्वं, (हसितव्यम्) हसवा जेवुं, हसवुं जोईप.

हो+तव्व—होइतव्वं, होएतव्वं, होइअव्वं, होएअव्वं, होतव्वं, होयव्वं, होअव्वं (भवितव्यम्) थवा योग्य, थवुं जोईप.

ना+तव्व नातव्वं, नायव्वं (ज्ञातव्यम्) जाणवा योग्य, जाणवुं जोईप.

चिव्व+तव्व—चिव्वितव्वं, चिव्वेतव्वं, चिव्विअव्वं, चिव्वेअव्वं (चेतव्यम्) एकठुं करवा योग्य, एकठुं थवुं जोईप.

अणीअ, अणिज्ज—

हस्+अणीअ—हसणीअं, हसणिज्जं हसणीयं (हसनीयम्) हसवा जेवुं, हसवुं जोईप.

प्रेरक विध्यर्थ कृदंत

हसावि+तव्व—हसाचितव्वं, हसाविभव्वं, हसावियव्वं (हसा-
पयितव्यम्) हसाववा जेवुं, हसाववुं जोईय.

हसावि+अणीअ—हसावणीअं, हसावणिज्जं, हसावणीयं
(हसापनीयम्),

ए ज प्रमाणे वयणीयं, वयणिज्जं. करणीयं, करणिज्जं.
सुस्सूसितव्वं, सुस्सूसणिज्जं, सुस्सूसणीयं, चंकमितव्वं, वगोरे.
रूपो समझी लेवानां छे.

अनियमित विध्यर्थ कृदंत

कज्ज (कार्य) करवा योग्य
किच्च (कृत्य) कृत्य—करवा जेवुं
गोज्ज (ग्राह्य) ग्रहण करवा योग्य
गुज्ज (गुह्य) छूपाववा योग्य, गुंजुं
वज्ज (वर्ज्य) वर्जवा योग्य
वज्ज (वद्य) बोलवा योग्य
अवज्ज (अवद्य) नहि बोलवा
योग्य—पाप
वच्च (वाच्य) कहेवा योग्य
वक्क (वाक्य) वाक्य
जन्न (जन्य) जणवा योग्य
भिच्च (भृत्य) पालवा योग्य—भृत्य
भज्जा (भार्या) भरण पोषण योग्य—
भारजा
अज्ज (अर्थ) अर्थ—वैश्य, स्वामी

अज्ज (आर्थ) आर्थ
पच्च (पाच्य) पचवा—रांधवा—योग्य.
भव्व (भव्य) थवा योग्य—ठीक
छेत्तव्व (प्रहीतव्य) ग्रहण करवा
जेवुं
वोत्तव्व (वक्तव्य) कहेवा जेवुं
रोत्तव्व (रुदितव्यम्) रोवुं—रुदन
कात्तव्व } (कर्तव्य) कर्तव्य—
कायव्व } करवा जेवुं
काअव्व }
भोत्तव्व (भोक्तव्य) भोजन करवा
जेवुं, भोगववा जेवुं
मोत्तव्व (मोक्तव्य) मूकवा जेवुं
दट्ठव्व (द्रष्टव्य) देखवा जेवुं

वर्तमान कृदंत

मूल धातुने 'त्त' 'माण' अने 'ई' प्रत्यय लगाडयाथी
तेतुं वर्तमान कृदंत बने छे.

‘ई’ प्रत्यय तो फक्त स्त्रीलिङ्गमा ज वपराय छे.

‘न्त’ ‘माण’ अने ‘ई’ प्रत्यय लागतां पूर्वना ‘अ’ नो विकल्पे ‘ए’ थाय छे.

न्त—

भण्+न्त—भणंतो, भणेतो, भणितो (भणन्) भणतो
 भणंतं, भणेतं, भणितं (भणत्) भणतुं
 भणंती, भणेंती, भणिती, (भणन्ती) भणती
 भणंता, भणेंता, भणिता, ^{१२०} (भणन्ती) भणती
 हो+अ=न्त—होअंतो, होअेतो, होइंतो, होंतो, हुंतो(भवन्) थतो
 होअंती, होएंती, होइंती, होअंता, होअेंता, होइंता
 होंती, होंता, हुंती हुंता (भवन्ती) थती

माण—

भण्+माण—भणमाणो, भणेमाणो (भणमानः) भणतो
 भणमाणं भणेमाणं (भणमानम्) भणतुं
 भणमाणी भणेमाणी (भणमाना) भणती
 भणमाणा, भणेमाणा

हो+अ+माण—होअमाणो, होएमाणो, होमाणो(भवमानः) थतो
 होअमाणं, होएमाणं, होमाणं (भवमानम्) थतुं
 होअमाणी, होएमाणी, होअमाणा, होएमाणा
 होमाणा, होमाणी (भवमाना) थती

ई—

भण्+ई—भणई, भणेई (भणन्ती) भणती. हो+अ+ई=होअई,
 होएई, होई (भवन्ती) थती

१२० कोइ पण विशेषणदर्शक नामना अंत्य ‘अ’ नो वाराफरती
 ‘ई’ अने ‘आ’ करवाथी ते नाम स्त्रीलिङ्गी थाय छे:— भणन्-भणंत-भणंता,
 भणंती. नील-नीला, नीली. सर्व-सर्व-सर्वा-सर्वी. शूर्पणख-सुष्पणह-
 सुष्पणहा, सुष्पणही, साहज-साहज-साहज, साहजी, eGangotri

ए ज प्रमाणे कर्तरि प्रेरक अंग, सादुं भावे अंग, सादुं कर्मणिअंग अने प्रेरक भावे तथा कर्मणिअंगने पण उक्त त्रणे प्रत्ययो लगाडवाथी तेमनां वर्तमान कृदंतो बने छे.
कर्तरि प्रेरक वर्तमान कृदंत—

करावि+अ+न्त—करावंतो, करावेंतो (कारापयन्) करावतो
कार +न्त— कारंतो, कारेंतो (कारयन्) ”
करावि+अ+माण—करावमाणो, करावेमाणो (कारापयमानः) ”
कार+माण—कारमाणो, कारेमाणो, (कारयमाणः) ”

सादुं भावे वर्तमान कृदंत—

भण्+इज्ज+न्त—भणिज्जंतं, भण्+इज्ज+माण—भणिज्जमाणं, भण्+
ईअ+न्त—भणीअंतं, भण्+ईअ+माण—भणीअमाणं (भण्य-
मानम्) भणातुं—भणवामां आवतुं

सादुं कर्मणि वर्तमान कृदंत—

भणीअंतो, भणिज्जंतो ग्रंथो (भण्यमानः ग्रन्थः) भणातो ग्रंथ
भणीअमाणो भणिज्जमाणो सिलोगो (भण्यमानः श्लोकः), श्लोक
भणिज्जंती, भणीअंती गाहा (भण्यमाना गाथा) भणाती गाथा
भणिज्जमाणी, भणीअमाणी पंती (भण्यमाना पङ्क्तिः) ”, पंक्ति
भणिज्जई, भणीअई ”

प्रेरक भावे—

भणाविज्जंतं (भणाप्यमानम्) भणावातुं—भणाववामां आवतुं.

प्रेरक कर्मणि—

भणाविज्जंतो, भणाविज्जमाणो, भणावीअंतो, भणावीअमाणो
मुणी (भणाप्यमानः मुनिः) भणावातो मुनि
भणाविज्जंती, भणाविज्जमाणा, भणावीअंती, भणावीअमाणा,
भणाविज्जई, भणावीअई साहुणी (भणाप्यमाना साध्वी).
भणावाती साध्वी

सुस्सूसंतो (शुश्रूषन्) सुस्सूसमाणो (शुश्रूषमाणः)
 सुस्सूसिजंतो, सुस्सूसिजमाणो सुस्सूसीअंतो सुस्सूसीअमाणो.
 (शुश्रूष्यमाणः)

चंकमतो (चङ्क्रमन्) चंकममाणो (चङ्क्रममाणः)
 चंकमिजंतो चंकमिजमाणो] चंकमीअंतो चंकमीअमाणो.
 (चङ्क्रम्यमाणः) आ वधां रूपो जाणी लेवां

भूतकृदंत

मूल धातुने 'त' के 'अ' प्रत्यय लगाडवाथी तेनुं
 भूतकृदंत बने छे.

ए बन्ने प्रत्ययो लागतां पूर्वना 'अ' नो 'इ' थाय छे:
 गम्+अ+त—गमितो, गम्+अ+अ—गमिओ (गतः) गयेलो
 भावे—गमितं, गमिअं (गतम्) जवुं—गति
 कर्मणि—गमितो गामो, गमिओ गामो (गतो ग्रामः) जवायेलुं गाम
 प्रेरक—करावितो (कारापितः) कारिओ (कारितः) करावा-
 येलो—करावेलो

अनियमित भूतकृदंत

गय (गत) गयेलुं, जवुं
 मय (मत), मानेलुं, मानवुं, मत
 कड (कृत) करेलुं, करवुं
 हड (हत) हरेलुं, हरवुं
 मड (मृत) मरेलुं, मरवुं
 जिअ (जित) जितेलुं, जितवुं
 तत्त (तप्त) तपेलुं, तपवुं
 कय (कृत) करेलुं, करवुं
 दड (दृष्ट) दीडुं—देखेलुं, देखवुं

मिलाण } (म्लान) म्लान थयेलुं
 मिलान } करमायेलुं, म्लान थवुं.
 अक्खाय (आख्यात) कहेलुं, कहेवुं
 निहिय (निहित) निहित—स्था-
 पेळुं, स्थापवुं
 आणत्त (आज्ञप्त) आज्ञा करेलुं,
 आज्ञा
 संखय (संस्कृत) संस्कारेलुं, संस्कार
 आकुट्ट (आकुष्ठ) आक्रोश करेलुं,
 आक्रोश

विणट्ट (विनष्ट) विनष्ट, विनाश
 पणट्ट (प्रणष्ट) प्रनष्ट, नाश
 मट्ट (मृष्ट) शुद्ध, शोधन
 हय (हत) हणेलुं-हणायेलुं, हणवुं
 जाय (जात) जायेलुं-थयेलुं,

जणवुं

गिलाण } (ग्लान) ग्लान थयेळें,
गिलान } ग्लान थवुं

परुविअ (प्ररुपित) प्ररुपेलुं
जणावेलुं, प्ररुपवुं

• द्वितीय (स्थित) स्थित, स्थान

पिहिय (पिहित) ढांकेळुं, ढांकवुं,
 पन्नत्त } (प्रज्ञप्त) प्रज्ञापेळुं,
 पण्णत्त } प्रज्ञापवुं
 पन्नविय (प्रज्ञपित) ,,
 सकय (संस्कृत) संस्कृत
 किलिट्ठ (क्लिष्ट) क्लेशवाळुं,

विलाष्ट

सुय (स्मृत) स्मरेलुं, याद करेलुं

સુય (શ્રુત) સાંભળેલું, સાંભળવું

સંસદ્ધ (સંસદ્ધ) સંસર્ગવાલું, સંસર્ગ

ઘટ્ટ (ઘટ્ટ) ઘસેલું, ઘસવું

उच्चारणना भेदशी नीपजेलां आवां अनेक रूपोनी
साधनिका, वर्णविकारना नियमोद्वारा समझी लेवानी छे.

भविष्यत्कृत

मूळ धातुने इस्संत, इस्समाण अने इस्सई (नारीजाति)
प्रत्यय लगाडवाथी तेनुं भविष्यत्कृदंत वने छे:—
करिस्संतो (करिष्यन्) करिस्समाणो (करिष्यमाणः) करतो होईश
करिस्सन्ती, करिस्सई (करिष्यन्ती) करती होईश
कराविस्समाणो (कारापयिष्यमाणः) कराविस्संतो (काराप-
यिष्यन्) करावतो होईश इत्यादि.

कर्तृदर्शक कृदन्त

मूल धातुने 'इर' प्रत्यय लगाइवाथी तेनुं कर्तृदर्शक
कृदंत वने छे.

हस+इर-हसिरो (हसनशीलः) हसनारो. नव+इर-नविरो
(नम्रः-नमनशीलः) नमनारो. हसाव+इर-हसाविरो (हासन-
शीलः) हसावनारो. हसिरा, हसिरी (हसनशीला) हसनारी.
नविरा, नविरी (नम्र-नमनशीला) नमनारी वसोरो.

अनियमित कर्तृदर्शक कृदंतो

पायग }	(पाचक) पाक कर-
पायअ }	नार-रांधनार
नायग }	(नायक) नायक-
नायअ }	नेता-दोरनार
नेउ }	(नेतृ) नायक-नेता-
नेतु }	दोरनार
विज्ज (विद्वस् ^{१२३})	विद्वान्
कर्त्तु (कर्तृ)	कर्ता-करनार
विकर्त्तु (विकर्तृ)	विकार करनार
वक्तु (वक्त्र)	वक्ता-बोलनार
हन्तु (हन्त्र)	हणनार
छेत्तु (छेत्तृ)	छेदनार
मेत्तु (मेत्तृ)	मेदनार

कुंभआर (कुम्भकार)	कुंभ
	करनार-कुंभार
कम्मगर (कर्मकर)	कर्म-काम-
	करनार-कामगरो
भारहर (भारहर)	भार लई
	जनार
थणंधय (स्तनंधय)	धावनार
	वाळक
परंतव (परंतप)	शत्रुने तपा-
	वनार-प्रतापी
लेहअ (लेखक)	लखनार

कैटलांक अन्ययो

अगो (अग्रे)	आधे-आगळ
अकट्ठु (अकृत्वा)	नहि करीने
अईव }	(अतीव) अतीव-विशेष
अतीव }	
अगगओ (अग्रतः)	आगळथी
अओ }	(अतः) आथी-एथी
अतो }	
अण्णमण्णं (अन्योऽन्यम्)	अन्यो.
	अन्य-एकबीजाने
अत्थं (अस्तम्)	आथमवुं
अंत्यु (अस्तु)	थाओ
अद्धा (अद्धा)	समय

अण (नञ्-अन)	निषेध-विपरीत
अण्णहा (अन्यथा)	तेम नहि तो
अणंतरं (अनन्तरम्)	अन्तर विना,
	तुरत
अदुवा }	(अथवा) अथवा
अदुव }	
अहुणा (अधुना)	हमणां
अप्पेव (अप्येव)	संशय
अभितो (अमितः)	चारे बाजु
अम्मो-आश्चर्य	
अलं (अलम्)	सूर्यु-निषेध पूरुं
अवस्सं (अवश्यम्)	अवश्य

१२३ 'द्व' नो प्रायः 'ज्' थाय छे:- विद्वान्, विज्जं

असइं (असकृत्) अनेकवार

उपिं }
अवरिं } (उपरि) ऊपर
उवरिं }

अहत्ता (अधस्तात्) नीचे

आहच्च (आहत्य) बलात्कार

इओ } (इतः) आ तरफ, वाक्यारंभ
इतो }

इहरा (इतरथा) एम नथी-अन्यथा

ईसिं (ईषत्) थोड़

उत्तरसुवे (उत्तरश्वः) आवती काल
पछी

पगया (एकदा) एकवार-एक दिवसे

पगंततो (एकान्ततः) एक तरफी

पत्थ (अत्र) अहीं

कल्लं (कल्यम्) काले

कहं } (कथम्) केम-केवी रीते
कहं }

कालओ (कालतः) काले करीने, बखते

केवच्चिरं (कियच्चिरम्)

केटला लांवा समय सुधी

केवच्चिरेण (कियच्चिरेण) केटला

लांवा समये

सामान्य शब्दो-नरजाति

णिलाडवट्ट (ललाटपट्ट) निलवट

सावय (श्वापद) सावज

डंड (दण्ड) दंड, डंडो, डांडियो

बन्धु (वन्धु) भांडु-भाई

जरढय (जरळक) घरडो-जरडो

मूक, मूग (मूक) मुंगो

मउड (मुकुट) मोड, मुगट

अंबमउड (आम्रमुकुट) अंबोडो

काक } (काक) कागडो
काग }

बय, वग (वक) बगलो

अंबकाल } (आम्रकाल) आंबागालो
अंबगाल }

विवाहकाल (विवाहकाल) विवाडो-

विवागालो-रुपसरा

विडाल (विडाल) विलाडो

कणिणआर (कर्णिकार) कणेर

फलाहार (फलाहार) फराल

जवरय (यवांकुर) जुवारा

महणणव (महार्णव) महेरामण-समुद्र

मेरामण (मेरा+मतु-मेरा+मण-मेरा-

मर्यादा. मण-वालो-) समुद्र

मेरा (मेरा) मर्यादा

ओहरिसो } (अवधर्ष) ओरसियो
ओघरिसो }

चित्तयार (चित्रकार) चितारो

सुत्तहार (सूत्रधार) सुतार

आसाढ (आषाढ) अशाड मास

पाघूणय } (प्राघूणक) प्राहुणो-

पाहुणय } अतिथि

देसवइ (देशपति) देशाई
 किमि (कृमि) कृमि-करमियुं
 भाइणेज (भागिनेय) भाणेज
 घूअ (घूक) घूअड-घूड
 देवर (देवर) देर
 गोधूम (गोधूम) गोधम-घउं
 पूयर (पूतर) पोरो-पूरो
 लोहयार (लोहकार) लह्यार
 कोणय (कोणक) खणो
 सिआल (शृगाल) शियाळ
 गाहय (ग्राहक) घराक
 फेण (फेन) फीण
 बाध } (बाध) बांधो
 बाह }
 बप्फ (बाष्प) बाफ
 सइ (शब्द) साद
 कच्छव (कच्छप) काचवो
 अरय (अरक) आरो पैडानो
 डंस (दंश) डख
 सिलेसम (श्लेष्मन्) सलेखम
 वसभ (वृषभ) वरख राशी
 संतोस (संतोष) संतोक
 वेस (वेष) वेष-मेख
 कुडंबि (कुडम्बिन्) कणवी
 छावय (शानक) छैयो-छोक्रो
 छुहागुड (सुधागुड) छागोल-

चुतो अने गोलुं मिधण

मसय (मशक) मच्छर
 किण्हसार (कृष्णसार) कालीयार मृत्
 निंबु (निम्बु) लींबु
 मउल (मुकुल) मौर
 मुगारय (मुद्गरक) मगदळ-मोगरी
 हरिताल (हरिताल) हरताल
 कुढारय (कुठारक) कुहाडो
 कुदालय (कुदालक) कोदाळो
 पच्छाताव (पश्चात्ताप) पस्तावो
 अच्छ (अक्ष) आंस-हांस
 तरस (तरक्ष) तरस नामनुं जनावर
 आसंक (आशङ्क) आंचको
 मक्कडय (मर्कटक) मांकडो
 कोलिअ (कौलिक ?) करोळियो
 कोलिक } (कौलिक) कोळी-एक
 कोलिअ } जात
 कोल्हुअ-कोल्हु-सिचोडो
 कोइल-कोयला
 कोत्थल-कोथळो
 कुक्कुस-कुशका
 कडइअ-कडिओ-चणनार
 कडप्प-कडपलो-समूह
 ककिंड-काकिडो
 कच्छर-कचरो
 रवय-रवैयो
 कचड (कपर्द) कोडो
 कोल } (कोड) खोळो
 कोड }

सामान्य शब्दो-नारीजाति

आपत्ति (आपत्ति) ओपटी
 दाढा (दंष्ट्रा) दाढ
 गर्भिणी (गर्भिणी) गाभणी
 पतीति (प्रतीति) पतीज-विश्वास
 चुच्छुंदरिआ (तुच्छोन्दुरुका)
 छुंछुंदर
 कलसी (कलशी) कसली
 परिहावणिआ (परिधापनिका)
 पहेरामणी
 देवराणी (देवराणी) देराणी
 गोणी (गोणी) गुणी-अनाज भरवानी
 कहोणी (कफोणी) कोणी
 ओसरिया—ओशरी
 छेंडी (छिद्रिका) छींड़ी
 अलसी (अतसी) अलसी
 महिसी (महिषी) भेंश
 छासी—छाश
 छवि } (छवि) छवी
 छवी }
 हलही, हलिहा (हरित्रा) हलदर
 छाया, छाही (छाया) छांया
 सवत्तिका (सपत्नीका) शोक्य
 भीइआ } (भीतिका) बीक
 भीइका }
 छुहा (सुधा) छो-चुनो
 लालसा (लीलासा) लालच

कंकतिआ (कङ्कतिका) कांचकी
 कुढारिया (कुठारिका) कुहाडी
 कुहालिया (कुहालिका) कोदाळी
 वारखखरी (द्वादशाक्षरिका) वाराखडी
 मज्जाया (मर्यादा) माजा-मलजो
 मंजूसा (मञ्जूषा) मजूह-पेटी
 पेडिआ (पेटिका) पेटी
 कच्छडिआ (कच्छटिका) काछडी
 लोमपडी (लोमपटी) लोवडी-
 भरवाडणने पहेरवानी साडी
 वत्ता (वार्त्ता) वात
 वत्ति (वर्त्ति) वाट-वत्ती
 तजा (त्वचा) तज
 लक्खा (लक्षा) लाख
 कक्खा (कक्षा) काख
 रक्खा (रक्षा) राख
 विभूति } (विभूति) भभूति-राख
 विभूइ }
 माला (माला) माला, माल
 लज्जा (लज्जा) लाज
 कडी (कटी) केड
 जङ्गा (जङ्गा) जांघ
 संदंसिआ (संदंशिका) सांडसी
 अंगुलि (अंगुलि) आंगली
 भाउज्जाया (भ्रातृजाया) भोजाई
 -मासी

बारिआ (द्वारिका) बारी
 भइणी } (भगिनी) बहेन
 भगिणी }
 संझा (संझा) सांज
 रत्ति (रात्री) रात
 गोठ्ठी (गोष्ठी) गोठ, गोठडी

वरगोष्ठी } (वरगोष्ठी) वरौठी
 वरोष्ठी }
 वरजत्ता } (वरयात्रा) वरात-जान
 वरअत्ता }
 जनी } (जनी) जान
 जणी }
 गोरी (गौरी) गोरी

सामान्य शब्दो—नान्यतर जाति

पावरणय (प्रावरणक) उपरणं
 बिगुणय } (द्विगुणक) वमणं
 बिउणय }
 तिगुणय } (त्रिगुणक) त्रमणं
 तिउणय }
 चउगुणय } (चतुर्गुणक) चोगणं
 चउगुणय }

छगुणय (षड्गुणक) छगणं
 सत्तगुणय (सप्तगुणक) सातगणं
 अट्ठगुणय (अष्टगुणक) आठगणं
 मिड्डफल } (मेढ्रफल) मीढळ-मीढोळ
 मिड्डहल }
 मयणफल } (मदनफल) मीढोळ
 मयणहल }

उत्थिअ (उत्थित) उठ्युं
 विस (विष) विख

कोमलय (कोमलक) कूणं
 सावत्तक } (सापन्त्यक) सावकुं
 सावत्तय }

सगडय (शकटक) सगडो-सावट

छट्ठय (षष्ठक) छट्ठं
 अच्चब्भुय (अत्यद्भुत) अचंबो:
 अद्ध (अर्ध) अडधुं
 सोरभ (सौरभ) सोडम
 तिमिर (तिभिर) तम्मर-अंधारं
 दालिह (दारिद्र्य) दळदर—
 दारिद्र्य

रुक्खय (रूक्षक) लूखुं
 पलाल (पलाल) पराळ-चोखानुं घास
 लङ्गल (लाङ्गल) हळ-नांगर.

बयर (वदर) बोर-वेर
 वत्त } (वर्त्म) वाट-रस्तो
 वट्ट }

कयल (कदल) केळुं
 नीलय (नीलक) नीलो-नीळुं
 वादित्त } (वादित्र) वाजिन्न
 वाइत्त }

कोटर (कोटर) कोतर
 तिलय (तिलक) टीळुं

विणु (विणु) वीणुं

દાહિણ્ય (દક્ષિણક) ડાહ્યું
 નિચ્છિઅય (નિશ્ચિતક) નક્કી
 ઉચ્છંચલય (ઉચ્છૃજ્જલક) ઉચ્છં-
 ચલ-ઉછાંછલો
 ઉચ્ચંચલય (ઉચ્ચચલક) ઉછાંછલો
 ચુચ્છ (તુચ્છ) તુચ્છ-જૂજ
 પગરણ (પ્રકરણ) પગરણ-પ્રારંભ
 નમિર (નમ્ર) નમ્ર-નરમ
 ચક્ર (ચક્ર) ચક્ર-ચરણો

માઝહર (માતૃશૃહ) માયરં-મહિયરં
 લોહચંડ (લોહચણ્ડ) લોચંડ
 સિંગ (શૃંગ) સિંગડું
 મયવાઝલય (મયવ્યાકુલક)
 વેવાકલો
 રોમય (રોમક) રૂવું-રોમ
 દંતપવણ (દન્તપવન) દંતવણ-
 દાતણ.
 વિહજ્જય (દ્વિતીયક) વીજું

પાઠ ૨૧ મો

સંખ્યાવાચક શબ્દો

વિશેષતા:—

અઠ્ઠારસ (અષ્ટાદશ) સુધીના સંખ્યાવાચક શબ્દોને ષષ્ઠીના
 વહુવચનમાં 'ળહ' અને 'ળહં' પ્રત્યય લાગે છે. યગળહ, યગળહં
 (એકેષામ્ એકાનામ્ ?)

દુળહ, દુળહં (દ્વયોઃ) ડમયળહ, ડમયળહં { ડમયેષામ્ } વગેરે
 { ડમયાનામ્ ? }

યગ, યંક, ઇક, યઅ (એક)

આ શબ્દનાં પુંલિંગી રૂપો 'સવ્વ' ની જેવાં થાય છે.
 સ્ત્રીલિંગી રૂપો 'માલા' ની જેવાં થાય છે અને નપુંસકલિંગી
 રૂપો નપુંસક 'સવ્વ'ની જેવાં થાય છે.

ડમં, ડહ (ડમ)

પ૦— ડમે, (ડમે) CC-0. Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

वी०—	उमे	(उभान्)
	उभा	
त०—	उमेहि	(उमेभिः, उमैः)
	उमेहिं	
	उमेहिँ	
च० छ०—	उभण्ह, उभण्हं	(उमेषाम्, उभानाम् ?)
प०—	उभत्तो, उभतो, उभओ, उभाओ, उभाउ	(उभतः)
	उभाहि, उमेहि	
	उभाहिंतो, उमेहिंतो	(उमेभ्यः)
	उभासुंतो, उमेसुंतो	
स०—	उमेसु, उमेसुं	(उमेषु)
	दु	(द्वि) त्रणे लिङ्गनां रूपो
प०—	दुवे, दोण्णि } वेण्णि }	दो, वे, वे (द्वौ)
	दुण्णि } विण्णि }	(द्वे)
वी०—	" "	" " " "
त०—	दोहि, दोहिं, दोहिँ	(द्वाभ्याम्)
	वेहि, वेहिं, वेहिँ	
च० छ०—	दोण्ह दोण्हं, दुण्ह, दुण्हं	(द्वयोः द्वीनाम् ?)
	वेण्ह वेण्हं, विण्ह, विण्हं	
प०	दुत्तो, दुतो दोओ, दोउ	(द्वितः)
	दोहिंतो, दोसुंतो	(द्वाभ्याम्)
स०	दोसु, दोसुं	(द्वयोः द्विषु ?)
	वेसु, वेसुं	

ति (त्रि) त्रणे लिंगनां रूपो
 प० } तिणिण (त्रीणि)
 वी० }
 च० छ० तिण्ह, तिण्हं (त्रयाणाम् त्रीणाम्?)
 शेष बहुवचनी रूपो 'रिसि' नां बहुवचनी
 रूपो जेवां छे.

चउ (चतुर) त्रणे लिंगनां रूपो
 प० वी० चत्तारो, चउरो चत्तारि (चत्वारः चतुरः, चत्वारि)
 त० चऊहि चऊहिं चऊहिँ (चतुर्भिः)
 चउहि चउहिं चउहिँ
 च० छ०— चउण्ह, चउण्हं (चतुर्णाम्)
 शेष बहुवचनी रूपो 'भाणु'ना बहुवचनो रूपी
 जेवां छे.

पंच (पञ्च) त्रणे लिंगनां रूपो
 प० वी०— पंच (पञ्च)
 त०— पंचेहि, पंचेहिं पंचेहिँ (पञ्चभिः)
 पंचहि, पंचहिं पंचहिँ
 च० छ०— पंचण्ह, पंचण्हं (पञ्चानाम्)
 स०— पंचसु, पंचसुं (पञ्चसु)
 शेष बहुवचनी रूपो 'जिण'नां बहुवचननी रूपो
 जेवां छे.

आ रीते पाछल आपेला बीजा बधा शब्दोनां रूपो
 जाणवानां छे: Jangamwadi Math Collection. Digitized by eGangotri

છ (ષ્ટ) છ	ચૌદસ	} (ચતુર્દશ) ચૌદ
સત્ત (સપ્ત) સાત	ચૌદહ	
અઠ્ઠ (અષ્ટ) આઠ	ચોદસ	
નવ (નવન) નવ	ચોદહ	
દસ } (દશન) દશ	પણ્ણરહ	} (પચ્ચદશ) પચ્ચર
દહ } (દશન) દશ	પણ્ણરસ	
પઆરહ } (અઘ્ઘરહ) અઘ્ઘર	સોલસ	} (ષટ્+દશ-ષોડશ) સોલ
પગારહ } (અઘ્ઘરહ) અઘ્ઘર	સોલહ	
ઇઆરસ } (દ્વાદશ) દ્વાર	સત્તરસ	} (સપ્તદશ) સત્તર
દુવાલસ } (દ્વાદશ) દ્વાર	સત્તરહ	
તેરહ } (ત્રયોદશ) તેર	અઠ્ઠારસ	} (અષ્ટાદશ) અઠ્ઠર
તેરસ } (ત્રયોદશ) તેર	અઠ્ઠરહ	

કઈ (કતિ)

પ૦ વી૦ } કઈ (કતિ)

ચ૦ છ૦ } કઈણહ, કઈણહં (કતીનામ્)

બાકી બધાં 'રિસિ'નાં વહુવચની રૂપો જેવાં જાણવાં.

નીચે જણાવેલા શબ્દોમાં જેઓ આકારાંત છે તેમનાં રૂપો 'વાયા' ની જેવા જાણવાનાં છે અને જે શબ્દો ફકારાંત છે તેમનાં રૂપો 'ગતિ'ની જેવાં સમજાવાનાં છે.

પગૂળવીસા (एकोनविंशति)

ઓગણીશ

વીસા (विंशति) વીશ

પગવીસા } (एकविंशति)

ફકવીસા } (एकविंशति)

પકવીસા } (एकविंशति)

બાવીસા (द्वाविंशति) બાવીશ

તેવીસા (त्रयोविंशति) તેવીશ-ત્રેવીશ

ચૌવીસા } (चतुर्विंशति) ચોવીશ

ચોવીસા } (चतुर्विंशति) ચોવીશ

પણવીસા (पञ्चविंशति) પચ્ચીશ-

પચ્ચવીશ

छन्वीसा (षड्विंशति) छन्वीश
 सत्तावीसा (सप्तविंशति) सत्तावीश
 अट्ठावीसा } (अष्टाविंशति)
 अट्ठवीसा } अठ्यावीश
 अडवीसा }
 पगूणतीसा (एकोनत्रिंशत्)
 ओगणत्रीश

तीसा (त्रिंशत्) त्रीश
 पगतीसा }
 पक्कतीसा } (एकत्रिंशत्)
 इक्कतीसा } एकत्रीश
 वत्तीसा (द्वात्रिंशत्) वत्रीश
 तेतीसा } (त्रयस्त्रिंशत्)
 तितीसा } तेत्रीश

चउत्तीसा } (चतुस्त्रिंशत्)
 चोत्तीसा } चोत्रीश
 पणतीसा (पञ्चत्रिंशत्) पांत्रीश
 छतीसा } (षट्त्रिंशत्) छत्रीश
 छत्तीसा }

सत्ततीसा (सप्तत्रिंशत्) साडत्रीश
 अट्ठत्तीसा } (अष्टत्रिंशत्)
 अडत्तीसा } आडत्रीश

पगुणचत्तालिसा (एकोनचत्वारिंशत्) ओगणचालीश
 चत्तालीसा (चत्वारिंशत्) चाळीश

पगचत्तालिसा }
 इक्कचत्तालिसा } (एकचत्वारिंशत्)
 पक्कचत्तालिसा } एकताळीश
 इगयाला

बेचत्तालिसा }
 बेआलिसा } (द्विचत्वारिंशत्)
 वेआला } वेताळीश
 दुचत्तालिसा }

तिचत्तालिसा } (त्रिचत्वारिंशत्)
 तेआलिसा } त्रेताळीश-
 तेआला } तेंताळीश

चउचत्तालिसा } (चतुश्चत्वारिं-
 चोआलिआ } शत्) चुंमाळीश
 चोआला } -चुंआळीश
 चउआला }

पणचत्तालिसा } (पञ्चचत्वारिंशत्)
 पणयाला } पिस्ताळीश

छचत्तालिसा } (षट्चत्वारिंशत्)
 छायाला } छेंताळीश

सत्तचत्तालिसा } (सप्तचत्वारिं-
 सगयाला } शत्)
 सूडताळीश

अट्ठचत्तालिसा } (अष्टचत्वारिं-
 अडयाला } शत्)
 अडताळीश

पगूणपण्णासा (एकोनपञ्चाशत्)
 ओगणपचास

पण्णासा }
 पण्णास } (पञ्चाशत्) पचास
 पञ्चासा }

पगपण्णासा }
 इक्कपण्णासा } (एकपञ्चाशत्)
 पक्कपण्णासा } एकावन

पगपण्णासा

दुपपण्णासा } (द्विपञ्चाशत्)
बावण्णा } वावन

तेवण्णा } (त्रिपञ्चाशत्)
तिपण्णासा } त्रेपन

चोवण्णा } (चतुष्पञ्चाशत्)
चउपण्णासा } चोपन

पणपण्णा } (पञ्चपञ्चाशत्)
पणपण्णासा } पंचावन
पंचावण्णा }

छपपण्णा } (षट्पञ्चाशत्)
छपपण्णासा } छप्पन

सत्तावन्ना } (सप्तपञ्चाशत्)
सत्तपण्णासा } सत्तावन

अट्ठावन्ना } (अष्टपञ्चाशत्)
अडवन्ना } अट्ठावन
अट्ठपण्णासा }

पगूणसट्ठि (एकोनषष्टि)

ओगणसाठ

सट्ठि (षष्टि) साठ

पगसट्ठि } (एकषष्टि) एकसठ
इगसट्ठि }

बासट्ठि (द्विषष्टि) बासठ

तेसट्ठि (त्रिषष्टि) त्रेसठ

चउसट्ठि } (चतुष्षष्टि) चोसठ
चोसट्ठि }

पणसट्ठि (पञ्चषष्टि) पांसठ

छासट्ठि (षट्षष्टि) छासठ

सत्तसट्ठि (सप्तषष्टि) सडसठ

अट्ठसट्ठि } (अष्टषष्टि) अडसठ
अडसट्ठि }

पगूणसत्तरि (एकोनसप्तति)

ओगणोशित्तेरं

सत्तरि } (सप्तति) शित्तेर
हत्तरि }

पगसत्तरि }
पगहत्तरि } (एकसप्तति)
पकसत्तरि } एकोतेर
इकहत्तरि }

विसत्तरि }
बासत्तरि } (द्विसप्तति) बाँतेर
विहत्तरि }
बाहत्तरि }
वावत्तरि }

तिसत्तरि } (त्रिसप्तति) तौँतेर
तिहत्तरि }

चोसत्तरि }
चोहत्तरि } (चतुस्सप्तति)
चउसत्तरि } चूमोतेर
चउहत्तरि }

पणसत्तरि } (पञ्चसप्तति)
पणहत्तरि } पंचोतेर

छसत्तरि } (षट्सप्तति) छौँतेर
छहत्तरि }

सत्तसत्तरि } (सप्तसप्तति)
सत्तहत्तरि } सत्योतेर

अट्ठसत्तरि } (अष्टसप्तति)
अडहत्तरि } अठयोतेर

एगूणासीइ (एकोनाशीति) ओग-
प्याएंशी-अगप्याओंशी

असीइ (अशीति) अंशी

एगासीइ (एकशीति) एकशी

बासीइ (द्व्यशीति) बाशी

तेसिइ (त्र्यशीति) त्राशी-त्र्याशी

चउरासीइ } (चतुरशीति)
चोरासीइ } चोर्याशी

पणसीइ } (पञ्चाशीति)
पञ्चासीइ } पंचाशी

छासीइ (षडशीति) छाशी

सत्तासीइ (सप्ताशीति) सत्याशी

अट्टासीइ (अष्टाशीति) अठ्याशी

नवासीइ (नवाशीति) नेवाशी

एगूणनवइ (एकोननवति) „

नवइ (नवति) नेवुं

एगणवइ } (एकनवति)
इगणवइ } एकाणुं
एगाणवइ }

बाणवइ (द्विनवति) बाणुं

तेणवइ (त्रिनवति) त्राणुं

चउणवइ } (चतुर्नवति) चोराणुं
चोणवइ }

पणणवइ } (पञ्चनवति) पंचाणुं
पञ्चणवइ }
पञ्चाणवइ }

छणणवइ (षण्णवति) छनुं

सत्तणवइ } (सप्तनवति) सत्ताणुं
सत्ताणवइ }

अट्टणवइ }
अट्टाणवइ } (अष्टनवति) अट्टाणुं
अडणवइ }

णवणवइ } (नवनवति) नव्वाणुं
नवणवइ }

एगूणसय (एकोनशत) „

सय (शत) सो

दुसय } (द्विशत) वसो
विसय }

बे सयाइं (द्वे शते) वसो

तिसय (त्रिशत) त्रणसो

तिणिण सयाइं (त्रीणि शतानि)
त्रणसैं

चत्तारि सयाइं (चत्वारि शतानि)
चारसैं इत्यादि

सहस्स (सहस्र) हजार

दससहस्स } (दशसहस्र) दश-
दहसहस्स } हजार

अयुत } (अयुत) „
अयुअ }

लक्ख (लक्ष) लाख

दसलक्ख } (दशलक्ष) दस लाख
दहलक्ख }

पयुअ } (प्रयुत) दस लाख
पयुत }

कोडि (कोटि) क्रोड

कोडाकोडी (कोटाकोटि) कोडा-
नुकोड

सामान्य शब्दो

कुहालय } (कु+हालक) कोहालो
 कोहालय }
 खडिर (खदिर) खेरुं झाड के लाकड़
 गिरिय-नर्यु-एकलुं-केवल
 धवल (धवल) धोलुं, धोल
 माधव (मा+धव) लक्ष्मीपति-कृष्ण
 उद्धव } (उद्धव) ओधव-कृष्ण
 ओद्धव }
 गुल } (गुड) गोल
 गुड }
 सूई } (सूचि) सूई-सोय
 सूइ }
 गुरु (गुरु) गोर
 पहर (प्रहर) पहोर, पोर
 नहर (नखर) नहोर
 पिंड } (पिण्ड) पैंडो, पींडो
 पैंड }
 विहत्थी (वितस्ति) वेंत
 कयलय (कदलक) केळुं
 कयली (कदली) केळ
 पाइक (पदातिक) पायगा
 नयर (नगर) नेर-चांपानेर वांका-
 नेर, बीकानेर
 अहिनव (अभिनव) अवनवुं
 कवल (कवल) कोलीओ

फलाहार (फलाहार) फराल
 कवडुय (कपर्दक) कोडो
 कवडुया (कपर्दिका) कोडी
 कवित्थ (कपित्थ) कोठुं
 गवक्ख (गवाक्ष) गोंखलो-गोंख
 पिडुल } (पृथुल) पहोलुं
 पडुल }
 पइट्ट (प्रविष्ट) पेठो-पेठेलो
 कप्पडय (कर्पटक) कपडुं-कापडुं
 रडुकूड } (राष्ट्रकूट) राठोड
 रडूऊड }
 चित्तकूड } (चित्रकूट) चित्तोड
 चित्तऊड }
 कसवट्टिआ (कषपट्टिका) कसोटी
 घणयर (घनतर) घणेहं-अधिक
 वच्छयर (वत्सतर) वच्छेरो
 मयगल (मदकल) मंगल-मद
 झरतो हाथी
 गुहिलउत्त (गुहिलपुत्र) गुहिलोत
 दुवेइ (द्विवेदिन्) दवे, दुवे
 चउव्वेइ (चतुर्वेदिन्) चोवे-चोवा
 अवयय
 सु० दि० (शुक्ल दिवस) अज-
 वाळियुं
 व० दि० } (बहुल दिवस) अंधारियुं
 व० दि० }

। सव्वे सुहिणो-होतु ।

नाम [नरजाति]

अक (अर्क) सूर्य, आकडानुं झाड-
 आकडो
 अगिग (अग्नि) अग्नि, आग
 अगिगअ (अग्निक) आगिओ
 अग्घाड (अग्घेडानुं) झाड-अग्घेडो
 अच्चि (अर्चिस्) आंच, जाळ
 अच्छ (अक्ष) आंस-हांस
 अणागम } (अन्+आगम) न
 अनागम } आववुं ते-अनागमन
 अप्प (आत्मन्) आत्मा-आप-पोते
 अप्पाण (आत्मन्) आत्मा-आप
 पोते
 अमुणि (अमुनि) मुनि नहि ते-
 वडवड करनार
 अम्ह (अस्मद्) हुं
 अय (अयस्) अयस-लोडुं
 अरय (अरक) आरो-पैडानो
 अरिहंत (अरि+हन्त) वीतराग देव
 अलाह } (अलाम) अलाम-
 अलाम } अप्राप्ति
 असमण (अश्रमण) श्रमण नहि ते
 असंजम (असंयम) असंयम
 अहेल्ल } अल्लाह-ईश्वर
 अहिल्ल }

अंक (अङ्क) अंक-खोलो
 अंध } (अन्ध) आंधळो
 अंधल }
 अंव (आम्र) आंवो
 अंवकाल } (आम्रकाल) आंवागाळो
 अंवगाल }
 अंवमउड (आम्रमुकुट) अंवोडो
 आइच्च (आदित्य) आदित्य-सूर्य
 आमोडो अंवोडो
 आयरिय (आचार्य) आचार्य-
 धर्मगुरु, विद्यागुरु
 आरिय (आर्य) आर्य-सज्जन
 आस (अश्व) अश्व-घोडो
 आसाढ (आषाढ) अषाढ मास
 आसंक (आशङ्क) आंचको
 अल्हाअ (आह्लाद) आह्लाद-
 आनंद
 आहार (आधार) आधार
 आहार (आहार) आहार-खावानुं
 इसि (ऋषि) ऋषि
 इंद (इन्द्र) इन्द्र
 उच्छाह (उत्साह) उत्साह
 उच्छु (इक्षु) इक्ष-शेरबी
 उट्ट (उष्ट्र) उंट

उडिद अडद

उडु (उडू) ओड जातना लोको

उण्हाळ (उण्णकाल) उनाळो

उत्तर (उत्तर) उत्तरदिशा, उत्तरनुं

उदहि (उदधि) उद-पाणी-ने

धारण करनार-समुद्र

उद्धव, ओद्धव (उद्धव) ओधव-

कृष्ण

उप्पाअ (उत्पाद) उत्पाद-उत्पत्ति

ऊरु (ऊरु) ऊरु-साथळ

उवज्झाय (उपाध्याय) उपाध्याय

अध्यापरु-गुरु-ओझा

उवासग (उपासक) उपासक-

उपासना करनार

उवाहि (उपाधि) उपाधि-प्रपंच

ऊसव (उत्सव) उत्सव

एरावण (ऐरावण) ऐरावण-मोटो

हाथी

ओट्ट (ओष्ठ) ओठ-होठ

ओहरिसो } (अवघर्ष) ओरसियो

ओघरिसो }

कर्किड काकीडो

कच्छर कचरो

कच्छव (कच्छप) काछवो

कडइअ कडीओ-घर चणनार

कडण्ण कडपलो-समूह

कण्णिआर (कर्णिकार) कणेर

कण्ण (कर्ण) कान, कानो

कण्ह (कृष्ण) कृष्ण-कान

कमंडलु (कमण्डलु) कमंडळ

कयविक्रय (क्रयविक्रय) खरीदवुं

वेचवुं-क्रयविक्रय करवो

करेणु (करेणु) करी-हाथी

कलंव (कदम्ब) कदंवुं झाड

कलह (कलह) कलह-कळो

कलाव (कलाप) कडपलो-समूह

कवड्ड (कदर्प) कोडो

कवि (कवि) कवि

कवि (कपि) कपि-वानर

कवित्थ (कपित्थ) कोडुं

कविल (कपिल) कपिल ऋषि

कस (कश) चावुक

कसिवल (कृषिवल) खेडवाळो-

खेडुत

कंटग (कण्टक) कांटो

कंद (स्कन्द) स्कन्द-गणपति

कंसआर } (कांस्यकार) कंसारो

कंसार }

काग } (काक) कागडो

काक }

काम (काम) काम-तृष्णा-इच्छा

काय (काय) काया-काय-शरीर

काल (काल) काल-समय

कावड्डिअ (कापर्दिक) कावड्डियुं-

कोडो-कोडी

कासव (काश्यप) काश्यप गोत्रनो
ऋषि-ऋषभदेव

काहार (क+हार) कहार-पाणी
भरनार

कांवलिअ (काम्वलिक) कामलीयो,
कांवलीओने वेचनार वा
ओढनार

किण्हसार (कृष्णसार) कालीयार मृग

किलेस (क्लेश) क्लेश

किसाणु (कृशानु) अग्नि

कुक्खि, कुच्छि (कुक्षि) कूख

कुक्कुस कुशको

कुडुम्बि (कुडुम्बिन्) कणवी

कुढार (कुठार) कुठार-कुहाडो

कुढारय (कुठारक) कुहाडो

कुदालय (कुदालक) कोदालो

कुमारवर (कुमारवर) उत्तम

कुमार

कुलवइ (कुलपति) कुलनो पति-

आचार्य

कुंथु (कुन्थु) कंथवो-एक नानो

जीवडो

कुंभार (कुम्भकार) कुंभार

कैवट्ट (कैवर्त) कैवर्त-कैवट-होडी

हांकनार

केसरि (केसरिन्) केसरवालो-
याळवाळो सिंह-केसरी सिंह

कोइल कोयल

कोइल } (कोकिल) कोकिल-
कोकिल } कोयल

कोड (कोड) गोद-खोळो

कोणय (कोणक) खणो

कोत्थल कोथलो

कोल } (कोड) खोळो

कोड }

कोलिअ (कौलिक) करोळियो

कोलिक } (कौलिक) कोळी-

कोलिअ } एक जात

कोल्हुअ (कोल्हु) कोल्हु-सिचोडो

कोस (कोश) कोह-पाणी

काढवानो, कोश-खजानो

कोसिअ (कौशिक) कौशिक गोत्र-
वाळो इन्द्र अथवा चंडकौशिक सर्प

कोह (कोध) क्रोध

कोहदंसि (क्रोधदर्शिन्) क्रोधने
जोनार-क्रोधी

खग्ग (खड्ग) खड्ग-तलवार

खट्टिक (घातक) खाटकी

खत्तिय (क्षत्रिय) क्षत्रिय

खय (क्षय) खे-क्षय

खार } (क्षार) खारो

छार }

खोखलअ खोखलदंतो

खोड खोडो-लंगडो

खोल (खर) खोलकुं-गधेडातुं वच्चुं

खंध (स्कन्ध) कांध-खांध-भाग,

मोटी डाल

गग्ग (गार्ग्य) गर्गनो पुत्र-ते नामनो

एक ऋषि

गड्डुह } (गर्दभ) गधेडो

गहह }

गढ गढ

गणधर } (गणधर) गणने धारण

गणहर } करनार-समूहनी-व्यवस्था

करनार आचार्य

गणवइ (गणपति) गणोनो पति-

गणपति

गणि (गणिन्) गण-समूहने

साचवनार आचार्य

गब्भ (गर्भ) गर्भ, गाभो

गब्भदंसि (गर्भदर्शिन्) गर्भने

जोनार-जन्म धारण करनार

गय (गज) गज-हाथी

गरुल (गरुड) गरूड

गवक्ख (गवाक्ष) गोंखलो-गोंख

गंध (गन्ध) गंध

गंधिअ (गान्धिक) गांधी-गांधवाली

वस्तुने वेचनार

गाम (ग्राम) ग्राम

गाहय (ग्राहक). घराक

गिहि (गृहिन्) गृहस्थ

गुह (गुह्य) गुह्यक-यक्ष, गुह्य-गूढ

गुरु (गुरु) गुरु-गोर, वडिल माता

पिता वगेरे

गुहिलउत्त (गुहिलपुत्र) गुहिलोत

गोतम } (गौतम) गौतम गोत्रनो

गोयम } मुनि

गोधूम (गोधूम) गोधम-घउं

घड (घट) घडो

घरवइ } (गृहपति) घरनो पति-

गहवइ } गृहस्थ

घूअ (घूक) घूअड-घूड

घोडअ (घोटक) घोडो

चउव्वेइ (चतुर्वेदिन्) चतुर्वेदी

चोवे, चोवा

चक्कवट्टि (चक्रवर्तिन्) चक्र फेर-

वनार-चक्रवर्ती राजा

चक्खु (चक्षुस्) चक्षु-आंख

चम्मर (चर्मकार) चमार

चंद (चन्द्र) चंद्र

चाइ (त्यागिन्) त्यागी

चास खेतरमां चास करवा ते

चित्त (चित्र) एक सारथिनुं नाम

चित्तकूड } (चित्रकूट) चितोड

चित्तऊड }

चित्तवार (चित्रकार) चितारो

छगलय (छाग) छालुं-वकरं
 छत्त (छात्र) छात्र-विद्यार्थी
 छप्पअ } (पट्पद) छपगो-भमरो
 छप्पय }
 छंट छंटो-छांट
 छावय (शावक) छैयो-छोकरो
 छुहागुड (सुधागुड) छागोल-चुनो
 अने गोलनुं मिश्रण
 छेअ (छेद) छेडो
 जट्ट (जर्त) जाट नातनो माणस
 जडालु (जटाल) जटालुं-जटावालुं
 जणय (जनक) जनक-पिता
 जणहु (जहनु) ते नामनो सगरपुत्र
 जम्म (जन्मन्) जन्म
 जर (ज्वर) ज्वर-ताव
 जरढय (जरठक) घरडो-जरडो
 जवरय (यवांकुर) जुवारा
 जंतु (जन्तु) जंतु-प्राणी-जीवजंत
 जंवु (जम्बु) जांबु, जांबुनुं झाड
 जामाउय (जामातृक) जमाई
 जायतेय (जाततेजस्) जेमां तेज
 छे ते-अग्नि
 जिण (जिन) जय पामनार-वीतराग
 जीव (जीव) जीव
 जीवाउ (जीवालु) जीवननुं औषध
 जोइसिअ (ज्योतिषिक) जोशी.
 जोगि (योगिन्) योगी-जोगी

झंखर झांखर-सूकुं
 झुणि (ध्वनि) झणझणाट-अवाज-
 ध्वनि
 टप्परअ टापरो-खराव कानवाळो
 टार टारडो
 टुंटे टुंठो
 डंड (दण्ड) दंड, डंडो, डांडियो
 डव्व } डावुं-डावो हाथ
 डाव }
 डंस (दंश) डंख
 डंगर डंगरो
 डुब डोम-चांडाल
 डुंघ डुंघो-होको
 डोअ डोयो-पाणी काढवानो डोयो
 डोल डोळो-आंखनो डोळो
 णक्क नाक
 णातसुत } (ज्ञातसुत) ज्ञातवंशनो
 णायसुय } पुत्र-महावीर
 णिलाडवट्ट (ललाटपट्ट) निलवट
 ण्हाविअ } (नापित) नवरावनारो-
 नाविअ } नावी-हजाम
 त } (तद्) ते
 ण }
 तलाय (तडाग) तलाव
 तरस (तरक्ष) तरस नामनुं जनावर
 तरु (तरु) तरु-हु-झाड
 तव (तपस्) तप-तपश्चर्या

तव (स्तव) स्तव-स्तुति
 तवस्सि (तपस्विन्) तपस्वी
 तस (त्रस) त्रस प्राणी-गति करी
 शके तेवा प्राणी

तंतु (तन्तु) तांतणो
 तंबोलिअ (ताम्बूलिक) तंबोळी
 ताव (ताप) ताव-ताप-तडको
 तिल (तिल) तल

तुम्ह (गुप्पद्) तुं
 तुरंगम (तुरंगम) तुरत जनार,
 तुरंग-घोडो

तेअ (तेजस्) तेज
 तेलिअ (तैलिक) तेली-तेल
 वेचनार

थावर (स्थावर) स्थिर रहेनार-
 गति न करी शके ते प्राणी-
 वनस्पति वगरे
 थेर (स्थविर) स्थिर बुद्धिवालो-
 पाकट-वयोवृद्ध-संत

दयालु (दयालु) दयालु

दवर दोरो

दंड (दण्ड) दंड-डांडो-लाकडी

दंत (दन्त) दांत

दाडिम (दाडिम) दाडम

दास (दास) दास

दाहिण } (दक्षिण) दक्षिण-

दक्खिण } दक्षिणं

दिणयर (दिनकर) दिननो करनार
 -सूरज, दीकरो

दुक्काल (दुष्काल) दुक्काल

दुक्खदंसि (दुःखदर्शिन्) दुःखने
 जोनार-दुःख पामनार

दुम (द्रुम) द्रुम-झाड

दुवेइ (द्विवेदिन्) दवे, दुवे

दुस्सीस } (दुदिशय्य)

दुस्सिस्स } दुष्ट शिष्य-विद्यार्थी

देवज्ज (दैवज्ञ) दैवने जाणनार-

जोशी

देवर (देवर) देवर-देर-दियर

देविंद (देवेन्द्र) देवोनो इन्द्र-

देवोनो स्वामी

देस (देश) देश

देसवइ (देशपति) देशाई

दोस (दोष) दोष, द्वेष

दोसिअ (दौष्यिक) दोशी-दूष्य-

वन्न वेचनार

धअ (ध्वज) धजा-ध्वज

धणि (धनिन्) धानवालो-धणी

धन्न (धान्य) धान्य

नड (नट) नट

नमि (नमि) ते नामनो एक

राजर्षि-नमिराज

नमिराय (नमिराज) नमिराज-ते

नामनो मिथिलानो एक राजर्षि

नयण (नयन) नेण-आंख
 नरवइ (नरपति) नरोनो पति-नर-
 पति-नरपत-राजा

नह (नख) नख

नह (नभस्) नभ-आकाश

नहर (नखर) नहोर

नातपुत्त } (ज्ञातपुत्र) ज्ञातवंशनो
 णातपुत्त } पुत्र-महावीर
 नायपुत्त }

नास (न्यास) न्यास-थापण

नास (नाश) नाश

निव (नृप) नृप-राजा

नेह (स्नेह) स्नेह-नेह

नेहालु (स्नेहालु) नेहाल-स्नेहाल-
 स्नेहवाळो

पइ (पति) पति-स्वामी-धनी-
 मालीकं

पक्ख (पक्ष) पक्ष-पखवाडीयुं, पंख-
 पंख, तरफदारी

पक्खि (पक्षिन्) पंखी-पांखवाळुं

पच्छाताव (पश्चात्ताप) पस्तावो

पज्ज (प्राज्ञ) प्राज्ञ-डाहो

पज्जुण } (प्रद्युम्न) प्रद्युम्न नामनो
 पज्जुन्न } कृष्णनो पुत्र

पडह (पटह) पडो-ढोल

पण्हअ (प्रस्तव) पानो-पोतांउं

बाळक जोइने माताने दुध आवे ते

पण्ह (प्रश्न) प्रश्न

पण्हअ (प्रस्तुत) पानो

पमाद (प्रमाद) प्रमाद

असावधानता-आळस

परियट्ट परीट-धोबी

पल्हाअ (प्रह्लाद) प्रह्लाद कुमार

पवासि (प्रवासिन्) प्रवास करनार

पवंच (प्रपञ्च) प्रपंच

पव्वय (पर्वत) पर्वत

पसु (पशु) पशु

पहु (प्रभु) प्रभाकशाली-समर्थ

पंडरंग (पाण्डुराङ्ग) पांडुरंग-महादेव

पंथ (पन्थ) पंथ मार्ग

पाउस (प्रावृष्) पाउस-पावस

वरसादनी ऋतु

पाघूणय } (प्राघूणक) प्राहुणो-
 पाहूणय } अतिथि

पाण (प्राण) प्राण-जीव

पाणि (प्राणिन्) प्राणी

पाणि (पाणि) पाणी-हाथ

पाय (पाय) पा-चोथो भाग

पाय (पाद) पाद-पग-पायो

पायय (पादक) पायो

पावासु (प्रवासिन्) प्रवासी

पास (पाश) पाश-फांसो पाशलो

फांसलो

प्रासाय (प्रासाद) प्रासाद-महेल
 पिणाअ पराणे
 पिलोस (प्लोष) दाह
 पीलु (पीछ) पीछनुं झाड
 पुरिम (पुरा+इम) पहेलानुं, पूर्व
 पुरिस (पुरुष) पुरुष
 पुव्व (पूर्व) पूर्व-पूर्वनुं
 पुव्वण्ह (पूर्वाह्न) दिवसनो पूर्व भाग
 पूयर (पूतर) पूरो-पोरो
 पेडइअ फडिओ-दाणानो वेपारी
 पोक्खर (पुक्कर) पोखर-तळाव
 पोट्टिय (पौष्टिक) पोठीयो-महादेवनो
 पोठीयो

फलाहार (फलाहार) फराळ

फास (स्पर्श) स्पर्श

फेण (फेन) फीण

बडल्ल बळद-बेल

बक } (बक) बगलो
 बग }

बप्प (वप्प) वाप

बप्फ (वाष्प) वाफ

बहिणीवइ (भगिनीपति) वनेवी

बंधव (वान्धव) वांधव-भाई

बंधु (बन्धु) बंधु-भांडु-भाई

बंभण } (ब्राह्मण) ब्रह्म-विद्याने
 बंम्हण } जाणनार समझनार
 माहण } पुरुष

वंभयारी (ब्रह्मचारिन्) ब्रह्मचारी

बाध } (बाध) बांधो
 बाह }

वाल (वाल) बाळ-बाळक

वाहु (वाहु) वाहु-वांय-हाथ

विडाल (विडाल) विलाडो

विंदु (विन्दु) विंदु, मींडु, टीपुं

बुद्ध (बुद्ध) बुद्धदेव

बुह (बुध) बुद्धिमान्-डाह्यो पुरुष

बोक्कड (बर्कर) बोक्कडो-बकरो

भड (भट) भड-शूर

भमर (भ्रमर) भमरो

भाइणेज्ज (भागिनेय) भाणेज

भाणु (भाजु) भाजु-भाण-सूरज

भार (भार) भार

भारय (भारक) भारो

भारवह (भारवह) भार वहन कर-
 नार-मजूर

भारहर (भारहर) भार लई जनार-
 मजूर

भिग (भृङ्ग) भृंग-भमरो

भिकखु (भिक्षु) भिक्षु

भूअ (भूत) भूत-प्राण जीव

भूमिवइ (भूमिपति) भूमिनो पति-
 राजा

भूवइ (भूपति) भू-पृथ्वी-नो पति
 भूपति-भूपत-राजा

भोगि } (भोगिन्) भोगी-
भोइ } भोगोने भोगवनार

मअ (मृग) मृग-वनपशु-हरण

मउड (मुकुट) मोड-मुगट

मउल (मुकुल) मोर

मकड मकडी-करोलीयो

मकडय (मर्कटक) मांकडो

मग्ग (मार्ग) मार्ग-मारग

मग्गु (मद्गु) एक प्रकारनी
माछली

मच्चु } (मृत्यु) मोत-मरण
मिच्चु }

मढ (मठ) मढी-मठ-संन्यासियोउं
रहेठण

मणि (मणि) मणि

मणिआर (मणिकार) मणियार
काचनो सामान वेचनार

मयगल (मदकल) मेंगल-मद
झरतो हाथी

मयंक (मृगाङ्ग) मृगना निशानवाळो-
चन्द्र

मरहड्ड (महाराष्ट्र) मोटो देश-
महाराष्ट्र देश

मरहड्डअ (महाराष्ट्रीय) महाराष्ट्रनो
वतनी-मराठी लोक

मसय (मशक) मच्छर

महण्णव (महार्णव) महेरामण
समुद्र

महप्पसाय (महाप्रसाद) मोटा
प्रसादवाळो-सुप्रसन्न-कृपाळु

महातवस्सि (महातपस्विन्) मोटो
तपस्वी

महादोस (महादोष) महादोष-मोटो
दोष

महावीर (महावीर) महावीर देव
महासद्धि (महाश्रद्धिन्) मोटी

अचल श्रद्धावाळो

महासव (महासव) मोटो आश्रव-
पापोनो मोटो मार्ग

महेसि {महा+ऋषि} व्यास वगेरे
महर्षि } महर्षि

मंजार (मार्जार) मणजर-बिलाडो

मंति (मन्त्रिन्) मन्त्री-कारभारी

मंतु (मन्तु) अपराध-शोक

माधव (मा+धव) लक्ष्मीपति-
माधव-कृष्ण

मार (मार) मारनारो-तृष्णा

माराभिसंकि (माराभिशङ्किन्)

मार-तृष्णा-थी शंकित रहेनार-

दूर रहेनार-तृष्णाथी डरनारो

मालिअ (मालिक) माली-माळा
वेचनार

मास (मास) महीनो-मास

मिलिच्छ (म्लेच्छ) म्लेच्छ

मुङ्ग } (मृदङ्ग) मृदङ्ग
मिङ्ग }

मुग्गरय (मुद्गरक) मगदळ-

मोगरी

मुणि (मुनि) मुनि-मनन करनार

मौन राखनार-संत

मुब्भ } मोभ
मोब्भ }

मुहुत्त (मुहूर्त) मूरत-वखत-थोडो

समय

मूअ }
मूक } (मूक) मूंगो
मूग }

मूसअ } (मूषक) मूषक-उंदर
मूसय }

मेरामण (मेरा+मतु-मेरा+मण)

महेरामण-समुद्र

मेह (मेघ) मे-मेघ-वरसाद

मेहावि (मेघाविन्) मेघावाळो

बुद्धिमान्

मोक्ख (मोक्ष) मोक्ष-छुटकारो

मोचिअ (मौचिक) मोची-भोजां

सीवनार

मोर } (मयूर) मोर-मयूर

मयूर }

मोह (मोह) मोह-मूढता

मोहणदास (मोहनदास) ते नामनो

वीर पुरुष-मोहनदास गांधी

रट्टकूड } (राष्ट्रकूट) राठोड

रट्टऊड }

रट्टधम्म (राष्ट्रधर्म) राष्ट्रनो धर्म-

समग्र देशनुं हित करनारी

प्रवृत्ति

रण्णवास (अरण्यवास) अरण्यमां

वसवुं-वनमां रहेवुं

रप्फ राफडो

रवय रवैयो

रस (रस) रस

रस्सि (रश्मि) राश-वळदनी के

घोडानी राश

राग (राग) राग-आसक्ति

रायरिसि (राज+ऋषि) राजर्षि

रिच्छ (ऋक्ष) रीछ

रिसि } (ऋषि) रषि

इसि }

रुक्ख (वृक्ष) रुंख-झाड

लाह } (लाभ) लाभ-लावो

लाभ }

लेहसालिअ (लेखशालिक) निशा-

ळीओ-निशाळे भणवा जनार

लोअ } (लोक) लोक-जगत-

लोअ }

लोको

लोह (लोभ) लोभ
 लोहयार (लोहकार) लुहार
 लोहार (, ,) , , -लुहार
 वग्घ (व्याघ्र) वाघ
 वच्छ (वत्स) वच्छुं-संतान-वाछडो
 वच्छयर (वत्सतर) वछेरो
 वडु वडो
 वणप्फइ } (वनस्पति) वनस्पति
 वणस्सइ }
 वद्धमाण (वर्धमान) वर्धमान-
 महावीर
 वप्पीअ } वपैयो
 वप्पीह }
 वम्मह (मन्मथ) मनने मथनार-
 कामदेव
 वरदंसि (वरदर्शिन) उत्तम रीते
 जोनार
 ववहार (व्यवहार) वेव्हार-वेपार
 ववहारिअ (व्यावहारिक) वहेवारी-
 वहेपारी
 वसभ (वृषभ) वरख राशी
 वसह (, ,) वृषभ-बलद
 वसु (वसु) वसु-धन, पवित्र
 मनुष्य
 वहोलो पाणीनो वहेलो
 वंसअ (वंशक) वांसो-पीठ

वाउ } (वायु) वायु-वा
 वायु }
 वाणिअ (वाणिज) वाणीओ
 वाणिज्जार (वाणिज्यकार)
 वणजारो-वणज करनारो-वेपारी-
 वाहि (व्याधि) व्याधि-रोग
 विज्जत्थि (विद्यार्थिन्) विद्यानो
 अर्थी-विद्यार्थी-
 विडवि (विटपिन्) बीड-झाड
 विण्हु (विष्णु) विष्णु
 विप्परियास (विपर्यास) विपर्यास-
 विपरीतता-भ्रान्ति
 विराग (विराग) रागशी विरुद्ध
 भाव-वैराग्य-
 विवाहकाल (विवाहकाल) विवाडो-
 लग्नसरा-
 विहु (विधु) विधु-चन्द्र
 विंचुअ (वृश्चिक) वींछी
 विंछिअ (, ,) वींछी
 वीस (विश्व) विश्व-वधुं
 वुड्ड (वृद्ध) वूडो-घरडो
 वुत्तंत (वृत्तान्त) वृत्तान्त-समाचार-
 वेय (वेद) ऋग्वेद वगेरे वेद
 वेवाहिअ (वैवाहिक) वेवाई
 वेस (वेष) वेष-मेख
 वेसाह (वैशाख) वैशाख मास-
 वोज्झ (वह्य) वोजो

:वोज्झअ वोजो
 :स, सुव (स्व) स्व-पोते-पोतानुं
 :स (श्वन्) श्वान-कृतरो
 :सउणि (शकुनि) शकुनि-पक्षी
 :सज्ज (षड्ज) षड्ज-एक प्रकारनो
 सू
 :सढ (शठ) शठ-छत्रो
 :सद् (शब्द) शब्द-साद-अवाज
 :सप्प (सर्प) साप
 :सम (सम) वधुं
 :समण (श्रमण) शुद्धि माटे श्रम
 करनार-संतपुरुष
 :समत्तदंसि (सम्यक्त्वदर्शिन्) सत्यने
 जोनार-समजावनार-आचरनार
 :समुद्द } (समुद्र) समुद्र-समुद्र
 :समुद्र }
 :सयंभु (स्वयंभू) स्वयं थनार-ब्रह्मा,
 ते नामनो समुद्र
 :सय्ह (सह्य) सह्य नामनो पहाड,
 सही शकाय ते
 :सर (स्मर) स्मर-कामदेव
 :सवह (शपथ) शपथ-सोगन
 :सव्व (सर्व) सर्व-सव-वधुं
 :सव्वज्ज (सर्वज्ञ) सर्वज्ञ-वधुं जाणनार
 :सव्वण्णु (, ,) सर्व जाणनार
 :सव्वसंग (सर्वसङ्ग) सर्व प्रकारनो
 संग-संबंध-आसक्ति

संकु (शंकु) शंकु-खीलो
 संख (शङ्ख) शंख
 संग (संग) संग-सोवत
 संतोस (संतोष) संतोक्क
 संभु (शम्भु) शंभु-सुखनुं स्थान-
 महादेव
 संवत्तअ (संवर्तक) संवर्तक-वायु
 संसार (संसार) संसार-जगत्
 संसारहेउ (संसारहेतु) संसारनो
 हेतु-संसार ब्रधवानुं कारण
 साणु (सानु) शिखर
 साड (शाट) साडलो-साडी
 साडय (शाटक) , ,
 साडवी } (शाटविन्) साळवी-
 सालवी } साडी वणनार
 सारहि (सारथि) सारथि-रथ
 हांकनारो
 साव (शाप) श्राप
 सावय (श्वापद) सावज
 साहु (साधु) साधक, साधन करनार
 -साधुपुरुष, सज्जन, शाहुकार
 सिआल (शृगाल) शिआळ
 सिद्ध (सिद्ध) अदेही-वीतराग
 सिम (सिम) वधुं
 सिलिम्ह (श्लेष्मन्) श्लेष्मा
 सिलेसम (, ,) सलेखम

सिलोअ } (श्लोक) श्लोक-कीर्ति
सिलोग }

सिसु (शिशु) शिशु-बालक

सिंगार (शृङ्गार) शृङ्गार-शणगार

सीआल (शीतकाल) शियालो

सीस } (शिष्य) शिष्य-विद्यार्थी
सिस्स }

सीह } (सिंह) सिंह

सिघ }

सुत्तहार (सूत्रधार) सुतार

सुमिण }

सिमिण } (स्वप्न) सपनुं-सोणुं

सुविण }

सिविण }

सुरट्ट (सुराष्ट) सोरठ देश

सुरट्टअ { सुराष्ट्रीय } सोरठनो

सोरट्टीअ { सौराष्ट्रीय } वतनी-

सोरठी लोक

सूअर (शूकर) शूकर-भुंड

सेट्टि (श्रेष्ठिन्) श्रेष्ठी-शेठ

सोवाग (श्वपाक) चांडाल

सोमिच्छि (सौमित्रि) सुमित्रानो पुत्र

-लक्ष्मण

सोरहिअ (सौरभिक) सरैयो-सुरभि-

सुगंधी-तेल बगेरेने वेचनार

सोवण्णिअ (सौवर्णिक) सोनी-

सोनुं घडनार

हत्थ (हस्त) हाथ

हत्थि (हस्तिन्) हाथी

हर (हर) हर-महादेव

हरिअंद (हरिश्चन्द्र) हरिचंद राजा

हरिअसवल (हरिकेशवल) मूल

चंडाल कुळमां जन्मेलो एक

जैन मुनि

हरिण (हरिण) हरण

हरिताल (हरिताल) हरताल

हरिअ (हर्यं) हरख-हर्य

हव्ववाह (हव्यवाह) हव्यवाह-अभि

हेमंत (हेमन्त) हेमंत ऋतु-

शिआलो

नाम [नारीजाति]

अआलि एलि-अकाळे वादळां थवां
 अच्छरसा (अप्सरस्) अपसरा
 अज्जू (आर्या) सासू-आजी
 अम्मा (अम्बा) मा-अम्मा
 अलसी (अतसी) अळशी
 अलाऊ } (अलाबू)
 लाऊ } तुंबडी-लउआ
 अवालुया अवालु-दांतना पेढा
 अंगुलि (अङ्गुलि) आंगळी
 आणा (आज्ञा) आज्ञा-आणा
 आपत्ति (आपत्ति) ओपटी
 आसिसा (आशिष्) आशिष,
 आशीर्वाद
 इत्थी } (स्त्री) स्त्री-तिरिया
 थी }
 उत्थल्ला उथलो-उथळवुं-उथळी
 जवुं
 उंबी पाकेला घंउंनी हुंडी
 उत्तरिविडी उतरेड-वासणनी मांड
 उथल्लपथल्ला उथलपाथल
 ओज्झरी होजरी
 ओप्पा ओप
 ओसरिया ओशरी
 ओसा ओस
 कउहा (ककुम्भ) दिशा

ककंधू (कर्कन्धू) वोरडी
 कक्खा (कक्षा) काख
 कच्छडिया (कच्छटिका) काछडी
 कच्छु (कच्छु) खाज-खरज
 कट्टारी कटार
 कडी (कटी) केड
 कत्ता (कत्ता)पासा-जुगारनी आंधळी
 कोडी
 कयली (कदली) केळ
 कलसी (कलशी) कसली-कळशी
 कलिआ (कलिका) कळी
 कहोणी (कफोणी) कोणी
 कंकतिआ (कङ्कटिका) कांचकी
 कंति (कान्ति) कांति, खांत
 कित्ति (कीर्ति) कीर्ति-कीरत
 किया (क्रिया) क्रिया, विधि-विधान
 किवा (कृपा) कृपा
 किसरा (कृसरा) खीझडी
 कुक्खी (कुक्षि) कूख
 कुठारिया (कुठारिका) कुहाडी
 कुहालिया (कुहालिका) कोदाळी
 कुमारी (कुमारी) कुंवरी, कुंवारी
 कुहिणी (कफोणी) कोणी
 खडकी खडकी
 खड्डा (गर्ता) खाडो

खणुसा खणस-इच्छा

खली खोल

खंति (क्षान्ति) क्षमा

गउ (गो) गाय-गाउ

गउआ (गौका) गाय

गडयडी गडगडाटी

गड्डी (गन्त्री) गाडी

गंडीरी गंडेरी-शेरडीनी कातळीओ

गळिणी (गर्भिणी) गाभणी

गाई (गो) गाय

गायरी गागर

गिरा (गिर्) गिरा-वाणी

गोट्टी (गोष्टी) गोठ-गोठडी

गोणी (गोणी) गुणी-अनाज भर-
वानी

गोरी (गौरी) गौरी-पार्वती,
गौरी स्त्री

गोली गोळी

घिणा (घृणा) घिण-घृणा

चवेडी चपटी बगाडवी

चंचु (चञ्चु) चांच

चंद्रिआ } (चन्द्रिका) चांदनी,
चंद्रिआ } चांदी-रूपं

चंदिमा (चन्द्रिका) चन्द्रमानी चांदनी

चिरिहिट्टी } चणोठी

चिणोटी }

चिंता (चिन्ता) चिंता

चुचुंदरिया (तुच्छोन्दुरका) छु-
दर

चोट्टी चोटली

छल्ली छाल

छवडी चामडी

छवि, छवी (छवि) छवी

छाया, छाही (छाया) छाया

छासी छाश

छुहा (क्षुधा) भूख

छुहा (सुधा) छो-चुनो

छेंडी-छींडी

जनी, जणी (जनी) जान

जंघा (जंघा) जांघ

जाडी झाडी

जिम्मा } (जिह्वा) जीम
जीहा }

जुत्ति (युक्ति) जुक्ति-योजना

जुचइ (युवति) युवति

जोचारी जूवार-जार

झडी वरसादनी झडी

झंटी झाटियां-माथाना वाळ

झोलिका झोळी

डाली डाल-शाखा

ढंकणी ढांकणी

ढेंका ढिंकवो

णत्था नाकनी नथ, बळदनी नाथ

णहरी नेरणी

णिदिणी नींदुं-नकामुं घास कापुं
 णीसरिआ नीसरणी
 तजा (त्वचा) तज
 तणुवी (तन्वी) पातळी
 तण्हा (तृष्णा) तृष्णा
 तरुणी (तरुणी) तरुण स्त्री
 तिसा (तृषा) तरस-लालच
 शुइ (स्तुति) स्तुति-थोय
 दअरी दारु
 दडु (ददु) धाधर-दादर
 दित्ति (दीप्ति) दीप्ति-तेज
 दाढा (दंष्ट्रा) दाढ
 दिसा (दिशा) दिशा-दश
 दिहि } (धृति) धैर्य
 धिइ }
 देवराणी (देवराणी) देराणी
 धत्ती } (धात्री) धात्री-धाई-
 धाई } धवरावनारी माता
 धुआ (दुहिता) बीकरी
 धूलि (धूलि) धूल
 नणंदा (ननान्द) नणंद
 नारी (नारी) नारी-नार
 नावा (नौका) नाव
 निसा (निशा) निशा-रात्री
 पक्खरा पाखर-हाथी घोडानो
 सामान

पड्डुआ पाडु
 पड्डी पाडी
 पण्णा (प्रज्ञा) प्रज्ञा
 पतीति (प्रतीति) पतीज-विश्वास
 परडा परडकुं
 परिहावणिया (परिधापनिका) पहे-
 रामणी
 पंति (पङ्क्ति) पंक्ति-पंगत-पांत
 पाडिवआ } (प्रतिपदा) पडवो
 पाडिवया } तिथि
 पारिहट्टी पारेट-बहु वखतशी
 विआयेली गाय के भेंस
 पिउच्छा } (पितृष्वसा) पितानी
 पिउसिआ } वहेन-फई
 पिच्छी (पृथ्वी) पृथ्वी
 पुच्छा (पृच्छा) प्रश्न-पूछा
 पुरा (पुर) पुरी-नगर-नगरी
 पुहवी (पृथ्वी) पृथ्वी
 पूणी पूणी
 पेडिआ (पेटिका) पेटी
 फगू फाग
 फोंफा } फुंफाडो
 फुंफा }
 वव्वरी वावरी-माथानी वावरी
 वहिणी (भगिनी) वहेन
 बारिआ (द्वारिका) बारी
 बाहा (बाहु) बाहु-हाथ-वांय

विग्गाइ वगाय
 वोहारी (बुहारी) सावरणी
 भइणी, भगिणी (भगिनी) बहेन
 भाउज्जा भोजाय
 भीइआ, भीइका (भीतिका) वीक
 भुक्खा भूख
 भूमि (भूमि) भूमि-भों
 मइ (मति) मति
 मक्खिआ } (मक्षिका) माखी-
 मच्छिआ } माछी
 मज्जाया (मर्यादा) माजा-मलाजो
 मट्टिआ (मृत्तिका) माटी
 मम्मी } मामी
 मामी }
 महिसी (महिषी) भेंश
 मंजुसा (मञ्जुषा) मज्जूह-पेटी
 माअरा } (मातृ) देवी-माता
 मायरा }
 माआ (मातृ) माता-जननी
 माइ (मातृ) मा-माई
 माउ („) माता
 माउसिआ } (मातृष्वसा) माशी-
 माउच्छा } मातानी बहेन
 माला (माला) माला, माल
 मित्ती (मत्री) मित्रता-मैत्रीवृत्ति
 मेहा (मेधा) मेधा-बुद्धि
 रइ (रति) प्रेम-राग

रक्खा (रक्षा) राख
 रच्छा (रथ्या) रथ चाले तेवी
 पहोळी शेरी-शेरी
 रत्ति (रात्रि) रात
 रयणी (रजनी) रजनी-रेण
 रल्ला रल्ल
 राई (रात्री) रात
 राडी (राटि) राड
 रिद्धि (ऋद्धि) रध-ऋद्धि
 रेखा }
 रेहा } (रेखा) रेखा-लीह-लीटो
 लेहा }
 लक्खा (लक्षा) लाख
 लज्जा (लज्जा) लज्जा-लाज
 लालसा (लालसा) लालच
 लोमपडी (लोमपटी) लोवडी-भर-
 वाडणने पहेरवानी साडी
 वट्टा (वर्त्म) वाट-रस्तो
 वत्ता (वार्ता) वात
 वत्ति (वर्ति) वाट-वत्ती
 वरगोटी } (वरगोष्ठी) वरोंठी
 वरोटी }
 वरजत्ता } (वरयात्रा) वरात-
 वरअत्ता } जान
 वड्ड (वधू) वट्ट
 वंझा (वन्ध्या) वांझ-वांझणी
 वाडिआ (वाटिका) वाडी

वाडी वाड
 वाया (वाच्) वाचा-वाणी
 वारकखरी (द्वादशाक्षरिका) वारा-
 खडी
 वाराणसी (वाराणसी) वाराणसी-
 बनारस नगर
 वावी (वावी) वाव
 विज्जु (विद्युत्) विजळी
 विट्टी } (विष्टि) वेठ
 वेट्टि }
 विभूति, विभूइ (विभूति) भभूति
 -राख
 वियाउया (विपादिका) वीया-पगनी
 वीया फाटवी ते
 विहत्था (वितस्ति) वेंत
 सण्णा (संज्ञा) संज्ञा-सान-समझ
 सति (स्मृति) स्मृति-सरत
 सत्ति (शक्ति) शक्ति
 सद्धा (श्रद्धा) श्रद्धा
 समणी (श्रमणी) साध्वी
 समिद्धि (समृद्धि) समृद्धि
 सरिआ } (सरित्) सरिता-
 सरिया } नदी
 सलाया (शलाका) सळी

सवत्तिका (सपत्नीका) शोक्य
 ससा (स्वसृ) स्वसा-वेन
 संज्ञा (संघ्या) सांज
 संति (शान्ति) शांति
 संदंसिआ (संदंशिका) सांडसी
 संपया } (संपदा) संपदा-
 संपआ } संपत्ति
 संपदा }
 साडी (शाटी) साडी
 सामा (श्यामा) युवति-स्त्री
 साहुवी } (साध्वी) साध्वी
 साहुणी }
 सिद्धि (सिद्धि) सिद्धि
 सिप्पी (शुक्ति) छीप
 सिंदु छिंदरी
 सुई, सुई (सूचि) सूइ-सोय
 सुण्हा } (सुष्णा) सुष्णा-पुत्रवहू
 ण्हुसा }
 सुहेल्ली } सहेल
 सुखकेली }
 हत्थोडी हाथनुं हथीयार, हथोडी
 हलही, हलिदा (हरिद्रा) हळदर
 हुड्डा होड-सरत

नाम [नान्यतर जाति]

अक्षि } (अक्षि) आंख
 अच्छि }
 अच्चम्भुय (अत्यद्भुत) अचंबो
 अच्छेर (आश्चर्य) आश्चर्य-अचरज
 अजिण (अजिन) अजीन-चामडुं
 अट्टि (अस्थि) हड्डी-हाडकुं-हाड
 अत्थ (अन्न) अन्न-फेंकमानुं हथीयार
 वाण वगरे

अद्ध (अर्ध) अडधुं

अभयप्पयाण (अभयप्रदान)

अभयदान-प्राणीओ निर्मय रहे
 -वने तेवी प्रवृत्ति

अमिय (अमृत) अमी-अमृत

अरविंद (अरविन्द) अरविंद-
 उत्तम कमल

असाय } (असात) शाता नहि-
 असात } सुख नहि ते

अहिन्नाण (अभिज्ञान) एंधाण

अंगण (अङ्गन) आंगणुं

अंडय (अण्डक) इंडुं

अंसु (अश्रु) आंसु

आउय (आयुष्क) आयुष्य-जींदगी

आभरण (आभरण) आभरण-घरेणुं

आमलय (आमलक) आमळुं-
 आंवळुं

उदग } (उदक) उदक-पाणी
 उदय }

उप्पल (उत्पल) उत्पल-कमल

ऊसय ओशीकुं

ओचुल ओलोचूलो

कट्ट (काष्ठ) काष्ठ-काट-काठ-काठी-
 लाकडुं

कट्ट (कष्ट) कष्ट-दुःख

कप्पडय (कर्पटक) कपडुं-कापडुं-
 कापड

कम्म (कर्म) काम-कार्य-सारी
 नरसी प्रवृत्ति

कम्मवीअ (कर्मवीज) कर्मवीज

सत्-असत्-संस्कारुं बीज

कयल (कदल) केलुं

कंवल (कम्बल) कंवल-कामल

कंटोल } कंटोलुं-कंकोडुं-कंको-
 कंकोड } डासुं शाक

कंजिय (काम्बिक) कांजी

कंटयरक्ख (कण्टकरक्ष) कांटा-

रखुं-कांटाथी रक्षण करनार-जोडा

कारण (कारण) कारण

कुम्पल } (कुड्मल) कुंपल-
 कुंपल } फणगो
 कुल (कुल) कुल-कुल
 कुलड कुलडुं-कुलडी
 कुसगापुर (कुशाग्रपुर) राजगृहनुं
 बीजुं नाम
 कुंडलय (कुण्डलक) कुंडल-
 कुंडालुं
 कोटर (कोटर) कोतर
 कोडिय कोडियुं
 कोमलय (कोमलक) कूणं
 कोसेय (कौशेय) कौशेय-रेशमी
 वल्ल
 कोहल (कूष्माण्ड) कोलुं
 खड खड-घास
 खाणु (स्थाणु) स्थाणु-खीलो-हुंहुं
 खीर } (क्षीर) क्षीर-खीर-दूध
 छीर }
 खेत्त } (क्षेत्र) क्षेत्र-खेतर
 खित्त }
 खेम (क्षेम) क्षेम-कुशल
 गमण (गमन) गमन-जवुं
 गल (गल) गलुं
 गवत्त गवत-घास
 गहण (ग्रहण) ग्रहण करवानुं साधनं
 गीअ } (गीत) गीत-गायेलुं
 गीत }

गुत्त (गोत्र) गोत्र-वंश
 गुरुकुल (गुरुकुल) सदाचारवाळा
 गुरुओ ज्यां रहे छे ते स्थान-
 घग्घर घाघरो
 घय (घृत) घी
 घर (गृह) घर
 घरचोल (गृहचोल) घरचोलुं
 घाण (घ्राण) घ्राण-नाक-सुंधवानु
 साधन
 चउक्क (चतुष्क) चोक
 चउव्वट्टय (चतुर्वर्त्मक) चौटुं-चार
 रस्ता
 चक्क (चक्र) चक्र-चरखो
 चम्म (चर्मन्) चाम-चामडुं
 चंग (चङ्ग) सारं
 चंडालिअ (चाण्डालिक) चंडालनो
 स्वभाव-क्रोध
 चंदण (चन्दन) चंदननुं झाड-
 लाकडुं
 चारित्त (चारित्र) सच्चारित्र-
 सद्वर्तन
 चेइअ (चैत्य) चिता ऊपर चणेळुं
 स्मारक-चिह्न-ओटाओ, छत्री,
 पगलां, वृक्ष, कुंड, मूर्ति वगैरे
 चेण्ह (चिह्न) चेन-चाळा
 चेले (चेल) चेल-वस्त्र

छणपय } (क्षणपद) हिंसा-
छणपअ } हिंसातुं स्थान

छत्त (छत्र) छत्र-छत्री

छिक्क छींक

छिद्दय (छिद्रक) छींड़ुं

छिल्लर (छिल्लर) पाणीतुं खावोचीयुं

छीअ (छुत) छींक

जउ (जतु) जतु-लाख

जल (जल) जळ-पाणी

जाण (यान) यान-वाहन

जाणु (जानु) जानु-जांव-साथळ

जीवण (जीवन) जीवन-जींदगी

जुग (युग) धोंसर

जुज्झ } (युद्ध) युद्ध-लडाई

जुद्ध }

जुम्म } (युग्म) युग्म-जोडुं-जोडी

जुगग }

जेमणय जमणुं

जोव्वणय (यौवन) जोवनक-यौवन

झुठ झुठं

टिक्क टिकी-टीछुं-तिलक

निलाट (ललाट) निलाट-ललाट

णयर }

णगर } (नगर) नगर-शहर

नगर }

नयर }

णिव्व } (नीत्र) नेतुं-छापरातुं

निव्व }

तग्ग तागडो-त्रागडो

तण (तृण) तरणुं-घास

तंब (ताम्र) तांबुं

तंबोल (ताम्बूल) तंबोल-नागरवे-

लतुं पान

ताण (त्राण) रक्षण-शरण-आशरो

तालु (ताळ) ताळुं

तिमिर (तिमिर) तम्मर-अंधकार

तिलय (तिलक) टीछुं

तेल (तैल) तेल

तुंद (तुन्द) दूंद-पेट

दहण (दहन) देण-दहन-आगे

बळतुं

दहि (दधि) दही

दंतपवण (दन्तपवन) दंतवण-

दातण

दाण (दान) दान

दारु (दारु) लाकडुं

दालिइ (दारिद्र्य) दळदर-

दारिद्र्य

दिण (दिन) दिन-दन-दनिंयुं-

दिवस

दीवेल्ल } (दीपतैल) दीवेल-

दीवतेल्ल } दीवो बालवानुं तेल

दुक्ख (दुःख) दुःख

दुद्ध (दुग्ध) दूध

धण (धन) धन

धणु (धनुष) धनुष

धम्मजाण (धर्मयान) धर्मरूप

वाहन, धर्मस्थान ऊपर लड़

जवानुं वाहन

धीरत्त (धीरत्व) धीरत्व-धीरपणुं-
धैर्य

नयण (नयन) नेण

नाण (ज्ञान) ज्ञान

निच्छिअय (निश्चितक) नक्की

निवाण (निपान) नवाण-जळाशय

नीलय (नीलक) नीलो-नीळुं

नेडु } (नीड) निलय-नीड-माळो
णेडु }

पगरक्ख (पदंकरक्ष) पगरखां-
पगलुं रक्षण करनार

पगरण (प्रकरण) पगरण-प्रारंभ

पट्टोल (पट्टकूल) पटोळुं

पद } (पद) पद-पगळुं
पय }

पद्द पादर

पम्ह (पक्ष्मन्) पांपण

पम्हपट (पक्ष्मपट) पक्ष्म-पांपण-
जेवुं झीणुं कापड-पांभडी

पय (पद) पद-पगळुं

परिहण (परिधान) पहरेण

पलाल (पलाल) पराळ-चोखानुं
घास

पल्लाण (पर्याण) पलाण

पवहण (प्रवहण) वाहन-वहाण

पंगुरण पागरण

पंजर (पञ्जर) पांजरं

पाणीय } (पानीय) पाणी-
पाणीअ } पीवानुं

पाडलिपुत्त (पाटलिपुत्र) पाटलि-
पुत्र-पटणा शहेर

पायत्ताण (पादत्राण) पादत्राण-
जोडा

पाव (पाव) पाप

पावग (पावक) पाप

पावरणय (प्रावरणक) उपरणुं

पास (पार्श्व) पासुं-पडखुं

पिच्छ (पिच्छ) पीछुं

पित्त (पित्त) पित्त

पिंजिय पीजेळुं

पुच्छ (पुच्छ) पूछडुं-पूछ

पुट्टय (पृष्ठक) पूळुं

पुप्फ (पुष्प) पुष्प-फूल

पोट्ट पोटा-पेट

फल (फल) फळ

फंदण (स्पन्दन) फांदवुं-फरकवुं-

ओडुं ओडुं हलवुं

ચમ્દચેર (વ્રહ્મચર્ય) વ્રહ્મચર્ય-સદા-
 ચારવાલી વૃત્તિ-વ્રહ્મમાં પરાયણ
 રહેવું તે

ચયર (ચદર) ચોર-વેર

ચરુઅ ચરુ

ચાર } (દ્વાર) ચાર-ચારણું
 દુવાર }

ચિંદુ (ચિન્દુ) મીંડું

ચિંચિય (ચિમ્બક) ચિંચ-પ્રતિચિંચ-
 વીંચું

ચીઅ (ચીજ) ચી-ચીજ

ચય (ચય) ચય-મો

ચાયણ } (ભાજન) ભાજન-ભાણું-
 ભાણ }

ચારહવાસ (ભારતવર્ષ) ભારતદેશ-
 હિન્દુસ્તાન

ચાલ (ચાલ) ચાલ-કપાલ-લલાટ

ચોયણ (ચોજન) ચોજન-જમણ

ચમ્ચુમુહ (મૃત્યુમુખ) મૃત્યુનું મુખ-
 મોતનું મોઢું

ચમ્થય (મસ્તક) માથું

ચમયણફલ } (મદનફલ) મીંઢોલ
 ચમયણહલ }

ચમરણ (ચમરણ) ચમરણ-મોત

ચમ્લીર (ચમ્લયચીર) ચમ્લયદેશનું
 કોમલ, શીણું અને આછું

ચમ્સાણ (ચમ્શાન) ચમ્સાણ

ચમ્હબ્મય (ચમ્હાબ્મય) મોટો ચમ્-
 મોટી વીક

ચમ્હાચિજ્જાલય (ચમ્હાચિજ્જાલય)
 મોટું વિદ્યાલય-કોલેજ

ચમ્હુ (ચમ્હુ) ચમ્હુ

ચમ્ગલ (ચમ્ગલ) ચમ્ગલ

ચમ્સ (ચમ્સ) ચમ્સ

ચમ્હાહર (ચમ્હાત્તુહ) ચમ્હાચ-ચમ્હાચર

ચમ્ત (ચમ્ત) ચમ્ત

ચમ્તચ્છણ (ચમ્તચ્છ) ચમ્તચ્છા-
 ચમ્તચ્છી

ચમ્હિલાનચર (ચમ્હિલાનચર)
 ચમ્હિલા

ચમ્હ (ચમ્હ) ચમ્હ

ચમ્તિઅ (ચમ્તિક) ચમ્તી

ચમ્જ (ચમ્જ) ચમ્જ-ચમ્જ

ચમ્ (ચમ્) ચમ્-ચમ્-ચમ્-ચમ્

ચમ્ચ (ચમ્ચ) ચમ્ચ-ચમ્ચ

ચમ્ચાલ (ચમ્ચાલ) ચમ્ચાલ-
 પાતાલ

ચમ્દુઅ ચમ્દુઅ

ચમ્ચગિહ (ચમ્ચગિહ) ચમ્ચગિહ

ચમ્ચાલ-ચમ્ચાલ

ચમ્ચાલ-ચમ્ચાલ

ચમ્પ (ચમ્પ) ચમ્પ

ચમ્પ (ચમ્પ) ચમ્પ

સિત્થ (સિવ્થ) સીથ
 સિંગ (શઙ્ગ) શિંગડું-શિંગુ
 સિંદુરય છિદરં
 સીઅ (શીત) શીત-ટાઢ
 સીલ (સીલ) શીલ-સદાચાર
 સીસ (શીર્ષ) શીશ-માથું
 સુવન્ન (સૌખ્ય) સુલ
 સુત્ત (સૂત્ર) સૂત્ર-સૂતર-સૂત્રરૂપ
 દુકું વાક્ય

સુવર્ણ (સુવર્ણ) સોડું
 સોઅ } (શ્રોત્ર) શ્રોત્ર-કાન-
 સોત્ત } સાંમળવાનું સાધન
 સોરભ (સૌરભ) સોડમ
 સોલ માંસના સોલ
 હાડુ (હાડ) હાડકું
 હલ્લિઅ હાલેલું-ચાલેલું
 હિયય (હૃદય) હૈયું
 હુઅ (હુત) હોમ

વિશેષણ

અકમ્મ (અકર્મન્) કર્મરહિત-
 નિર્મલ-પવિત્ર
 અક્ષાય (આહ્યાત) કહેલું-કહેવું
 અચેલય } (અચેલક) એલક-
 અપલય } કપડા વિનાનું
 અજ્ઞયણ } (અચતન) આજનું-
 અજ્ઞતણ } તાજું
 અજ્ઞ (અર્થ) અર્થ-વૈશ્ય-સ્વામી
 અજ્ઞ (આર્ય) આર્ય
 અદ્વગુણય } (અદ્વગુણક) }
 અદ્વગુણ } (અદ્વગુણ) } આઠગણું
 અદ્વમ (અદ્વમ) આઠમું
 અઢીઅ } (અર્ધતૃતીય) જેમાં
 અઢાઇઅ } બે આંખાં અને
 અઢાઇજ } ત્રીજું અડધું છે તે,
 અઢી-અઢી

અણવજ્ઞ } (અનવચ) પાપરહિત-
 અનવજ્ઞ } નિર્દોષ
 અણાઇઅ (અનાદિક) આદિ વિનાનું
 અણારિય (અનાર્થ) અનાર્થ-આર્ય
 નહિ તે-અનાઢી
 અત્થિઅ (આર્થિક) અર્થ સંબંધી
 -અર્થને લગતું
 અત્થિઅ (આસ્તિક) આસ્તિક
 અધીર (અધીર) અધીર-ધીરજ
 વિનાનું-નવજીવ
 અદ્ધુદ્ધ (અર્ધચતુર્થ) જેમાં ત્રણ
 આંખાં અને ચોથું અડધું
 છે તે ઝંઠ-સાઢાત્રણ
 અન્ન } (અન્ય) અન્ય-ધીજું
 અણ }

अन्नयर } (अन्यतर) अनेरुं,
अण्णयर } बीजुं

अप्प (अल्प) अल्प-थोडुं

अप्पणिय (आत्मीय) आपणुं

अभोगि } (अभोगिन्) अभोगी-

अभोइ } भोगीने नहीं भोगवनार-
संयमवालुं

अम्हारिस (आस्मादृश) अमारीशुं-
अमारा जेवुं

अमु (अदस्) ए

अवज्ज (अवद्य) अवद्य-न वरी-
कही-शकाय तेवुं काम-
पाप-दोष

अवर } (अपर) अपर-ओर
 } (अवर) अवर-बीजुं

अहम (अधम) अधम-हलकुं-नीच

अहिनव (अभिनव) अवनवुं-नवीन

अंतर (आन्तर) अंतरनुं-अंदरनुं-
आंतरिक

अंतिअ (अन्तिक) पासे-नजीकमां

आकुट्ट (आकुष्ट) आक्रोश करेळुं-
आक्रोश

आगअ }
आगत } (आगत) आवेळुं
आअ }

आणत्त (आज्ञप्त) आज्ञा करेळुं,

आज्ञा

आरिस (आर्ष) ऋषिए कहेळुं

आरोग्गिय आरोगेळुं-खावेळुं

आसत्त (आसक्त) मोही

इम (इदम्) आ

इयर (इतर) इतर-बीजुं

उच्चंचलय (उच्चञ्चलक) उंछाछळुं

उच्छंखलय (उच्छृङ्खलक) सांकळ

वगरनुं-बंधनरहित-उच्छृंखल

उच्छिट्ट (उच्छिष्ट) एहुं-भजीहुं

उज्जड ऊजड

उज्जु (ऊज्जु) सरल

उंड ऊंड

उत्तम } (उत्तम) उत्तम
उत्तिम }

उत्थिअ (उत्थित) ऊटेळुं-ऊठ्युं

उपरिअल्ल (उपरितन) उपळुं-
उपरनुं

एअ } (एतद्) ए
एय }

एग }
एक्क } (एक) एक
इक्क }

ओक्किय ओकेळुं

कज्ज (कार्य) करवा योग्य

क (किम्) कोण

कइम (कतम) कोण-कयो, केटलाक

कयर (कतर) कोणं-बेमांथी

कोण-कयो

कड } (कृत) करेछं
कय }

कयणु (कृतज्ञ) कृतज्ञ-कदरदान

काणीण } (कानीन) कन्यानुं संतान
 } (कानीन-पुं०) व्यासश्रद्धाधि

कातव्व } (कर्तव्य)
कायव्व } कर्तव्य-करवा
काअव्व } जेवुं

किच्च (कृत्य) कृत्य-काचुं

किलिड्ड (क्लिष्ट) क्लेशवाळुं, क्लिष्ट

किलिन्न (क्लृप्त) गीळुं-भीनुं
भीजायेछुं

किलिप्त (क्लृप्त) क्लृप्त

कुसल (कुशल) कुशल-चतुर

केरिस (कीदृश) केवुं

कोमलय (कोमलक) कोमल

कोववर (कोपपर) क्रोधी-कोप
करे ते

खलपु (खलपु) खळुं साफ करनार

खट्ट खाटुं

खुट्ट खटेछुं

खुत्त खतेछुं

गढिय (गृद्ध) अतिशय लालचु

गय (गत) गयेछुं, जवुं

गामणि (ग्रामणी) गामनो नेता

गिलाण } (ग्लान) ग्लान थयेछुं,
गिलान } ग्लान थवुं

गुप्त (गुप्त) गोपवेछुं-सुरक्षित-गुप्त

गुरु (गुरु) गुरु-भारे मोटुं

गुग्गु (गुह्य) छूपाववा योग्य-गुंजुं.

घट्ट (घृष्ट) घसेछुं, सुंवाळुं करेछुं,
वाटेछुं.

वेत्तव्व (प्रहीतव्य) ग्रहण करवा
जेवुं.

चउगुणय } (चतुर्गुणक) चारगणुं-
चउगुणय } चोगणुं.

चउत्थ } (चतुर्थ) चौथुं

चतुत्थ }

चउरंस } (चतुरस्र) चोरस.
चउरस्स }

चंड (चण्ड) प्रचंड-क्रोधी

चारु (चारु) सारुं-सुन्दर

चिव्व (?) } चीवुं

चिच्च }

चुच्छ (तुच्छ) तुच्छ-जूज

छइल्ल छेल-चतुर

छगुण } (षड्गुण) छगणुं.

छगुणय } (षड्गुणक)

छट्ट } (षष्ठ) } छट्टुं

छट्टय } (षष्ठक) }

छाइल्ल } (छायाळु) छायाळुं-
छायाळु } छायावाळुं

ज (यद्) जे

जन्न (जन्य) जणवा योग्य

जाय (जात) जायेछुं, थयेछुं,

जणवुं

જિઅ (જિત) જીતેલું-જીતલું
 જિહંદિય (જિતેન્દ્રિય) ઇન્દ્રિયો ઉપર
 જય મેલ્લનાર
 જિમિત (જેમિત) જમેલું-સાધેલું
 જેટ્ટ (જ્યેષ્ઠ) જેટું-મોટું
 જુગુચ્છ (જુગુપ્સ) જુગુપ્સા કરનાર-
 ઘુણા કરનાર
 જુન્ન (જીર્ણ) જીર્ણ, જૂનું, જલી-
 જરી-ગયેલું
 જોદ્ધા } (યોજિત) જોડેલું
 જોદ્ધા }
 ઠહુ (સ્તબ્ધ) ટાહો, ઠાહો, સ્તબ્ધ,
 જહ-થંમી ગયેલું
 ઠિય (સ્થિત) સ્થિત-સ્થાન
 હજ્જમાણ (દહ્યમાન) દાહ્યતું,
 બલ્યું
 તદ્ધ } (તૃતીય) ત્રીજું
 તદ્ધ }
 તત્ત (તપ્ત) તપેલું-તપવું
 તવસ્સિ (તપસ્વિન્) તપસ્વી
 તંસ (ત્ર્યસ) ત્રાંસું-ત્રિકોણ
 તિણ્ણ (તીર્ણ) તરી ગયેલું
 તિણ્હ (તીક્ષ્ણ) તીર્ણ-અળીદાર
 તિમ્મ } (તિમ્મ) તીક્ષ્ણ-તેજદાર-
 તિમ્મ } તેગ
 તિગુણય } (ત્રિગુણક) ત્રગણું-
 તિહણય } ત્રણગણું
 તુચ્છ (તુચ્છ) તુચ્છ, રાંક,
 અધરો

દક્ષિણ } (દક્ષિણ) દક્ષિણ-
 દાહિણ } દક્ષિણનું
 દાહિણય (દક્ષિણક) ઢાહું
 દદ્ધવ્વ (દ્રષ્ટવ્ય) દેખવા જેવું
 દદ્ધ (દૃષ્ટ) દીટું-દેખેલું-દેખવું
 દસમ (દશમ) દશમું
 દંત (દાન્ત) જેણે તૃણાને દમી છે
 તે-શાન્ત
 દિગ્ધાઝ (દીર્ઘાયુષ્) દીર્ઘ આયુ-
 ધ્યવાલો
 દિયહ } (દ્વિતીયાર્ધ) જેમાં એક
 દિવહ } અને આજું બીજું અઢણું
 છે તે-દોઢ
 દુગ્ગંધિ (દુર્ગંધિન્) દુર્ગંધી-ચીજ
 દુપ્પૂરિય (દુષ્પૂર્ય) મુશ્કેલીથી
 પુરાય-ભરાય તેવું
 દુરણુચર (દુરણુચર) જેવું આચરણ
 કઠણ લાગે તે
 દુરતિક્રમ (દુરતિક્રમ) ન મટે તેવું
 દુલ્લહ (દુર્લભ) દુર્લભ-દુલ્લભ-
 મુશ્કેલ
 દુહિ (દુઃખિન્) દુઃખી
 ઘણિ (ધનિન્) ધની-ધનવાલો
 ધીર (ધીર) ધીર-ધીરજવાલું
 નમ્મ (નમ્મ) નાગું-હુચ્ચું
 નત્તિઅ } (નપ્તક) નાતી-પૌત્ર
 નત્તિઅ }

नमिर (नम्र) नम्र-नरम
 नवम (नवम) नवमुं
 नवीण } (नवीन) नवीन-
 णवीण } नवुं
 नाय (ज्ञात) जाणीतुं-प्रसिद्ध
 निश्चल (निश्चल) निश्चल
 निट्ठुर (निष्ठुर) नठोर
 निण्ण } (निम्न) निम्न-नीचुं,
 नेण्ण } नाचुं, नेचुं
 निरट्ठय (निरर्थक) निरर्थक-नक्कामुं
 निहिय (निहित) निहित-स्थापेछुं,
 स्थापवुं
 पच्च (पाच्य) पचवा-रांधवा-योग्य
 पच्छ (पथ्य) पथ्य-रस्तामां
 हितकर
 पडुप्पन्न (प्रत्युत्पन्न) वर्तमान-
 ताजुं
 पढम (प्रथम) प्रथम-परथम
 पणट्ठ (प्रणष्ट) प्रनष्ट, नाश
 पत्त (प्राप्त) पढोत्तुं-पहोचुं
 पद्धर (प्राध्वर) पाधरुं-सीधुं
 पन्नत्त (प्रज्ञप्त) प्रज्ञापेछुं-जणावेछुं
 पन्नविय (प्रज्ञपित) प्रज्ञापेछुं,
 प्रज्ञापवुं
 पमत्त (प्रमत्त) प्रमत्त-प्रमादी
 परिसोसिय } (परिशोधित) सू-
 परिसोसिय } कायेछुं-करमायेछुं

परूविअ (प्ररूपित) प्ररूपेछुं,
 जणावेछुं, प्ररूपवुं
 पंचम (पञ्चम) पांचमुं
 पंडित } (पण्डित) पंडित-भणेलो
 पंडिअ } पंडयो, पोपटपंडित
 पंत (प्रान्त) अन्ततुं, छेवटतुं, वाप-
 रतां वधेछुं
 पासग (पश्यक ?) द्रष्टा-जोनार—
 तत्त्व समझनार
 पिआउय (प्रियायुष्क) आयुष्यने
 प्रिय समजनार
 पियामह (पितामह) बापनो बाप
 पिय (प्रिय) प्रिय-वहाछुं
 पिहिय (पिहित) ढांकेछुं, ढांकवुं
 पीण (पीन) पुष्ट
 पुट्ट (पुष्ट) पुष्ट
 पुट्ट (पृष्ट) पूछायेछुं
 पुण्ण (पूर्ण) पूर्ण-भरेलो-संपत्ति-
 वालो
 पुण्ण (पुण्य) पुण्य-पवित्र काम
 पुराण } पुराण } पुराणुं,
 पुराअण } पुरातन } जूनुं
 पोअ (प्रोत) परोवुं-परोवेछुं
 पोच्च पोचुं
 बज्झ (बाह्य) बहारुं, बहारनो
 देखाव

बद्ध (बद्ध) बद्ध-बांधेलो-
बंधायेल

विद्वज्ज (द्वितीय) वीजुं
विउणय } (द्विगुणक) वमणुं-
विगुणय } वेगणुं

बहु (बहु) बहु-घणुं

बिइय }
विइज्ज } (द्वितीय) वीजु-दूजुं
दुइय }
दुइज्ज }

बुद्ध (बुद्ध) बोधवाळो-ज्ञानी
भव्व (भव्य) थवा योग्य-ठीक
मिच्च (मृत्य) पाळवा योग्य-
मृत्य-नोकर

भुत्त (भुक्त) भुक्त-भोगवेळुं
भोत्तव्व (भोक्तव्य) भोजन क-
रवा जेवुं, भोगववा जेवुं

मईय (मदीय) मारुं

मट्ट (मृष्ट) मांजेळुं-शुद्ध

मड } (मृत) मृत-मरेळुं
मय }

मणंसि (मनस्विन्) बुद्धिमान्

मय (मत) मानेळुं, मानवुं-मत

महग्घ (महार्घ) मोधुं

महद्धिय } (महर्धिक) मोठी
महिद्धिय } ऋद्धिवाळुं-धनाढ्य

मायामह (मातामह) मानो बाप

मिउ (सुदु) सुद्ध-कोसळ नाम

मिलाण } (म्लान) म्लान थयेळुं,
मिलान } करमायेळुं म्लान थवुं

मुत्त (मुक्त) मुक्त-छूटुं

मुद्ध (मुग्ध) मुग्ध

मूढ (मूढ) मूढ-मोहवाळो-अभण-
अज्ञानी

मोत्तव्व (मोक्तव्य) मूकवा जेवुं

रत्त (रक्त) रातुं-रंगेळुं

रसाल } (रसाल) रसवाळुं
रसालु }

रायण्ण (राजन्य) राजपुत्र

रोत्तव्व (रुदितव्य) रोवुं-रुदन

रुक्खय (रुक्षक) रुक्ष-लखुं

लण्ह (श्लक्ष्ण) नानुं

लहु (लघु) लघु-हळवुं-नानुं

लहुअ } (लघुक) लघु-हळवुं-
हलुअ } हळु-नानुं

लंव (लम्ब) लांवुं

लुक्ख } (रुक्ष) लखुं-आसक्ति
लुह } विनातुं

वम्मय (वाङ्माय) वाङ्माय-शास्त्र

वद्धमाण (वर्धमान) वधतुं

वक्क (वाक्य) कहेवा योग्य, वाक्य

वच्च (वाच्य) बोलवा योग्य

वज्ज (वर्ज्य) वर्जवा योग्य

वज्ज (वद्य) बोलवा योग्य

वाघायकर (व्याघातकर) व्याघात

करनाय करनार

विणष्ट (विनष्ट) विनष्ट, विनाश
 विध्मल } (विह्वल) विह्वल,
 विह्वल } भांभळुं-गभरायेळ
 विलिअ (व्यलीक) विशेष
 अलीक-खोटुं

विविह (विविध) विविध-जातजातनुं

विह्वल (विफल) विफल

वीयरग } (वीतरग) जेमां
 वीयरग } राग नथी ते

वीलिअ (वीडित) वीळुं-भोंडुं

वोत्तव्व (वक्तव्य) कहेवा जेवुं

सकय (संस्कृत) संस्कृत

सगध (स्वर्ध) सोंडुं

सचेलय (सचेलक) सचेल-वखवाळुं-
 कपडावाळुं

सत्त (शक्त) शक्तिमान

सत्त (सक्त) आसक्त

सत्तम (सप्तम) सातसुं

सत्तगुण } (सप्तगुण-सप्तगुणक)
 सत्तगुणय } सातगणुं

संपडिय सांपडेळुं

सम (सम) समानवृत्तिवाळुं-सरखुं

सयल (सकल) सकळ-सघळुं

सरस (सरस) सरस

सवाय (सपाद) सवायुं-सवा

सहल (सफल) सफल

संखय (संस्कृत) संस्कारेळुं, संस्कार

संजय (संयत) संयमवाळो

संभूअ (संभूत) संभवेळो-थयेळो

संसट्ट (संसृष्ट) संसर्गवाळुं, संसर्ग

साड (स्वादु) स्वादु-स्वादवाळुं

सीअ (शीत) शीत-ठंडुं

सीलभूअ (शीलभूत) शीलभूत,
 सदाचाररूप

सुइ (शुचि) शुचि-पवित्र

सुगंधि (सुगन्धिन्) सुगंधी वस्तु

सुजह (सु+हान) सहेलाईशी तजी
 शकाय ते

सुत्त (सुप्त) सूतेळुं

सुत्त (सुक्त) सूक्त-सारी उक्ति-
 सुभाषित

सुय (श्रुत) सांभळेळुं, सांभळुं

सुहि (सुखिन्) सुखी

सुहुम } (सूक्ष्म) सूक्ष्म-नानुं
 सुखुम }

सेठ (श्रेष्ठ) श्रेष्ठ-उत्तम

हअ (हत) हणायेळुं-हणेळुं

हय (हत) हरेळुं, हरवुं

हंतव्व (हन्तव्य) हणवा योग्य

हुत (हुत) होमेळुं-हवन करायेळुं

हेट्टिल्ल } (अधस्तन) हेठळुं
 हेट्टिल्लअ }

संख्यावाचक शब्दो

अट्ट (अष्टन्) आठ

अट्टचत्तालिसा } (अष्टचत्वारिंशत्)
अडयाला } अडताळीश

अट्टणवइ }
अडणवइ } (अष्टनवति) अठाणुं
अट्टाणवइ }

अट्टतीसा } (अष्टत्रिंशत्)
अडतीसा } आडतीश

अट्टसट्ठि } (अष्टषष्टि) अडसठ
अडसट्ठि }

अट्टसत्तरि } (अष्टसप्तति)
अट्टहत्तरि } अठ्योतेर

अट्टारस } (अष्टादश) अठार
अट्टारह }

अट्टावन्ना } (अष्टपञ्चाशत्)
अडवन्ना } अठावन
अट्टपण्णासा }

अट्टावीसा } (अष्टाविंशति)
अट्टवीस } अठ्यावीश
अडवीसा }

अट्टासीइ (अष्टाशीति) अठ्याशी

अयुत, अयुअ (अयुत) दश हजार

असीइ (अशीति) अंशी

इक्कवीसा }
यगवीसा } (एकविंशति) एकवीश
एकवीसा }

एआरह }
एगारह } (एकादश) अगियार
एआरस }

एग } (एक) एक
एक्क }
एअ }
इक्क }

एगचत्तालिसा } (एकचत्ता-
इक्कचत्तालिसा } रिंशत्)
एक्कचत्तालिसा } एकताळीस
इगयाला }

एगणवइ }
इगणवइ } (एकनवति) एकाणुं
एगाणवइ }

एकतीसा } (एकत्रिंशत्)
एक्कतीसा } एकत्रीश
इक्कतीसा }

एगपण्णासा }
इक्कपण्णासा } (एकपञ्चाशत्)
एक्कपण्णासा } एकावन
एगावण्णा }

एगसट्ठि } (एकषष्टि) एकसठ
इगसट्ठि }

एगसत्तरि }
एगहत्तरि } (एकसप्तति) एकोतेर
इक्कसत्तरि }
इक्कहत्तरि }

एमासीइ (एकाशीति) एकाशी

षगूणचत्तालिसा (एकोनचत्वारिंशत्) ओगणचालीस
 षगूणनवइ (एकोननवति) नेवाशी
 षगूणसय (एकोनशत) नव्वाणुं
 षगूणतीसा (एकोनत्रिंशत्)
 ओगणत्रीश
 षगूणपण्णासा (एकोनसत्ताशत्)
 ओगणपचास
 षगूणवीसा (एकोनविंशति)
 ओगणीश
 षगूणसट्ठि (एकोनषष्टि)
 ओगणसाठ
 षगूणसत्तरि (एकोनसप्तति)
 ओगणोशीतेर
 षगूणासीइ (एकोनाशीति)
 ओगण्याअंशी, अगण्याअंशी
 कोडाकोडी (कोटाकोटि) कोडाकोड
 कोडि (कोटि) कोड
 चऊ (चतुर्) चार
 चउणवइ } (चतुर्नवति) चोराणुं
 चोणवइ }
 चउत्तीसा } (चतुर्विंशत्)
 चोत्तीसा } चोत्रीश
 चउइस }
 चउइह } (चतुर्दश) चौद
 चोइस }
 चोइह }

चउरासीइ } (चतुरशीति) चोर्याशी
 चोरासीइ }
 चउवीसा } (चतुर्विंशति)
 चोवीसा } चोवीश
 चउसट्ठि } (चतुःषष्टि) चोसठ
 चोसट्ठि }
 चउचत्तालिसा } (चतुश्चत्वारिंशत्)
 चोआलिसा } चुंमालीश-
 चोआला } चुंआलीश
 चउआला }
 चत्तारि सयाइं (चत्वारि शतानि)
 चारसैं
 चत्तालीसा (चत्वारिंशत्)
 चालीश
 चोवण्णा } (चतुष्पञ्चाशत्)
 चउपण्णासा } चोपन
 चोसत्तरि }
 चोहत्तरि } (चतुस्सप्तति)
 चउसत्तरि } चूमोतेर
 चउहत्तरि }
 छ (षट्) छ
 छचत्तालिसा } (षट्चत्वारिंशत्)
 छायाला } छेताळीश
 छणवइ (षण्णवति) छनुं
 छत्तीसा (षट्त्रिंशत्) छत्रीश
 छप्पण्णा } (षट्पञ्चाशत्)
 छप्पण्णासा } छप्पन
 छव्वीसा (षड्विंशति) छव्वीश
 छसत्तरि } (षट्सप्तति) छोंतेर
 छहत्तरि }

छासट्टि (षट्षष्टि) छासठ
 छासीइ (षडशीति) छाशी
 णवणवइ } (नवनवति) नव्वाणुं
 नवणवइ }
 ति (त्रि) त्रण
 तिचत्तालिसा } (त्रिचत्वारिंशत्)
 तेआलिसा } तेंतालीश
 तेआला }
 तिणिण सयाइं (त्रीणि शतानि)
 त्रणसें
 तिसत्तरि } (त्रिसप्तति) तोंतेर
 तिहत्तरि }
 तिसय (त्रिशत्) त्रणसो
 तीसा (त्रिंशत्) त्रीश
 तेणवइ (त्रिनवति) त्राणुं
 तेतीसा } (त्रयस्त्रिंशत्) तेत्रीश
 तितीसा }
 तेरह } (त्रयोदश) तेर
 तेरस }
 तेवण्णा } (त्रिपञ्चाशत्) त्रेपन
 तिपण्णासा }
 तेवीसा (त्रयोविंशति) तेवीश
 तेसट्टि (त्रिषष्टि) त्रेसठ
 तेसिइ (त्र्यशीति) त्राशी-त्र्याशी
 दस } (दशन्) दश
 दह }
 दसलक्खन् } (दशलक्ष) दश लाख
 दहलक्खन् }

दससहस्स } (दशसहस्र)
 दहसहस्स } दश हजार
 दु (द्वि) वे
 दुण्णणासा } (द्विपञ्चाशत्)
 बावण्णा } बावन
 दुवालस }
 बारह } (द्वादश) बार
 बारस }
 दुसय } (द्विशत्) बसो
 विसय }
 नव (नवन्) नव
 नवइ (नवति) नेवुं
 नवासीइ (नवाशीति) नेवाशी
 पणचत्तालिसा } (पञ्चचत्वारिंशत्)
 पणयाला } पिस्तालीश
 पणतीसा (पञ्चत्रिंशत्) पांत्रीश
 पणपण्णा } (पञ्चपञ्चाशत्)
 पंचावण्णा } पंचावन
 पणवीसा (पञ्चविंशति) पचीश-
 पचवीश
 पणसट्टि (पञ्चषष्टि) पांसठ
 पणसीइ } (पञ्चाशीति) पंचाशी
 पञ्चासीइ }
 पण्णणवइ }
 पञ्चणवइ } (पञ्चनवति) पंचाणु
 पञ्चाणवइ }
 पण्णरह } (पञ्चदश) पंदर-पञ्जर
 पण्णरस }

पणसत्तरि } (पञ्चसप्तति) पंचोत्तेर
 पणहत्तरि }
 पण्णासा } (पञ्चाशत्) पचास
 पण्णास }
 पञ्चासा }
 पयुअ } (प्रयुत) दश लाख
 पयुत }
 पंच (पञ्च) पांच
 बत्तीसा (द्वात्रिंशत्) बत्तीश
 बाणवइ (द्विनवति) बाणुं
 बावीसा (द्वाविंशति) बावीश
 बासठ्ठि (द्विषष्टि) बासठ
 बासीइ (द्वयशीति) बाशी
 विसत्तरि }
 वासत्तरि } (द्विसप्तति) वौत्तेर
 विहत्तरि }
 वावत्तरि }
 बेचत्तालिसा } (द्विचत्वारिंशत्)
 बेआला } बेताळीश
 दुचत्तालिसा }
 बे सयाइं (द्वे शते) बसो
 लक्ख (लक्ष) लाख
 वीसा (विंशति) बीश
 सट्ठि (षष्टि) साठ

सत्त (सप्तन्) सात
 सत्तचत्तालिसा } (सप्तचत्वारिंशत्)
 सगयाला } सडतालीश
 सत्तणवइ } (सप्तनवति) सत्ताणुं
 सत्ताणवइ }
 सत्ततीसा (सप्तत्रिंशत्)
 साडत्रीश
 सत्तरस } (सप्तदश) सत्तर
 सत्तरइ }
 सत्तरि } (सप्तति) सीतेर
 हत्तरि }
 सत्तसट्ठि (सप्तषष्टि) सडसठ
 सत्तसत्तरि } (सप्तसप्तति)
 सत्तहत्तरि } सत्योत्तेर
 सत्तावन्ना } (सप्तपञ्चाशत्)
 सत्तपण्णासा } सत्तावन
 सत्तावीसा (सप्तविंशति) सत्यावीश
 सत्तासीइ (सप्ताशीति) सत्याशी
 सय (शत) सो
 सहस्स (सहस्र) हजार
 सोलस } (षट्+दश=षोडश)
 सोलह } सोळ

अव्यय

अओ } (अतः) आथी-एथी
अतो }

अईव } (अतीव) अतीव-विशेष
अतीव }

अकट्टु (अकृत्वा) नहीं करीने

अगगओ (अग्रतः) आगळथी

अगो (अग्रे) आघे-आगळ

अज्झत्थं } (अध्यात्म) आत्माने
अज्झप्पं } लगातुं-अंदरुं

अत्थु (अस्तु) थाओ

अण (नञ्) निषेध, विपरीत

अणंतरं (अनन्तरम्) अंतर
विना, तुरत

अण्णमण्णं (अन्योऽन्यम्)

अन्योन्य-एकवीजाने

अण्णया (अन्यदा) अन्य समये

अण्णद्वा (अन्यथा) तेम नहि ते

अत्थं (अस्तम्) आथमवुं-अदर्शन

अदुवा } (अथवा) अथवा
अदुव }

अद्धा (अद्धा) समय

अप्पेव (अप्येव) संशय

अभिक्षणं (अभिक्षणम्)

क्षणेक्षणे-वारंवार

अमितो (अमितः) चारे वाजु

अम्मो आश्चर्य

अलं (अलम्) सयुं, निषेध-पूरुं

अवरिं } (उपरि) ऊपर
उवरिं }

अवस्सं (अवश्यम्) अवश्य-अचूक

असाइं (असकृत्) अनेकवार

अह (अथ) अथ-हवे-प्रारंभ सूचक

अहत्ता (अधस्ताद्) नीचे

अहव } (अथवा) अथवा
अहवा }

अहुणा (अधुना) हमणां

अंतो (अन्तर) अंदर

आभ (आम) हा-स्वीकार

आहच्च (आहत्य) बलात्कार

इइ

इअ } (इति) ए प्रमाणे,
त्ति } समाप्तिसूचक शब्द
ति }
इति }

इओ (इतः) आथी, एथी, वाक्यनो
आरम्भ, आ वाजुथी

इत्थं (इत्थम्) ए प्रकारे

इह (इह) आमां-अहीं

इहरा (इतरथा) एम नहीं-अन्यथा

ईसिं } (ईषत्) ईषत्-थोडुं-
ईसिं } इशारा मात्र

उत्तरसुवे (उत्तरश्चः) आवती

काल पछी

उपि }
अवरि } (उपरि) ऊपर
उवरि }
उवरि }

एअं (एतत्) ए

एगया (एकदा) एकवार—एक वखत

एगंततो (एकान्ततः) एक तरफी

एत्थ (अत्र) अहीं

एव, एवं (एवम्) एम, ए प्रमाणे

कया (कदा) क्यारे

कल्लं (कल्यम्) काले

कह } (कथम्) केम, केवी रीते
कहं }

कहि } (कुत्र) क्यां—कहीं
कहिं }

कालओ (कालतः) काले

करिने—वखते

किं (किम्) कुं, शा माटे

कुत्तो } (कुतः) क्यांथी, शाथी,
कुओ } कईं वाजुथी

केवच्चिरं (कियच्चिरम्) केटला

लांवा समय सुधी

केवच्चिरेण (कियच्चिरेण) केटला

लांवा समय सुधी

केवलं (केवलम्) केवल

खलु (खलु) निश्चय

खिप्पं (क्षिप्रम्) खेप—जल्दी

खु }
खो } (खलु) निश्चय
हु }

च } (च) अने
य }

चिरं (चिरम्) चिरं—लांवा

काळ सुधी

जया (यदा) ज्यारे

जहा } (यथा) जेम
जहं }

जहासुत्तं (यथासूत्रम्) सूत्रमां—

शास्त्रमां—कह्या प्रमाणे

जहिं (यत्र) ज्यां—जहीं

जं (यत्) जे—के

जाव } (यावत्) जो, ज्यां सुधी
जा }

जेण (येन) जे तरफ

तओ, तत्तो (ततः) तेथी,

त्यार पछी

तहा } (तथा) तेम
तहं }

तहि } (तत्र) त्यां—तहीं
तहिं }

ताव } (तावत्) तो, त्यां सुधी
ता }

तु (तु) तो

तेण (तेन) ते तरफ

दाणि }
 दार्णि } (इदानीम्)
 इयाणि } हमणां-आजकाल
 इयार्णि }

डुदु (डुष्ट) डुष्ट रीते

धुवं (ध्रुवम्) ध्रुव-चोकस

न (न) न

नमो } (नमः) नमस्कार
 नमो }

णवर नर्यु-केवल

णाणा (नाना) अनेक प्रकारं

निच्चं } (नित्यम्) नित्य
 निच्चं }

ना (नो) नहीं

पगो (प्रगे) प्रागड्वाश्ये-प्रातःकाले

पुण }
 पुणो } (पुनः) पुनः पुनः, फरीवार
 उण }

बज्झओ (बाह्यतः) बहारयी,
 बहार तरफ

बहिआ } (बाह्य) बहार
 बहिया }

बहिद्धा (बहिर्धा) बहार

मज्झे (मध्ये) मध्ये-बच्चे-मही-मां

मणा } (मनाक्)

मणयं } मणा-थोड्ड-खामी दर्शक

मा (मा) मा-नहीं

मुसं }
 मुसा } (मृषा) मिथ्या-खोटं
 मूसा }
 मोसा }

व } (वा) वा अथवा के
 वा }

विणा } (विना) विना
 विना }

व० दि० (बहुल दिवस) अंधारियुं

सइ (सदा) सदा

सक्खं (साक्षात्) साक्षात्-प्रत्यक्ष

सततं } (सततम्) सतत-निरंतर
 सययं }

सया (सदा) सदा-हमेशां

सव्वत्तो } (सर्वतः) सर्व प्रकारे,
 सव्वतो } चारे बाजुथी
 सव्वओ }

सव्वत्थ (सर्वत्र) सर्वत्र-वधे ठेकाणे

सव्वया (सर्वदा) सर्व वखते

सव्वहा (सर्वथा) सर्व प्रकारे

सह } { सह } सह-साथे
 सद्धि } { सार्धम् }

सुहु (सुष्ठु) सारी रीते

सु० दि० (शुक्ल दिनस)

अजवाळीयुं

धातु

अइचाय् (अति+पात) अतिपात
करवो-हणवुं

अक्खोइ (आ+क्षोद्)

खोदवुं-कापवुं

अग्घ् (अर्घ) मूलववुं-मूल्य कराववुं

अच्च् (अर्च) अर्चवुं-पूजवुं

अच्चे (अति+इ) अतीत थवुं-पार
पामवुं

अणुजाण् (अनु+जाना) अनुज्ञा
आपवी-संमति आपवी

अणु+तप्प् (अनु+तप्य) अनुताप
करवो-पश्चात्ताप करवो

अणु+भव् (अनु+भव) अनुभववुं-
भोगवुं

अणुसास् (अनु+शास्) शिक्षण
आपवुं-समजावुं

अण्ह् (अज्ञा) अज्ञान करवुं-जमवुं-
खावुं

अप्प् } (अर्प) आपवुं
ओप्प् }

अवमुत् (अवभृथ) अवोटवुं-आभ-
डवुं-नहावुं

अभि+जाण् (अभि+जाना) अहि-
जाणवुं-अंधाणवुं-ओल्लखवुं

अभि+नि+क्खम् (अभि+निष्+
कम्) हमेशने माटे घरथी

नीक्खवुं-संन्यास लेवो

अभिप्पत्थ् } (अभि+प्र+अर्थ)
अभिपत्थ् } प्रार्थना करवी

अमराय् } (अमराय) अमरनी
अमरा } पेठे रहेवुं-पोतानी
जातने अमर मानवी

अरिह् (अर्ह) योग्य थवुं

अल्लिह् आल्लवुं

अवमन्न् (अप+मन्य) अपमानवुं-
अपमान करवुं

अवसीअ (अव+सीद) अवसाद
पामवो-(खुं)ख्खवुं

अहिट्ठ (अधि+स्था-तिष्ठ) अधि-
ष्ठान मेलववुं-ऊपरी थवुं

अहिलंख् } (अभि+लष) अभिल-
अहिलंघ् } षवुं-इच्छा करवी

आगम् (आ+गम्) आववुं

आढव् (आ+रम्) आरंभवुं-शरू
करवुं

आढा (आ+ढ) आदर करवो

आ+ने (आ+नी) आणवुं-लाववुं

आ+घा (आ+ख्या) आख्यान

करवुं-कहेवुं

आभोअ (आ+भोग) ध्यानपूर्वक
जोवुं

आयय् (आ+दय) आदान करवुं

नीक्खवुं-संन्यास लेवो

आरोव् (आ+रोप) आरोपवुं
 आलोदद् (आ+लुट्) आलोदवुं
 आ+सार (आ+सृ-सार) आसतेम
 अफळाववुं-आसतेम लई जवुं
 इच्छ (इच्छ) इच्छवुं
 उक्कुद् (उत्+कूर्द) ऊंचे कूदवुं
 उट् (उत्+स्था) ऊठवुं
 उ+ङ्गी (उत्+ङी) ऊङ्गवुं
 उल्लव् (उत्+लप्) बोलवुं
 उवचिट् (उप+तिष्ठ) उपस्थित
 रहेवुं-सेवामां हाजर रहेवुं
 उवणी (उप+नी) पासे लई जवुं
 उव+दंस् (उप+दर्शय) देखाडवुं-
 पासे जईने वताववुं
 उव+दिस् (उप+दिश) उपदेशवुं-
 उपदेश करवो
 उवे (उप+इ) पासे जवुं-पामवुं
 उघ् ऊंघवुं
 एस् (एष) एषणा करवी-शोधवुं
 ओगाल् (उद्+गार) ओगालवुं
 ओप्प् (अर्प) पाणी आपवुं-पाणी
 चडाववुं-ओप्प्
 ओम्वाल् (उत्+प्लाव) प्लावित
 करवुं
 कथ् (कथ) कथवुं-कहेवुं-वखाणवुं
 कप् (कल्प) खपवुं-उचित होवुं
 कर् (कर) करवुं

करिस् (कर्ष्) कर्षवुं-खेचवुं
 काढवुं-खेडवुं
 कह् (कथ) कथवुं-कहेवुं
 किण् (क्रीणा) खरीदवुं-वेचातुं लेवुं
 कील् (क्रीड) क्रीडा करवी-
 रमत रमवी
 कुज्झ (कुध्य) क्रोध करवो
 कुण् (कृणु) करवुं
 कुद् (कूर्द) कूदवुं
 कुप्प् (कुप्य) कोपवुं-कोप करवो
 कुव् (कुरु) करवुं
 कुह् (कुथ) कोहवुं-सडवुं
 कूअ (कूज) कूकू करवुं-
 कूह् कूह् करवुं
 कोव् (कोप) कोप करवो-कुपित करवुं
 खण् (खन्) खणवुं-खोदवुं
 खल् (खल्) खलित थवुं-दूर
 करवुं
 खा (खाद्) खावुं
 खाद् (खाद्) खावुं
 खाय्
 खिज्ज (खिय) खीजवुं-खेद करवो
 खिप्प् (क्षिप्य) खेपवुं-खेववुं-फेंकवुं
 खिक् (क्षिप्) खेपवुं-खेववुं-फेंकवुं
 खुब्भ (क्षुभ्य) खोभवुं-छोभवुं-
 खलभलवुं-क्षोभ थवो-गभरावुं
 गच्छ (गच्छ) जवुं-पामवुं

गज्ज् (गर्ज) गाजवुं
 गट् (घट) घडवुं
 गरिह् (गर्ह) गरहवुं-निदवुं
 गवेस् (गवेष) गवेषवुं-शोधवुं
 गंठ् (ग्रन्थ) गंठवुं-गूथवुं
 गा (गा) गावुं
 गिज्झ् (गृध्य) गृद्ध थवुं-ललचावुं
 गिला (ग्ला) ग्लान थवुं-क्षीण थवुं
 गेण्ह् (गृह्णा) ग्रहण करवुं
 घड् (घट) घडवुं-वनावुं
 घरिस् (घर्ष) घसवुं
 चड् (चट्) चडवुं
 चय् (त्यज) तजवुं
 चय् (शक्) शकवुं
 चर् (चर) चरवुं-चालवुं
 चल् (चल) चालवुं
 चव् (वच्) कहेवुं
 चिइच्छ (चिकित्स) चिकित्सा
 करवी-उपचार करवो
 चिण् (चिनु) चणट्-एकवुं करवुं
 चिणा (चिनु) चणवुं-एकवुं करवुं
 चित् (चिन्त) चितवुं
 चुङ् (च्युतक) चूकवुं-भ्रष्ट थवुं
 चोप्पड् चोपडवुं
 छज्ज् (सज्ज) छाजवुं-शोभवुं
 छाय् } (छाद) छावुं-ढांकवुं
 छाअ }

छिद् (छिनद्) छेदवुं-हणवुं-
 मारवुं
 छेच्छ् (छेत्य) छेदवुं
 छोल्ल् छोलवुं
 जग्ग् (जाय्) जागवुं
 जम्मा (जृम्भ) वगासुं खावुं
 जम्म (जन्मन्) जन्मवुं
 जप् (जप्) जपवुं-जाप करवो
 जहा (जहा) छोडवुं-त्याग करवो
 जंप् (जल्प) कहेवुं
 जा (या) जावुं
 जागर् (जागद्) जागवुं
 जाण् (जाना) जाणवुं
 जाय् (जाय) जावुं-जन्म थवो-
 उत्पन्न थवुं
 जाय् (याच) जाचवुं-याचना करवी-
 मांगवुं
 जाव् (याप) वीतावुं-यापन करवुं
 जिण् (जिं) जितवुं-जय मेलववो
 जीद् (जिही) लाजवुं
 जुज्झ् (युध्य) जूझवुं-युद्ध करवुं
 जुंज (युज्ज) योजवुं-जोडवुं-अडा-
 डवुं-संवंध करवो
 जुर (जुर) जूरवुं
 जेम् (जेम्) जमवुं
 जोत् } (द्योत) ज्योत थवी-
 जोअ } प्रकाशवुं-जोवुं

ज्ञा (घ्या) घ्यावुं-घ्यान करवुं

ज्ञाम् बाळवुं

ठा (स्था) स्थिर रहेवुं-ऊमा रहेवुं-
वेसी रहेवुं

डस् (दंश्) डसवुं-करडवुं

डह् (दह) दहवुं-दाझवुं

डज्झ (दह्य) बळवुं-बाळवुं

णिग्विज्ज् (निर्+विद्य) निर्वेद

पामवो

तच्छ् (तक्ष) तासवुं-छोलवुं, पातळ्ळं
करवुं

तर् (तर) तरवुं

तप् (तप) तपवुं-संताप थवो-तप
करवुं

ताल्ल् } (ताड) ताडन करवुं-

ताड् } मारवुं

ताव् (ताप) तपावुं-तावुं

तिप्प् (तिप्) टपकवुं-गळवुं

तुरिप् (तूर्य) त्वरा करवी-उतावळा
थवुं-तुरत करवुं

तुवर् (त्वर) त्वरा करवी

तूर (त्वर) त्वरा करवी, झपाटाबंध
जवुं

तोल् (तोल) तोळवुं

थुण् (स्तुतु) थुणवुं-स्तुति करवी

दक्खव् (दश्) दाखवुं-देखाडवुं-
कही बतावुं

दच्छ् (दक्ष्य) जोवुं-देखवुं

दा (दा) देवुं

दिप्प् (दीप्य) दीपवुं

दिव्व् (दीव्य) द्यूत रमवुं-रमवुं

दीव् (दीप्) दीपवुं

देक्ख् (दश्) देखवुं

धरिस् (धर्ष) धसवुं-सामा थवुं

धा (धाव्) धावुं-दोडवुं

धाव् } (धाव) धोडवुं-दोडवुं
धाय् }

नच्च् (चृत्य) नाचवुं

नज्झ् (नह्य) नाझवुं-वांधवुं

नम् } (नम्) नमवुं

नव् }

नस्स् } (नश्य) भाश थवो

नास् } (नि+श्नाल्) (नि+श्नाल्)

नि+क्खार्ल् } निखारवुं-धोवुं

निद्धुण् (निर्+धुना) खंखेरवुं-दूर
करवुं

निप्पज् (निर्+पद्य) नीपजवुं

नि+मंत् (नि+मन्त्र) निमंत्रण

करवुं, नोतरवुं

निंद् } (निन्द) निंदवुं-निन्दा

निन्द् } करवी

नीहर् (निर्+सर्) नीहरवुं-

नीसरवुं

ने } (नी) लइ जवुं-दोरवुं
ने }

पक्खाल् (प्र+क्षाल) पक्खाळवुं-धोवुं
पगल्भ् (प्र+गल्भ) प्रगल्भ थवुं-

बडाई मारवी

पच्चप्पिण् (प्रत्यर्पण-प्रति+अर्पण)
पाळुं सोंपवुं

पज्जर (प्र+उत्+चइ-प्रोच्चर) कहेवुं

पट्टव् (प्र+स्थाप्) पाठवुं

पड् (पत) पडवुं

पडिकूल् (प्रति+कूल) प्रतिकूल
थवुं-विपरीत थवुं

पडिनी (प्रति+नी) पाळुं देवुं-
सामुं देवुं-बदले देवुं

पडिवज्ज् (प्रति+पद्य) पामवुं-
स्वीकारवुं

पढ् (पठ) पाठ करवो-पढवुं

पणाम् (प्र+णाम) आपवुं-सेवामां
रखु करवुं

पन्नव् (प्रज्ञापय) जणावुं

पमाय् (प्र+माद्य) प्रमाद करवो

पमुच्च् (प्र+मुच्य) प्रमुक्त थवुं-
तहन छूटी जवुं

पयल्ल् (प्र+सर) फेलवुं

परिआल् (परिवार) परिवृत करवुं
-वीटवुं

परिक्रम् (परि+क्रम्) परिक्र-
मण करवुं-परक्रमवुं-

प्रदक्षिणा करवो

परिच्चय् (परि+त्यज) परित्याग
करवो

परितप्प् (परि+तप्य) परिताप
पामवो-दुःखी थवुं

परिदेव् (परि+दिव) खेद करवो

परिनिव्वा (परि+निर्+वा) शान्त
करवुं-ओलववुं

परिव्वय् (परि+व्रज्) परिव्रज्या
लेवी-बंधनरहित थइने चारे
कोर फरवुं

परिहर (परि+हर) परहरवुं-तजवुं

परिहा (परि+धा) पहेरवुं

पवय् (प्र+वद) वदवुं-कहेवुं

पवस् (प्र+वस्) प्रवास करवो

पहार् (प्र+धार) धारवुं-संकल्प
करवो

पा (पा) पीवुं

पाव् (प्र+आप्) पामवुं-प्राप्त करवुं

पास् } (पश्य) जोवुं

पस्स् }

पिज्ज् (पीय) पीवुं

पिट्ठ् (पिड्) पीटवुं-मारवुं-पीडवुं

पिसुण् (पिशुनय) चाडी करवी

पील् } (पीड) पीडवुं-पीलवुं

पीड् }

पुच्छ् (पुच्छ) पूळवुं

पुज्ज् (पूज्य) पूजवुं-पूजवुं

पुण् (पुना) पुण्वुं-पवित्र करवुं

पुरिष् (पूर्य) पूरवुं-पुरवुं-पुरू

करवुं

पुलआअ (पुलकाय) पुलकित थवुं

-उल्लसवुं

पुलोअ } (प्र+लोक) प्रलोकवुं-
पुलअ } जोवुं

पूज् } (पूज) पूजवुं
पूअ }

पेच्छ् (प्र+ईक्ष्) जोवुं

फल् (फल) फल्लवुं-फल आववां

फुट् (स्फुट) स्फुट थवुं-खीलवुं-
फुटी नीकल्लवुं

वाह् (वाध) बांधवुं-वाधा करवी-
अडचण करवी

वीह् (भी) वीवुं

वू (वू) वोल्लवुं

बोल् (वू) ,,

वोह् (वोध) वोध थवो-जाणवुं

भक्ख् (भक्ष) भक्षवुं-खावुं-भरखवुं

भज्ज् } (भज्ज) भाजवुं-भांगवुं
भंज् }

भण् (भण) भणवुं-बोल्लवुं-कहेवुं

भम् (भ्रम) भमवुं

भम्म (भ्राम्य) भमवुं

भर् } (स्मर) स्मरण करवुं

भल् }

भव् (भव) थवुं-होवुं

भा (भी) वीवुं

भास् (भाष) भाखवुं-भाषण करवुं

भिद् (भिनद्) भेदवुं, कटका
करवा

भेच्छ् (भेत्स्य) भेदवुं-टुकडा करवा

भोच्छ् (भोक्ष्य) भोजन करवुं-
भोगवुं

मज्ज् (मद्य) मद करवो, नाचवुं,
खुश थवुं

मन्न् (मन्य) मानवुं

मरिस् (मर्श्) विमासवुं-विचारवुं

मरिस् (मर्ष) सहवुं, क्षमा राखवी

मिला (म्ला) म्लान थवुं-करमावुं

मुज्झ् (मुह्य) मुंझावुं, मूढ थवुं-
मोह पामवो

मुण् (मन्) जाणवुं

मुंच् (मुञ्च) मूकवुं

मेलव् (मेलय) मेलववुं, मेलववुं,
एकमेक करवुं

मोच्छ् (मोक्ष्य) मुकावुं-छुटं थवुं

रक्ख् (रक्ष) रक्षवुं, राखवुं, साच-
ववुं, रक्षण करवुं

रीय् (रीय) नीकल्लवुं

रुव् (रुद) रोवुं

रुस् } (रुष्य) रुसवुं-रोष करवो
रुस् }

रोच्छं (रोत्स्य) रोचुं
 लभ् (लभ्) लाभुं-मेळवुं
 लव् (लप) लवुं, बोलुं
 लह् (लभ) लेवुं, मेळवुं
 लिप् (लिप्य) लेपावुं, खरडावुं
 लिह् (लिख) लखवुं
 लुट् (लुट्य) लोटवुं-आळोटवुं
 लुण् (लुना) लणवुं-क्रापवुं
 वक्खाण् (वि+आ+ख्यान्) दिस्ता-
 रथी कहेवुं, वखाण करवां
 वग्गोल् (वि+उद्+गार-व्युद्गार)
 वागोळवुं

वच्च् (व्रज) फरता रहेवुं
 वज्ज् (वर्ज) वर्जवुं, छोटवुं
 वज्जर् (वि+उत्+चर=व्युच्चर) कहेवुं
 वड् (वर्ध) वधवुं
 वण् (वन) वणवुं, भात पाडीने
 वणवुं
 वर् (वृ) वरवुं, स्त्रीकारवुं, वरदान
 लेवुं

वरिस् (वर्ष) वरसवुं
 वलग् (वि+लभ) वलगवुं-चडवुं
 वस् (वस) वसवुं-रहेवुं
 वह् (वध) वध करवो-हणवुं
 वह् (वह्) वहेवुं-वावुं
 वंद् (वन्द) वांदवुं-नमवुं
 वा (वा) वावुं

वाव् (वाप्) वाववुं-ववरावुं
 विकिर् } (वि+किर्) वेरवुं
 विइर् }
 विक्के (वि+क्री) वेचवुं-वेकवुं
 वि+चर् (वि+चर्) विचरवुं-फरवुं
 विचिन्त् (वि+चिन्त) चितवुं-
 विशेष चितवुं
 विच्छल (वि+क्षल) वीछळवुं-धोवुं
 विज्ज् (विद्य) विद्यमान होवुं
 विज्झ् (विध्य) वींथवुं
 विणस् (वि+नदय) वणसी जवुं-
 नष्ट थवुं-वगडवुं

विण्णच् (वि+ज्ञप्) वीनवुं
 विप्पजह् (वि+प्र+जहा) त्याग
 करवो-दूर करवुं
 विराअ } (वि+राज) विराजवुं-
 विराज् } शोभवुं
 विसीअ (वि+षीद) विषाद पामवो-
 खेद करवो

विहड् } (वि+घट) वगडवुं-नाश
 विघड् } पामवो
 विहर् (वि+हर) विहरवुं-फरवुं
 विंध् (विध्य) वींथवुं
 वीसर् (वि+स्मर्) वीसरवुं
 वेच्छ् (वेत्स्य) वेदवुं-अनुभववुं-
 जाणवुं

वेद (वेष्ट) वीटवुं

वेव् (वेप्) वेपवुं-कंपवुं-धूणवुं
 वोच्छ् (वक्ष्य) कहेवुं-बोलवुं
 समायर् (सम्-आ+चर्) आचरण
 करवुं

समारब्ध (सम्-आ+रब्ध) समारवुं-
 समुं करवुं

समारम्भ (सम्+आ+रम्भ) समारम्भ
 करवो, हणवुं

सर् (स्तर) स्मरण करवुं
 सव् (शाप) शापवुं, शाप देवो
 संघ् (सं+ख्या) कहेवुं

संजम् (सं+यम) संजमवुं, संयम
 करवो
 संजल् (सं+ज्वल्) बलवुं, कोप
 करवो

संदिस् (सम्-दिश्) सन्देशो
 आपवो-सूचन करवुं

संपज्ज (सं+पथ) संपजवुं-सांपडवुं

संपाडण् (सम्-प्र+आप्) सारी
 रीते पामवुं

संवुज्झ (सं+वुध्य) समजवुं
 संम्हर (सं+स्मर) संभारवुं, याद
 करवुं

संवह् (सं+वर्ध) संवर्धन करवुं,

JAGADGURU VISHWABHARATI
 NA SIMHASAN JNANAMANDIR

LIBRARY

Angamawadi Math Collection. Digitized by eGangotri

Angamawadi Math, Varanasi
 E. No. 365

सिज्ज् (सिव्य) सीजवुं, चीकणुं
 थवुं, स्वेद-परसेवावाळा थवुं

सिज्झ (सिध्य) सीझवुं-सिद्ध थवुं

सिलाह् (श्लाघ) सराहवुं-वखाणवुं

सिब्ब (सिव्य) सीववुं

सिह् } (स्पृह) स्पृहा करवी
 पिह् }

सिच् (सिध्य) सींचवुं

सुण् } (शण्) सुणवुं-सांभळवुं
 हण् }

सुमर् (स्मर) स्मरण करवुं

सूड् } (पूद) सूडवुं, नाश करवो
 सूर् }

सूस् } (शुष्य) शोषवुं-सुकावुं
 सुस् }

सेव् (सेव) सेववुं-धारण करवुं-
 आश्रय लेवो

सोच्छ् (श्रोष्य) सांभळवुं

सोह् (शोध) शोधवुं-सोवुं-शुद्ध
 करवुं

सोह् (शुभ) सोहवुं-शोभवुं

हण् (हन्) हणवुं-मारवुं

हरिस् (हर्ष) हरखवुं-हर्ष थवो

हस् (हस) हसवुं

हिंस् (हिंस) हिंसा करवी-हणवुं

हा (हा) हीण थवुं-तजवुं

हो (भू) होवुं, थवुं

पाइअ-गज्ज-पज्जाणि

१ मंगलं

नमोऽय्यु णं समणस्स भगवओ महावीरस्स ।

नमो अरिहंताणं ।

नमो सिद्धाणं ।

नमो आयरिआणं ।

नमो उवज्झायाणं ।

नमो लोए सव्वसाहूणं ।

—नमोकारो ।

अरिहंता मंगलं ।

सिद्धा मंगलं ।

साहू मंगलं ।

केवल्लिपन्नत्तो धम्मो मंगलं ।

—मंगलं ।

अरिहंते सरणं पवज्जामि ।

सिद्धे सरणं पवज्जामि ।

साहू सरणं पवज्जामि ।

केवल्लिपन्नत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि ।

—सरणं ।

२ महव्वयउच्चारणा

सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं ।

सव्वाओ मुसावायाओ वेरमणं ।

सव्वाओ अदिन्नादाणाओ वेरमणं ।

सव्वाओ मेहुणाओ वेरमणं ।

सव्वाओ परिग्गहाओ वेरमणं ।

सव्वं भन्ते ! पाणाइवायं पच्चक्खामि—नेव सयं पाणे अइवाएज्जा, नेवऽन्नेहिं पाणे अइवायाविज्जा, पाणे अइवायंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहेणं ॥१॥

सव्वं भन्ते ! मुसावायं पच्चक्खामि—नेव सयं मुसं वएज्जा, नेवऽन्नेहिं मुसं वायावेज्जा, मुसं वयंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहेणं ॥२॥

सव्वं भन्ते ! अदिन्नादाणं पच्चक्खामि—नेव सयं अदिन्नं गिण्हिज्जा, नेवन्नेहिं गिण्हावेज्जा, अदिन्नं गिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहेणं ॥३॥

सव्वं भन्ते ! मेहुणं पच्चक्खामि—नेव सयं मेहुणं सेविज्जा, नेवऽन्नेहिं सेवावेज्जा, मेहुणं सेवंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहेणं ॥४॥

सव्वं भन्ते ! परिग्गहं पच्चक्खामि—नेव सयं परिग्गहं परिगिण्हेज्जा, नेवऽन्नेहिं परिग्गहं परिगिण्हाविज्जा, परिग्गहं परिगिण्हंते वि अन्ने न समणुजाणामि जावजीवाए तिविहं तिविहेणं ॥५॥

सर्वं भंते ! राइभोयणं पच्चक्खामि—नेव सयं राइं भुंजेज्जा,
नेवऽन्नेहिं राइं भुंजाविज्जा, राइं भुंजते वि अण्णे न समणुजाणामि
जावज्जीवाए तिविहं तिविहेणं ॥६॥

—समणसुत्तं.

३ मिच्छा मि दुक्कडं

किर एगया एगस्स कुंभगारस्स कुडीए साहुणो ठिया. तत्थेगो
चिल्लगो चवलत्तणेण तस्स कुंभगारस्स कोलालाणि अंगुलियघणुहगएणं
प्राहाणेहिं विधेइ. कुंभकारेण पडिजगिओ दिट्ठो भणिओ—खुड्डगा !
क्रीस मे कोलालाणि काणेसि ? खुड्डओ भणइ—मिच्छा मि दुक्कडं, न
पुणो विधिस्सं, मणागं पमायं गओ मि त्ति. एवं सो पुणो वि केलाकि-
लत्तणेण विधेऊण चोइओ मिच्छा—मि—दुक्कडं देइ. पच्छा कुंभकारेण
सढो त्ति नाऊण तस्स खुड्डगस्स कन्नामोडओ दिन्नो. सो भणइ—दुक्खविओ
हं, कुंभकारो भणइ—मिच्छा—मि—दुक्कडं. एवं सो पुणो पुणो कन्नामोडयं
दाऊण मिच्छा—मि—दुक्कडं करेइ. पच्छा चेल्लओ भणइ—अहो ! सुंदरं
मिच्छा—मि—दुक्कडं ति । कुंभकारो भणइ—तुव्वमि वि एरिसं चैव मिच्छा—
मि—दुक्कडं ति. पच्छा ठिओ विधेयव्वस्स. किंच—

“ जं दुक्कडं ति मिच्छा तं चैव निसेवइ पुणा पावं ।

पच्चक्खमुसावाई मायानियडीपसंगो य ॥ ”

—समणसुत्तवुत्ती.

४ खामणं

आयरिए उवज्जाए सीसे साहम्मिए कुलगणे अ ।
 जे मे केइ कसाया सव्वे तिविहेण खामेमि ॥
 सव्वस्स समणसंघस्स भगवओ अंजलिं करिअ सीसे ।
 सव्वे खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥
 सव्वस्स जीवरासिस्स भावओ धम्मनिहिअनिअचित्तो ।
 सव्वे खमावइत्ता खमामि सव्वस्स अहयं पि ॥
 खामेमि सव्वजीवे सव्वे जीवा खमंतु मे ।
 मित्ती मे सव्वभूएसु वेरं मज्झं न केणइ ॥

—पडिक्कणसुत्तं.

५ समयं गोयम ! मा पमायए

कुसग्गे जह ओसबिंदुए थोवं चिट्ठति लंबमाणए ।
 एवं मणुयाण जीविअं समयं०
 इह इत्तरियम्मि आउए जीवितए बहुपच्चवायए ।
 बिहुणाहि रयं पुराकडं समयं०
 एवं भवसंसारो संसरति सुभासुमेहिं कम्मोहिं ।
 जीवो पमायवहुलो समयं०
 परिजूरइ ते सरीरयं केसा पंडुरगा भवंति ते ।
 से सोयबले य हायइ समयं०
 चुच्छिद सिणेहमप्पणो कुमुयं सारइयं व पाणियं ।
 से सव्वसिणेहवज्जिए समयं०

चिच्चा ण धणं च भारियं पव्वइओ हि सि अणगारियं ।
 मा वंतं पुणो वि आविए समयं०
 ण हु जिणे अज्ज दीसइ बहुमए दीसइ मग्गदेसिए ।
 संपइ नेआउए पहे समयं०
 तिण्णो हु सि अण्णवं महं किं पुण चिट्ठसि तीरमागओ ।
 अभितुर पारं गमित्तए समयं०
 बुद्धस्स निसम्म भासियं सुकहियमट्ठपदोवसोहियं ।
 रागं दोसं च छिंदिया सिद्धिगइं गए गोयमे ॥

—उत्तरञ्जयणाइ-

६ हरिकेसी सोवागो

सोवागकुलसंभूओ गुणुत्तरधरो मुणी ।
 हरिएसबलो नाम आसि भिक्खू जिइंदिओ ॥
 मणगुत्तो वयगुत्तो कायगुत्तो जिइंदिओ ।
 भिक्खुद्धा वंभइज्जम्मि जन्नवाडं उवडिओ ॥
 तं पासिऊणमिज्जंतं तवेण परिसोसियं ।
 पंतोवहिउवगरणं उवहसंति अणारिया ॥
 जाइमयं पडिथद्धा हिंसगा अजिइंदिया ।
 अवंभचारिणो बाला इणं वयणमच्चवी ॥

वंभणा—कयरे आगच्छइ दित्तरूवे काले विकराले फुककनासे ।

ओमणेए पंसुधिसाधमए संकरदुसं परिहरिय कंठे ॥

कयरे तुमं इय अदंसणिज्जे काए व आसा इहमागओ सि ।
ओमचेल्गा ! पंसुपिसायभूआ ! गच्छ खलाहि किमिहं ठिओ सि ॥
समणो—समणो अहं संजओ वंभयारी विरओ धण—

प्पयण—परिग्गहाओ ।

परप्पवित्तस्स उ भिक्खकाले अन्नस्स अट्ठा इहमागओ मि ॥
वियरिज्जइ खज्जइ भुज्जइ य अन्नं पभूयं भवयाणमेयं ।

जाणाह मे जायणजीविणु त्ति सेवावसेसं लहउ तवस्सी ॥

वंभणा—उवक्खडं भोयणं माहणाणं अत्तडियं सिद्धमिहेगपक्खं ।
न ऊ वयं एरिसमन्नपाणं दाहामु तुज्झं किमिहं ठिओ सि ? ॥

समणो—तुब्भित्थ भो ! भारहरा गिराणं अट्ठं न

याणह अहिज्ज वेए ।

उच्चावयाइं सुणिणो चरंति ताइं तु खित्ताइं सुपेसलाइं ॥

वंभणा—अज्झावयाणं पडिकूलभासी पभाससे किंनु

संगासि अम्हं ।

अवि एयं विणस्सउ अन्न—पाणं न य णं दाहामु तुमं नियंठा ! ॥

समणो—जइ मे न दाहित्थ अहेसणिज्जं, किमज्ज

जन्नाण लभित्थ लाभं ॥

वंभणा—के इत्थ खत्ता उवजोइया वा अज्झावया वा

सह खंडिएहिं ? ।

एयं खु दंडेण फलेण हंता कंठम्मि घित्ठूण खल्लिज्ज जो णं ।

अज्झावयाणं वयणं सुणित्ता उद्दाइया तत्थ बद्ध कुमारा ।

दंडेहिं वित्तेहिं कसेहिं चेव समागया तं इसि तालयंति ॥

कोसलिआ रायदुहिआ—गिरिं नहेहिं खणह अयं दंतेहि खायह ।

जायतेयं पायेहिं हणह जे भिक्खुमवमचह ॥

समणो—पुंवि च इण्हि च अणागयं च मणप्पओसो

न मे अत्थि कोई ।

बंभणा—सक्खं खु दीसइ तवोविसेसो न दीसइ जाइविसेस कोई ।

सोवागपुत्तं हरिप्पससाहुं जस्सेरिसा इड्ढी महाणुभावा ॥

कहं चरे भिक्खु ! वयं जयामो पावाइं कम्माइं पणुल्लयामो ?

समणो—छज्जीवकाएऽसमारभंता मोसं अदत्तं च असेवमाणा ।

परिग्गहं इत्थिउ माण—मायं एयं परिन्नाय चरंति दंता ॥

एयं सिणाणं कुसलेण दिढं महासिणाणं इसिणं पसत्थं ।

जहिंसि ण्हाया विमला विसुद्धा महारिसी उत्तमं ठाणं पत्ता ॥

उत्तरज्झयणाइं.

७ तं वयं बूम माहणं

जो लोए बंभणो वुत्तो अग्गी वा महिओ जहा ।

सदा कुसलसंदिढं

तं वयं०

जो न सज्जइ आगंतुं पव्वयंतो न सोअइ ।

रमए अज्जवयणम्मि

तं वयं०

जायरूवं जहा मट्ठं निद्धंतमलपावरां ।

राग—दोस—भयार्इयं

तं वयं०

तसे पाणे वियाणित्ता संगहेण य थावरे ।

जो न हिंसइ सिव्हिहेण

तं वयं०

कोहा वा जइ वा हासा लोहा वा जइ वा भया ।

मुसं न वयइ जो उ तं वयं०

चित्तमंतमचितं वा अप्पं वा जइ वा बहं ।

न गिण्हइ अदत्तं जो तं वयं०

दिव्व-माणुस्स-तेरिच्छं जो न सेवेइ मेहुणं ।

मणसा काय-वक्केण तं वयं०

जहा पोम्मं जले जायं नोवलिप्पइ वारिणा ।

एवं अलित्तं कामेहि तं वयं०

अलोलुयं मुहाजीविं अणगारं अकिंचणं ।

असंसत्तं गिहत्येहिं तं वयं०

नवि मुंडिएण समणो न उक्कारेण बंभणो ।

न मुणी रण्णवासेणं कुसचीरेण न तावसो ॥

समयाए समणो होइ, बंभचरेण बंभणो ।

मोणेण य मुणी होइ, तवेणं होइ तावसो ॥

कम्मुणा बंभणो होइ, कम्मुणा होइ स्वत्तिओ ।

वइस्सो कम्मुणा होइ सुदो हवइ कम्मुणा ॥

एए पाउक्करे बुद्धे जेहिं होइ सिणायओ ।

सव्वकम्मविणिमुक्कं तं वयं०

एवं गुणसमाउत्ता जे हवंति दिउत्तमा ।

ते समत्था उ उद्धत्तं परं अप्पाणमेव य ॥

—उत्तरज्झायणाइं-

८ रामवणवासो

- चाउव्वणं च जणं आपुच्छेऊण निगओ रामो ।
 वइदेही वि य,ससुरं पणमइ परमेण विणयेणं ॥ १०३
- सव्वाण सासुयाणं काऊण चळणवन्दणं सीया ।
 सहियायणं च निययं आपुच्छिय निगया एत्तो ॥ १०४
- गन्तूण समाढत्तं रामं दट्ठूण लक्खणो रुद्धो ।
 ताएण अयसबहुलं कह एयं पत्थियं कज्जं ? १०५
- एत्थ नरिंदाण जए परिवाडीआगयं हवइ रज्जं ।
 विवरीयं चिय रह्यं ताएण अदीहपेहिणा ॥ १०६
- रामस्स को गुणाणं अंतं पावेइ धीरगरुयस्स ।
 लोमेण जस्स रहियं चित्तं चिय मुणिवरस्सेव ॥ १०७
- अहवा रज्जधुरंधरं सव्वं फेडेमि अज्ज भरहस्स ।
 ठावेमि कुलाणीए पुहइवइं आसणे रामं ॥ १०८
- एएण किं व मज्झं हवइ वियारेण ववसिएणऽज्ज ।
 नवरं पुण तच्चत्थं ताओ जेद्धो य जाणंति ॥ १०९
- कोवं च उवसमेउं पणमिय पियरं परेण विणएणं ।
 आपुच्छइ दढचित्तो सोमित्ती अत्तणो जणणिं ॥ ११०
- संभासिऊण भच्चे वज्जावत्तं च धणुवरं घेत्तुं ।
 घणपीइसंपउत्तो पउमसयासं समल्लीणो ॥ १११
- पियरेण बंधवेहि य सामंतसएसु परिनिगया संता ।
 रायमवणाओ एत्तो विनिगया सुखुमारव ॥ ११२

सुयसोगतावियाओ धरणियलोसित्तअंसुनिवहाओ ।
 कह कह वि पणमिऊणं नियत्तियाओ य जणणीओ ॥ ११३
 काऊण सिरपणामं नियत्तिओ दसरहो य रामेणं ।
 सहवद्धिया य बंधू कलुणपलावं च कुणमाणा ॥ ११४
 जंपंति एक्कमेक्कं एस पुरी जइ वि जणवयाइण्णा ।
 जाया रामविओए दीसइ विंशाडवी चेव ॥ ११५
 पउमचरियं.

९ वीरत्थुती

हत्थीसु एरावणमाहु णाए सीहो मिगाणं सल्लिखण गंगां ।
 पक्खीसु वा गरुळे वेणुदेवो निन्वाणवादीणिह नायपुत्ते ॥ २१
 जोहेसु णाए जह वीससेणे पुप्फेसु वा जह अरविंदमाहु ।
 खत्तीण सेट्ठे जह दंतवक्के इसीण सेट्ठे तह वद्धमाणे ॥ २२
 दाणाण सेट्ठं अभयप्पयाणं सच्चेसु वा अणवज्जं वयंति ।
 तवेसु वा उत्तम बंभचेरं लोगुत्तमे समणे नायपुत्ते ॥ २३
 सूअगडंगं, ६ वीरत्थुतिअञ्जयणं.

१० अप्पा

से ण दीहे, ण हस्से, ण वट्ठे, ण तंसे, ण चउरंसे, ण परिमंडले;
 ण किण्हे, ण णीले, ण लोहिए, ण सुक्किले; ण सुरहिगंधे, ण दुरहिगंधे;
 ण तित्ते, ण कड्डुए, ण कसाते(ए), ण अंबिले, ण महुरे;

ળ કક્કલે, ળ મડલ, ળ ગરુલ, ળ લહુલ, ળ સીલ, ળ ળળે, ળ ળિલે,
ન લુલે; ળ કાઝ(ઓ), ળ રુલે, ળ સંગે, ળ ઇત્થી, ળ પુરિસે, ળ
અન્નહા; પરિળે, સળે.

ઁવમા ળ વિજ્ઞતિ, અરૂવી સત્તા; અપયસ્સ પયં નત્થિ, સન્વે સરા
ળિઅટ્ટંતિ, તલ્લકા જત્થ ળ વિજ્ઞંતિ, મત્તી તત્થ ળ ગાહિતા, ળોલ,
અપ્પતિટ્ઠાણસ્સ લેયન્ને.

સે ળ સલે, ળ રૂલે, ળ ગંધે, ળ રસે, ળ ફાસે ઇલ્લેતાવંતિ
ત્તિ લેમિ. —આચારંગસુત્તં,

૧૧ ધુત્તો સિયાલો

સિયાલેળ ભમંતેળ હત્થી મઓ લિટ્ઠો । સો ચિંતેલ—“ લલ્લો
મલ ઁવાલળ તાલ ળિલ્લલ લાલ્લલ્લો ।” જાલ સિહો આગઓ ।
તેળ ચિંતિયં—“ સલિલેળ ળાલ્લલ્લં લયસ્સ । ”

સિલેળ મળિયં—“ કિં ઁરે ! માલ્લેજ ! અલ્લિજ્જલ ? ”

સિયાલેળ મળિયં—આમંતિ મામ !

સિહો મળલ—“ કિમેયં મયં ? ” તિ ।

સિયાલો મળલ—“ હત્થી । ”

“ લેળ મારિઓ ? ”

“ લાલેળ । ”

સિહો ચિંતેલ—“ કહમહં ળળજાતિલળ મારિયં મલ્લલમિ ? ”
ગઓ સિહો । ળલરં લલ્લો આગઓ । તસ્સ કહિયં—“ સિલેળ મારિઓ,
સો પાળિય પાઁ ળિમલો । ”

वधो णट्ठो । जाव काओ आगओ । सियालेण चित्तिं—“ जइ
एयस्स ण देमि तओ ‘काउ’ ‘काउ’त्ति वासियसदेणं अण्णे कागा
एहिंति, तेसिं कागरडणसदेणं सियालादि अण्णे बहवे एहिंति, कित्थिया
चारेहामि ? ता एयस्स उवप्पयाणं देमि ।”

तेण तओ तस्स खंडं छित्ता दिण्णं । सो तं घेत्तूण गओ ।

जाव सियालो आगओ । तेण णायमेयस्स हठेण वारणं करेमि त्ति
भिउडिं काऊण वेगो दिण्णो । णट्ठो सियालो ।

उक्तं चः—

उत्तमं प्रणिपातेन, शूरं भेदेन योजयेत् ।

नीचमल्पप्रदानेन, सदृशं च पराक्रमैः ॥

(दशवैकालिकवृत्तिः)

१२ कयग्घा वायसा

इओ य किर अतीते काले दुवालसवरिसिओ दुब्भिक्खो आसी ।
तत्थ वायसा मेलयं काऊण अण्णोण्णं भणंति—“ किं कायव्वमम्हेहिं ?
वड्ढो लुहमारो उवट्ठिओ, नत्थि जणवएसु वायसपिंडियाओ, अण्णं वा
तारिसं किंचि न लब्भइ उज्झणधम्मियं, कहियं वच्चामो ” ? त्ति ।

तत्थ वुड्ढवायसेहिं भणियं—“ समुदतडं वच्चामो । तत्थ कायंजला
अम्हं भायणेज्जा भवंति । ते अम्हं समुदाओ मच्छए उत्तारिऊणं दाहिंति ।
अण्णहा नत्थि जीवणोवाओ । ”

संपहारेत्ता गया समुदतडं । ततो तुट्ठा कायंजला मच्छए उत्ता-
रित्ता देति । वायसा तत्थ सुहेण कालं गमेति ।

ततो वत्ते बारससंवच्छरिए दुब्भिकखे जणवएसु सुभिक्षं जायं ।
ततो तेहिं वायसेहिं संपहारेत्ता वायससंघाडओ “ जणवयं पलोएह ”
त्ति पेसिओ, जइ सुभिक्षं भविस्सइ तो गमिस्सामो ।

सो य संघाडओ अचिरकालस्स उवलद्धी करेत्ता आगतो । साहति
य वायसाणं जहा—‘जणवएसुं वायसपिंडिआओ मुक्कमाणीओ अच्छंति,
उट्ठेह, वच्चामो ’ त्ति ।

ततो ते संपहारेंति—किह गंतव्वं ? ति ‘ जइ आपुच्छामो नत्थि
गमणं ’ एवं परिगणेत्ता कायंजले सद्वावेत्ता एवं वयासी—

“ भागिणेज्जा ! वच्चामो । ”

ततो तेहिं भणियं—“ किं गम्मइ ? ” ।

ततो भणंति—

“ न सक्केमो पइदिवसं तुहं अहोभागं पासित्ता अणुट्ठिए
चेव सूरे ” ।

एवं भणित्ता गया ।

(वसुदेवहिण्डी—प्रथमखंडम्).

१३ सुरप्पिओ जक्खो

तेणं कालेणं तेणं समतेणं साकेयं णगरं । तस्स उत्तरपुरच्छिमे
दिसिभागे सुरप्पिए नाम जक्खाययणे । सो य सुरप्पिओ जक्खो
सन्निहियपाडिहेरो । सो वरिसे वरिसे चित्तिज्जइ । महो य से परमो
क्रीरइ । सो य चित्तिओ समाणो तं चेव चित्तकरं मारेइ । अह न
चित्तिज्जइ तओ जणमारिं कोइ ।

ततो चित्तगरा सव्वे पलाइउमारद्धा । पच्छा रण्णा णायं, जदि सव्वे पलायंति, तो एस जक्खो अचित्तिज्जंतो अम्ह वहाए भविस्सइ ।

तेणं चित्तगरा एक्कसंकलितबद्धा पाहुडएहिं कया, तेसिं सव्वेसिं णामाई पत्तए लिहिऊणं घडए छूढाणि । ततो वरिसे जस्स णामं उद्धति, तेण चित्तेयव्वो । एवं कालो वच्चति ।

अण्णया कयाइ कोसंबीओ चित्तगरदारओ घराओ पलाइओ तत्था-गओ सिक्खगो । सो भमंतो साकेतस्स चित्तगरस्स घरं अल्लीणो । सो वि एगपुत्तगो थेरीपुत्तो । सो से तस्स मित्तो जातो ।

एवं तस्स तत्थ अच्छंतस्स अह तम्मि वरिसे तस्स थेरीपुत्तस्स वारओ जातो । पच्छा सा थेरी बहुप्पगारं रुवति ।

तं रुवमाणीं थेरीं दट्ठूण कोसंबको भणति—“किं अम्मो रुदसि ?”

ताए सिद्धं । सो भणति— “ मा रुयह । अहं एयं जक्खं चित्तिस्सामि । ”

ताहे सा भणति—“तुमं मे पुत्तो किं न भवसि ? ”

“ तो वि अहं चित्तेमि, अच्छह तुब्भे असोगाओ । ”

ततो छट्ठभत्तं काऊण, अहतं वत्थजुअलं परिहित्ता, अट्ठगुणाए सुहपोत्तीए सुहं बंधिऊण, चोक्खेण य पत्तेण सुइभूएण णवएहिं कलसएहिं प्हाणेत्ता, णवएहिं कुच्चएहिं, णवएहिं मल्लसंपुडेहिं, अल्लेसेहिं वण्णेहिं च चित्तेऊण पायवडिओ भणइ—“ खमह जं मए अवरद्धं ” ति ।

ततो तुट्ठो जक्खो भणति—“ वरेहि वरं ”

सो भणति—“एयं चेव ममं वरं देहि, लोगं मा मारेह ।”

अण्णति—“ एयं ताव विस्सेव, जं तुमं न मारिओ, एवं अण्णे वि

न मारेमि । अण्णं भण । ”

“ जस्स एगदेसमवि पासेमि दुपयस्स वा चउप्पयस्स वा अप-
यस्स वा तस्स तदणुरूवं रूवं णिव्वत्तेमि । ”

“ एवं होउ ” त्ति दिण्णो वरो, ततो सो लद्धवरो रण्णा सक्का-
रितो समाणो गओ कोसंवि णयरि ।

(आवश्यकहारिभद्रीयवृत्तिः—विभागः १)

१४ जामाउयपरिक्खणं

वसंतपुरं नयरं । निद्धसो नाम तत्थ आसि धिज्जाइओ । तस्स
सुहा महेला लीलानिलओ । तेसिं च तिन्नि धूया जाया । कमेण य
उज्जयं तारुन्नं पत्ता । नियसरिसविहवेसु कुलेसुं वीवाहिया ।

जणणीए चित्तिं—“मज्झ दुहियरो कहं सुत्थिया होजा ? पइ-
परिणामे अन्नाए ववहरंतीओ ता गउरवपयं न भवंति । गउरवरहियाणं
य कओ सुहासंगो ? तओ कहमवि जामाउयाणं भावमहं जाणामि”त्ति
चित्तिऊण नियधूयाओ भणियाओ—“लद्धावसराहिं पढमपसंगे पण्हि-
पहरेण निययपइणो सिरो हणणिज्जो ।”

ताहिं तहच्चिय कए पमांयम्मि जणणीए ताओ पुच्छियाओ—“किं
तेण तुम्हं विहियं ? ”

जेट्ठाए भणियं—“सो मच्चरणमदणपरो भणइ — ‘ देवाणुप्पिये !
किं न दुक्खमणुपत्ता ? एवंविहो पहारो तुम्ह चरणाणं न उच्चिओ ।
तुह ममम्मि अइगरुओ आसंघो, अन्हा को णु एवं कुणइ ? ”

जणणीए सा जेद्धा भणिया—“पुत्ति ! तुज्झं पई अइपेमपर-
व्वसो । तओ तं जं कुणसि तं सव्वं पमाणं होहिइ । तओ तस्स
मा भाहि । ”

बीया धूया जणणिं भणइ—“पहारसमणंतरं सो मणागं झिखण-
कारी जाओ, खणंतराओ उवरओ”त्ति ।

जणणी तं भणइ—“तुमए अरुच्चमाणम्मि विहिए सो झिखणकारी
होही, अन्नं निग्गहं नो काही । ”

तइयाए धूयाए पुणो भणियं—“अम्मो ! मए तुह निदेसे कए
संते सो दूरा दरिसियरोसो गेहथंमेण बंधिय मम कसघायसए दासी,
भासियवं च तं दुक्कुला सि । तो मे तए एवंविहकज्जसज्जाए न
कज्जं । ”

तओ अस्स जामाउयस्स समीवं गंतुं माऊए भणियं—“कहं मे
धूया ताडिया ? सा हि पढमपसंगे तुज्झ पण्हिपहरं दाऊण अम्हं
कुलधम्मं आइण्णा । ”

सो जंपइ—“अम्ह वि एस कुलधम्मो, जइ पुण सो कुलधम्मो
कह वि न कज्जइ तो सा ससुरकुलं न नंदेइ । ”

तओ जणणीए पुत्तीए समीवमागन्तुं भणियं—“जहेव देवस्स
वट्ठिज्जासि तहेव पइणो वट्ठिज्जासि । न अनहा इमो तुह पियकरो”त्ति ।
(उपदेशपद)

१५ गामिल्लओ सागडिओ

अत्थि कोइ कम्हिइ गामेल्लओ गहवती परिवसइ । सो य अण्णया
कयाइ सगडं धण्णभरियं काऊणं, सगडे य तित्तिरिं पंजरगयं बंधेत्ता
पड्डिओ नयरं । नयरगतो य गंधियपुत्तेहिं दीसइ । सो य तेहिं पुच्छिओ—
“किं एयं ते पंजरए” ? त्ति ।

तेण लवियं—“तित्तिरि” त्ति ।

तओ तेहिं लवियं—“किं इमा सगडतित्तिरी विक्कायइ ?”

तेण लवियं—“आमं, विक्कायइ” ।

तेहिं भणिओ—“किं लब्धइ ?”

सागडिएण भणियं—“काहावणेणं” त्ति ।

ततो तेहिं काहावणो दिण्णो, सगडं तित्तिरं च घेतुं पयत्ता ।

ततो तेणं सागडिएणं भण्णति—“कीस एयं सगडं नेह ?” त्ति ।

तेहिं भणियं—“मोळेण लइययं ” त्ति ।

ततो ताणं ववहारो जाओ, जितो सो सागडिओ, हिओ य सो
सगडो तित्तिरीए समं ।

सो सागडिओ हियसगडोवगरणो जोग—खेम—निमित्तं आणिए-
लियं बइल्लं घेत्तूणं विक्कोसमाणो गंतुं पयत्तो, अण्णेण य कुलपुत्तएणं
दीसइ, पुच्छिओ य—“कीस विक्कोससि ?”

तेण लवियं—“सामि ! एवं च एवं च अइसंघिओ हं ।”

ततो तेण साणुकंपेण भणिओ—“वच्च ताणं चेव गेहं, एवं च एवं
च भणाहि” त्ति ।

ततो सो तं वयणं सोऊण गओ, गंतूण य तेण भणिआ—“सामि ! तुम्हेहिं मम भंडभरिओ सगडो हिओ ता इमं पि वइलं गेण्हह । मम पुण सत्तुयादुपालियं देह, जं घेत्तूण वच्चामि त्ति । न य अहं जस्स व तस्स व हत्थेणं गेण्हामि, जा तुज्झ घरिणी पाणेहि वि पिययरी सव्वा-लंकारभूसिया तीए दायव्वा, ततो मे परा तुट्ठी भविस्सइ । जीवलोग-ब्भंतरं व अप्पाणं मन्निस्सामि ।”

ततो तेहिं सक्खी आहूया, भणियं च—“एवं होउ”त्ति ।

ततो ताणं पुत्तमाया सत्तुयादुपालियं घेत्तूण निग्गया, तेण सा हत्थे गहिया, घेत्तूण य तं पट्ठिओ ।

तेहिं पि भणिओ—“किमेयं करेसि ?”

तेणं भणियं—“सत्तुदोपालियं नेमि ।”

ततो ताणं सदेण महाजणो संगहिओ, पुच्छिया—“किमेयं ?” ति । ततो तेहिं जहावत्तं सव्वं परिक्हियं । समागयजणेण य मज्झत्येणं होऊण ववहारनिच्छओ सुओ, पराजिया य ते गंधियपुत्ता । सो य किलेसेण तं महिलियं मोयाविओ, सगडो अत्थेण सुबहुएण सह परिदिण्णो ।

(वसुदेवहिण्डी—प्रथमखण्डम्)

१६ नडपुत्तो रोहो

उज्जेणी नामेणं वित्थिण्णसुरभवणा समुद्धुरधणोहा मालवमंडल-मंडणभूआ नयरी समत्थि । तत्थ जियसत्तू नामा रिउपक्खविक्खोहकारओ नयगुणसिणहो सइ गुणी सुददवणओ नयवहो अत्थी ।

अह उज्जेणिसमीवे सिलागामो गामो । तत्थ य भरहो नडो । सो
य तग्गामे पद्द, नाडयविजाए लद्धपसंसो य । तस्स णामेण रोहओ,
गामस्स य सोहओ सुओ ।

अन्नया कयाइ वि मया रोहयमाया । तओ भरहो घरकज्जकरणकए
अण्णं तज्जणणिं संठवेइ ।

रोहओ य बालो । सा य तस्स हीलपरायणा हवइ । तो तेण
सा भणिया—“अम्मो । जं ममं सम्मं न वट्ठसि, न तं सुंदरं होही ।
एत्तो अहं तह काहं जह तं मे पाएसु पडसि ।”

एवं कालो वच्चइ । अह अण्णया कयाइ वि ससिपयासधवलाए
रयणीइ सो एगसेजाए जणगसहिओ पासुत्तो । तो रयणिमज्झभागे
उट्ठित्ता उच्चमएण होऊणं उच्चसरेणं जणओ उट्ठाविय भासिओ जहा—
“ताय ! पेक्खसु एस कोइ परपुरिसो जाइ !”

स सहसुट्ठिओ जाव निदामोक्खं काऊणं लोयणेहिं जोइए ताव
तेण न दिट्ठो न कोइ पुरिसो ।

ततो रोहओ पुट्ठो—“वच्छ ! सो कथं परपुरिसो ?”

तेण जणओ भणियो—“इमेणं दिसाविभागेणं सो तुरियतुरियं
गच्छंतो मे दिट्ठो ।”

तओ सो महिलं नट्टसीलं परिकलिय तीए सिढिलायरो जाओ ।
सा पच्छायावपरिगया भासइ—

“वच्छ ! मा एवं कुणसु ।”

रोहओ भणइ—“कहं मम लट्ठं न वट्ठसि ?”

सा बेइ—“अह लट्ठं वट्ठिस्सं । तओ तुमं तहा कुणसु जहा एसो तुह जणओ मज्झ आयरं कुणइ ।”

इमं रोहेण पडिवनं । सा वि तह वट्ठिउं लगा ।

अण्णया कयावि रयणिमज्झे सुत्तुट्ठिओ सो जणगं भणइ—“ताय ! सो एस पुरिसो ! पुरिसो !”

पिउणा पुट्ठं—“सो कर्हि” ति ।

तओ निययं चेव छांयं दंसित्ता भणइ—“इमं पेच्छह” ति ।

स विलक्खमणो जाओ, पुच्छइ—“किं सो वि एरिसो आसी ?”

वालेण ‘आमं’ ति भणियं ।

जणओ चित्तेइ—“अव्वो ! बालाण केरिसुल्लावा !” इय चित्तिऊण भरहो तीइ घणराओ संजाओ ।

(उपदेशपद)

१७ चिब्भडियावंसगो

एगो मणुस्सो चिब्भडियाणं भरिएण सगडेण नयरं पविसइ । सो पविसंतो धुत्तेण भण्णइ—“जो एवं चिब्भडियाण सगडं खाइज्जा तस्स तुमं किं देसि ?”

ताहे सागडिएण सो धुत्तो भणिओ—“तस्साहं तं मोयगं देमि जो नगरदारेण ण णिप्फिडइ ।”

धुत्तेण भण्णति—“तोऽहं एयं चिब्भडियासगडं खायामि, तुमं पुण तं मोयगं देज्जासि जो नगरदारेण ण नीसरति ।”

पच्छा सागडिएण अबुवाए धुत्तेण सनिसिओ कय । तओ सगडं

अहिद्वित्ता तेसिं चिब्वडियाणं मणयं मणयं चक्खित्ता चक्खित्ता पच्छा-
तं सागडियं मोदकं मग्गति । ताहे सागडिओ भणति—

“इमे चिब्वडिया ण खाइया तुमे ।”

धुत्तेण भणति—“जइ न खाइया चिब्वडिया अग्घवेह तुमं ।”

तओ अग्घविण्णु कइया आगया, पासंति खाइया चिब्वडिया,
ताहे कइया भणति—“को एया खाइया चिब्वडिया किणइ ?”

तओ करणे ववहारो जाओ । ‘खाइय’ त्ति जिओ सागडिओ ।
ताहे धुत्तेण मोदकं मग्गिज्जति । अच्चाइओ सागडिओ, जुत्तिकरा ओल-
गिया, ते पुट्ठा पुच्छंति, तेसिं जहावत्तं सब्बं कहेति । एवं कहिते तेहिं
उत्तरं सिक्खाविओ ।

तओ तेण खुड्डयं मोदकं णगरदारे ठवित्ता, भणिओ मोदगो—
“जाहि, जाहि मोदक !” स मोदगो न णीसरइ नगरदारेण ।

तो तेण सागडिण सक्खिणो वुत्ता—“मए तुम्हाकं समक्खं
पडिन्नायं—‘जं अहं जिओ भविस्सामि तो सो मोदगो मया-दायव्वो जो
नगरदारेण न णीसरइ,’ एसो न णीसरइ ।” तओ जिओ धुत्तो ।

(दशवैकालिकवृत्तिः)

१८ भारियासीलपरिक्खा

अत्थि अवंती नाम जणवओ । तत्थ उज्जेणी नाम नयरी रिद्ध-
त्थिमियसमिद्धा । तत्थ राया जितसत्तू नाम । तस्स रण्णो धारिणी
नाम देवी ।

तत्थ य उज्जेणीए नयरीए दसदिसिपयासो इब्भो सागरचंदो
नाम । भज्जा य से चंदसिरी । तस्स पुत्तो चंदसिरीए अत्तओ समुद्दत्तो
नाम सुख्वो ।

सो य सागरचंदो परमभागवउदिक्खासंपत्तो भगवयगीयासु सुत्तओ
अत्थओ य विदितपरमत्थो । सो य तं समुद्दत्तं दारगं गिहे परिन्वा-
यगस्स कलागहणत्थे ठवइ “अन्नसालासु सिक्खंतो अण्णपासंडियदिट्ठी
हवेज्जा” ।

ततो सो समुद्दत्तो दारगो तस्स परिन्वायगस्स समीवे कलागहणं
करेमाणो अण्णया कयाइ ‘फल्लं ठवेमि’ त्ति गिहं अणुपविट्ठो । नवरिं
च पासइ नियगजणणीं तेण परिन्वायगेण सद्धिं असब्भमायरमाणीं ।
ततो सो निग्गतो इत्थीसु विरागसमावण्णो, ‘न एयाओ कुलं सीलं वा
रक्खंति’ त्ति चिंतिऊण हियएण निब्बंधं करेइ, जहा—न मे वीवाहेयव्वं
ति । ततो से समत्तकलस्स जोव्वणत्थस्स पिया सरिसकुल—रूव—विह-
वाओ दारियाओ वरेइ । सो य ता पडिसेहेइ । एवं तस्स कालो वच्चइ ।

अण्णया तस्स सम्मएणं पिया सुरट्ठमागतो ववहारेणं । गिरिनगरे
धणसत्थवाहस्स धूयं धणसिरिं पडिरूवेणं सुंकेणं समुद्दत्तस्स वरेइ ।
तस्स य अन्नायमेव तिहिगहणं काऊण नियनगरमागओ ।

ततो तेण भणितो समुद्दत्तो—“पुत्त ! मम गिरिनयरे भंडं अच्छइ,
तत्थ तुमं सवयंसो वच्च । ततो तस्स भंडस्स विणिओगं काहामो” त्ति
वोत्तूण वयंसाण य से दारियासंबंधं संविदितं कयं ।

ततो ते अविमनासुरवेणं निग्गया, कयायिसेसेण पुत्ता गिरि-

नयरं । बाहिरओ य ठाङ्गणं धणस्स सत्थवाहस्स मणुस्सो पेसिओ,
जहा 'ते आगओ वरो' त्ति ।

ततो तेण सविभवाणुरूवा आवासां कया, तत्थ य आवासिथा ।
रत्तीए आगया भोयणववएसेणं धणसत्थवाहगिहे, धणसिरीए पाणिग्ग-
हणं कारिओ ।

ततो सो धणसिरीए वांसगिहे पविट्ठो । ततो णेण पइरिक्कं जा-
णिऊण तीसे धणसिरीते चम्महिं दाऊण निग्गओ, वयंसाण च मज्जे
सुत्तो । ततो पभायाए रयणीए सरीरावस्सकहेउं सवयंसो चेव निग्गतो
बहिया गिरिनयरस्स । तेसिं वयंसाणं अदिट्ठतो चेव नट्ठो ।

ततो से वयंसेहिं आगंतूणं [सागरचंदस्स] धणसत्थवाहस्स यं
परिकहियं 'गतो सो' । नेहिं समंततो मग्गिओ, न दिट्ठो । ततो ते
दीणवयणा कइवयाणि दिवसाणि अच्छिऊण धणसत्थवाहमापुच्छिऊण
गता नियगनयरं ।

इयरो वि समुद्दत्तो देसंतराणि हिंडिऊण केणइ कालेण आगतो
गिरिनयरं कप्पडियवेसच्छण्णो परूढनह—केस—मंसु—रोमो । दिट्ठो णेण
धणसत्थवाहो आरामगतो । ततो तेणं पणमिऊणं भणिओ—“अहं तुब्भं
आरामकम्मकरो होमि ।”

तेण य भणिओ—“भणसु, का ते भती दिज्जउ” त्ति ? ।

ततो तेण भणियं—“न मे भईए कज्जं । अहं तुज्जं पसादामि-
कंखी । मम तुट्ठीदाणं देज्जह” त्ति ।

एवं पडिस्सुए आरामे कम्ममारद्धो काउं । ततो सो रुक्खाउन्वेय-
कुसलो तं आरामं कइवएहिं दिवसेहिं सव्वोउयपुप्फ—फलसमिद्धं कोइ ।

ततो सो धणसत्थवाहो तं आरामसिरिं पासिऊणं परं हरिसमुवगतो ।
चित्तिं च णेणं—“किमेएणं गुणाइसयभूएण पुरिसेण आरामे अच्छंतेण ?
वरं मे आवारीए अच्छउ” ति ।

ततो ण्हविय—पसाहिओ दिण्णक्खजुयलो ठवितो आवणे ।

ततो तेण आय-वयकुसलेणं गंधजुत्तिनिउणत्तणेणं पुरजणो उम्मत्तिं
गाहितो । ततो पुच्छितो जणेणं—“किं ते नामधेयं ?”

पमणइ य—“‘विणीयओ’ ति मे नामधेयं ।”

एवं सो विणीयओ विणयसंपन्नो सव्वनयरस्स वीससणिज्जो जातो ।

ततो तेण सत्थवाहेण चित्तिं—“न खमं मे एस आवणे य
अच्छंतो । मा एस रायसंविदितो हवेज्ज, ततो रायणा हीरइ ति । वर-
मेस गिहे भंडारसालाए अच्छंतो ।”

ततो तेण सगिहं नेऊण परियणं च सदावेऊण भणियं—“एस
वो विणीयओ जं देइ तं मे पडिच्छियव्वं, न य से आणा कोवेयव्व” ति ।

ततो सो विणीयओ धरे अच्छइ, विसेसओ य धणसिरीए जं
चेडीकम्मं तं सयमेव करेइ । ततो धणसिरीए विणीयको सव्ववीसंभट्ठा-
णितो जातो ।

तत्थ य नयरे रायसेवी एक्को य डिंडी परिवसइ । इओ य सा
धणसिरी पुव्वावरण्हसमए सत्ततले पासाए अट्ठालगवरगया सह विणी-
यणेणं तंबोलं सभाणयंती अच्छइ ।

सो य डिंडी ण्हाय—समालद्धो तस्स भवणस्स आसण्णेण गच्छति ।
धणसिरीए तंबोलं निच्छूढं पडियं डिंडिस्सुवरिं । डिंडिणा निज्झाइया
य, दिइ य णेणं देवयभूया । ततो सो अणमिवाणसोसियसरीरो तीए

समागमुस्सुओ संवुत्तो । चित्तिं च णेणं—“एस्स विणीयओ एप्पसि
सव्वप्पवेसी, एयं एवतप्पामि । एयस्स पसातेणं एतीए सह समागमो
भविस्सइ” ति ।

ततो अण्णया तेण विणीयगो नियगभवणं नीओ । पूयासक्कारं च
काउं पायपडिएण विण्णविओ—“तहा चेद्वसु, जेण मे धणसिरीए सह
संजोगं करेसि” ति ।

ततो सो “एवं होउ” ति वोत्तूण धणसिरीते सगासं गतो ।
पत्थावं च जाणिऊण भणिया णेणं धणसिरी डिंडियवयणं । ततो तीए
रोसवसगाए भणिओ—

“केवलं तुमे चेव एयं संलत्तं, अण्णो ममं न जीवंतो” ति ।

ततो सो विइयदिवसे निग्गतो, दिट्ठो य डिंडिणा । भणितो णेणं—
“किं भो वयंस ! कयं कज्जं ?” ति ।

ततो तेण तव्वयणं गूहमाणेणं भणियं—“घत्तीहं” ति । तओ
पुणरवि तेण दाणमाणेणं संगहियं करेत्ता विसज्जिओ ।

ततो सो आगंतूण धणसिरीए पुरतो विमणो तुण्हक्को ठितो
अच्छति । ततो तीए धणसिरीए तस्स मणोगयं जाणिऊण भणिओ—

“किं ते पुणो डिंडी किंचि भणइ” ?

तेण भणियं—“आमं” ति । तीए निवारितो—“न ते पुणो तस्स
दरिसणं दायव्वं” ।

पुणो य पुच्छिज्जमाणो तहेव तुण्हक्को अच्छइ । ततो तीए तस्स
चित्तरक्खं करेतीए भणिओ—“वच्च, देहि से संदेसं, जहा—‘असोगव-
णियाए तुमे अज्ज पओसे आगंतव्वं’” ति ।

तेण तहा कयं । ततो सा असोगवणियाए सेजं पत्थरेऊण जोग-
मज्जं च गिण्हिऊण विणीयगसहिया अच्छइ । सो आगतो । ततो तीए
सोवयारं मज्जं से दिण्णं । सो य तं पाऊण अचेतणसरीरो जाओ ।
ताते तस्सेव य संतियं असिं कट्ठिऊण सीसं छिण्णं, पच्छा विणीयगो
भणिओ—“तुमे अणत्थं कारिया, तुज्झ वि सीसं छिंदामि” त्ति ।

तेण पायवडिएण मरिसाविया । विणीयगेणं धणसिरिसंदिट्ठेणं कूयं
खणित्ता निहिओ ।

ततो अन्नया सुहासणवरगया धणसिरी विणीयगेण पुच्छिआ—
“सुंदरि ! तुमं कस्स दिन्ना ?”

तीए भणियं—“उज्जेणिगस्स समुदत्तस्स दिण्णा” ।

तेण भणियं—“वच्चामि, अहं तं गवेसित्ता आणेमि” त्ति भणिउं
निग्गओ । संपत्तो य नियगभवणं पविट्ठो, दिट्ठो य अम्मापिऊहिं, तेहि
य कयंसुपाएहिं उवगूहिओ, ततो तेहिं धणसत्थवाहस्स लेहो पेसिओ
‘आगतो मे जामाउओ’ त्ति ।

ततो सो वयंसपरिगहिओ मातापितीहि य सद्धिं ससुरकुलं गतो ।
तत्थ य पुणरवि वीवाहो कओ ।

ततो तीए तस्स रूवोवलद्धी कया । दिट्ठो य णाए विणीयओ ।
ततो तेण सव्वं संवादितं ।

(वसुदेवहिण्डी—प्रथमखण्डम्)

१९ जो खणइ सो पडइ

इह आसि वसंतपुरे परोप्परं नेह—निम्भरा मित्ता ।
 खत्तिय—माहण—वाणिय—सुवण्णयार त्ति चत्तारि ॥१॥
 ते अत्थविट्ठवणत्थं चलिया देसंतरं नियपुराओ ।
 पत्ता परिब्भमंता भूमिपइट्ठम्मि नयरम्मि ॥२॥
 रयणीइ तस्स बाहिं उज्जाणे तरुतलम्मि पासुत्ता ।
 पढमपहरम्मि चिट्ठइ जगंतो खत्तिओ तत्थ ॥३॥
 पेच्छइ तरुसाहाए पलंवमाणं सुवण्णपुरिसं सो ।
 विम्हियमणेण भणियं अणेण सो एस अत्थो त्ति ॥४॥
 कणयपुरिसेण संलत्तमत्थि अत्थो परं अणत्थजुओ ।
 तो खत्तिएण वुत्तं जइ एवं ता अलं अम्ह ॥५॥
 वीए जामे जगेइ माहणो सो वि पिच्छइ तहेव ।
 तइयम्मि वाणिओ तं दइण न लुब्भए तम्मि ॥६॥
 जगइ चउत्थजामे सुवण्णयारो सुवण्णपुरिसं तं ।
 दइण विम्हियमणो भणइ इमं एस अत्थो त्ति ॥७॥
 पुरिसेण जंपियं एस अत्थि अत्थो परं अणत्थजुओ ।
 जंपइ सुवण्णयारो न होइ अत्थो अणत्थजुओ ॥८॥
 पुरिसो जंपइ तो किं पडामि ? पडसु त्ति जंपइ कलाओ ।
 पडिओ सुवण्णपुरिसो छिंदइ सो अंगुलिं तस्स ॥९॥

खड्डाए पक्खित्तो सुवण्णपुरिसो सुवण्णयारेण ।
 गोसम्मि पत्थिया ते सुवण्णयारेण तो भणिया ॥१०॥
 किं देसंतरममणेण अत्थि एत्थ वि इमो कणयपुरिसो ।
 खड्डाइ मए खित्तो तं गिण्हह विभज्जिउं सव्वे ॥११॥
 तो सव्वे वि नियत्ता अंगुलिकणगेणं भत्तमाणेउं ।
 वणिओ सुवण्णयारो य दो वि पत्ता नयरमज्जे ॥१२॥
 चित्ति यमिमेहिं हणिमो खत्तियमाहणसुए उवाएण ।
 अम्हं चिय दोण्हं जेण होइ एसो कणयपुरिसो ॥१३॥
 भुत्तण सयं मज्जे समागया गहियकुसुमतंबोज्ज ।
 खत्तियमाहणजुगं विसमिस्सं भोयणं घेत्तुं ॥१४॥
 बाहिं ठिएहिं तं चेव चित्ति यं किं चिरं ठिया मज्जे ।
 तुव्वे त्ति भणंतेहिं दुन्नि वि खग्गेण निग्गहिया ॥१५॥
 विसमिस्सं भत्तं भुंजिऊण दिय-खत्तिया वि वावत्ता ।
 इअ एसो पाविद्धी पाविज्जइ पावपसरेणं ॥१६॥

[कुमारपालप्रतिबोधः—चतुर्थः प्रस्तावः]

‘पाइअ-गज्ज-पज्जाणि’नो शब्द कोश

० आ निशानवाळा शब्दो समासमां छे

अइपेमपरव्वसो (अतिप्रेमपरवशः)

अति प्रेमने लीधे परवश थएलो
अइसंघिओ (अतिसंघितः) ठगायेलो
अग्घवेह (अर्घापयत) मूलवो-मूल्य
करावो

अच्छह (आद्ध्वम्) रहो-बेसो
अचित्तिज्जंतो (अचित्र्यमाणः) नहि
चीतरातो-न चीतरवामां आवे तो
अज्झावया (अध्यापकाः) अध्यापको-
शिक्षको

अट्ठा (अर्थाय) अर्थे-माटे
अण्णवं (अर्णवम्) समुद्रने
अणगारियं (अनगारिताम्) अनगा-
रिताने-संन्यास धर्मने
अणुट्ठिए (अनुत्थिते) ऊठयो न होय
त्यां-ऊठ्या पहेलां
अत्तए (आत्मजः) आत्मज-पेटनो
दीकरो-सगो दीकरो
अत्थविडणवत्थं (अथअजनार्थम्)
अर्थ-धन-कमावा माटे
अत्थओ (अर्थतः) अर्थ करीने-
ग्रंथना अर्थ समजीने
अदिच्चं (अदत्तम्) नहि दीधेछं-
नहि कहेछं-नहि पूछेछं

अदीहपेहिणा (अदीर्घप्रेक्षिणा) अदी-
र्घदर्शिए

अन्नाए (अज्ञाते) ज्ञात थया विना-
जाण्या विना

अभितुर (अभित्वरस्व) त्वरा कर-
उतावळ कर

अयसवहुलं (अयशोवहुलम्) जेमां
अयश-अपयश-बधारे छे तेवुं

अरुच्चमाणम्मि (अरोचमाने) नहि
रुचतुं-गमंतुं-थये

असब्भमायरमाणीं (असभ्यम्-आच-
रन्तीम्) असभ्य आचरण
करतीने

असोगाओ (अशोकाः) शोक वगरनी
अहतं (अहतम्) नहि हणाएछं-
अक्षत

अहोभागं (अधोभागम्) नीचेना
भागने

अंगुलियधणुह्मणं (अङ्गुलीय-
धनुर्गतेन) आंगळीनुं धनुष-
गोफण-वडे

अंबिले (अम्लः) अम्ल-खाटो

आइण्णा (आचीर्णा) आचरो

आणिएलियं (आनीतकम्) आणेछं

आणेउं (आनेतुम्) आणवा-लाववा-
माटे
आय-वय० (आय-व्यय०) आवक
अने खर्च

आवारीए (आपणे) दुकाने
आविए (आपिबेत्) पीवे
आसा (आशया) आशाए
आसंघो (आसंगः) अतिशय अनुराग
इजंत (आयन्तम्) आवताने
इत्तरियम्मि (इत्तरे) विनाशशील-
नश्वर-नाशवंत

इसि (ऋषिम्) ऋषिने
उच्चावयाइं (उच्चावचानि) ऊंचांनीचां-
गमे तेवां
उज्झणधम्मियं (उज्झनधर्मिकम्)
फकी देवानुं-नाखी देवानुं-
एहुंजुहुं

उद्धाति (उत्तिष्ठति) ऊठे-नीकळे
उद्धाइया (उद्धाविताः) धोड्या-दोड्या
उब्भयेणं (ऊर्ध्वकेन) ऊभा थडने
उम्मत्ति (उन्मत्तिम्) उन्मत्तताने
उवगूहिओ (उपगूढः) आर्लिगायो-
मेटायो

उवतप्पामि (उपतपामि) संताप
पामुं छुं

ऊणजातिणं (ऊनजातिकेन) हलकी
जातवाळाए

एहिंति (एष्यन्ति) आवशे
एकसंकलितवद्धा (एकसंकलितवद्धाः)

एक साथे सांकळीने वांधेलां
एतीए (एतस्याः) एणीथी, एणीनुं
ओए (ओजः) ओज-सामर्थ्य
ओमचेलए, ओमचेलगा (अवमचेलकः)
जेणे हलकां वस्त्रो पहेंया छे ते
ओलगिया (अवलम्बाः) वळयो-
आश्रय लीधो

कइया (क्रयिकाः) क्रय करनारा-
खरीदनारा
कक्खडे (कर्कशः) कर्कश-खरबचडो
कज्जइ (क्रियते) कराय छे
कन्नामोडओ (कर्णामोटकः) कान मर-
डवो-कान आमळवो
कम्हिइ (कस्मिन्-चित्) क्यांक
स्थळे

कयंसुपाएहिं (कृताश्रुपातैः) जेमणे
आंसुओ पाड्यां छे तेओ वडे
करणे (करणे) न्यायालयमां-कचेरीमां
कलाओ (कलादः) सोनी
कसघायसए (कशघातशतानि) चाबु-
कना सो घा

कसाते (कषायः) कषायेलो रस
कहियं (कुत्र) कहीं-क्यां

काऊ (कायः) काया-शरीर
काओ, कागा (काकः) काक-कागडो

कागरडणसद्देण (काकरटनशब्देन)
 कागडाना 'काक्' अवाजवडे
 काणेसि (काणयसि) काणां करे छे
 काहामो (करिष्यामः) करीशुं
 काहावणेण (कार्षापणेन) कार्षापण वडे
 [कार्षापण-सोनानुं एक जातनुं
 चलणी नाणुं]
 कीस (कस्मात्) शा माटे-शा
 कारणे
 कुच्चएहि (कूर्चकैः) कूचाओ वडे
 कुलाणीए (कुलानीते) कुलमां आणे-
 लामां-कुलद्वारा आवेलामां
 केरिसुल्लावा (कीदृशोल्लापाः) केवा
 उल्लापो-वडवडाटो
 केवलि० (केवलिन) केवळ-एक
 मात्र आत्मनिष्ठ-स्थितप्रज्ञ
 केसा (केशाः) केशो-वाळो
 कोलालाणि (कौलालानि) कुलाले-
 कुंभारे-घडेलं
 कोसंबीओ, कोसंवको (कौशाम्बीकः)
 कौशांबीनो रहीश
 खडाए (गतायाम्) खाडामां
 खत्ता (क्षत्ता) सारथि-रथ हांकनारो
 खत्तीण (क्षत्रियाणाम्) क्षत्रियोमां
 खाइया (खादिताः) खाधेली
 खामणं (क्षामणम्) क्षमा करवी-
 क्षमा आपवी

खुड्डगा ! (क्षुद्रक !) नाना चेला !
 खंडिएहिं (खण्डिकैः) नाना शिष्यो
 साथे
 गडरवपयं (गौरवपदम्) गौरवनुं
 स्थान
 गामेळओ (ग्रामीणः) गामडीयो
 गिरिनगरे (गिरिनगरे) गिरनारमां
 गेहथंमेण (गेहस्तम्भेन) घरना थांभला
 साथे
 गोसगिम (गोसे) प्रातःकाळे
 गंधजुत्ति० (गन्धयुक्ति०) गंध बना-
 ववानी कळा
 गंधियपुत्तेहिं (गान्धिकपुत्रैः) गांधीना
 पुत्रोए
 चउरंसे (चतुरस्रः) चोरस
 चक्खित्ता चक्खित्ता (जक्षित्वा ज-
 क्षित्वा) चाखी चाखीने
 चमहिं (समर्दम्) तर छोडवुं-
 तिरस्कार ?
 चिच्चा (त्यक्त्वा) त्याग करीने
 चित्तगरा (चित्रकराः) चितारा
 चित्तिज्जइ (चित्र्यते) चितराय छे
 चिल्लगो (चेटकः) चेलो
 चिच्चमडियाणं (चिर्मटिकानाम्)
 चीमडाओनुं
 छट्टभत्तं (षष्ठभक्तम्) छ टंक
 आहार न लेवानुं व्रत

छुहमारो (क्षुधामारः) भूखमरो
 छूटाणि • छूढं (क्षिप्तानि) फेंक्यां-
 छोड्यां
 जक्खाययणे (यक्षायतने) यक्षना
 मंदिरमां
 जणमारिं (जणमारिं) माणसोनो मरो
 जन्नवाडं (यज्ञपाटकम्) यज्ञवाडामां
 जयामो (यजामः) यज्ञ करीए-पूजीए
 जामाउयस्स (जामातृकस्य) जमाईनुं
 जायणजीविणु त्ति (याचनजीविनः
 इति) याचना करीने जीवनारा
 जीवणोवाओ (जीवनोपायः) जीवननो
 उपाय
 जुत्तिकरा (युत्तिकराः) युक्ति कर-
 नारा-वकीलो
 जोइए (दृष्टे) जोया पछी
 जोहेसु (योधेषु) योधाओमां
 ठाइयव्वं (स्थातव्यम्) ठावुं जोइए-
 रहेवुं जोइए
 तक्का (तर्काः) तर्को-संकल्प विकल्पो
 तच्चत्थं (तथ्यार्थम्) तथ्य अर्थने-
 साची वातने
 तित्तिरं, तित्तिरिं (तित्तिरिम्)
 तेतरने
 तित्ते (तिक्तः) तीतो-तीखो कडवो
 तुट्टिदाणं (तुष्टिदानम्) संतुष्ट थइने
 दान आपवुं ते-पारितोषिक-
 इनाम

तंसे (त्र्यसः) त्रांसो
 दासी (अदाः) दीधुं
 दाहिंति (दास्यन्ति) देशे
 दिउत्तमा (द्विजोत्तमाः) उत्तम द्विजो-
 ब्राह्मणो
 दीहे (दीर्घः) दीर्घ-लांबो
 दुक्कुला (दुष्कुला) दुष्ट कुलनी
 दुहियरो (दुहितरः) दीकरीओ
 देवयभूया (देवताभूता) देवता जेवी
 देसिओ (देशितः) उपदेशाएलो-
 देखाडेलो
 दंतवक्के (दन्तवक्त्रः) दंतवक्त्र
 नामनो महाभारत-प्रसिद्ध राजा
 धणप्पयणपरिग्गहाओ (धन-पचन-
 परिग्रहात्) धन, रसोइ करवी
 अने बीजा परिग्रहथी
 धम्मनिहिअनिअचित्तो (धर्मेनिहितनि-
 जचित्तः) जेणे पोतानुं चित्त
 धर्ममां स्थापेळुं छे ते
 धरणितलोसित्तअंसुनिवहाओ (धर-
 णितलावसित्तअश्रु-निवहाः) जे-
 मणे धरणितल ऊपर आंसुओ
 वहाव्यां छे तेओ
 धिजाइआ (द्विजातिकाः) ब्राह्मणो
 धूया (दुहिता) दीकरी

નયગુણ (નયગુણ) નીતિનો ગુણ
 નાટ્યવિજ્ઞાણ (નાટ્યવિદ્યાયામ) નાટ્યકની વિદ્યામાં
 નિઅટ્ટતિ, ણિઅટ્ટતિ (નિવર્તન્તે) નિ-
 વર્તે છે. અટકે છે-આગલ જતા
 નથી
 નિજ્ઞાઇયા (નિધ્યાતા) સારી રીતે
 જોઈ
 નિદ્ધે, ણિદ્ધે (સ્નિગ્ધઃ) સ્નિગ્ધ-
 ચીકળો
 નિયત્તિયાઓ (નિષ્ઠતાઃ) નીવર્તી-
 પાછી વળી
 નિયસરિસવિહવેસુ (નિજસદૃશવિભ-
 વેષુ) પોતાની સમાન વૈભવ
 ધરાવનારા કુલોમાં
 નિવ્વાણવાદીણિહ (નિર્વાણવાદિનિ હહ)
 નિર્વાણવાદિઓમાં અહીં
 નેઆઉએ (નૈયાયિકઃ) ન્યાયયુક્ત-
 ન્યાયમાર્ગ
 પદ્ધરિકં (પ્રતિરિક્તમ્) ખાલી-અકાંત
 સ્થલ
 પદ્ધિઓ (પ્રસ્થિતઃ) પ્રસ્થાન કર્યું છે તે
 પદ્ધિપદ્ધરણ (પૃષ્ઠિગપ્રહારેણ) પાનીના
 પ્રહારથી
 પણ્ણયામો (પ્રનોદયામઃ) દૂર કરીએ
 પત્તએ (પત્રકાણિ) પત્તાં-ચિટ્ટીઓ
 પત્થરેઝળ (પ્રસ્તીર્ય) પાથરીને

પરપ્પવિત્તસ્સ (પરપ્રવૃત્તસ્ય) વીજા માટે
 પ્રવર્તેલા-તૈયાર થયેલા
 પરિગ્રહં (પરિગ્રહમ્) ધન ધાન્ય
 સ્ત્રી વગેરેનો પરિગ્રહ
 પરિણે (પરિણઃ) ચારે વાજુરું જાળ-
 નાર
 પરિવાહીઆગયં (પરિપાટીઆગતમ્)
 અનુક્રમે આવેલું
 પરિહિત્તા (પરિધાય) પહેરીને
 પલાઇડમારદ્ધા (પલાયિતુમારદ્ધાઃ)
 દોડવા માંડયા
 પલોએહ (પ્રલોકષ્વમ્) જુઓ
 પસાતેણં (પ્રસાદેન) પ્રસાદ-કૃપા-વડે
 પાણાઇવાયં (પ્રાણાતિપાતમ્) પ્રાણોનો
 અતિપાત-હિંસાને
 પાયવડિઓ, પાયવડિણ (પાદપતિતઃ)
 પગે પડેલો
 પાવિટ્ટી (પાપર્ધિઃ) પાપથી આવેલી
 ઋદ્ધિ
 પાસુત્તો, પાસુત્તા (પ્રસુપ્તઃ) સુતેલો
 પાહુડાઈ (પ્રામૃતકૈઃ) મેટણાંઓ
 દ્વારા
 પોમ્મં (પદ્મમ્) પદ્મ-કલ્મ
 પંડુરગા (પાણ્ડુરકાઃ) પાંડરા-ધોળા
 પંતોવહિસવગરણં (પ્રાન્તોપધિસવગર-
 ણમ્) જેનાં કપડાં અને વીજાં
 ઉપકરણો જૂનાં છે તેને

फलगं (फलकम्) पाटीने-लखवानी
 स्लेटने
 फुक्कनासे (फुक्कनासः) जेनुं नाक सारं
 नथी ते
 बहुपच्चवायए (बहुप्रत्यवायके) जेमां
 घणां प्रत्यवायो-विज्जो-छे तेवुं
 बहुमए (बहुमतः) बहु-घणा-लोकोए
 मानेलो
 बंभइज्जम्मि (ब्रह्मेज्ये) ब्राह्मणो ज्यां
 संघ्या वगेरे धर्मकृत्य करे छे त्यां
 भगवयगीयासु (भगवद्गीतासु) भग-
 वद्गीताओमां.
 मच्चे (मृत्यान्) मृत्योने-नोकरोने
 भणित्ता (भणित्वा) भणीने-कहीने
 भती (मृतिः) भाडुं-वेतन-पगार
 भवयाणमेयं (भवताम् एतत्)
 आपनुं आ
 भाइणेज्ज, भायणेज्जा, भागिणेज्जा
 (भागिनेय !) भाणेज्ज
 भागवउ० (भागवत०) भागवत ध-
 र्मनो अनुयायी
 भासियवं (भाषितवान्) बोल्यो
 भाहि (अभैः) बीक लागी
 मिउडिं (भ्रुकुटिम्) भवांने
 मिक्खट्टा (भिक्षार्थम्) भिक्षा अर्थे

भंडभरिओ (भाण्डभृतः) भांड-करि-
 याणां-थी भरेछुं
 भंडारसालाए (भाण्डागारशालायाम्)
 भंडारियानी जग्याए
 मगग (मार्गः) मार्ग-रस्तो
 मच्चरणमद्दणपरो (मच्चरणमर्दनपरः)
 मारा चरणने मसलवामां तत्पर
 मणयं मणयं (मनाक् मनाक्) थोडुं
 थोडुं
 मया (मृता) मरी गई
 महव्वय० (महाव्रत०) महाव्रत-
 मोटुं व्रत-अहिंसा वगेरे पांच
 मोटां व्रत.
 महिज्जो (महितः) पूजाएलो
 महेला (महिला) महिला-स्त्री
 मिच्छा मि दुक्कडं (मिथ्या मे दुष्क-
 तम्) मारं दुष्कृत मिथ्या
 मुहाजीविं (मुघाजीविनम्) अनास-
 क्तपणे जीवनारने
 मुहपोत्तीए (मुखपोतिकया) मौं
 ऊपर बांधवाना वल्लवडे
 मेलयं (मेलकम्) मेळो
 मेहुणं (मैथुनम्) अब्रह्मचर्य
 मोयाविओ (मोचितः) मुक्त कराव्यो
 ०मंसु० (०श्मश्रु०) दाढी मूछ

०मंसु० (०श्मश्रु०) दाढी मूछ
 रणं (रजसु) रजसु पाप

राइभोअण (रात्रिभोजनम्) रात्री-
 भोजन-विकाळ भोजन
 रामविओए (रामवियोगे) रामना
 वियोगमां
 रायणा (राज्ञा) राजावडे
 रुक्खाउव्वेय० (वृक्षायुर्वेद०) वृक्षोनी
 आयुर्वेद-ज्ञाडोनी दवादारुनी
 विद्या
 रुहे (रुहः) ऊगनार-जन्मनार
 लइअयं (लतम्) लीधेळं
 लट्टं (लष्टम्) सुंदर
 लुक्खे (लुक्खः) लुखं
 लुब्भाए (लुभ्यते) लोभाय छे
 लेहो (लेखः) लेख-कागळ
 वट्टिज्जासि (वर्तस्व) वर्त-वर्तन राख
 वडो (वृद्धः) वडो-मोटो
 वत्ते (वृत्तः) गोल
 वयंसाण (वयस्यानाम्) मित्रोनुं
 ववहरंतीओ (व्यवहरन्त्यः) व्यवहार
 करती
 ववहारो (व्यवहारः) न्याय
 ववहारनिच्छओ (व्यवहारनिश्चयः)
 न्यायनो निर्णय-फेंसलो
 वहाए (वधाय) वध माटे
 वायसपिंडियाओ (वायसपिण्डिकाः)
 कागडानी खावानी पिंडीओ

वायससंघाडओ (वायससंघातकः) का-
 गडानुं टोळं
 वारओ (वारकः) वारो
 वारेहामि (वारयिष्यामि) वारीश-
 अटकावीश
 वासियसहेणं (वाशितशब्देन) वाशना
 शब्दवडे
 वित्थिण्ण० (विस्तीर्ण०) विस्तीर्ण-
 खूव विस्तारवाळं
 विहुणाहि (विधुनीहि) दूर कर-
 खंखेरी नाख
 वीससेणो (विष्वक्सेनः) श्रीकृष्ण
 वुत्तिच्छद (व्युत्तिच्छिन्धि) विच्छेद कर-
 नाश कर
 वुद्धवायसेहि (वृद्धवायसैः) मोटा काग-
 डाओ वडे
 वेए (वेदान्) वेदोने-वेदशास्त्रोने
 वेणुदेवो (वैनतेयः) विनतानो पुत्र-
 गरुड
 वंतं (वान्तम्) वमेळं-ओकेळं
 सक्खिणो (साक्षिणः) साक्षीओ
 सगासि (सकाशे) पासे
 सण्णे (संज्ञः) संज्ञावाळो-समजदार
 सत्तुयाडुपालियं, सत्तुयादोपालियं
 (सक्कुद्विपालिकाम्) बे पाली
 साथवो

समस्तकलस्स (समस्तकलस्य) जेनी
 वधी कळाओ पूरी छे तेनुं
 समुधुर० (समुधुर०) उन्नत
 सरा (स्वराः) ध्वनिओ-शब्दो
 सरीरावस्सकहेउं (शरीरावश्यकहेतुम्)
 शरीरना आवश्यक काम माटे-
 दिशाए जवाने वाने
 सव्वपवेसी (सर्वप्रवेशी) सर्वमां प्रवेश
 राखनारो
 सव्वोउय० (सर्वऋतुक०) वधी ऋ-
 तुओना
 सहवड्डिया (सहवर्धिताः) साथे
 वधेला-साथे मोटा थएला
 सहसुट्ठिओ (सहसोत्थितः) एक दम
 उठेलो-जागेलो
 सहियायणं (सखिकाजनम्) सखी
 जनने
 साकेयं (साकेतम्) साकेत नगर-
 अयोध्या
 सारइयं (शारदिकम्) शरदऋतुनुं
 सासुयाणं (श्वश्रूकाणाम्) सासुओनुं
 साहम्मिए (साधर्मिकान्) समान
 धर्मवाळाओने
 सिणाणं (स्नानम्) स्नान-न्हाण

सुकहियं अट्टपदोवसोहियं (सुकथितम्
 -अर्थ-पद-उपशोभितम्) सारी
 रीते कहेछुं अने अर्थ तथा
 पदथी शोभितुं

सुक्किले (शुक्लः) शुक्ल-धोळो
 सुत्तओ (सूत्रतः) शब्द मात्र द्वारा
 गोखीने
 सुत्तुट्ठिओ (सुप्तोत्थितः) सुतेलो उठ्यो
 सुयसोगताविआओ (सुतशोक्तापिताः)
 सुतना शोकथी तपेली-दुःखी
 सूर (सूर्ये) सूर्य
 सेजं (शय्याम्) सेज-पथारीने
 सोवाग० (श्वपाक०) चांडाल
 सोयवले (श्रोत्रबलम्) श्रोत्र इंद्रि-
 यनी शक्ति
 सोहओ (शोभकः) शोभा आपनारो
 संकरइसं (संकरदूष्यम्) जातजातना
 नाना नाना दूकडामांथी वना-
 वेछुं एक वन

संगहिओ (संगृहीतः) मेगो कयों
 संतियं (सत्कम्) संबंधी
 संपहारेत्ता (संप्रधार्ये) बिचारीने
 सुंकेणं (शुल्केन) किंमतवडे
 हस्से (ह्रस्वः) ह्रस्व-नानो
 हीला० (हीला०) निंदा

